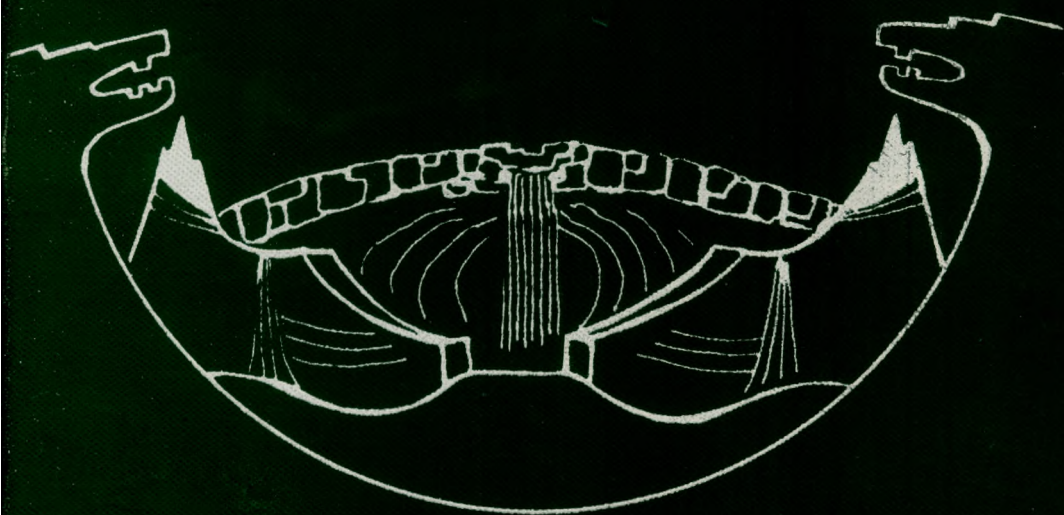

DI'SAN LAZIC - GOJKO
BRANA MAJSKI

DU DIK

DUŠAN LAZIC-GOJKO

BRANA MAJSKI

DUBIK

VUKOVAR, 1977.

IZDAVAČ:

**ODBOR ZA IZGRADNJU I UREĐENJE
MEMORIJALNOG PARKA
DUDIK — SKUPŠTINE OPĆINE VUKOVAR**

u Čast TITOVIH JUBILEJA
40 GODINA NA CELU SKJ
I 85 ROĐENDANA

ZA IZDAVAČA ODGOVARA:

Zvonko Miškić, predsjednik Odbora

RECENZIJA:

Zika Tadić

LEKTOR:

prof. Sreto Batranović

NASLOVNA STRANA:

Miroslav Acić

KOREKTURA:

Petar Zivković

STAMPA: GRAFIČKO IZDAVAČKO PREDUZEĆE »GRAFOSREM« — SID
»PROLETER« - V UKOVAR

Povest je ovo o zločinu.

Rođen u svetu i zagazivši po njemu da ga uništi, banuo je i u ovaj pitomi kraj, u ovaj mirni gradić.

Najpre se mržnja ušančila među kuće, sokake, avlije... Među ljude.

Iz crnog semena mržnje počeo je da se rađa zločin.

Ova knjiga je povesnica o njemu i njegovim crnim tragovima koji neće izbledeti dok je čoveka. I u čoveku srca.

Ime Dudika nije upisano ni u jednu geografsku kartu. Ime Dudika živo je uklesano u srca mnogih ljudi. I mnogih majki sremačkih i slavonskih koji svoje poslednje večeri provode u tihom razgovoru s mrtvim porodom što ga zločin u Dudiku otrže s grudi života.

Ludovao je zločin ispod krošnji dudova...

Padali su ratari, skojevci, žene, vinogradari, devojke, radnici, đaci... Padali su ljudi samo zbog toga što su bili ljudi. I što su se zavetovali da će na svojoj zemlji živeti slobodno.

Padali su ispod krošnji dudova i uzletali među zvezde nezaborava.

Ž r t v e zločina. Ali i b o r c i za javu slobode.

Jer, opkoljeni smrću, verovali su u pokolenje koje će se roditi, živeti i voleti pod ljudskijim nebesima.

Bili su žrtve. Ali i borci koji su se odlučili za budućnost. I puteve do nje popločali golim srcima.

Grudobrani budućnosti, primili su kišu metaka na sebe. Da ne bi stigla do nas.

Povest je ovo o zločinu. I povest o borenju.

Ova je knjiga u s p o m e n a . I o p o m e n a .

U ime onih koji su postali trava, u ime onih koji su živa radost i koji se vole i bratski grle, u ime čovekovih proleća ne smemo dozvoliti da se ludilo zločina ponovi.

Bilo kad- I bilo gde.

Ne smemo!

Da bi se čovek mogao Čovekom zvati.

Đorđe RADIŠIĆ

POLITIČKE PRILIKE U VUKOVARU U PREDVEČERJE DRUGOG SVETSKOG RATA

Političke prilike u predvečerje drugog svetskog rata razvijale su se neslućenom brzinom i dramatičnošću. Sve je počelo od onog momenta kada se čulo da je Dragiša Cvetković, predsednik Jugoslovenske kraljevske vlade s jedne strane, i Vladimir Maček, predsednik HSS s druge strane, zaključili sporazum, poznat u isto rij i pod nazivom »Sporazum Cvetković — Maček«. U prvi mah i hrvatskom i srpskom narodu je odlaknulo. Osećali su se kao da im je skinuta mora, koja ih je godinama morila. Mora, koju im je drugi nametao, a koje ih nisu mogli osloboditi. Ali, to je bilo samo jedno kratko vreme. Već prvi dani, sedmice i meseci donosili su razočaranje. Pokazalo se da Sporazum nije ni rešio, niti je hteo resiti, hrvatsko pitanje. Sporazum, onakav kakav je zaključen, bio je sasvim nešto drugo. Radilo se o nečem drugom! O podeli vlasti između srpske i hrvatske buržoazije, ili kako je to narod lepo i tačno govorio, o podeli vlasti između »gospode«. Kako je vreme sve više odmicalo, tako se sve više pokazivalo da Sporazum nije onakav kakav je narod mislio. Osim jednog dela hrvatske i srpske buržoazije Sporazumom niko nije bio zadovoljan. Povećanja poreza i nameta na seljake bilo je napretek; eksploatacija radničkog sveta povećavala se iz dana u dan; na hiljade premeštaja, otpuštanja i prisilnog penzionisanja službenika, a političke slobode, umesto da se šire, sužavale su se svakim danom. Bezbroj političkih hapšenja. I, što je još najgore, šovinstička strasti iz dana u dan uzimale su sve većeg maha. Ustaško-frankovački elementi bili su protiv sporazuma uopšte. Oni su ga nazvali izdajom, a HSS izdajničkom. Osuđivali su HSS što je uopšte išla na sporazum sa JRZ. Jedan deo srpske buržoazije, okupljen, uglavnom, oko Glavnog odbora Radikalne stranke, takođe je osudio Sporazum. On je tvrdio da je mandator kraljevske vlade Dragiša Cvetković, prilikom vođenja pregovora, prekoračio svoja ovlašćenja i dao više nego što je smeo dati. Isto tako su tvrdili da je Sporazumom, odnosno obrazovanjem Banovine Hrvatske, ugroženo Srpstvo. Pod parolom »Srbi na okup« povelili su široku kampanju protiv Sporazuma. Tako je bilo u celoj zemlji, tako je bilo i u Vukovaru.

Ali, u Vukovaru je bes oba (i hrvatskog i srpskog) šovinizma imao svoje tokove. Niko tada od Vukovarčana nije znao šta je pisalo u izveštaju Generalštaba Jugoslovenske kraljevske vojske i mornarice za novembar 1939. godine o nekim zbivanjima u njihovom gradu. A taj podatak je vrlo važan. U ovom izveštaju piše da je 18. novembra 1939. godine, u Vinkovcima, u stanu Marijana Bosančića, advokatskog pisara kod advokata Janjanina, održan jedan širi sastanak ustaško-frankovačko nastrojenih elemenata. Na kraju sastanka donesena je i Rezolucija, u kojoj su pozvani svi Hrvati, vojni obveznici, da se ne odazivaju na vežbu i na ostala traženja vojnih vlasti. *»Isto takva rezolucija — piše u tom izveštaju — doneta je 19. novembra na sednici u Vukovaru i to na inicijativu i pod pred-sedništvom pomenutog Bosančića«.*

Iako je ovo momenat od kada su političke prilike u Vukovaru počele da teku bržim i dramatičnijim tempom, ipak neka lica kažu da je toga bilo i ranije. Verujemo da je tako, ali tema nam ne daje pravo da se od nje toliko udaljujemo. Spomenimo ipak samo onu kratku i oštru polemiku koja je u vukovarskom političkom životu izbila posle proslave prve godišnjice uspostave i proglašenja NDH 1942. godine.

U najvećem zenitu ustaške vladavine neka lica su se htela da nadmeću i pokažu koliko je ko učinio za uspostavu NDH. Reč je najpre o bivšem gradonačelniku Đuri Sentderdiju. On je dao jednu izjavu »Hrvatskom borcu«, nedeljnom ustaškom glasilu za Vukovar i okolinu, o tome kako je on organizovao proglašenje uspostave NDH u Vukovaru. To se nije svidelo Luki Puljizu, Stjepanu Majurdžiću, Mati Garvanoviću, Antunu Đurkoviću i ostalim ustaškim glavešinama u Vukovaru, pa su odmah reagovali i izneli podatke kako je došlo do uspostave ustaških ideja u Vukovaru. Neko od njih, a najverovatnije da je to bio Stjepan Majurdžić, ustaški logornik, što će reći najodgovornija politička ličnost u vukovarskom srezu, napisao je članak, kao odgovor Sentderdiju. I tada, a i kasnije na istrazi, Majurdžić je rekao da su ustaške ideje počele u Vukovaru tamo negde 1936—1937. godine, a osnivanjem »Hrvatskog skauta«. Glavne ličnosti, a i u upravni odbor, ušli su dr Zvonko Senić, starešina skauta, a odbornici su bili: ing Fran Marijani, ing. Ivo Burmaz, Ljudevit Komerički, Marko Matković, Stjepan Majurdžić i drugi. Nije potrajalo dugo a Skaut je 1938. godine promenuo ime u »Hrvatski domobran«. Bila je to čisto frankovačka organizacija i upravo toliko da je i rukovodstvo HSS reagovalo. Ono je objavilo jednu okružnicu svom članstvu HSS-a, u kojoj piše da je »Hrvatski domobran« takva organi-

zacija koja je protivna idejama braće Radić i Hrvatske seljačke stranke. Pozvalo je članstvo da napusti tu organizaciju, zabranilo dalje njeno postojanje i zaplenilo celokupnu imovinu. Ceo upravni odbor podneo je, tim povodom, pismenu ostavku. Ali, s tim nije i prestao svaki rad na širenju ustaških ideja. Nekoliko preostalih članova na čelu s Markom Matkovićem, Antunom Đurkovićem, Matom Garvanovićem i drugim, osnovali su drugu organizaciju, pod imenom »Uzdanica«. I ova organizacija je bila, na svu meru, frankovačka.

U maju 1939. godine je u Vukovaru osnovana nova organizacija pod imenom »Hrvatski junak«. Bila je to omladinska organizacija. To je upravo ona organizacija za koju su se u Vukovaru mnogi pitali zbog ispisivanja tada poznate ustaške parole »ZAP«. (Ziveo Ante Pavelić).

Ustaške ideje širene su i u organizaciji »Sredaša«, neformalnom društvu, uglavnom intelektualaca, koji su se sakupljali svake srede na određeno mesto i po tome dobili ime »Sredaši«. U tom društvu se, u vidu slobodnih diskusija i tema, raspravljalo o najrazličitijim pitanjima iz oblasti spoljne i unutrašnje politike. Sve to praćeno kroz prizmu frankovačko-ustaških ideja i tumačenja. Ne treba ni spomenuti da su se i u »Sredašima« nalazili gotovo isti oni ljudi koji su bili u »Skautu«, »Domobranu« i »Uzdanici«. Primera radi to su Senić, Majurđić, ing. Fran Funtak, dr Svagel, Josip Pold i drugi.

Ima još dosta dokumenata koji govore o začecima i širenju ustaških ideja u Vukovaru. Međutim, najviše se ponavljaju iste stvari u pomenutim dokumentima. Vredno je samo spomenuti još to da su iz Vukovara, na kongresu u Zagrebu, kada je »Skaut« promenuo ime u »Domobran«, bili kao delegati: Marko Matković, Antun Đurković, Ivan Vraneković i dr Zvonko Senić. Spominje se još kao aktivan i Matija Vavitec, Ivan Bočkaj i drugi. Vredno je još istaći da je grupa, okupljena oko »Skauta«, odnosno »Domobrana« u Vukovaru dosta oštro reagovala, kada je vlast zabranila postojanje »Domobrana«. U znak protesta ova grupa je održala demonstracije u Vukovaru. Antun Đurković, Matija Vavitec i drugi izlupali su slike Tomasia Masarika, Eduarda Beneša, koje su se nalazile u domu, nazivajući ih masonima i proengleskim ljudima. Istovremeno, Oni su ispisali parole »ZAP«.

Posle ovoga, rad je nastavljen kroz novu osnovanu organizaciju »Uzdanici« i »Hrvatski junak«.

***

Osim srpskog dela Jugoslovenske radikalne zajednice, skoro sve srpske građanske stranke su istupile protiv Sporazu-

ma. Pod parolom. »Srbi na okup« one su isticale kako sad i Srbi treba da dobiju svoju Banovinu, »Državu«, »Srpsku jedinicu« itd. Na tom planu, a pod rukovodstvom najvećih srpskih šovinista iz Beograda, Slobodana Jovanovića, Dragiše Vasića, Slobodana Draškovića, Dragoslava Strnjakovića i drugih, povelili su najširu akciju za osnivanje jedne šovinističke organizacije pod nazivom »Srpski kulturni klub«. Najžešće šovinističke raspore vodile su se baš u ovim krajevima, na liniji Vinkovci — Vukovar — Šid — Mitrovica — Ilok. Za polaznu tačku i okosnicu uzeta je granica, koja je povučena između Banovine Hrvatske i Dunavske banovine. Na toj osnovi razvijao se čitav šovinistički pokret. Prvu vest o tome donela je vinkovačka »Slavonija«, nedeljni list vinkovačkih velikosrba. Ona je uz sva priznanja Sporazuma ipak navela da teritorijalna granica, koja je povučena, nije konačna, već privremena. Konačno rešenje teritorije rešit će se kasnije. Pri tom, pisala je »Slavonija«, vodiče se računa o etičkim, geografskim, nacionalnim i ekonomskim momentima onih krajeva o čijem se priključenju bude radilo.

Uzevši ovu primedbu »Slavonije«, na povučenu granicu, samo za sebe ona ne bi morala ni biti loša. Ali, kad se vidi šta je sve »Slavonija« na toj primedbi dalje izgrađivala, onda sasvim jasno proizilazi zaključak da je »Slavonija« ovom primedbom samo želela da sebi trasira teren, ili otvori vrata, za jednu širu i dublju kritiku.

»Novosadski dan« je takođe već sedam — osam dana posle Sporazuma, 3. septembra 1939. godine doneo vest da će delegacija iz šidskog i iločkog sreza posetiti predsednika vlade Dragišu Cvetkovića i potpredsednika vlade Vladimira Mačeka, s namerom da ih zamoli da šidski i iločki srezovi ostanu u sastavu Dunavske banovine. Istovremeno su navedeni i argumenti s kojima će ove delegacije potkrepiti svoje zahteve. Vinkovačka »Slavonija« je takođe donela ovu vest. Dodala je samo još to da će se toj delegaciji priključiti i delegacija iz vukovarskog sreza i da će ta delegacija brojati preko 300 ljudi. Nemamo neposrednih dokaza da je ova delegacija stvarno i posetila Cvetkovića i Mačeka, ali iz nekih dokumenata se vidi da je ona najverovatnije i posetila iste i da je međuvremenu još mnogo čega u tom pravcu učinjeno. Drugačije se i ne može protumačiti pisanje »Hrvatskog lista«, od 14. novembra 1939., o tome da su načelnici srpskih opština iz Vukovara protiv akcije za otcepljenje vukovarskog sreza iz Banovine Hrvatske. »Hrvatski list« je pisao da su 12. novembra, glavnog sekretara Samostalne demokratske stranke Savu Kosano-

vića, posetili jedanaest načelnika iz srpskih opština vukovarskog sreza. List to i konkretizuje i kaže da su to bili: Bošnjak iz Gaboša, Andrić iz Koroga, Veselinović iz Ostrova, Ratković iz Marinaca, Pisarević iz Trpinje, Nudić iz Pačetina, Miletić iz Vere, Ničivojević iz Bobote, Kazanović iz Markušice, Radovanović iz Bršadina i Sendić iz Negoslavaca. »Srem« je 1. decembra iste godine, doneo jednu vest o tome. U izveštaju koji je doneo s Okružne konferencije radikala, koja je održana u Sremskoj Mitrovici, »Srem« je, pored ostalog, naveo da su na toj konferenciji, između ostalih, govorili i dva delegata iz Vukovara Marko Bingulac i Marko Bugarski. Govori ova dva delegata, prema pisanju »Srema«, izazvali su veliku pažnju. Oni su govorili o tome da pozdravljaju sporazum bratstva i jedinstva Srba i Hrvata, ali da traže da se vukovarski srez izdvoji iz Banovine Hrvatske i ostane u Dunavskoj banovini. U tom smislu oni su tražili, a konferencija je to prihvatila, da se pošalje predstavka Dragiši Cvetkoviću, u kojoj će se zamoliti da se zauzme da se vukovarski srez izdvoji iz Banovine Hrvatske.

U toj polemici opet se javila vinkovačka »Slavonija«. Ona je pobila navodnu izjavu jedanaest pomenutih načelnika i donela novu izjavu u kojoj pomenuti načelnici, 11 opština iz vukovarskog sreza, izjavljuju da nije tačno da su oni 12. novembra-te godine posetili Savu Kosanovića i da su tražili da se vukovarski srez uključi u Banovinu Hrvatsku. Na kraju izjave sledili su i potpisi pomenutih načelnika.

Tih dana, a i nešto kasnije, sva lokalna štampa u Vukovaru, Vinkovcima, Sremskoj Mitrovici i okolnim gradovima, donela je vest da velikosrpski elementi u ovim gradovima, a uz pomoć velikosrpskih elemenata iz Beograda, pokreću akciju za osnivanje jedne nove organizacije, nazvane »Srpski kulturni klub«. Istovremeno su izneseni i ciljevi i ideologija ove organizacije. Cilj je »Srbi na okup«, s namerom da izbriše razlike između pojedinih srpskih građanskih stranaka i da ih ujedini i kanališe u jednom pravcu. Ideologija je ta da je SKK uzeo sebi u zadatak da izdigne srpsku kulturu iznad svih političkih partija. Dato je i nekoliko pogleda na državno i društveno uređenje. SKK kaže da je za monarhistički oblik vladavine (kralja) u unitarističko (jugoslovensko) državno uređenje. Na kraju SKK kaže da će okupiti sve »časne i ugledne Srbe«.

10. novembra 1939. godine »Srem« je ponovo doneo »vesti iz Vukovara« i »Stav vukovarskih Srba«. U ovim napisima »Srem« je, uglavnom, doneo izvode iz rezolucije velikosrpskih elemenata iz vukovarskog sreza, o izdvajanju vukovarskog sreza iz Banovine Hrvatske. Na početku ovog spisa je stajalo

da se u Vukovaru vodi živa akcija za organizovanje »Srpskog kulturnog kluba«, a oličenje te aktivnosti je i jedna rezolucija koju su ti elementi doneli, o izdvajanju vukovarskog sreza. U dosta opširnem tekstu oni su izneli niz podataka, a sve u cilju dokaza da vukovarski srez ne pripada Banovini Hrvatskoj. Ova Rezolucija je poslana predsedniku vlade Dragiši Cvetkoviću. Na kakav je prijem kod njega naišla nije nam poznato. Međutim, ona je imala velikog uticaja na velikosrpske elemente u Sidu, Iloku, Sremskoj Mitrovici, Vinkovcima i drugim okolnim mestima. Ona je pospešila i ubrzala osnivanje »Srpskog kulturnog kluba«.

Organizatori ove šovinističke ujdurme su, s prilično taktike i uspjeha, uvukli u svoju aktivnost i vrhove Srpske pravoslavne crkve. Primera ima dosta. Navodimo samo jedan: to je dolazak srpskog patrijarha Gavrila Dožića, u Vukovar, na posvetu zvona Srpske pravoslavne crkve. Srpski crkveni krugovi u Vukovaru nastojali su da ovom činu dadu što veću svečanost. »Srem« je u povodu toga objavio jedan dopis od svog dopisnika iz Vukovara, u kojem je pisalo:

»Povesna je istina da je Srpska pravoslavna crkva bila i jest glavni vodeći predstavnik zavetne misli Srpstva. Ona je uobličila srpsku narodnu dušu, postala nosilac srpskih nacionalnih težnji, i održala neprekinut kontinuitet narodnog života. Ona je bila glavni tvorac i čuvar naše srednjovekovne kulture. U onim teškim vremenima ona je vodila naš obezglavljeni narod. Ona mu je čuvala ime i nacionalnu svest. Ona je bodrila i osposobljavala potomstva za istorijske borbe... do konačnog oslobođenja i ujedinjenja. «

Pisac članka daje prikaz savremenih stavova Srpske pravoslavne crkve i kaže:

»Tih zasluga svoje crkve svestan je svaki Srbin. Otuda i danas tolika odanost Srpskog naroda prema svojoj Crkvi. Svesni su toga i vukovarski Srbi, koji su ljubav svoju prema materi crkvi vazda svesrdno ispoljavali. U burnim vremenima kupili su se vukovarski Srbi oko svoje Crkve i u njoj jedinog gledali svoju zaštitnicu, kao i uzdanicu za bolju budućnost«.

Kao dokaz da su vukovarski Srbi i tada bili uz crkvu pisac članka navodi činjenicu što je Uprava srpske crkvene opštine u Vukovaru, uspjela da svojim akcijama sakupi novac za kupovinu crkvenih zvona. Govoreći dalje o važnosti zvona i ceremonijalu koji će se tom prilikom organizovati, pisac nastavlja:

»Nova zvona stižu u Vukovar 18. o.m. Istoga dana popodne stiže u Vukovar po prvi put po svojem izboru Poglavar Srpske

Pravoslavne Crkve Njeg. Svetost Patrijarh Gospodin Gavriilo u pratnji preosvećenog gospodina Vikentija — episkopa Vikara, te uz asistenciju mnogobrojnog sveštenstva osvetivši nova zvona u nedelju 19. o. m. Biće to dan radosti i veselja ne samo za vukovarske Srbe, već za celi srpski živalj ovoga dela Srema. «

Iako se u ovom članku nigde ne spominje direktno veza ovog crkvenog čina sa Srpskim kulturnim klubom, ipak su ta dva događaja u najtešnjoj vezi i kanalisana u istom pravcu. Drugačije se i ne može razumeti što pisac napred pomenutog članka kaže da patrijarh dolazi u Vukovar, da vidi svoju duhovnu decu, da ih ohrabri i upozori, da ne klonu duhom u teškim i lukavim danima današnjice.

Aktivnost velikosrpskih elemenata na osnivanju »Srpskog kulturnog kluba« zadavala je mnogo brige Hrvatskoj seljačkoj stranci. Upravo toliko da su je izbacivali iz političkog takta i koloseka političke uravnoteženosti. Umesto da se protiv takvih šovinističkih elemenata bori naprednim idejama i politikom, ona je išla kontrašovinizmom. I sama, a naročito kroz njene organizacije i uz njenu saglasnost, sve više je istupao frankovačko-ustaški element i duh. Dovoljno je navesti samo nekoliko napisa iz njenog glasila »Srijemskog Hrvata«, iz tog vremena. Navodimo samo neke: »Marks i marksizam o Hrvatskoj i Hrvatima«, »Na sunce gospodo i dokle će tako«, »O historijskom značaju dolaska Srba u Hrvatsku«, »Hrvatska traži kompetencije i finansijsku samostalnost«, »Na pragu nove Lurope«, »O komunističkoj propagandi«, »Europa i mi«, I uiposki Božić« itd.

Ovome treba dodati još to da je glavni i odgovorni urednik, a i uvodničar, bio Lula Puljiz, kasnije stožernik ustaškog stožera za Veliku župu Vuka.

Pored »Srijemskog Hrvata«, glasila HSS za Vukovar i okolinu, javljali su se sve više i »Hrvatski narod«, najšovinističnije glasilo ustaško-frankovačkih elemenata iz Zagreba, pod rukovodstvom Mila Budaka, i još neki drugi listovi. U božićnjem broju za Božić 1939/40. godine Budak je objavio jedan članak pod naslovom »Gdje je mjesto Vukovaru?«, u kojem Budak, samo na njemu svojstven način, iskaljuje sav svoj šovinistički bes ne samo na velikosrpske elemente nego na ceo srpski narod.

I »Srijemski Hrvat« je tih dana, iz broja u broj, donosio razne napise na temu rada velikosrpskih elemenata. Navodimo samo naslove od nekih: »Onima koji mute«, »Ponovna haranga«, »Potpišite se gospodo« itd. Svima njima je karakteristično

nekoliko momenata. Nijednom rečju ne govore o stanju i problemima radničkog i seljačkog naroda, o porezima i cenama, o maloj proizvodnji i si., već o odbrani pozicija hrvatske vladajuće buržoazije, oličene u Hrvatskoj seljačkoj stranci. U suštini »Srijemski Hrvat« brani i dokazuje pravo hrvatske buržoazije na vladavinu u ovom kraju Srema. U članku »Povodom parole«, »Srbi na okup«, »Srijemski Hrvat« je 27. januara 1940. pisao da su stvaranjem Banovine Hrvatske velikosrpski elementi »zabrinuti« za opstanak srpstva; da oni nastoje da prikažu kako je stvaranjem Banovine Hrvatske ugroženo srpstvo i da zbog toga zahtevaju da se pored Banovine Hrvatske osnuje i Srpska banovina.

U istom broju »Srijemski Hrvat« je doneo informacije o tome da su nekoliko istaknutih funkcionera Hrvatske seljačke stranke, kao što su: Stipe Matijević, Marijan Đukić, Luka Puljiz Đuro Rostaš i još niz drugih, održali sastanke i šire kunlerencije u pojedinim selima vukovarskog sreza i da su svugde govorili o onima koji harangiraju, koji mute, i koji traže odvajanje vukovarskog sreza iz Banovine Hrvatske.

Bez obzira na oštre istupe frankovačko-ustaških elemenata

1 dela Hrvatske seljačke stranke rad »Srpskog kulturnog kluba« se i dalje nastavljao i širio. 13. januara 1940. vinkovačka »Slavonija« je pisala kako se u vinkovačkom srezu spontano osnivaju pododbori Srpskog kulturnog kluba. *»Posle osnivanja Pododbora Srpskog kulturnog kluba u Vukovaru oseća se sve veća težnja po svim srpskim mestima vukovarskog sreza, da se osnuju pododbori Srpskog kulturnog kluba. Tim povodom obraćaju se iz sela svaki dan uredništvu lista i traže uputstva za osnivanje pododbora. Iz svakog mesta vukovarskog sreza primio je naš urednik predstavku i da ne bi odgovarao pojedinačno, uredništvo daje ovim putem svim zainteresovanim uputstva za osnivanje pododbora.«*

Za verovati je da se neko selo i javilo Uredništvu. Ali, da su se javljala sva, to je već manje verovatno. Najverovatnije je da je to bila lepo smišljena priča, upućena svima selima da ih Uredništvo na taj način poziva, naravno neuplićući direktno sebe, da mu se jave i da preuzmu mere za osnivanje Srpskog kulturnog kluba. To proizilazi iz drugog dela ovog napisa, u kojem pored ostalog, piše:

»Za osnivanje pododbora potrebno je najmanje 20 članova. Ako nema toliki broj onda se može osnovati Povereništvo Srpskog kulturnog kluba.«

Zatim se navode još neke formalnosti koje su obavezne prilikom osnivanja, a to je da se o osnivanju mora obavestiti

Glavna uprava Srpskog kulturnog kluba u Beogradu i Pododbor Srpskog kulturnog kluba u Vukovaru.

Zimski period izgleda da su velikosrpski elementi dobro iskoristili za osnivanje Srpskog kulturnog kluba. »Slavonija« je pisala da se u vukovarskom srezu dalje nastavlja akcija za osnivanje Srpskog kulturnog kluba, da su u obližnjem selu Dalju pokrenuli akciju za priključivanje Dalja Vukovaru, a ne Osijeku, s motivacijom da je Dalj bliži Vukovaru nego Osijeku. Istovremeno se javlja da se osnivaju pododbori ili odbori Srpskog kulturnog kluba u okolnim gradovima i varošima kao što su: Šid, Vinkovci, Ilok, Sremska Mitrovica i druge. To se vidi i iz jednog napisa »Srijemskog Hrvata« »Dokle će tako?«, od 10. februara 1940. u kojem piše *»da se u Banovini Hrvatskoj vrši velika propaganda za osnivanje Srpskog kulturnog kluba. U Vinkovcima, srcu Šokadije, izlazi svake subote krpica papira, koji se zove »Slavonija«... Neki... u tom listiću sipa svaki puta krupne i nepristojne uvrede na račun Hrvatsva, a da mu se za to nikada ništa ne događa... Ne smeta stanovitim mutikašama iz Vukovara i okolice, da kao bez glave jure po pravoslavnim selima našega kotara i neprestano harangiraju protiv Banovine Hrvatske... da pravoslavni živalj sačinjava apsolutnu većinu, vukovarskog kotara, iako je stanje drugačije.«*

2. aprila 1940. godine »Srijemski Hrvat« je doneo ponovo jedan napis o radu Srpskog kulturnog kluba. *»Stižu nam naime, izveštaji — piše u tom članku — da se u Beograd sprema velika deputacija pravoslavaca iz vukovarskog kotara, koja će nositi nekoliko hiljada potpisa i na osnovu toga na nadležnom mestu tražiti, da se vukovarski kotar izdvoji iz Hrvatske, čiji je sastavni dio otkad povijest bilježi zbivanja na ovom dijelu zemlje, i da se pripoji Dunavskoj banovini.«*

U daljem tekstu ovoga napisa se govori o važnosti vukovarskog sreza da ostane u Banovini Hrvatskoj i piše:

»Na nepromišljenu rabotu ovih harangera mi smo već upozorili nekoliko puta. Njihove tobože »istorijske« dokaze, na kojima su zasnivali taj svoj protiv hrvatski rad oborili smo bez muke i truda, a njihove makinacije i intrige razgolitili...«

Zatim se u članku govori o geografskim i komunikacionim karakteristikama i mestu Vukovara u Banovini Hrvatskoj i kaže:

»Vukovar je središte ovog de la Srema kroz koje prolaze mnoge komunikacije« i da bi odvajanjem njega od Banovine Hrvatske umnogome i privredno izgubila i Banovina Hrvatska i vukovarski srez.

Do kojih su razmera Klubaši razvili svoju delatnost u Sre-
mu, pa i u Vukovaru, vidi se iz toga što su za svoju politiku
pridobili i naklonost Jovana Radivojevića, tadašnjeg bana Du-
navske banovine. Predsednik vlade Dragiša Cvetković je zame-
rio Radivojeviću što se zalaže za zahteve Klubaša i odmah sme-
nio Radivojevića s dužnosti bana Dunavsko banovino. Cola ova
procedura išla je dosta interesantno. Naime, kad je »Novosad-
ski dan« 27.11 1940. godine doneo jedan napis o godišnjici pos-
tavljenja Radivojevića za bana Dunavske banovine, onda su
neki ljudi, koji su pratili politička zbivanja u Vojvodini, vi-
deli u tome i nagoveštaj nečeg drugoga. Čega, nije se znalo!
Neki su u tome videli mogućnost Radivojevićevog unaprede-
nja, a neki njegovog smenjivanja. I zaista, jedno od ovih dva-
ju pretpostavki se stvarno i ostvarilo. 27.IV 1940. »Dan« je
doneo jednu malu noticu u kojoj kaže da je »Ukazom Kraljev-
skog namesništva«, a na predlog predsednika Ministarskog sa-
veta, razrešen dužnosti bana Dunavske banovine, Jovan Radi-
vojević i na njegovo mesto postavljen Branko Kijurina, ad-
vokat iz Stare Pazove.

Činjenica da je Radivojević još istog dana napustio Novi
Sad i da nije imao vremena ni da se pozdravi sa svojim najbli-
žim prijateljima i saradnicima, govori da je ceo proces oko
smenjivanja Radivojevića izveden vrlo brzo.

Dok su se hrvatski i srpski šovinisti borili oko podele vla-
sti i učvršćivanja svojih pozicija nemačka narodnosna grupa
je to stanje vrlo dobro iskoristila za svoje organizovanje i pri-
premanje. Dokumenta o tome nema mnogo, ali i iz onih s
kojima raspolazemo vidi se da je ona bila u to vreme vrlo
aktivna. To na kraju potvrđuje i sama njena uloga i istupanje u
danima okupacije i uspostave NDH.

Mesna grupa Svapsko-nemačkog prosvetnog saveza (Kul-
turbund) prijavila je da će redovnu godišnju skupštinu održati
16.11 1941. godine. Predstojništvo gradskog redarstva je pre-
dložilo Banovinskoj vlasti da se skupština može dozvoliti »jer
nema opasnosti da će javni red i mir biti narušeni«. Kabinet
bana je odobrio održavanje skupštine pod uslovom da istoj
prisustvuje izaslanik Gradskog redarstva. Kako je protekla
sama skupština i šta se sve na njoj pretresalo, to doznajemo
iz izveštaja policijskog činovnika L.J. Veinretlera, koji je prisu-
stvovao skupštini, a koji u svom izveštaju kaže ovo:

»Skupštinu je otvorio predsjednik društva Stubenvol Otto i isti je pozdravio okružnog vođu Sepp Redingera iz Vinkovaca i dao mu reč. Redinger je pozdravio prisutne i potom počeo kratak govor o sadašnjem stanju njemačkog življa u Jugoslaviji. Isti je između ostalog govorio o sve većem okupljanju Nijemaca oko Kulturbunda čiji je centar Novi Sad. Naročito je istakao svijest njemačkog življa u Bačkoj. Navodi da su Nijemci preko Dunava složniji i nada se da će se to ostvariti u svim di jelovima države gde žive Nijemci. Redinger naglašava da Nijemci okupljeni oko Kulturbunda žele da žive u Banovini Hrvatskoj s Hrvatima u slozi i ljubavi, ali da zato treba razumijevanja i s druge strane. Pokazuje na žalosno stanje pretapljanja čistokrvnih Nijemaca u Hrvate, što se vidi iz mnogih njemačkih imena a da se nosioci tih imena osjećaju Hrvatima. Također ukazuje na stanje Nijemaca što se tiče domova. Na mnogim hrvatskim domovima, kaže Redinger, vidi se da su imena upisana na pločama osnivača njemačka, dok Nijemci po raznim mjestima nemaju pogodnih prostorijskih za sakupljanje. Redinger ukazuje i na to, da se sve više otvaraju njemačke škole pa već i srednje i da njemačka djeca treba da polaze njemačke škole.

Redinger poziva da se i Nijemci koji više ne znaju govoriti svoj jezik upišu u Kulturbund, pa neka makar njihova djeca da polaze njemačku školu i da se tako ponovo privedu materinskom jeziku. Isti poziva da se svi okupe oko Kulturbunda. Na koncu Redinger opisuje sastav Kulturbunda i da potpinjeni treba da se pokoravaju onima koji njima upravljaju.«

Ovde je potrebno napomenuti samo to da su u to vreme bile zabranjene skupštine skoro svim političkim strankama i društvima, osim HSS-a, i da Banska vlast nije lako davala odobrenje za osnivanje raznih društava i organizacija ili za održavanje njihovih skupština. Međutim, kako smo videli, prema Nemcima je bila sasvim tolerantna i nije im uopšte pravila nikakve smetnje već jednostavno odobravala kakve god su sastanke tražili.

Sto se tiče samog rukovodstva Mesne nemačke grupe u Vukovaru napominjemo da je i na ovoj konferenciji, odnosno skupštini za rukovodioca izabran Otto Stubenvol, koji je to i ranije bio i da je na toj dužnosti ostao i za celo vreme rata. U ratu je postao još i donaćelnik Gradskog poglavarstva i zadužen za snabdevanje. Što se tiče Seppa Redingera i on je za vreme okupacije bio rukovodilac Okružnog vodstva nemačke narodnosne grupe za okrug Sava — Dunav, sa sedištem u Vinkovcima.

U tadašnjoj privrednoj strukturi Vukovar se nalazio među četiri gradića u Sremu u kojem je privreda bila relativno razvijena. U njemu je bilo više manjih privrednih preduzeća, za natskih radionica i radnji itd. Analogno tome i socijalna struktura u Vukovaru bila je relativno dobra. U njemu je živeo znatan broj radnika i to ne samo onih koji su radili u samom gradu, nego dobar deo i onih koji su radili u velikoj fabrici obuće »Bata« u Borovu. Radnička klasa Vukovara imala je dosta bogatu i svoju borbenu tradiciju. Dovoljno je samo reći da je u Vukovaru održan Drugi kongres KPJ 1920. godine. Iz ovoga bi se moglo izvući zaključak da je radnička klasa Vukovara igrala i vidnu ulogu u političkom životu uoči drugog svetskog rata. Međutim, to ipak nije tako. Brojno radništvo u Vukovaru bilo je organizovano u nekoliko sindikata. Najviše ih je bilo u Hrvatskom radničkom savezu. Međutim, Hrvatski radnički savez i nije bio organizacija radničke klase, u smislu borbe za interese radnika, već organizacija Hrvatske seljačke stranke za rad među hrvatskim radništvom. Kada je HSS došla na vlast (26.VIII 1939) onda je i Hrvatski radnički savez bio organizacija režima. Kao takav on nije ni hteo, ni mogao biti nosilac borbe za radničke interese i prava radničke klase. Ovo tim više kad je vlada zabranila postojanje Ujedinjenih radničkih sindikata. Zato je uticaj radničke klase u Vukovaru na politička zbivanja bio vrlo mali. Najveći broj štrajkova i drugih formi borbe, koje je vodila tada radnička klasa, nije išao na neke principijelne promene u društvenom uređenju nego više na korekcije postojećeg društvenog uređenja. Takvo stanje otežavalo je i rad malom broju komunista vukovarske partijske organizacije koja je postojala uoči drugog svetskog rata. Rad ove organizacije se sastojao, uglavnom, u proučavanju i rasturanju ilegalnog partijskog materijala, koji je stizao preko Sida i Osijeka, a sastojao se, uglavnom, od partijskih listova »Proleter«, »Srpa i čekića« i drugog partijskog materijala. To potvrđuju i nekoliko manjih akcija, o kojima saznajemo iz policijskih dokumenata. Tako je komandir žandarmerijske stanice iz obližeg sela Trpinje, 15.XI 1940. poslao izveštaj Banskoj vlasti, Banovine Hrvatske, u kojem je pisao:

»12. novembra 1940. godine oko 21, sat, susrela je patrola

ove stanice na putu između sela Trpinje i željezničke stanice Borovo Đekića Živojina, trgovačkog pomoćnika iz Bobote i seljaka Bogojević Cedomira iz Bobote, obojica općina Bobota, sreza vukovarskog, Banovine Hrvatske, koji su se patroli učini-

li sumnjivi sa njihovim održanjem, te je nad istim izvršen lični pretres i tom prilikom pronađen je kod Đekića jedan komunistički letak bez naslova u stihovima — komunističke sadržine.

Pregledom obližnjeg terena gdje je patrola imenovane susrela, na oko 10 metara u pravcu odakle su ovi došli patrola je pronašla jedan karton na kome su bila izrezana slova »Živila SSSR« sa izrezom petokrake komunističke zvezde na kraju istog kartona, i kutiju raztvorene crvene boje, jednu četkicu za farbanje i čvrst tabak papira na kome je bio nacrtan srp i čekić i napisano »živila SSSR«.

Osumnjičeni Bogojević je izjavio, da je on ove stvari ostavio, odnosno spustio na zemlju kada je primjetio patrolu.

Daljnijim vođenim izviđajem utvrđeno je da su osumnjičeni po uputstvu i nagovoru od strane Patković Đoke, biv. žandarmerijskog kaplara, sada živeći u selu Baboti, sreza vukovarskog, pošli u selo Trpinju, a potom i u druga obližnja sela u namjeri da sa crvenom masnom bojom koja je pronađena ispisuju komunističke natpise i znakove u cilju komunističke propagande.

Osumnjičeni Patković nije po ovome delu ispitan, jer je verovatno saznao da su ova dvojica uhapšena i pobjegao je nepoznato kuda od svoje kuće, te se za istim traga. Pretresom kod njegove kuće nije ništa sumnjivog pronađeno, pošto je on ovo pre begstva verovatno uništio.

Osumnjičeni Đekić i Bogojević su uhapšeni i sa prijavom i pronađenim materijalom predani su sreskom načelstvu u Vukovaru.

Za odbeglim Patkovićem se traga u svim pravcima i u pozitivnom slučaju biće uhapšen i predan nadležnoj vlasti.

3.1 1941. Predstojništvo gradskog redarstva u Vukovaru ponovo je izvestilo Kabinet bana Banovine Hrvatske o rasturanju letaka komunističke sadržine u Vukovaru. Samo dan kasnije Sresko načelstvo Vukovar poslalo je još jedan izveštaj 0 rasturanju istih takvih letaka i u selu Borovu. Kako se u izveštaju naglašava »letak je umnožen na geštetnerorn stroju a pisan je pisačom mašinom na hrapavom papiru za umnožavanje. Papir je žučkaste boje, kancelarijskog formata. Letak počinje naslovom: »Proletarijatu Vukovara i okolice!« Radnici, seljaci, građani! a završava se potpisom: »Mjesni komitet komunističke stranke Hrvatske, Vukovar«.

U izveštaju se dalje navodi da je odmah izvršen pretres stana istaknutih komunista Stjepana Gužvića, Nikole Nasradina i Mila Gorete. Ovaj letak je stvarno izdao Mesni komitet KPH

Vukovar, a u povodu dvadesetogodišnjice (1.1 1921. godine u Vukovaru) ubistva Stjepana Supanca, radničkog prvoborca i prve žrtve »Obznane«.

Policija je spravnijanjem sloga pisaae mašine sa svim postojećim pišaćim mašinama u gradu utvrdila da je letak pisan u Osijeku, što je i tačno.

Dva dana uoči napada na našu zemlju Predstojništvo gradskog redarstva ponovo je pisalo o komunističkim lecima. Izveštaj je takođe upućen Kabinetu bana Banovine Hrvatske i u njemu se kaže:

»Dana 4. travnja o.g. između 4 i 6 sati nepoznato lice rasturalo je u Vukovaru i to u Radićevoj, Šenoinoj, Zrinjskoj, Magotajevoj i Tri ruže ulici slijedeće letke: 1) Sa naslovom: »Proleterii svih zemalja ujedinite se! Radnici, seljaci, građani, vojnici, podoficiri i oficiri Hrvatske«, sa datumom 29.111 1941. i potpisom: »Centralni komitet komunističke partije Hrvatske«. 2) sa istim naslovom, tekstom i potpisom, ali bez datuma, 3) sa naslovom: »Radnici, seljaci, građani, vojnici, podoficira oficiri« završetkom »Za stvaranje istinske narodne vlade koja će bezodložno da sprovede u djelo životne zahtjeve naroda i radnih masa Jugoslavije« te potpisom »Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije« i 4) sa tekstom: »U interesu nezavisnih naroda Jugoslavije, a napose Hrvatskog naroda, tražimo pakt o uzajamnoj pomoći sa SSSR! Tražimo raskid trojnog pakta« te potpisom »Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske«.

Leci su ubacivani pod ulazna vrata te u dvorišta stanovnika gore navedenih ulica. Redarstveni organi uzaptili su do sada ukupno 12 komada letaka i za sada se još ne može ustanoviti koliko ih je svega rastureno.

Rasturanje letaka pod 1) i 2) zabranjeno je odlukom Državnog tužioštva u Zagrebu od 2.IV o.g. Kns. br. 13ÖT1941. saopćenim ovom predstojništvu brzajavom. Redravnateljstva u Zagrebu od 2.IV o.g. Pr. br. 1568T1941. a letaka pod 3) i 4) odlukom Dri. tužioštva u Zagrebu od 14.11 o.g. Kns.br.540/1941 saopćenim amo raspisom od 14.11 o.g. Kab. br. 12414141.

Određeni su odmah izvidili ali se rasturačima još nije ušlo u trag. O rezultatima daljih izvida izvjestit će se«.

Kroz rad na političkom i propagandnom polju partijska organizacija u Vukovaru radila je i na planu organizacionog učvršćivanja i sređivanja. To potvrđuje i činjenica da je krajem 1940. godine u Vukovaru boravio delegat CK KPH drug Josip Kras, gde je s članovima Partije proradio odluke V zemaljske konferencije. Sastanak je održan u najdubljij ilegalnosti, u stanu Duke Jovanovića-Pauna, u Novoj ulici, br. 4,

na periferiji Vukovara. Drug Stjepan Gužvić o tome kaže:

»Tih koraci u dvorištu i lako kucanje na vratima kuhinje skrenuli su pažnju na dolazak očekivanih gostiju. Pri slaboj svjetlosti petrolejske lampe, na vratima je opažen nepoznati lik jedne ličnosti u crnom dugačkom kaputu, kačketom na glavi, iza koga je stajao vodič, jedan od članova učesnika ovoga sastanka. Cim se došljak približio lampi odmah su većina prepoznali u ovoj osobi druga Josipa Krasa. Vrlo veseo i raspoložen drug Josip Kraš pozdravio se sa svim članovima mjesne organizacije, nakon čega je počelo proučavanje materijala i odluka sa V zemaljske konferencije. Prvo su pojedini članovi mjesne organizacije iznosili svoja gledišta kako su shvatili donesene odluke V zemaljske konferencije, nakon čega je drug Josip Kraš davao posebna uputstva o svakoj temi odluka, kako ih treba shvatiti i sprovesti u život«.

Drug Gužvić dalje kaže da je proučavanje ovih materijala dobro došlo za predstojeće zadatke partijske organizacije. Međutim, drug Josip Cazi, u svojoj knjizi »Vukovar u klasnoj borbi« o događajima iz tog perioda kaže:

»Iz događaja pred 27. mart i poslije 27. marta vidjelo se, da je partijska organizacija u Vukovaru nepripravna i nesređena. Iako je postojala masovna baza i velike mogućnosti rada, organizacija se sve više uvlačila u sebe. Istina je da su sami članovi bili vrlo aktivni i disciplinirani, pa su rasparčavali partijski materijal, vršili pojedinačnu agitaciju među radnicima, održavali grupna dogovaranja i si. ali organizacija nije bila toliko moćna da bude pokretač velikih pokreta masa, kao što su bile demonstracije 27. marta 1941.«

VUKOVAR U MARTOVSKO-APRILSKIM DANIMA 1941. GODINE

Iz sveg onog što smo napred rekli političke prilike u Vukovaru, martovskih dana 1941., bile su više nego eksplozivne. Bile su posledica, a i pravi odraz, dugogodišnje politike raspirivanja šovinističkih strasti i netrpeljivosti od strane srpskih i hrvatskih šovinista, a naročito posledica takve politike vođene posle sporazuma Cvetković — Maček. Najzagriženiji frankovačko-ustaški elementi stalno su jačali. I to ne toliko u povećanju broja pristalica koliko u organizacionom ustrojstvu i čvrstini. Naročito su uspeali da pridobiju pristalice među trgovcima, činovnicima, srednjoškolskom omladinom i profesorima. Institucionalno gledano, radili su kroz »Marijinu kongregaciju«, »Katoličku organizaciju«, »Knjižicu Pododbora Matice hrvatske«, NKD »Napredak«, Državnu realnu gimnaziju klub »Sredaša« i »Hrvatskog junaka«. U njihovim rukama bio je i »Srijemski Hrvat«, nedeljno glasilo za Vukovar i okolinu, koji je počeo da izlazi odmah posle uspostave Banovine Hrvatske. Naročito su živo radili na agitaciji i propagandi. Primali su, čitali i rasturali tajne brošure, letke i novine, ispisivali poznate ustaške parole »ZAP«, držali predavanja, davali svoja tumačenja raznim političkim događajima, kritikovali sve političke organizacije čiji se pogledi razilazili s njihovim. Dosta su bili povezani s ustaškim organizacijama i pojedincima u okolnim gradovima, kao što su Vinkovci, Slavonski Brod i Osijek. S centralnim ustaškim rukovodstvom u Zagrebu bili su u stalnoj vezi. Odlazili su u okolna mesta, a i odatle se dolazilo u Vukovar. Zahvatili su aparat HSS-a. Otuda su se i martovske manifestacije u Vukovaru mogle završiti drugačije nego što su se završile. Dura Sentđerđi, tadašnji gradonačelnik Vukovara, rekao je svega nepun mesec dana kasnije, na vanrednoj — svečanoj sednici »Hrvatske obrtne zadruge« u Vukovaru o tome:

»Na dan proglašenja Petra II za kralja Jugoslavije, na podsticaj nekih vukovarskih Srba, prirediše isti sa seljacima iz Bršadina i drugih sela manifestacije koje se pretvoriše u demonstracije. . . Čim sam kući došao i to cuo, dao sam istragu sprovesti, ali niko ništa nije hteo reći«.

O čemu se ovde radi? Sentderdi je 27. marta bio službeno u Zagrebu. Kada se vratio u Vukovar, njemu je poturena vest da su manifestacije imale antihrvatski karakter, da su neki od manifestanata izvikivali antihrvatske parole. Međutim, kako se vidi, to niko nije hteo da posvedoči. Mišljenja smo da je ipak nečeg moralo biti bez obzira što niko nije hteo ništa da kaže. Dozvoljavamo mogućnost da je neko od manifestanata i izvikivao antihrvatske parole. Radilo se o reakciji sprskih šovinista na postupke ustaških elemenata. Na to ukazuju i neki dokumenti koji potiču od ustaških elemenata. Tako Vlado Radauš, stožerni zapovednik Starčevićeve mladeži, za Veliku župu Vuka, u jednom svom članku, napisanom povodom godišnjice, uspostave NDH, je o ovom slučaju napisao;

»Na službenoj proslavi proglašenja novoga kralja, izlazimo iz reda i odlazimo kući, jer smatramo da ne spadamo tamo, gdje se slavi glava države, koja nam prijeći ostvarenje svoje slobode u svojoj državi. Opet prijete i vika, no sad nas više ne smeta, jer već otvoreno brojimo dane, kad će doći dugo očekivani čas«.

O ovom slučaju, slično Radaušu, samo još nešto konkretnije, pisali su i Mijo Pajc, Nikola Domić i Dura Subotić, profesori u vukovarskoj gimnaziji. Pošto su prvo opisali stanje kakvo je bilo u vukovarskoj gimnaziji, do martovskih demonstracija, odnosno manifestacija, oni dalje kažu:

»U ovakvom raspoloženju dolazi i 31. ožujak 1941. Učenici u pratnji nastavnika idu u crkvu na zahvalnicu, koja se drži u slavu stupanja Petra Karadordevića na prijestolje. . . Učenici, koji su se isticali u »Hrvatskom junaku«, prolaze pokraj crkvenih vrata i ne idu u crkvu. Učenici grkoističnjaci svi dolaze u crkvu u sokolskim odelima pod vodstvom jednog jugoslovenskog nacionaliste, obučenog u odoru kapetana bivše jugoslovenske vojske. Sokol je bio zabranjeno društvo u Banovini Hrvatskoj.

Učenici, koji ni jesu išli u crkvu, bili su svjesni onoga, što ih čeka, radi ovako demonstrativnog istupa. Oni su međutim bili svjesni i onoga, što ima nastupiti svaki dan. Oni su znali da neće biti vremena, da ih se kazni za njihovo protudržavno djelo. Dolazi 2. travanj, kada su svi nastavnici, sposobni za vojnu dužnost, morali otići u vojsku. Rat je bio na pragu. Škola je prestala raditi 5. travnja.

Kako se iz napred pomenutih spisa vidi, najverovatnije je da je neko od manifestanata video da ustaški elementi iz redova učenika vukovarske gimnazije nisu ulazili u crkvu, odnosno da su na taj način bojkotovali manifestacije, pa je na svojo

način reagovao protiv toga. Mislimo da je smisao sveg ovoga bio taj da se narodni bunt odnosno oduševljenje kanališe u šovinističke vode.

O tim martovskim danima u Vukovaru nalazimo podatke i u zapisniku o saslušanju Ivana Kostenca, inženjera šumarstva iz Vukovara, a kasnijeg pobočnika ustaškog stožera u ovom gradu. Kostenac u zapisniku kaže da je januara 1940. godine došao u Vukovar i da se polovinom te godine upoznao s Lukom Puljizom, tadašnjim dopisnikom »Hrvatskog lista« iz Osijeka. Preko Puljiza se upoznao i s ostalim ustaškim ličnostima u Vukovaru, kao što su bili: Stjepan Majurdžić, Mata Garvanović Luka Halat i drugi. S njima je Kostenac redovno održavao ustaške sastanke. *»Odmah sutradan posle puča — izjavio je Kostenac — Puljiz Luka rekao je da je bio s majorom Lukač Franjom u Osijeku i rekao je da ako dođe do rata između J ugoslavije i Njemačke da treba tada za Vukovar postaviti lunkcionere«.*

Iz Kostenčevog navoda se jasno vidi da je on mnogo više znao nego što je rekao. Njegova uloga u ustaškoj organizaciji u Vukovaru bila je daleko veća nego što ju je on prikazao. Naime, uloga svih koje je Kostenac pomenuo daleko je bila veća. Međutim, Kostenac je imao razloga da kaže što manje. Upravo, samo ono što je, pritešnjem dokazima, morao da kaže. Svako opširnije i iskrenije kazivanje teretilo bi pre svega njega samog. Jer biti član ustaškog oblasnog rukovodstva nije bila mala stvar. To je bio položaj s kojeg je morao počinuti mnoge zločine, a ovi su povlačili odgovornost, što je Kostenac znao.

Aprilski dani 1941. doneli su još težu političku situaciju u Vukovaru. Cim je rat izbio, odmah se moglo videti da sistem odbrane zemlje ne funkcionise kako treba. Komandu u gradu preuzeo je jedan rezervni kapetan. Ali ni on, ni komanda, nisu se osećali, kao da nisu ni postojali. Nastupila je dezorganizacija čitavog državnog aparata vlasti, uključujući tu na prvom mestu vojnu vlast. Mnogi vojni obveznici dolazili su da se jave na svoj ratni raspored, ali na određenom mestu nije bilo ni njihove jedinice niti nekog da im kaže gde se ona nalazi. I civilna vlast bila je toliko dezorganizovana da se dobijao utisak kao da i ne postoji. Neprijateljske radio-stanice »Donau« i »Velebit« slušane su u svakom javnom lokaluu. One su stalno emitovale naredbe nemačke vojske i ustaša. Ustaški strožernik Vlado Radauš pisao je kasnije da su grupe profesora i srednjoškolaca u vukovarskoj gimnaziji već odranije bili obavješteni da će se Pavelić javiti preko jedne od tih stanica. Pošto nisu znali tačan datum, stalno su slušali te stanice noćima i danima. Istorijski podaci ukazuju da niko od odgovornih vlasti u Vukovaru nije

ni pomišljao na neku ozbiljniju odbranu zemlje. Sto se tiče same mobilizacije za jugoslovensku vojsku, ona nije dobro sprovedena. Vukovarski advokat dr Josip Herčik rekao je o tome:

»Sama mobilizacija bila je loše sprovedena, jer je za Srem bila objavljena opća mobilizacija, a u ostalom delu Hrvatske pozivalo se na pozive. Od srede na četvrtak čulo se po noći prolaženje vojske koja se povlačila, a već u četvrtak posle podne i dalje počele su vojsku na povlačenju zaustavljati i razoružavati vukovarske ustaše pod vodstvom Majurdžić Stjepana i Garvanović Mate. Držim da su se oni poslužili nekim trikom i uspeli da mobilišu bivšu Građansku zaštitu, da je naoružaju pokupljenim oružjem od vojske koja se povlačila, i ta Građanska zaštita vršila je vlast dva-tri dana, dok nije oglasom pozvano da vojnu dužnost oko 15 godišta, koja su obučena i naoružana. Mislim da je moglo biti ukupno oko 300 vojnika pod komandom Rudolla Felgera, kao zapovednika grada, a bilo je i rezervnih oticira, koji su takođe bili mobilisani. Tek nakon par dana došao je u Vukovar Halas Gustav, koji je preuzeo komandu odreda«.

Interesantni su i dalji navodi Herčika. On misli da ova jedinica još nije bila ustaška već mačekovska. Tek posle dva-tri meseca, a pod pritiskom Majurdžića, Garvanovića, Puljiza i Felgera, Halas je ovu jedinicu preveo u ustašku organizaciju, pa i sam položio ustašku zakletvu. Mišljenje Herčika nije bez osnova. On ga zasniva na jednoj tužbi Halasa, Herčiku, da su Majurdžić i ostale ustaše vršile na njega pritisak da ovu vojnu jedinicu prevede u ustašku vojnu organizaciju. Herčik to potvrđuje još i tim što je najveći broj ovih lica bio u Mačekovoj Hrvatskoj građanskoj zaštiti, a sam Halas bio je brigadir u toj Zaštiti.

Naše je stanovište da je ova vojna jedinica u pomenutom trenutku ima prelazan karakter. Po prošlosti to je bila Hrvatska građanska zaštita, a po budućnosti Ustaška pripremna bojna.

Navodi Herčika su uglavnom tačni. No, ipak različite vrednosti. Njegov opis o dezorganizaciji starojugoslovenskog odbrambenog sistema je sasvim tačan i dovoljan. Njegova ocena karaktera prve vojne formacije također je, uglavnom, tačna. Ali, deo izjave u kom Herčik govori o preuzimanju vlasti iz ruku HSS-a u ustaške ruke dosta je površan. To je sasvim i razumljivo, kad se ima u vidu da Herčik nije bio ni u neposrednoj ni posrednoj vezi s ustaškim elementima koji su preuzeli vlast. Zato je, ovaj deo Herčikove izjave, samo vizija čoveka koji je spolja posmatrao stvari. Daleko opširniju i konkret-

ni ju sliku o tome kako su ustaše preuzele vlast u Vukovaru daje nam izveštaj koji su zajednički napisali glavar glavnog ustaškog stana Luka Puljiz i stožernik ustaškog stožera u Vukovaru Stjepan Majurdžić od 28. aprila 1941. Izveštaj su uputili povereniku vlade NDH za istočnu Slavoniju (Srem) Marku Lamešiću i Ministarstvu unutrašnjih poslova vlade NDH 11 Zagrebu. U izveštaju, pored ostalog, piše:

»Cim se je preko radio-postaje Zagreb saznalo da je vojskovođa Slavko Kvaternik u ime poglavnika proklamirao samostalnu i nezavisnu državu Hrvatsku, vodstvo se je ovog stožera sastalo još istoga dana 10. travnja, te — kako je sve već otprije bilo pripremljeno zaključilo sutra ujutro, tj. 11. travnja podignuti ustanak u Vukovaru, preuzeti vlast i za predstojnike svih ureda postaviti naše ljude, s kojima se je još mjesecima prije toga suglasilo i naše vodstvo u domovini. Dotični su ljudi odmah pozvani, te ukoliko nisu bili zakleti ustaše, zakleti su iste večeri na vjernost poglavnika i Državi Hrvatskoj. O tome su odmah bile obavijest ne sve ustaške borbene lornacije i formacije pučkih ustaša, koje su sve zajedno brojite oko šezdeset ljudi, većinom omladine, jer su stariji bili mobilizirani od zle uspomene bivše Jugoslavije. Tih šezdeset ljudi, s kojima smo raspolagali, bili su oboružani revolverima raznih sistema, s poldvadesetak naboja«.

Nismo mogli da dodemo do podataka o tome na čega se odnosi ona rečenica u izveštaju u kojoj se kaže da je sve već odranije bilo pripremljeno i s kojima se, još mesecima pre toga, saglasilo i vodstvo ustaškog pokreta u zemlji.

O pripremama ustaša za preuzimanje vlasti pisao je i Vlado Radauš, u već pomenutom članku, u kojem na ovu temu piše:

»I poslednji naš sastanak prije uspostave Države Hrvatske bio je onu noć prije preuzimanja vlasti u ustaške ruke u našem gradu. Bilo nas je onda više, i čekali smo sakupijeni na dva mesta u gradu na naređenja. Ta su i stigla ujutro. I onda je vukovarska đaćka mladež pokazala što je«.

Opisujući dalje taktiku zauzimanja vlasti, Majurdžić i Puljiz, u pomenutom izveštaju pišu:

»Da bismo neprijatelju zadali što sigurniji udarac, i da bi lu skromnu snagu što ekonomičnije iskoristili, zaključili smo provaliti odjednom u sva nadleštva. Svaki povjerenički kandidat upućen je, da se već u 7 sati ujutro nađe pred svojim nadleštvom i sačeka našu oružanu asistenciju, koja će ga uvesti u dužnost. A da bi se bivšim šefovima dotičnih nadleštava one-

mogučilo obav ješčivati bilo koga i tražiti pomoć telefonom, zaključeno je, da će po prethodnom sporazumu sa stražarima, koji su čuvali poštu, najprije jedan ustaški borbeni odred zauzeti telefonsku centralu, makar i pod cijenu borbe sa srpskim časnicima, koji su vršili cenzurnu službu».

Što se tiče rasporeda ko će šta zauzeti, od strane ustačkog rukovodstva, o tome u pomenutom izveštaju piše:

»Vodstvo si je stožera raspodjelilo dužnost, pa su za preuzimanje vlasti i sigurnosnu službu određeni braća ustaše Mata Garvanović i Stipa Majurdžić, a za preuzimanje telefonske centrale brat ustaša Luka Puljiz. Svaki od njih zapovjedao je sa po jednom trećinom naših skromnih snaga. I točno u 7 sati zalepršala je na poštanskoj zgradi hrvatska zastava dok le. . . Puljiz poštanskom osoblju čitao Vojskovođinu proklamaciju... Isto se je to dogodilo u isto vrijeme i na svim ostalim nadležstvima, koja su sva preuzeta gotovo u jedan minut. . .«

I Nikola Leskovac, tada redar u gradskom redarstvu u Vukovaru, dao je podatke o ovom zauzimanju pošte. On kaže da je 11. aprila 1941. tražio vezu s policijom i da se na telefonu odazvao Luka Puljiz i rekao da policija nema pravo da govori preko telefona. To je bilo rano ujutro kada se u gradu još nije znalo o preuzimanju ustaške vlasti.

Zauzevši poštu i ostale ustanove, ustaška aktivnost se tada okrenula i u još dva nova pravca: obaveštavanje okolnih gradova i sela, o događajima u Zagrebu i pozivanju da i oni dignu »ustanak« u svojim mestima i razoružavanju jedinica jugoslovenske vojske. O tome Majurdžić i Puljiz, u pomenutom izveštaju, dalje pišu:

»I dok su Majurdžić i Garvanović formirali nove odrede i zaposjedali sve ulaze u grad, brat Puljiz je iskopčavši pomoćnu vojnu telefonsku centralu obavješivao redom sva hrvatska mjesta u Srijemu, gdje postoji telefon, o ovom historijskom događaju. Tako je iz Vukovara pozvan na ustanak Osijek, Brod, Vinkovci, Sid, Ilok, Tovarnik, Mitrovica itd. Nazivajući zatim redom sve općine u našem kotaru, koje imadu telefon, brat Puljiz je svagdje dobio vezu ili s bilježnikom ili načelnikom. I svakom je od njih saopćio važan događaj, određivši svakog za taoca i naredivši mu da pod cijenu života svog i cijele svoje obitelji mora u svojoj općini sačuvati red i mir. Tom prilikom je svakoga od njih pitao imade li u njegovom selu vojske«.

Dok je Puljiz obaveštavao okolne gradove, varoši i sela i obaveštavao ih o proglašenju NDH i pozivao ih na »ustanak«, dotle su Majurdžić, Garvanović i drugi nastavili da uspostavljaju vlast u samom gradu. Izgleda da ni oni sami nisu imali

pod kontrolom i uvidom celokupan proces oko rušenja staro-jugoslovenske i uspostave ustaške vlasti. Takav naš zaključak proizilazi iz već napred pomenutog članka Đure Sentđerđija, tadašnjeg gradonačelnika Vukovara, kojeg je on objavio u povodu prve godišnjice uspostave NDH. U ovom članku Sentđerđi piše da je on, došavši posle 27. marta iz Zagreba, i čuvši za manifestacije, došao do ubedenja šta treba da radi? Kao gradonačelnik pozvao je njemu poverljive ljude u »Hrvatski dom« s ciljem da se dogovore da osnuju jednu vojnu formaciju »gardu« ili »zaštitu« ili »rezervu« Zaštite. *»Sastanku se pored mene — piše u tom članku Sentđerđi — prisustvovali gg Franjo Đurišić, satnik Ladislav Grčević, Đuro Štrumberger, Josip Puches, Josip Šelčik, od Nijemaca Oto Stubenvol i još neki kao vojnici. Ja sam išao kod 30-40 i osobno pozvao, a isto su tako i drugi učinili. Odbor je izabran. Ja ću biti preko sviju, a g. Grčević kao satnik vojne stvari. Puches pijacu, Štrumberger stranu prema Sotinu, Stubenvol Brdo. Drugi sastanak se zakaže u Vatr gasnom spremištu«.*

Neki, od prisutnih na ovom sastanku, predložili su da u ovu organizaciju prime i lica srpske narodnosti, kako bi im doneli oružje. Međutim, Sentđerđi se tome usprotivio i ostali su na tome da primaju samo Hrvate i domaće Nemce.

Kad je organizovana, glavni deo ove oružane snage je postavljen na ulazu u grad, a rezerva je smeštena u Samostan. Prema izjavi Stjepana Majurdžića, ova jedinica je brojala oko 125 lica. Naoružanih je bilo nešto preko 20 i to uglavnom pištoljima i ponekom puškom.

Pošto je važnije ustanove preuzela ustaška grupa Puljiz — Majurdžić — Garvanović, grupa gradonačelnika Đure Sentđerđija nije imala tu šta da radi i nije ni učestvovala u tome, a kako izgleda ni sam Sentđerđi nije ni znao da ona i postoji. To proizilazi iz već pomenutog Sentđerđijevog članka, u kojem on dalje piše:

»Na Veliki petak ujutro u pol 6 sati dolazi mi Komadina, namještenik kod pošte, popravljач brzovanja. Ja u krevetu, te mi veli: »Proglášena Slobodna Hrvatska! Javlja ju naši iz Zagreba i 7 oficira od cenzure s Pošte pobjeglo«.

Sentđerđi se ovde prebacio, što se tiče vremena zauzimanja pošte i bekstva oficira. Videli smo da je Pošta zauzeta 11. aprila, odmah posle 7 časova ujutro. U svom članku Sentđerđi dalje piše kako je na Veliki petak ujutro odmah istakao hrvatsku zastavu na svoju kuću i da je za nekoliko minuta ceo grad bio iskićen zastavama. Zatim je otišao u opštinu i dao popis unapred pripremljene »garde« Ivanu Vukeliću, s naredjenjem

da ih odmah pozove i da dođu u vatrogasno spremište. Potom je Sentderdi, namerno, da bi zaplašio starojugoslovensku vojsku, objavio da svaki čas očekuje dolazak nemačke vojske u grad. Brzo je zatim otišao do mosta na reci Vuki i nagovorio stražu, koja je čuvala most, da nikome ne dozvoli da spoji vodove za miniranje mosta, koje je bilo pripremljeno. Straži na mostu izdao je naređenje da ako bi neko pokušao da minira most da ga ubiju na njegovu odgovornost. U tom momentu se Sentderdiju javio Andrija Mifka, potporučnik jugoslovenske vojske, a inače sudija iz Vinkovaca, koji mu je rekao da mu stavlja na raspolaganje 40 vojničkih pušaka, koje se nalaze u zgradi vukovarskog vlastelinstva. Sentderdi je to primio i odmah naredio satniku Grčeviću da to oružje preuzme. S tim oružjem naoružao je »gardu« i organizovao sačekivanje i razoružavanje jugoslovenske vojske na ulazu u Novi Vukovar.

Neosvrćući se na ustašku grupu Puljiz — Majurdžić — Garvanović, Sentderdi je dalje nastavljao s preuzimanjem vlasti. »U 7 i po sati — kaže dalje Sentderdi — *pozovem gr. zastupnike Hrvate, koji u 8 sati dođu*. Međutim, Senderdi je uskoro dobio, navodno, od ustaškog stana, naređenje bez potpisa da se načelnik i zastupstvo raspuštaju. Sentderdiju nije ništa drugo preostalo nego da tako i postupi. Za novog gradonačelnika, u statusu privremenog poverenika, postavljen je Mirko Jureković. O tome, kako je do toga došlo, objasnio je sam Jureković, prvi put u već pomenutoj polemici sa Sentderdijem i drugi put posle oslobođenja pred Komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini. U tim dokumentima piše da su u 7 časova ujutro, 11. aprila 1941. godine, dva »uvažena ustaše« (Franja Mecinger i Mata Garvanović) došli u stan Jurekovića i ponudili mu da se primi za gradonačelnika Vukovara. Jureković se izgovarao da je bolestan i da se toga ne bi mogao primiti. Pomenuta dvojica su mu rekli da je to samo privremena odluka i rešenje koje je donelo ustaško rukovodstvo u Vukovaru. Ubeđujući ga, Mecinger i Garvanović su mu rekli, da će to trajati samo jedno kratko vreme, pa se Jureković primio te dužnosti. Odmah je, po uputima pomenute dvojice, otišao u Gradsko poglavarstvo, legitimisao se Sentderdiju, raspustio Zastupstvo i preuzeo vlast.

Tako je uspostavljena okupatorsko-kvisliniška vlast i u Gradskom poglavarstvu u Vukovaru, a Jureković postao prvi gradonačelnik okupatorsko-kvisliniške vlasti. Prema tvrđenju Sentderdija, o tome je sačinjen i pismeni zapisnik. Pohlepan za vlašću, Sentderdi nije mogao ili nije hteo da vidi da ga mesno ustaško rukovodstvo u Vukovaru ne trpi, pa je i posle smenji-

vanja s dužnosti gradonačelnika i dalje nastavio da radi na utemeljivanju ustaške vlasti. On je odmah, s prozora Gradske većnice, održao govor sakupljenom narodu, u kojem je, između ostalog rekao:

»Štovani građani, braco Hrvati, radosna srca uzimam za dužnosti, da vam javim veselu vijest, da se nas sviju davnašnja želja ispunila. Proglašujem sa ovog mjesta slobodnu Nezavisnu državu Hrvatsku. Za ovu slobodu imamo zahvaliti milom nam poglavniku dr Anti Paveliću! . . . Braćo, građani! Ne zaboravite na našu tradicionalnu građansku snošljivost, da u gradu Vukovaru nikada do krupnijih ispada nije dolazilo, a tako molim vas sve nek bude i sada«.

Istovremeno sa zauzimanjem institucija vlasti i javnih službi, ustaše su zauzele i sva veća privredna preduzeća i radnje. U najvažnije ove organizacije postavile su svoje poverenike i tako je organizacija ustaške vlasti, uglavnom, još u toku 11. aprila uspostavljena. Tog dana, a i nekoliko sledećih dana, ustaše su se sve više orijentisale na razoružavanje jedinica jugoslovenske vojske, kojih je u okolini Vukovara bilo dosta, a koje su se povlačile za Bosnu ili Srbiju. U Majurdžićevom — Puljizovom, već pomenutom, izveštaiu o tome piše:

»Prvi je odgovorio bilježnik općine Borovo da je toga časa kroz selo prošla jedna artiljerijska trupa, a malo za njom veći broj pešadije. Brat Puljiz je naredio bilježniku da pod cijenu života u roku od 10 minuta stigne tu trupu i da kaže komandantu da su prvi odredi njemačkih i ustaških motorizovanih jedinica prošli kroz Osijek i da će nemilosrdno postrjeljati svakoga koga zateknu s oružjem u ruci, pa bilo tu u postrojbi ili pojedinačno. Uspjeh je ovoga »trika« bio kolosalan. Još prije isteka roka od 10 minuta, nazvao je. . . Puljiza iz škole na naselju »Bata« u Borovu telefonski neki major, Srbijanac, koji mu je rekao da znade sve i da ustaški stožer u Vukovaru njega i njegov divizion artiljerije izvoli smatrati ratnim zarobljenicima, pitajući ujedno i kamo će dovesti ljude i materijal «.

Puljiz sam sebi nije mogao da poveruje da bi se jedan oficir tako lako uhvatio na trik, pa nije mogao odmah ni da mu odgovori da li da dolazi u Vukovar ili negde na drugo mesto. Malo kasnije Puljiz se pribrao i rekao da su nemačke čete tako blizu da nema vremena ni da dođu u Vukovar, već da oružje ostavi tu gde jeste i da se spasava kako ko zna. Oficir je to u paničnom strahu saopštio celom divizionu i naredio da se oružje ostavi i svi razbegnu kud ko zna! Panika se, po običaju u takvim situacijama, s artiljerijskog divizona brzo prenela i na jednu pešadijsku jedinicu koja se nalazila

u neposrednoj blizini, pa se i ona razbežala, ostavivši sve oružje i opremu. Zaplenile su se i druge jedinice, kao dva divizion protivkolske i jedan divizion poljske artiljerije, jedan bataljon pešadije i druge manje jedinice. Ostavljene su velike količine oružja, koje su ustaše zaplenile. Pored pušaka i mitraljeza bio je tu i velik broj topova i kamiona. Zaplenjeno je samo preko 400 konja, koji su služili uglavnom za vuču artiljerije. Ustaše su uzele nekoliko kamiona i njima išle po okolnim selima, stizali i razoružavali jugoslovensku vojsku, pomagali mesnim ustaškim organizacijama oko uspostave vlasti.

Velika gomila oružja, bačenog od jugoslovenske vojske, ili oduzetog od nje, nalazila se i na vukovarskom sajmištu. O stanju tih dana na Sajmištu Sentderdi je, u već pomenutom članku, pisao:

»Kad smo pregledali opremu Jugo-vojske, izgledali su kao hrpe čergaša: izgladnjeli i izmučeni ljudi i konji. Rat još ni počeo nije, a ono stoji sve nesposobno za boj. Mi smo se svi dali na posao, da se sprema konji što je naša garda zaplijenila, a i sve vrednije stvari: topovi, kola. . . Pođemo sa g. satnikom Grčevićem na Sajmište. Ovde zatečemo naše vrijedne obrtnike g. Đurišića, Terzića i još neke kako određuju koliko će se konja i opreme kome dati.

Samo izveštaju Majurdžića i Puljiza ne bi se moralo verovati. Međutim, taj izveštaj potvrđuju i neka druga dokumenta, nastala znatno kasnije i nezavisno od izveštaja. I sam Majurdžić je kasnije pred sudom, posle oslobođenja, kada mu to nije išlo u prilog, rekao da su u aprilskim danima 1941. razoružali tri artiljerijska divizion i još neke druge manje jedinice jugoslovenske vojske. Na tu temu postoji i više zapisnika o saslušanju pojedinih lica, koja su na neki način bila učesnici ili očevici tih događaja. Tako je jedan građanin iz Vukovara rekao da je na Veliki petak (11. aprila 1941.) pozvan u kancelariju Električne centrale i da mu je tamo Valdman Franjo, jedan od organizovanih ustaša, rekao da je osnovana NDH i da treba da ide da čuva stražu kod škole u Vukovaru. U stvari u školi se nalazilo neko skladište s vojnom opremom i hranom. Tu u kancelariji kod Valdmana, dobio je pušku i municiju i tako je i on postao zaštitnik Mačekove Zaštite, odnosno, kasnije, ustaške pripreme bojne. Kasnije je ovaj građanin po naređenju Valdmana i Garvanovića, prebačen na aerodrom u Borovo, gde je čuvao oružje i municiju, koja je ostala od pomenutih jedinica Jugoslovenske vojske. Na aerodromu je već zatekao neke Vukovarce, koji su se već uključili u ovu mačkovsko-ustašku jedinicu.

Nemačke okupacione jedinice ušle su u Vukovar 11. aprila 1941. godine oko 16 i 30 časova. Na ulazu u Vukovar predat im je velik buket cveća, a pred Ustaškim stanom bila je postrojena jedna dačka ustaška satnija. Pred samom gradskom većnicom, izvestan broj ustaških elemenata i članova Kulturbunda, priredio je svečan doček nemačkoj okupatorskoj vojsci.

11. aprila 1941. godine, ne zna se tačno da li neki sat pre ili neki čas posle ulaska nemačkih okupacionih trupa u Vukovar predstojnik Kotarske oblasti (Sreskog načelstva) u Vukovaru, Stjepan Mihaljević izdao je, na hrvatsko-srpskom i na nemačkom jeziku proglas građanstvu u kojem ga obaveštava da je u Zagrebu izvršeno objavljivanje uspostave NDH i poziva građanstvo vukovarskog sreza na javni red i mir i pokornost okupatoru. Zabranjuje se točenje pića u javnim lokalima, zatvaraju se javne gostionice i uvodi policijski čas. To je bio prvi akt okupatorsko-kvislinške vlasti u Sremu.

Novouspostavljena ustaška vlast, iako su došle i nemačke trupe, ipak nije bila ni tako jaka, ni tako sigurna, kao što bi se iz dosadašnjeg izlaganja moglo zaključiti. Ona se bojala eventualnog obrta situacije, pa je zato telefonom, već 12. aprila tražila od svojih pretpostavljenih u Zagrebu odobrenje za mobilizaciju čitavih 20 godišta muškaraca, sposobnih za vojsku. Pošto je dobilo saglasnost od pretpostavljenih u Zagrebu, mesno ustaško rukovodstvo je već 12. aprila mobilisalo ljude od 21. do 41. godine starosti. Na taj način naoružano je oko 250 do 300 lica. To je bilo jezgro za buduću ustašku pripremu, kasnije i aktivnu bojnu.

Obrazovanje ovako velike oružane jedinice nije bilo samo sebi cilj. Osnivači su imali dosta jasne stavove za šta će upotrebiti tu jedinicu. Ona, (ili pomoću nje) je trebala da vrši teror i sprovodi u život terorističko-zločinačku politiku ustaškog pokreta i ustaške vlasti. Trebalo je sprovesti tu u život tako široko postavljenu politiku terora i zločina, kao što je bila ustaška u tim danima i mesecima: stavljanje van zakona srpskog, jevrejskog i romskog naroda. Trebalo je sprovesti svakodnevne naredbe o zabrani upotrebe ćiriličkog pisma; zaustaviti održavati policijski čas; zabraniti udaljavanje iz mesta stanovanja Jevrejima, Srbima; izvršiti pljačku imovine; goniti na prisilne radove; udovoljavati okupatorskoj vojsci u poljoprivrednim proizvodima; kuluku; prevozu; raznim nametima.; proterati i razdobrovoljačiti dobrovoljce iz prvog svetskog rata; proterati sva lica srpske narodnosti, koja su se naselila na teritoriju NDH posle 1918., a sve to nije bilo moguće bez veće oružane sile. Tome je bila narnjena, ova jedinica i ona je tome i služila. Objasnjavajući pripreme oko preuzimanja vlasti

Stjepan Majurdžić je u pomenutom zapisniku rekao da je još na sastanku, koji su održali 10. aprila uveče, Jakob Hameder, domaći Nemač, predložio, a ostali usvojili, da se izvrši i jedno hapšenje Srba i komunista. Mi mislimo da se Majurdžić prebacio i da je moglo u to vreme biti reći samo o hapšenju Srba, koji su se prema ustaškim procenama isticali u javnom životu. No, u svakom slučaju tačno je da je ustaška vlast već prvih dana svoga postojanja otpočela s hapšenjima. Prikazujući tada dana svoga postojanja otpočela s hapšenjima. Prikazujući tadašnje političke prilike u Vukovaru, Josip Herčik je rekao:

»Odmah u početku okupacije viđeniji građani Srbi i Židovi morali su se svaki dan javljati policiji i većina ih je formirana u radne jedinice, koje su morale po gradu obavljati razne poslove, a specijalno sakupljanje i razvrstavanje ratnog materijala u magazinu bivše ratarske zadruga«.

Ali ubrzo su došla i hapšenja. Već 11. aprila ujutro ustaše su izvršile pretres u kući Mare Bugarski. Ništa interesnije nije nađeno. Ali dva dana kasnije, odnosno 13. aprila 1941. godine ponovo su ustaše upale u kuću Bugarski, oko pola 10 sati pre podne, i uhapsili njenog muža Marka Bugarskog.

Istog dana, kada je uhapšen Bugarski, uhapšen je i Ivan Paleček, advokat iz Vukovara. Njegova žena Vukosava Paleček je kasnije o tome izjavila:

»Odmah na početku rata 4 do 5 dana moj muž Paleček Ivan, advokat u Vukovaru bio je uhapšen. . . On je odveden bio u zatvore gradskog poglavarstva u Vukovaru. U zatvoru je proveo dva dana i to u samici!« Pošto je preduzela ozbiljnu intervenciju da spase muža Palečekova je obišla neke funkcionere tadašnje ustaške vlasti. Šef redarstva Vladimir Mičin, kojeg je Palečekova molila da joj pusti muža, je rekao da je Paleček uhapšen po naređenju ustaškog stožera u Vukovaru, Ipak posle nekoliko dana Paleček je pušten iz zatvora.

Verovatno da je u međuvremenu bilo još hapšenja, samo o njima nemamo podataka. Ali zato su, kako je vreme odmicalo, dolazila na red sve veća i veća hapšenja.

VUKOVAR — SEDIŠTE VELIKE ŽUPE VUKA

Organizacija okupatorsko-kvisliniške vlasti, onakva kakva je postavljena u aprilskim danima 1941., nije dugo ostala. Već 29.IV 1941. Pavelić je doneo Zakonsku odredbu o uskladbi ustaške organizacije s državnim vlastima. Prema toj odredbi razdvojena je upravna od političke vlasti. Namesto ustaških stanova osnovana su gradska ili opštinska poglavarstva, a namesto ustaških stožera osnovani su ustaški tabori, odnosno ustaški logori. Upravnu vlast vršila su gradska i opštinska poglavarstva i njihovi organi, a nadzornu vlast ustaški tabori, odnosno ustaški logori. Ali u Vukovaru su se nešto kasnije, drugom polovinom maja 1941. godine, dogodili neki događaji koji su imali teških posledica i za Vukovar i za Srem u celini. Radilo se o osnivanju Velike župe Vuka, kao trećestepene (Oblasne), upravno-teritorijalne jedinice u sistemu ustaške NDH.

Prvu vest o ovome doneo je Novi list, 17.V 1941., kad je objavio fotografiju Jakoba Elikera, a ispod nje, pored njegovog imena, stavio još podatak da je to veliki župan za Županiju Vuka. Nekoliko dana kasnije, 21.V 1941. ovaj list je opet doneo jedan napis u vezi sa Župom. Bila je to izjava Marka Lamešića, dotadašnjeg vladinog poverenika za istočnu Slavoniju (Srem) u kojoj Lamešić kaže da je kao vladin poverenik radio strogo po zakonu i da je vlast u Sremu organizovao srazmerno brojnoj snazi Folksdojčera i hrvatskog stanovništva. Lamešić je dalje rekao da ga »veseli« što je u Velikoj župi Vuka postavljen za velikog župana Jakob Elikera, Folksdojčer, pa mu prema tome »iz sveg srca« želi uspeha u radu.

Tri dana kasnije, odnosno, 25. maja sva štampa donela je vesti o svečanom dočeku Elikera, koji mu je priređen u Vukovaru. Lokalni organi vlasti pridavali su ovom činu veliki značaj i nastojali da mu daju što veću pompu. Najpre su dva najodgovornija funkcionera ustaške vlasti, Stjepan Majurđić, ustaški logornik i Vladimir Sipuš, kotarski predstojnik, izašli u susedno selo Trpinju, u susret Elikeru i tamo ga pozdravili kraćim govorima. U njihovoj pratnji Elikera je došao u Vukovar gde mu je u samom gradu, pred zgradom Župe, priređen svečan doček. Bilo je prisutno 54 lokalna ustaško-švapska funkcionera, znatan broj građana, a naročito Folksdojčera. Tu, pred Župom, Elikera je pozdravio, jednim govorom, Fran Tirk, gradonačelnik Vukovara. Pozdravljajući ga Tirk je rekao:

»Gospodine veliki župane! Vukovar, staro sijelo velikih župana čeka i pozdravlja Vas s veseljem, znajući da nam je naš Poglavnik odabrao pravoga čovjeka. Mi želimo, a to je sigurno i vaša želja, da naša župa bude jedna od najboljih u slobodnoj i Nezavisnoj Državi Hrvatskoj«.

Posle toga, Tirk je rekao kako Elikera, u Vukovaru, čeka takav narod koji je spreman izvršavati sva njegova naređenja.

Posle toga, Tirk je rekao kako Elikera, u Vukovaru, čeka takav narod koji je spreman izvršavati sva njegova naređenja.

Posle Tirka govorio je Eliker. On je najpre rekao da zahvaljuje na tako lepom dočeku koji mu je priređen. Naročito je istakao kako će raditi na dobrobit Folksdojčera i DOBROBIT« Hrvata, jer je to želja Adolfa Hitlera i Ante Pavelića.

Na kraju je govorio i Oto Stubenvol, predsednik Mesne nemačke narodnosne grupe u Vukovaru. On je govorio na nemačkom jeziku. Naročito je istakao kako su Folksdojčeri dobili mnogo s postavljanjem Elikera za velikog župana i da je to želja i Firera i Pavelića. Obećao je kako će se vukovarski Folksdojčeri, a verovatno i ostali Folksdojčeri u Sremu, zalagati za napred Velike župe, »NDH« i Trećeg Raj ha.

Ali nije Elikeru priređena tolika svečanost samo u Vukovaru. Znatno veća svečanost priređena mu je i u Zagrebu. On je pismeno o imenovanju za velikog župana primio lično iz ruku Pavelića. Toj svečanosti su bili prisutni svi ministri Pavelićeve vlade, na čelu s predsednikom. Pažnja je uveličana još i prisustvom nemačkog poslanika u Zagrebu Sigfrida Kašea, koji je imao vrlo velikog uticaja i na Pavelića i na celokupnu ustašku vladu, i politiku, kroz sve četiri godine postojanja NDH. Slučaj je hteo da su istim pismenom bili imenovani još neki veliki župani, pa i veliki župan za grad Zagreb. Međutim, njima nije ukazana ni približno tolika pažnja kao Elikeru. Oni su ostali u sasvim bleđoj senci prema Elikeru.

■ Uručujući pismeno o imenovanju za velikog župana Elikeru, Pavelić je održao kratak pozdravni govor u kojem je rekao:

»Predajem Vam kao Nijemcu, poslove velike župe Vuka, svestan da se time stvaraju temelji za sreću naroda njemačke narodnosne skupine i sreću hrvatskog naroda. Moja je volja njemačkoj narodnoj skupini u NDH, u smislu težnji Adolfa Hitlera dati položaj koji odgovara njemačkom narodu«.

Primajući pismeno Eliker je odgovorio da je svestan dužnosti koju prima, prema nemačkom narodu, Adolfu Hitleru i NDH i da će kao Nijemac raditi na uskladbi odnosa između Folksdojčera i hrvatskog stanovništva, odnosno ustaških vlasti

Istovremeno je štampa donela i biografiju Elikera. U njoj je rečeno da je Jakob Eliker rođen 1908. u Buljkesu, u Bačkoj, gimnaziju je završio u Vrbasu, a Pravni fakultet u Zagrebu. Posle toga je radio kao advokat u Bačkoj Palanci. Kao Folksdojčer radio je na osnivanju raznih nemačkih društava i radio protiv jugoslovenskih naroda. Kao takav je bio predviđen za taoca u aprilskim danima 1941. U tim danima, a prilikom ulaska nemačkih okupacionih jedinica u našu zemlju, Eliker je organizovao preuzimanje vlasti u Bačkoj Palanci i okolini.

I dok je štampa pisala o tako lepom dočeku Elikera u Vukovaru i još lepšem prijemu kod Pavelića, i dok mu lokalni organi vlasti odaju najzvaničnije počasti, najobičniji posmatrač se mogao začuditi i zapitati šta je to?

Praktično je ispalo tako da je u toj tolikoj izvikivanoj »hrvatskoj«, »nezavisnoj« državi bio veliki župan, u jednoj župi strani (mađarski) državljanin — Folksdojčer Jakob Eliker. Stvar je, dakle, jasna i objašnjenja više ne treba. Može se dati još samo odgovor na pitanje kako je do tuga došlo. Odgovor je više zanimljiv nego težak. Naime, o čemu se radi? Prilikom komadanja Jugoslavije, Folksdojčeri, a naročito oni iz Vojvodine, očekivali su da se izvrši obećanje koje im je nekoliko godina pred rat dala njihova centrala iz Berlina. Da od Srema, Bačke i Banata obrazuju jednu posebnu državu, nazvanu Nemački žitorodni protektorat i Nemačko žitorodno područje ili Donaušvabenland. U ovoj teritorijalnoj jedinici, po zamisli iz Berlina, živeli bi isključivo Folksdojčeri, na prvom mestu oni iz Vojvodine, a zatim i oni iz drugih krajeva Jugoslavije. Svi drugi narodi i narodnosti bili bi iseljeni. To im je obećavano da će se ostvariti onda kad nemačka vojska okupira Jugoslaviju. I pošto je nemačka vojska okupirala Jugoslaviju, Folksdojčeri su tražili da se to i ostvari. Međutim, interesi Trećeg Rajha nisu bili u skladu s težnjama Folksdojčera. Hitler je nastojao da nadene satelite, u pojedinim delovima Jugoslavije, što više veže za svoju politiku. Zato im je davao pojedine delove zemlje na upravu. U ovom slučaju radilo se o poznatom slugi okupatora, Anti Paveliću. Hitler je znao da će vlast u ovim krajevima, u krajnjoj konsekvenci, imati on, pa bilo da Srem da formalno Paveliću ili ne. Pa ako je iako onda je za Treći Rajh bilo najbolje da vlast u Sremu da Paveliću, jer ga tako samo još više vezuje i zadužuje. A što se tiče obećanja datim Folksdojčerima i za njih će se naći rešenje. Naći će se načina da se oni, unutar »NDH«, obezbede tako da budu neka vrsta »države u državi«.

A kada se rat završi i Nemačka pobedi ispuniće se obećanje dato Dr Janku Sepu još 1940. godine u Minhenu o stvaranju podunavske države Nemaca.

Velika župa Vuka, kako smo već napred rekli, bila je treće-stepena upravno-teritorijalna jedinica, u upravnom sistemu NDH. Ustvari, Pavelić je, da bi prikazao kako je NDH nastavak stare feudalne hrvatske države, celokupnu teritoriju, u upravnom pogledu, podelio na 22 upravne oblasti, koje je nazvao velikim župama. Svaka župa je uglavnom obuhvatala jedno geografsko područje. Tako su i nazive dobile. Od Srema, ili još tačnije, od nekadašnje Sremske županije, za vreme Austrovarske monarhije, s izuzetkom županijskog sreza, Pavelić je organizovao Veliku župu Vuka. Ona je obuhvatala 10 srezova, 7 gradova i 156 opština. Prema popisu stanovništva iz 1931. godine imala je:

Srez	Srba	Hrvata	Nemaca	Mađjara	Slova-ka	Rusina Ukrajina- naca	Ukup.
Vukovar	19300	12200	7500	5000	100	2000	46100
Vinkovci	6000	28900	9100	2300	200	100	46600
Županja	1000	28800	1900	700	400	300	33100
Šid	15200	12000	3100	300	900	2600	34100
Ilok	13000	6700	3100	2300	4100	-	29200
Irig	19300	3100	800	3000	100	-	26300
Sr. Mit-rovica	33900	6500	3600	1700	400	300	46400
Ruma	32200	2700	15900	3700	-	-	54500
Stara Pazova	31200	11400	11400	1200	6800	-	62000
Zemun	27600	900	3900	300	2100	-	34800
Zemun gr.	12000	4700	8400	800	200		26100
Srem	210700	117900	68700	21300	15300	5300	439200

Iskazano u postocima statistička slika stanovništva Srema izgledala je ovako:

Srez	Srba	Hrvata	Madjara	Nemaca	Slova- ka	Rusina i Ukraj- naca
Vukovar	42	26,4	11,1	16,3	-	0,4
Vinkovci	12,9	61,8	4,8	19,4	-	-
Županja	2,18	87,6	1,5	3	0,8	0,65
Šid	44,86	35,17	0,86	8,9	2,42	7,2
Ilok	44,96	22,57	7,6	10,45	13,8	-
•Irig	71,14	11,8	11,35	3	-	-
Sremska Mitrov.	73,7	14	3,5	7,8	0,85	0,62
Ruma	58,6	4,9	6,78	28,15	-	-
Stara Pazova	50,4	18	1,8	18	10	-
Zemun srez	79,3	2,56	-	11,2	6,1	-
Zemun grad	46	17,76	2,97	31,94	-	-
Ukupno :	47,98	26,83	4,84	15,67	3,48	1,25

Velika župa Vuka bila je najveća, a u isto vreme i privredno najrazvijenija Velika župa u NDH. U ekonomskom pogledu ona je predstavljala žitnicu NDH. Istovremeno to je bila po nacionalnom sastavu stanovništva i najsloženija Velika župa. Od oko 200.000 Folksdojčera, koliko ih je bilo u celoj NDH, samo je u Velikoj župi Vuka bilo oko 80.000 Folksdojčera. A obe ove činjenice, privredno bogato područje i velik broj Folksdojčera, imali su velikog uticaja na zbivanja u toku rata.

Velike župe su osnovane Zakonskom odredbom o velikim župama, od 10.VI 1941. Sama Velika župa Vuka počela je s radom 26.VI 1941., jednim oglasom velikog župana.

INICIJATORI I IZVRŠIOCI ZLOČINA I TERORA

VELIKA ZUPA VUKA

Postavljanjem Elikera za velikog župana proces organizacije župske vlasti nije završen. Naprotiv, on je tek otpočeo. Ustaše su nastojale da i oni učestvuju u vlasti. Zato su tražile da njima pripadne mesto podžupana. Eliker je na to pristao, ali ne tako naivno kao što su to ustaše shvatile. Iako dobri poznavao Elikera tvrde da on nije bio čovek neke veće inteligencije, on je ipak imao toliko smisla i osećaja za politiku da je s ustašama lako izlazio na kraj. Nekad ih je pravio čak i smešnim. Tako je to bilo i ovoga puta. Pošto je Eliker pristao da mu podžupan bude ustaša, odnosno »Hrvat«, kako su ustaše to govorile, ustaše su odredile da to bude dr Petar Gvozdić, advokat iz Sr. Mitrovice. Kada je Gvozdić otišao da se javi Elikeru, rekao je da ga šalje lično Andrija Artuković, tadašnji ministar unutrašnjih poslova. Eliker mu se najučitvije zahvalio i rekao da on nema ništa protiv Gvozdića, ali već ima podžupana, u licu Luke Aždajića, advokata iz Odžaka, s kojim se Eliker od pre rata poznavao i dobro s njim živeo. Ipak igra oko deobe vlasti u Zupi i dalje se nastavila. Ustaše su tražile da oni dobiju položaj šefa policije u Velikoj župi. Zvanično su oni to zvali »Upravitelj Župske redarstvene oblasti«. Eliker i ostali Folksdojčeri su na tu kartu i igrali. Ustaše su se uhvatile na udicu, koju su im Eliker i njegovi ljudi bacili. Eliker je pristao s najvećom velikodušnošću. Ustaše, onakve kakve

su bile, bile su zadovoljne. Mislile su da će preko te institucije držati mnoge konce u svojim rukama. Ali ne, Eliker nije bio tako naivan. Zadržao je za Folksdojčere položaj šefa političke policije, koji je ujedno bio i zamenik šefa policije. I što je još važnije da on ima pravo izbora ličnosti. A svakom onom, ko i najmanje poznaje državnu upravu, jasno je kakvu ulogu ima politička policija u ratu ili u nekim poremećenim odnosima u zemlji. Na tu dužnost Eliker je postavio Folksdojčera iz Beočina, Otmara Silda, predratnog opštinskog beležnika u Bačkoj Palanci, svog dobrog prijatelja i saradnika. I ostale važnije funkcije u Župi podeljene su tako ili slično. No, one nas pobliže ne interesuju. Valja reći samo još to da je Eliker izabrao za najbliže saradnike svoje ljude, koji su mu bili verni celo vreme rata. Osim njih Eliker je za kotarske predstojnike (sreske načelnike) postavio svoje ljude. To su bili u Iloku Franjo Mikulandi, Sidu Nikola Ilić, Sr. Mitrovici Zdravko Ježić Rumi Artur Gebauer, Sr. Karlovcima Oskar Banjac, Staroj Pazo- vi Adam Romeč i Zemunu Milko Svuger.

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST

Posebna institucija, iz plejade ovih ratnih zločinaca, koja nas interesuje jeste Župska redarstvena oblast. Za nju smo već rekli da je ona bila Oblasna policija za Veliku župu Vuka. Ona je bila samo jedna, od brojnih, oružanih organizacija koja je vršila službu »bezbednosti«, ili bolje reći zločine u NDH.

Us lovno rečeno, delatnost Župske redarstvene oblasti u gradu bila je ona koju je oružništvo ili žandarmerija vršila na selu. Prvobitno se u Vukovaru nalazilo Predstojništvo gradskog redarstva. To je bila ona gradska policijska institucija koja se zatekla još od Banovine Hrvatske. Ali već krajem aprila, ili početkom maja 1941. ukinuto je Predstojništvo i osnovano Ravnateljstvo za javni red i sigurnost za Veliku župu Vuka. Ni Ravnateljstvo nije bilo tako dugog veka. 20.X 1941. osnovane su u NDH župske redarstvene oblasti, pa je tako i u Vukovaru, odnosno Velikoj župi Vuka, izvršeno pref ormira- nje Ravnateljstva za javni red i sigurnost u Župsku redarstve- nu oblast. To je izvršeno nešto kasnije, 15.XII 1941.

Na položaju šefa ovih policijskih institucija izmenjalo se više lica i to ovim redom.

Vladimir Mičin, kratko vreme, koji je bio i za vreme Bano- vine Hrvatske, Josip Rukavina-Juco, rodom iz Like, star oko 35 godina, po zanimanju penzionisani žandarmerijski poru- čnik, koji je zbog frankovačko-ustaške delatnosti isteran iz žan-

darmerije, uhapšen i osuđen na više godina zatvora. Posle uspostave Banovine Hrvatske, pušten je s izdržavanja kazne i nastavio s frankovatu-ustaskim radom pu Lici i okolini. Pripadao je najekstremnijoj ustaškoj grupi u to vreme. Krajem aprila ili početkom maja 1941. postavljen je za prvog okupacionog šefa ustaške policije. Pod njegovim rukovodstvom su otpočela i prva grupna i masovna hapšenja i streljanja naroda, u Sremu, kao što su u Sidu, Sr. Karlovcima, Sr. Mitrovici, Svilošu, Vukovaru i drugim mestima. Najveći broj uhapšenih, koji nisu streljani u samom Vukovaru ili okolini, oterani su u koncentracione logore Jadovno, Jasenovac ili Gradišku, odakle se najveći broj nije više ni vratio. ,

Rukavina se toliko bio osilio da je pokušavao da ignoriše i Elikera i da on postane najvažnija vlast u Zupi. Eliker je našao načina da ga posle 4-5 meseci premesti iz Vukovara.

Posle Rukavine za šefa je bio postavljen dr Vjekoslav Vučić. On se nije dugo zadržao, ali je i za njegovo vreme uhapšeno i streljano u Vukovaru i Sremu uopšte više lica.

Posle odlaska Vučića mesto šefa policije, odnosno Župske redarstvene oblasti, ostalo je upraznjeno. Poslove je vodio Eugen Đurić, kasniji šef Ispostave Župske redarstvene oblasti u Sr. Mitrovici.

Krajem 1941. postavljen je za šefa Župske redarstvene oblasti Dragutin Majcan, bivši sudija Okružnog suda u Vukovaru. On je bio i za vreme najvećih masovnih hapšenja i streljanja u Sremu, poznatim pod imenom »Akcija Viktora Tomića« u avgustu i septembru 1942.

Kraće vreme, ali ne zna se koliko, bio je i dr Marijan Nikšić.

Posle Majcana, odnosno od oktobra 1942. bio je šef dr Branimir Điković, diplomirani pravnik, iz Sarajeva. On je u Vukovaru došao kao »stručnjak« u ustaškim redovima za borbu protiv narodnooslobodilačkog pokreta. To priznanje u ustaškoj policiji je stekao u jednom masovnom hapšenju i streljanju rodoljuba u Sarajevu, u jesen ili zimu 1941/42. godine. On je u isto vreme i najduže ostao. Sve do oktobra 1944. god. do bekstva okupatora iz ovih krajeva. Pod njegovim rukovodstvom izvršena su brojna hapšenja i streljanja u Sremu. Upravo vršeni su masovni zločini, naročito vešanje ljudi na TT stubove ili o dudove.

Điković je slično Rukavini, otišao na želju Elikera, jer je bio zapretio i Elikeru. A Eliker nije hteo da dozvoli da bude u njegovoj blizini neko ko pretenduje na veću vlast od njega.

Kad se Velika župa Vuka, približavanjem Sremskog fronta, premestila iz Vukovara u Vinkovce, a Eliker i Folksdojčeri,

pobegli iz Srema za Nemačku, šef Župske redarstvene oblasti, postao je dr Matija Trgovčević, diplomirani pravnik, bivši nameštenik nekog osiguravajućeg društva iz Osijeka. On je ostao do kraja rata, odnosno do propasti NDH.

Interesantan je bio odnos upravitelja Župske redarstvene oblasti prema Velikom županu. Pravno on je bio regulisan tako da je upravitelj ZRO bio u isto vreme i izvestilac velikog župana po pitanjima bezbednosti. Već samo takvo rešenje je automatski obezbeđivalo svu vlast u rukama velikog župana. Na taj način, on je imao i upravnu i kontrolnu vlast nad celokupnim aparatom redarstvene vlasti i organa.

Župska redarstvena oblast je bila drugostepena institucija policijske vlasti u Velikoj župi. U interesantnijim mestima, a to su bila obično ona mesta koja su imala status grada, postojale su i ispostave Župske redarstvene oblasti. U Sremu su postojale ispostave u Vinkovcima, Sr. Mitrovici, Petrovaradinu (zbog graničnih odnosa), Sremskim Karlovcima i z. emunu.

Najglavnije bilo je političko odeljenje ZRO. Ono je bilo i izvor i pokretač i izvršilac svih važnijih i velikih zločina. Šef političkog odseka celo vreme bio je Otmar Šild, za kojeg smo napred rekli da je bio zamemk šefa ZRO.

Na dužnosti šefa agenata izmenilo se također više lica. Najpre je to bio Josip Čavčić, posle Imro Branter, zatim Zvonko Horvatović, a važnije položaje zauzimali su još i Nikola Baranović, Ivan Hodak i još oko 20 agenata.

Na čelu redarstvene straže, također se promenulo više lica. Najpre je to bio Dragutin Mamek, posle Pavao Cudina, Valentin Benaković, Zvonimir Milićević i još oko 30 stražara. Tu su još i Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost iz Zagreba i Ustaška Nadzorna služba, ustaške vojne organizacije i ceo mehanizam vojno-policijskih organizacija Folksdojčera.

USTAŠKI STOŽER VELIKE ZUPE VUKA

Već prvih dana okupacije i uspostave NDH, negde maja ili juna 1941. godine osnovano je i oblasno rukovodstvo ustaškog pokreta za Veliku župu Vuka, koje se zvalo Ustaški stožer. Prvobitno je postavljen za stožernika Ustaškog stožera ing. Božidar Petračić, inž. šumarstva iz Mikanovaca, kod Vinkovaca. On je bio organizovani ustaša pre rata, dobar prijatelj i u ustaštvu saradnik ing. Mime Rosandića i ing. Ivica Frkovića, inžinjera šumarstva, svi iz Direkcije Imovne opštine u Vinkovcima. Međutim, on se nije dugo zadržao na ovom položaju. Već, negde, sredinom 1941. je smenjen s tog položaja, pa je za

novog stožernika postavljen Stipe Došen, ustaša emigrant, koji je zajedno s Pavelićem i grupom ustaša 14. aprila došao u Zagreb. Došen je na položaju stožernika ostao nešto više od godinu dana. U drugoj polovini 1942. posle akcije Viktora Tomića smenjen je s dužnosti stožernika, pa je na njegovo mesto postavljen Luka Puljiz, iz Vukovara, inače predratni dopisnik »Hrvatskog lista« iz Osijeka, a kasnije, kako smo već spomenuli, urednik »Srijemskog Hrvata«, nedeljnog glasila HSS za Vukovar i okolinu. Ni Puljiz se nije dugo zadržao na ovom položaju. U zimu 1942. na 1943. godine smenjen je s dužnosti stožernika pa je na taj položaj postavljen Mladen Kaštelan, profesor i na kraju od polovine 1944. stožernik je bio Marijan Gec, sudija iz Stare Pazove i bivši logornik ustaškog logora u Staroj Pazovi.

Pobočnici ustaškog stožera su se također menjali, ali u jednom momentu stožerni pobočnici su bili:

Mihovil Pajc, učitelj u penziji, pobočnik za upravu,

Ivan Kostenac, ing. šumarstva, pobočnik za ustašku premu,

Josip Puhes, urarski obrtnik, pobočnik za gospodarstvo,

Štipan Matijević, zemljiogradnik, pobočnik za nadzor,

Dura Subotić, profesor, pobočnik za propagandu,

Mladen Kaštelan, profesor, pobočnik za prosvetu i uljudbu (kulturu).

USTAŠKA PRIPREMNA BOJNA

Kao oružana vojna formacija ustaškog pokreta, u Vukovaru je postojala jedna jedinica, koja je organizovana još prvih dana okupacije, od bivše Građanske zaštite. Prvobitno je to bila jedna četa, a kasnije je postala bojna (bataljon). Prvo je bila »pripremna« a kasnije »aktivna«, tako da je na kraju 1941. konačno uobličena u XVI ustašku bojnu. Zapovednik je prvo bio August Halas, bivši zapovednik Građanske zaštite, a kasnije Antun Ilik, prvo bojnik (major), a kasnije potpukovnik.

Ova XVI ustaška bojna izvršila je niz masovnih zločina i u samom gradu i okolini. Ona je bila glavna izvršna snaga ustaškog pokreta, za poslove hapšenja, streljanja i drugih zločina.

ORUŽNIŠTVO (ŽANDARMERIJA)

U Vukovaru je bilo smešteno i oružništvo (žandarmerija). Najpre je bilo sedište Oružničkog zapovedništva, za Veliku župu Vuka. Zapovednik je bio Milan Geroč, žandarmerijski pukovnik. Kasnije je izvršena reorganizacija oružništva, pa je Oružnički stožer premešten u Zemun, a u Vukovaru je ostalo Zapovedništvo žandarmerijskog krila. To je bila žandarmerijska institucija, nadležna za žandarmerijske poslove u 5 zapadnih srezova Velike župe. Zapovednici Oružničkog krila su bili: Ladislav Grčević, major, koji je poginuo, između Sviloša i Suseka, 1942. Posle njega zapovednik je bio Stjepan Karlović, kapetan, Stjepan Vindakijević, potpukovnik, Petar Bošnjak, kapetan, i na kraju Hadžić, imena nepoznatog, kapetan.

Osim Oružničkog krila u Vukovaru je postojao, celo vreme rata, i Oružnički vod. Zapovednik je bio Petar Radoš, a kasnije Nikola Jerbić, poručnik.

Kao najniža oružnička institucija postojala je i Zandarmerijska stanica. Zapovednik je bio Julije Merkaš, žandarmerijski narednik. U prvo vreme ova žandarmerija je vršila streljanja onih lica koje je sud osudio na smrt. A pošto je takvih slučajeva bilo mnogo, to je i ova stanica izvršila mnogobrojne zločine.

Pod Oružnički vod u Vukovaru potpadalo je i nekoliko okolnih oružničkih postaja i to: Oružnička postaja u Nuštru, zapovednik Nikola Pejinović, koji je ubijen u Bršadinu, a posle njega Nikola Žunić, koji je došao iz Oružničke postaje iz Gaboša.

Oružnička puštaj a u Gabošu, zapovednik prvo Nikola Žunić, a kasnije je ova postaja ukinuta;

Oružnička postaja u Borovu, zapovednik Stjepan Kelemirnović, a posle njega Josip Zec, i na kraju Marko, prezime nepoznato;

Oružnička postaja u Boboti, zapovednik isti kao i u Borovu;

Oružnička postaja Opatovac, zapovednik Stolu Petar, kasnije otišao u partizane i poginuo.

USTAŠKI LOGOR VUKOVAR

Pošto je Vukovar bio istovremeno i sedište kotara, u njemu je postojala i kotarska ustaška organizacija. Na čelu te organizacije nalazio se Ustaški logor (političko rukovodstvo ustaškog pokreta[^]). Uz manje i neznatne izmene sastav logora je bio:

Stjepan Majurdžić, bankarski činovnik, logornik
Franjo Valdman, učitelj, pobočnik za upravu
August Rieter, poreski činovnik, pobočnik za ustašku pri-
premu
Josip Jurčić, trgovac, pobočnik za gospodarstvo (privredu)
Mijo Bosnaj, učitelj, pobočnik za nadzor
Vinko Zigić, gruntovničar, pobočnik za promidžbu (propa-
gandu)
Mijo Bosnaj, učitelj, pobočnik za prosvetu i uljudbu (kul-
turu).

FOLKSDOJČERI I NJIHOVE ORUŽANE SNAGE

Iako je nemačka okupaciona vojska upala u Vukovar 11.IV 1941. između 15 i 16 časova, i prolazila oko 8 dana, ona ipak nije u Vukovaru ostavljala nikakav garnizon niti posadu. No, to ipak ne znači da je Vukovar ostao bez okupatorske oružane sile. Polovinom aprila 1941. u Vukovar su upali motorizovani odeli vojske fašističke Mađarske. Oni su tu ostali jedno izvesno vreme i napravili prvo krvoproliće. Uhapsili su sa obližnje kolonije Silaš 22 Srba — dobrovoljaca, iz prvog svetskog rata i pobili 11 u Lastovu i sahranili na stočno groblje. Nemačka vojska je došla u Vukovar, negde, krajem maja ili početkom juna 1941. i u njemu ostala do napada Nemačke na SSSR.

Mi smo već rekli da su Folksdojčeri našli načina da za sebe organizuju takve odnose prema ustašama i NDH da su oni bili prava država u državi. Iz takvih odnosa proisteklo je i pravo da osnivaju svoje vojne formacije, koje su nekad bile u sastavu ustaškog domobranstva a nekad samostalno. Konkretno radi se o Zapovedi hr. 1, Vili Kolera, vođe Pozadinskih borbenih jedinica, od početka avgusta 1941. U toj Zapovedi on kaže da je imenovao Podvođu skupine Felinger Georga u Vukovaru. Felinger je osnovao Pozadinski borbeni sklop (Einsatzstaffel) u Vukovaru. Ova jedinica je okarakterisana kao vojno-politička jedinica, koja kako u političkom, tako i u vojničkom pogledu predstavlja uzor nemačke discipline, živosti, rada i nepokolebljive volje za izvršenje nemačkih ideala. A cilj im je da na određenom im području sprovede, sigurnost oružane akcije i sva vojna pitanja nemačke narodnosne grupe. Svi sklopovi su pod neposrednim rukovodstvom Kelera, a posredstvom Zemaljskog vodstva nemačke narodnosne grupe i samom Vođi nemačke narodnosne grupe u NDH. Kako se vidi,

ovde nema ni reči da su ove oružane formacije, Folksdojčera, pod komandom NDH.

Politička organizacija nemačke narodnosne grupe nije bila adekvatna organizacija Velike župe. Celokupna nemačka narodnosna grupa u Sremu bila je podeljena na dva okružna vodstva nemačke narodnosne grupe. Jedno je nosilo naziv Vodstvo za istočni Srem, sa sedištem, prvo u Rumi, a kasnije u Indiji i drugo, koje je nosilo naziv Okružno vodstvo Sava — Dunav sa sedištem u Vinkovcima. Prvo je obuhvatalo Folksdojčere u istočnom delu, a drugo u zapadnom delu Srema.

TEROR I ZLOČINI U PRVIM DANIMA OKUPACIJE

Okupatorsko-kvislinške vlasti nisu džabe organizovale ovako veliku brahijalnu silu, kao što je bila policijsko-vojna organizacija u Velikoj Zupi. Oni su joj namenili da vrši zločine koje su u svojoj politici sprovodili.

20. aprila 1941. u ranu zoru, nekoliko stotina dobro naoružanih mađarskih okupacionih vojnika opkolili su Silaš, dobrovoljačko naselje, između Osijeka i Vukovara. S mađarskim vojnicima bilo je i 25 ustaša iz susednih sela Koroga i Laslova. Posle izvršenog pretresa uhapsili su 24 lica. Iz Palače uhapsili su dva, a iz Ade tri lica.

21. aprila na kraj Lastova, u blizini ceste, koja vodi prema Osijeku streljali su iz Silaša; Dušana Vukovića, Lazara Kovačevića, Gligoriju Borjana, Blažu Samardžiju, Iliju Treskavicu, Milana Damjanića, Dušana Pupavca, Svetozara Lađarevića i Andriju Vučenovića; iz Palače: Petra Sijana, Todora Krunića; iz Ade: Ivana Kraljevića, njegovog radnika i Stipu Robara. Ostale su pustili kućama pod pretnjom smrtno kazne, ako se udalje iz svojih mesta.

Već prvih dana okupacije okupatorsko-kvislinške vlasti stavile su pod udar svojih zločina Jevreje a njih je bilo oko 500. Najpre su ih terali na prisilan i ponižavajući rad, zabranjivali im kretanje, zabranili su svaki javni život, oduzeli svu imovinu, hapsili i najzad u nekoliko mahova pohapsili i oterali u logore. Prvo veće hapšenje izvršeno je 7.XI 1941. godine kada je u logor Jasenovac otpremljeno 61 Jevrej i Jevrejka. Kasnije su opet u više navrata hapšeni i otpremljeni u logore, da bi poslednje veće hapšenje i odvođenje u zatvor izvršeno 26. jula 1942. godine.

Početkom juna (3) 1941. okupatorsko-kvislinške vlasti su počele da oduzimaju imovinu: sva preduzeća, radionice i trgovačke radnje od Srba i Jevrej a i da u njih postavljaju svoje

poverenike. Prema jednim dokumentima, koji potiču od okupatorskih vlasti, samo su u prvom naletu stavile pod upravu, koje jevrejskih koje srpskih, 41 privredno preduzeće i radnju. Zapravo, ustaše su odmah po preuzimanju vlasti, postavile u sva veća preduzeća poverenike.

Sredinom leta okupatorsko-kvislinške vlasti su izvršile i hapšenje svih Roma u Vukovaru i okolini. Smatra se da je u logor oterano oko 1.120 odraslih i oko 500 dece Roma.

U drugoj polovini aprila i početkom maja 1941. uhapšeni su u Vukovaru: Milan Gvozdić, sudija, Jakob Njegić, slastičar, Uglješić Paja, trgovac, Bingulac Mirko, krojač, Uroš Sekulić gostioničar, Mito Lukić, gostioničar, Jovan Smajić, trgovac, Jovan Grmuša, gostioničar, Dr. Josip Hercl, lekar, Mihajlo Mrđenović, trgovac, Sima Nikolić, gostioničar i Petar Tatomirović, tvornički radnik. Hapšenje je izvršio Josip Rukavina, šef Ravnateljstva za javni red i mir Velike župe Vuka, sa svojim agentima. Svi su odvedeni u logore i tamo nestali.

U tome periodu 12 lica je otpušteno iz službe bez otpremnine a 31 lice je prisiljno iseljeno.

Treba istaći i streljanje na rudini Balenica nedaleko od Borova. Tu su 26. na 27. juni 1941. noću streljani: RadaBadanjanac, Dobra Kličković, Milan Cugalj i Dušan Jovanović, svi iz Lačarka; Milovan Miražić, Pera Lovčanin, Milorad Drmanović i Ivan Miražić, svi iz Bosuta i četiri mlada čoveka iz G-rabovaca. Streljani su na bregu pored Dunava, tako da su leševi otplovili vodom.

Već prvih dana okupacije, 19. aprila ustaška vlada je donela Zakonsku odredbu o zabrani upotrebe u javnom saobraćaju ćirilice, o zabrani držanja poništenja i svih odlikovanja i odličja dobivenih od Kraljevine SHS i Jugoslavije, o zabrani i raspuštanju Sokolske organizacije, o nekretnini dobrovoljaca iz prvog svetskog rata i dr. S tim u vezi je kao kasniji nastavak toga i akcija ustaške vlade na prisilnom pokrštavanju Srba u katoličku veru. U vezi s tim i okupatorsko-kvislinška vlast u Vukovaru je zabranila upotrebu ćirilice i izvršila niz radnji i čina koje proizilaze iz te zabrane. Kao što su skidanje raznih natpisa s javnih mesta koji su bili napisani ćirilicom, uvođenje u javnu administraciju latinice i izbacivanje iz upotrebe svega napisanog ćiriličkim pismom, i stavljanje van snage svih javnih dokumenata koji su pisani ćiriličnim pismom.

9. juna 1941. ustaše i policija iz Vukovara opkolili su naselje Lipovača, koje su držali deset dana opkoljeno pa su za to vreme vršili teror nad stanovništvom. Posle 10 dana bloka-

de sve stanovništvo je iseljeno. Jedna grupa je oterana u logor, jedna u susedno selo Bršadin a treća prebačena u Srbiju.

11. juna iseljeno je stanovništvo i s ostalih kolonističkih naselja a ovom kraju kao što su: Gaboš, Klisa, Ludvinci, Šodolovci, Silaš, Palača, Ada, Markušica, Podrinje, Petrova Slatina. Slatina.

(Ova iseljavanja su vršena na osnovu Zakonske odredbe o nekretninama dobrovoljaca iz prvog svetskog rata od 18.IV 1941.)

PRVE AKCIJE NARODNOOSLOBODILACKOG POKRETA

Prva akcija komunista na ovom području, u uslovima okupacije, imala je politički karakter. Htelo se pokazati okupatoru i njegovim slugama da se narod ne miri s okupacijom. Na veliko iznenađenje okupatorskih i kvislinških vlasti, u toku noći pred Prvi maj, na t.t. stubovima, drveću i kapijama okolnih sela istaknuti su bili crveni barjačiči i petokrake zvezde. Ovu akciju je organizirao Đoko Patković s deset omladinaca iz Bobote.

Okupator i kvislinške vlasti odmah su izvršili i prva hapšenja. Ustaše i žandarmi upadali su kamionima u sela. U Boboti uhapsili su 10 omladinaca i 5 starijih ljudi u Trpinji 5, u Veri 9, Bršadinu 3, u Vukovaru nekoliko lica. Svi su bili doterani u Vukovar u zatvor Kotarskog suda. Prema toku ispitivanja da se zaključiti da su se ustaše i Nemci pribojavali ustanka naroda. Smatrali su da su ovi barjačiči znak za njegov početak. Posle obilnog batinanja, ispitivanja i proveravanja, Nemci su uhapšene pustili kućama, ali pod prismotrom.

U Vukovaru nije u to vreme bilo nikakvih akcija. Jedino su vukovarski komunisti koji su radili kod firme »Bata« u Borovu imali vezu s Okružnim komitetom KPH-Osijek. Posle Majskog savetovanja CK KPJ, održanog u Zagrebu, početkom maja 1941. u Osijeku su umnoženi leci u duhu odluka savetovanja. Letke je kod »Bate« u Borovo doneo Lovač Antun koji se u to vreme nalazio u domobranstvu. Čitava akcija je bila neoprezno organizovana tako da je Lovač uhapšen. Nakon njegovog hapšenja i kukavičkog držanja pred ustaškim i policijskim vlastima, dolazi do hapšenja u Vukovaru, Borovu-naselju i Osijeku. U Vukovaru i Borovu-naselju su uhapšeni: Duka Mudri, Mane Smiljanić-Nišlija, Josip Vismeg, Pecelj Slobodan, Nikola Šarac, Božo Bučan, Josip Ajetić, Adam i Marko Šnajder, Antun Lovač, Milan Devetak, Đuro Polimac i Antun Spanja u Osijeku Srđan Petrov i Nikola Vetnić.

To se dogodilo 9. i 10. juna 1941. godine. Jedan od uhapšenih, Mane Smiljanić-Nišlija, bio je poznat još pre rata kao napredan omladinac; isticao se svojim nastupima prilikom demonstracija na stadionu »Bate« 27.III 1941. godine. U toku noći 9.VI 1941. i celi dan 10.VI bio je u ustaškom logoru u Vukovaru gde je bio maltretiran i tučen.

U zatvor je tada doveden i Adam Šnajder, radnik »Bate«, sa stanom u Vukovaru. Mane Srniljanić je trebao biti sproveden iz ustaškog logora u redarstvo; dok je pod stražom na mostu čekao da ustaše dovedu Šnajdera, on je iskoristio neopreznost čuvara i skočio u reku Vuku, koja je u to vreme bila nabujala, s namerom da pobegne ili skрати muke. Na to su pritrčale ustaše i otvorile vatru. Tako je pala prva žrtva — član Komunističke partije Jugoslavije.

O ovom slučaju u Borovu-naselju i Vukovaru postoji izveštaj Osiječkog divizijskog područja, od 18.VI 1941. u kome se kaže:

»U naselju tvornice »Bata« otkrivena je komunistička partija, koja je širila letke, te se 1 primjerak ovih prilaže. U vezi s time uhapšeno je u Vukovaru, Borovu i Osijeku nekoliko osoba i istraga se vodi od strane redarstva. Po svemu izgleda da konci te partije vode u Osijek i Zemun«.

Svi uhapšeni su 26.VI 1941. otpraćeni iz Vukovara u Osijek i tamo izvedeni pred preki sud. Još u zatvoru u Borovu-naselju i Vukovaru svi su bili podvrgnuti strahovitim mučenjima. Pre izvođenja na sud jedan broj uhapšenih bio je pušten kućama.

Na sudu se kukavički držao Antun Lovač. Teretio je sve i svakog, nudio se za konfidenta i na kraju se dobrovoljno prijavio za Istočni front.

Prema pisanju »Hrvatskog lista« iz Osijeka, od 17.IX 1941. po presudi prekog suda, streljani su u Gradskom vrtu u Osijeku: Srđan Petrov, Nikola Vetnić, Miroslav Bauer, Stanko Tešanović i Đuro Polimac, dok su ostali zadržani u zatvoru do

16.1 1942. i nakon toga pušteni, usled nedostatka dokaza ili zbog maloletnosti.

Dok se ova grupa nalazila u zatvoru, došlo je (22.VI 1941.) do napada Nemačke na SSSR.

Isto veće pohapšeni su vukovarski komunisti i simpatizeri Josip Mudri, Josip Ajetić, Nikola Nasradin, Ivan Pokas, Bogomir Herman-Miškec, Franjo Pančić, Ivan Kvintus, Mijo Čiger i Stjepan Šaban. Među njima je bilo i onih koji nisu bili članovi KPJ, ali su se deklarirali kao takvi, a ustašama je i to bilo dovoljno. Sve skupa bilo je uhapšeno 16 lica; neki su odmah pušteni, a devetorica otpremljena u logor »Danicu« kod Koprivnice. Od svih njih izgubili su živote Nikola Nasradin, Josip Mudri i Ivan Pokas. Nasradin je ubijen, negde, na Velebitu a Mudri i Pokas su umrli u logoru Stara Gradiška. Preživeli su bili oko 18 meseci u logorima a onda su pušteni kućama.

Za ovo zločinstvo odgovoran je ustaški logor iz Vukovara, koji će i ubuduće biti inicijator mnogih zločina protiv komunisti i drugih naprednih ljudi.

Naime, Vojno posadno zapovedništvo iz Sremske Mitrovice uputilo je 9. VI I 1941. dopis Gradskom poglavarstvu u Vukovaru u kome ga moli da svakog 1, 10. i 20. u mesecu dostavi izveštai o sumnjivim licima, raspoloženju naroda, špijunaži, itd.

Na ovaj dopis odgovorio je vojni referent Gradskog poglavarstva sledeće:

»Na tamošnje traženje izvješćuje se naslov, da je u gradu Vukovaru u početku rata sa Sovjetskom Rusijom bilo zapaženo življe kretanja Srba i Židova a naročito komunista.

Ovdašnje je redarstvo sa ustaškim logorom odmah sva sumnjiva lica pohvattalo i otpremilo u logore te je sada u gradu red «.

A kakav je »red« bio u gradu najbolje je opisao jedan od preživelih iz toga hapšenja Bogomir Herman. On u jednom članku, pisanom posle rata kaže.

»Tako se naši malograđani igraju politike i rata. U celoj toj igri, mešavini krvave svirposti i detinjeg igranja, ima nešto smešno, groteskno. Ko je ranije poznavao Vukovar, izgleda mu kao da su pokladni dani: prurušili se ljudi u logornike, tabornike, gaulaitere, becirklajtere, natakli na lica mrke maske, obukli teške vojničke čizme, pripasali revolvere, naprtili puške na leđa. . .

Ceo grad izgleda nakarđno kao dodola: uniforme, puške, parkirani kamioni, kolone. Fasade vlažnom salitrom išaranih i oljuštenih kuća ispisane su sa tri velika slova: 2AP, namalana crnom bojom, nezgrapnim lumpovskim rukama, nepravilno, hijeroglifski. S krovova vise velike nemačke, hrvatske a po negde i mađarske zastave. Po gradu mile mađarski honvedi. Novoosnovano »hrvatsko domobranstvo« dobilo je iste kape, kao što ih i honvedi imaju, staru austro-ugarsku »micu«. Hitler nam je zamesio i pristavio gadnu poparu, Ante Pavelić loži vatru, a naše malograđanstvo, zasukavši rukave i pripasavši kuvarsku kecelju, usrdno meša varjačom, u ludoj veri da za sebe i svoju decu priređuje sjajnu gozbu«.

Ovde bi trebalo nešto više reći o Đoki Patkoviću, koji je u to vreme živeo u Boboti, jer će to selo postati p>oprište partizanske aktivnosti i bastion oslobodilačkih težnji naroda.

Đoko Patković je rođen 17.IX 1910. u Boboti. U selu je završio osnovnu četvorogodišnju školu, a zatim je otišao na izučavanje krojačkog zanata kod Marka Bingulca u Vukovaru.

Posle završenog naukovanja i završene zanatske škole, radio je kao krojački pomoćnik u Beogradu, Novom Sadu, Sremskim Karlovcima i drugim mestima u zemlji. Vojni rok služio je 1930. u Smederevskoj Palanci. Već kao učenik u Vukovaru, a kasnije kao krojački pomoćnik u drugim mestima i radionicama, dolazi u dodir s naprednim radnicima. Ekonomska kriza je tih godina naročito teško pogodila selo. U zanatstvu situacija nije bila mnogo bolja. Verovatno je takva situacija povukla Patkovića da, posle odsluženja vojnog roka 1932, stupi u žandarmerijsku službu.

Po svom vanjskom izgledu odavao je vrlo strogog čoveka. Bio je visok oko 200 cm, širokih pleća, dugih ruku i nogu, isturene brade. Imao je duge, debele, guste, crne obrve i duge trepavice, ispod kojih se probijao oštar pogled. Verovatno je baš zbog takvog izgleda i pogleda dobio nadimak »Mrakan« pod kojim ga je znala čitava okolina.

Završio je Naredničku žandarmerijsku školu u Danilovgradu, gde je proveo dve godine. Tu je došao u dodir s naprednim ljudima i sve se više levo orijentisao. Zbog takve orijentacije sve češće dolazi u sukob s pojedincima, pojedinim žandarmima i njihovim starešinama. Zbog naporne službe, učenja, promene klime i ostalih uticaja, oboleo je. Fizički iscrpljen, po nalogu lekarske komisije, pušten je na jednogodišnje bolovanje. Došao je majci i sestri u Bobotu 1939. godine. Posle godinu dana odlazi na Glavnu lekarsku komisiju na Cetinju.

Posle pregleda je proglašen nesposobnim i otpušten je iz žandarmerije. Prilikom donošenja rešenja, pored bolesti, komisija je imala u vidu i njegove političke nazore koje je on ispoljavao, a koji se nisu poklapali s nazorima komande puka na Cetinju.

O naprednim stavovima Đoke Patkovića, dok je još bio u žandarmeriji, govori i jedno pismo Jovana D. Vukičevića, advokata iz Goražda, upućeno uredništvu »Ilustrovane politike« broj 526 od 3. XII 1968. a koje glasi:

»Šestog maja 1940. MK KPJ organizovao je demonstracije protiv rata i fašizma u Andrijevici. Pred masom od nekoliko hiljada ljudi govorio je Vukašin Ivanović, student prava i član MK KPJ u Andrijevici. Uhapšena je masa Andrijevcana i zatvorena u ćelije. Kada je pala noć, u našu ćeliju je ušao visok, mršav žandarmerijski narednik, koji je rekao dvojici mlađih žandarma da izidu jer će nas on čuvati. Bio je to Doko Patković.

Kad smo ostali sami, Patković je seo nasred sobe i rekao nam:

»Drugovi, okrenite se svi ovamo da malo porazgovaramo. Pitam vas, drugovi komunisti, dokle ćemo mi ovo da podnosimo. Znam da mi ne verujete, ali osećam se komunistom i dužan sam da vam danas ovo kažem i da vam pomognem koliko mogu. Znam da u ovo ne možete da poverujete, jer vam to govori čovek u omraženoj žandarmarijskoj uniformi i kada ne bih znao da su pravi komunisti protiv individualnog terora, ja bih danas ubio ovog našeg kapetana i ne bih dozvolio da vas muče«.

Posle otpuštanja stalno se nastanjuje u rodnoj Boboti.

I pored čestog pobolevanja bio je vrlo politički aktivan u selu. Polemisao je i vodio žučne diskusije sa svojim političkim protivnicima a naročito kada je bilo pitanje kome Jugoslavija da se opredeli: silama osovine, za čega su bile pristalice Ljotića, Hođere i drugih; francuskom prijateljstvu iz prvog svetskog rata, za čega je bila većina meštana, ili za naslon na SSSR, za čega je bio izvestan broj ljudi u selu, polazeći od pravoslavlja i slavenstva. Patković je zastupao, branio i provodio liniju KPJ: oslon na SSSR u svakom pogledu. Delovao je aktivno u svakoj prilici i na svim mestima: berbernici, kafani, trgovini, pred poštom, školom, svuda gde bi se zatekla dva-tri čoveka ili mladića.

Bio je član KPJ, povezan s Partijskom organizacijom u Vukovaru, gdje je dolazio po materijale i direktive. Setimo se akcije na putu Borovo-Trpinja ili na akciju uoči Prvog maja.

Na njegovu inicijativu je 115. protivtenkovski divizion, koji se nije predao Gradanskoj zaštiti u Osijeku, nego je stigao u Bobotu, sve lako naoružanje predao Boboćanima, koji su ga sakrili. Patković je, s grupom od oko 20 omladinaca, uspeo da sakrije 70 pušaka, 6 pištolja, 11 sanduka municije i još mnogo druge ratne opreme. U ovoj akciji naročitu podršku imao je od omladinaca: Milenka Stanisavljevića, Bogoljuba Vukajlovića, Žarka Mitrovića, Drage i Luke Manojlovića, Save Kekanovića, Branka Mijatovića i ostalih. Pored omladinaca, oružje su sakrivali i stariji meštani. Đoko Patković je spremio za sebe puškomitraljez »Brno« s nekoliko hiljada metaka. I pored organizovanja rada na prikupljanju i skrivanju oružja, izvestan broj pušaka je propao, većinom zbog toga, što su oni, koji su spremali to oružje, oterani u logore.

U isto vreme, polovinom juna, a zatim i u julu 1941. Patković je organizovao sastanke i dogovore šta dalje da se radi. Ne zna se tačno koliko je takvih sastanaka bilo, ali je sigurno da se na jednom od njih raspravljalo o tome šta bi trebalo uraditi u slučaju da ustaše pristupe iseljavanju naroda u Srbiju ili neko drugo mesto. Zna se da je na drugom sastanku, održa-

nom polovinom jula bilo reči o daljem prikupljanju oružja, municije, sanitetskog materijala i druge spreme. Utvrđeno je da treba i dalje prikupljati dobrovoljne priloge za narodno-oslobodilački pokret. Patkoviću je bio poznat i proglas CK KPJ o dizanju ustanka. Tumačio ga je sam bez ikakve veze s višim rukovodstvom, ali ipak ispravno i u duhu linije KPJ.

Prvi kontakt između Đoke Patkovića i ostalih komunista i njihovih simpatizera iz Bobote s instruktorom CK KPH Dragom Marušićem uspostavljen je polovinom jula 1941.

Naime, u Zagrebu je, u Svearovoj ulici, održana krajem maja, proširena sednica CK KPH, na kojoj su, u duhu Majskog savetovanja KPJ, doneseni zaključci o pripremama ustanka u Hrvatskoj. Posle ove sednice CK KPH je uputio svoje članove u sve krajeve Hrvatske radi pripremanja ustanka.

Drago Marušić je bio stari član KPJ. U policijskom kartonu Kraljevine Jugoslavije za njega piše da je krojački pomoćnik, rođen u Zagrebu 1910., da mu je stan u Beču, a u kratkom sadržaju predmeta stoji:

»Imao lažan psaoš na ime Kalmić Todora, a stanovao u Beču pod imenom Horak Franc, komunista«.

Rodoljub Colaković u knjizi »Kazivanje o jednom pokolenju« spominje Marušića kao učesnika aprilskog plenuma CK KPJ, održanog u Beču 1936. godine.

Vrlo je malo danas živih ljudi koji su kontaktirali u leto 1941. s Dragom Marušićem. Svi ga opisuju obučenog u civil, s kačketom na glavi i da se predstavljao kao trgovački putnik. Kažu da je bio tih i zamišljen pravo oličenje prekaljenog ilegalca. Bio je dobro informisan i ubedljiv prilikom razgovora.

ĐUDIK STRATIŠTE I PONOS

Nije prošlo ni desetak dana, od kada je Marušić prvi put došao u Bobotu, kao grom iz vedrog neba odjeknuli su prvi partizanski hici u ovom kraju. Odjeknuli su iz ruke Đoke Patkovića. Kad, kako i na koga o tome će se najbolje videti iz izveštaja kojeg je Zapovjedništvo I hrvatske oružničke pukovnije poslalo Vrhovnom oružničkom zapovjedništvu u Zagreb, u kojem piše:

»Zapovjednik oružničke postaje Trpinja brzojavno pod Br. 395 od 26. srpnja 1941. javlja sljedeće:

»Dne 25. srpnja 1941. — između 21 i 22 sata na glavnoj ulici u selu Bobota, kotar Vukovar, teško su povrede ni iz revolvera Ho jer Oldrih povjerenik za koloniju Ludvinci i ustaša Tarle Mirko po nepoznatim počiniteljima, kojih je bilo dva muška i jedna ženska.

Povređeni su otpremljeni u bolnicu u Vukovar na liječenje, za počiniteljima se vode izvidi po oružnicima ove postaje, ustašama i Kotarskom predstojništvu iz Vukovara.

Pismeni izvješće slijedi.

Osječko divizijsko područje je takođe poslalo izveštaj Ministarstvu domobranstva, 29.VII 1941. u kojem je o ovom slučaju pisalo:

»Mjesno zapovjedništvo iz Vukovara izvještava da je 25. o.m. u 22,30 sati zatražio ustaški tabor u Borovu telefonski žurnu pomoć vojske za selo Bobotu, pošto su tamo napali ustaše i dvojicu ubili. Od upućene vojničke patrole jačine 1 časnika i 10 ljudi ustanovljeno je: da između 21 i 22 sata na jednom raskršću u selu napadnut je vatrenim oružjem povjerenik za koloniju Hojer Oto i njegov pratilac ustaša Mirko Tarle. Hojer je ranjen s dva metka (ispod ramena i u kičmu) a Tarle s 1 metkom u pluća s lijeve strane. Oba ranjenika su odmah od strane ustaša u Borovu odvezeni u Vukovarsku bolnicu. U međuvremenu stigle su u Bobotu i ustaše iz Vukovara, tako da se vojska povukla i nije intervenirala. Oko 2 sata stiglo je u Bobotu pojačanje od 12. satnije ustaške bojnice iz Osijeka sa ravnateljem za javni red i sigurnost, koji vode istragu.

O ovom događaju pisano je i u posleratnoj literaturi, Lazar Džakić, u svojoj knjizi »Slavonija se budi«, o tome kaže:

»Tog dana, po nalogu Đoke Patkovića, Jelka, trgovkinja trebala je doneti iz Vukovara izvesnu količinu lek ova i neko-

liko paketića vate i zavoja. Dvojica ustaša, naoružani puškama, kretali su se iz Klajićeve ulice sredinom ceste prema Patkovićevoj ulici. Luka Grubač, koji ih je pozorno pratio i koji je znao o paketu, otišao je u kuću Đure Matića, gde je zatekao Slavicu Matić, Stevu Čonića i Doku Patkovića. Posle uobičajenog pozdrava saopštio im je da je Jelka donela jedan paketić sanitetskog materijala. Patković je odmah ustao sa svoga sedišta i rekao: »Hajde, idemo svi troje po paket«. Grubač ih je upozorio da su ustaše otišle naoružane u Patkovićevu ulicu, pa će verovatno da se vrate natrag, te ne bi bilo zgodno da ih sretnu, s paketom u rukama. Slavka je prihvatila Grubačevu sugestiju, ali Patković o tome nije hteo ni da čuje. Pošao je sam iz kuće. Matićeva i Čonić nisu hteli da ga puste samog. Matićeva je uzela jedan stari džak, da u njega stavi paket. Izašli su na ulicu i uputili do Jelkine trgovačke radnje. Matićeva je uzela paket, stavila u džak, a džak preko leđa. Sve troje krenuli su Crkevnom, prema Patkovićevoj ulici. Kad su stigli na raskrsnicu Crkvene, Vukajlove i Cirićeve ulice, od Patkovićeve ulice, sredinom ceste, s puškama preko ramena, dolazile su ustaše Mirko Tarle i Hojer Oldrih. Matićeva je prva primetila ustaše i upozorila Patkovića i Čonića. Ustaše su ih primetile skinuvši puške na gotovs, a Tarle viknu za Patkovićem i Conićem: »Stanite vas dvojica«. Patković i Conić su zastali. Obojica su bili naoružani pištoljima. Sta su upravo ustaše smerale nije se sigurno znalo. Opreznost je bila nužna, a Patković je uvek bio takav. Tarle, a za njim i Oldrih napravio nekoliko ubrzanih koraka prema njima: Tarle je zapovedničkim tonom upitao: »Tko ste vi? Dajte mi vaše legitimacije«. Tražeći legitimacije, prilazio im je s puškom u ruci. Kad je Tarle stigao na nekoliko koraka prema Patkoviću ovaj naglo pruži ruku Tarleu kao da mu daje traženu legitimaciju. Ali, umesto legitimacije blesnu plamen i odjeknuše pucnji«.

Sledećeg dana Ustaška pripremna bojna iz Vukovara, pod zapovedništvom satnika Augustina Halasa, opkolila je Bobotu. Izvan obruča su ostali samo oni koji su još onu noć, kad je izvršena akcija, pobegli u atar. Sve stanovništvo su isterali iz kuća i oterali u opštinsko dvorište. Na suncu i žezi, bez trunke hlada i vode, mučilo se oko 200 lica. Izvodili su grupe i postavljali pred zid, škljocali zatvaračima puškomitraljeza i pretili streljanjem, tražeći od ljudi da kažu ko je pucao na ustaše. Pred večer su mnogi pušteni kućama a u dvorištu su zadržani daljnji i bliži rođaci Patkovića i Čonića, uglavnom, iz porodica, Babića, Patkovića, Milinkovića i Matića.

Vojska je i sutradan ostala u selu. Vlasti su javile da se svi koji su otišli u atar vrate kućama. Ponovo je doteran narod u opštinsko dvorište. Toga dana izvršeno je odabiranje onih koji su određeni za streljanje i onih koji će biti upućeni u logore.

Nikada niko neće saznati ko je sve učestvovao u pravljenju ovih spiskova. Od ovih mnogi nisu imali nikakve veze s Patkovićem pa čak ni rodbinske. Od 15 streljanih nisu izabirani ni po ulicama, jer iz Nedeljkovićeve i Prodanovićeve ulice nema ni jednog. Nisu izabrani ni po imovinskom stanju. Najverovatnije je da ustašama uopšte nije stalo koga i zašto streljaju, njima je bilo važno da popune broj. Tako isto i za one koji su oterani u logor. Jedino je Slavka Matić direktno učestvovala u ovom događaju. Ona je ujedno i prva žena s područja Slavonije i Srema koja je streljana u Dudiku. Što se tiče oteranih u logor, (njih trideset-broj nije sporan) po jednim svi su odmah oterani u Jasenovac, a po drugima da su oterani prvo u Jadovno u Lici, a zatim u Jasenovac ili Zemun. Zna se sigurno samo to da su dvojica preživela logor i to Rado Gajić i Ilija Stojanović.

Svi uhapšeni su doterani u Vukovar i u roku dva dana organizovano je suđenje pred Pokretnim prekim sudom koji je doveden iz Zagreba. Predsednik Sudskog veća bio je dr Ivan Vignjević, a sudije su bile dva nepoznata ustaše. Državni tužioc je bio Vladimir Vranković. Prema izjavi jednog vukovarskog advokata, još pre suđenja uhapšeni ljudi su bili premlaćeni u žandarmerijskoj stanici, a pred samo suđenje su doterani u zatvor Kotarske oblasti. Branioci po službenoj dužnosti bili su dr Ivo Eles i Ivan Paleček, advokati iz Vukovara. Suđenje je trajalo jedan dan, bez da je braniocima dostavljena optužnica, a niti su i jednu reč mogli progovoriti s nevino optuženima. U stvari, optuženi su bili već unapred osuđeni. Dok još nisu došli pred sud. Sudsko veće trebalo je da samo da spoljnu i formalnu fasadu.

Osuđeni su još istog dana, u predvećernje časove, potovareni u kamion i iz sudskog zatvora odneseni dalje. Kuda? Videlo se da je kamion krenuo iz centra grada prema Sotinu i kod Mitnice skrenuo desno, pa pošao širokim putem, koji vodi za Grabovo, Čakovce i Mikluševce, na kilometar i po od zadnjih vukovarskih kuća. Tu je stao. S desne strane puta nalazila se jedna ledina od oko 800 m², po kojoj su bili zasađeni dudovi — jalovci. Služila je za ispašu stoke. To je mesto, zvano Dudik. Na njemu se već crnila sveža zemlja, iskopana možda svega sat — dva pre, u tim toplim danima poslednjeg dana jula 1941. godine. S kamiona ustaše su svukle osuđenike: Dragu

Nešića-Mitina, Mišu Popovića Blagojina, Milorada Prodanovića Vojina, Doku Patkovića Božina, Vesu Arsenić Manojlova, Stevana Barvalca Kuzmina, Miloja Arsenića Manojlova, Pavla Arsenića Slavkova, Iliju Arsenića Blagojeva, Stevu Nankovića Milanova, Peru Jankovića Aksentijeva, Božu Ruskinića Svetozarova, Sretu Hadžića Dušanova, Kostu Prodanovića Čedina i Slavicu Matić Durinu.

Sta se dalje desilo i kako je stvar tekla neka nam ispriča dr Ivo Šimunović, bivši gradski fizik, koji je pred Komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, izjavio:

»Bio sam očevidac u nekoliko slučajeva ubijanja u Dudiku kao službeni zamenik redarstvenog lečnika dr Alfreda Rajmunda, inače kotarskog lečnika u Vukovaru za vreme njegovog boravka u vojski.

Prvi put bilo je to 31. jula 1941. na ovaj način:

U večer u 8 sati dođe mi u stan redar s usmenim nalogom od redarstva da u 8,15 budem kod zgrade suda. Odmah sam pošao neznajući o čemu se radi. Od moga stana u centru grada do suda video sam otprilike sa 100 metara stražare — većinom ustaše. Pred zgradom suda više osoba i automobila i čim sam došao, rekao mi je tadašnji šef Gradske policije Eugen Đurić da sednem u auto i pođem u Dudik na justiiikaciju osuđenika. Bio sam vrlo uzbuđen jer je to bilo moje prvo prisustvovanje i još mi je rečeno da iza toga moram potpisati zapisnik u dokaz smrti osuđenih po prekom sudu. Do toga vremena nisam ni vidio ni znao tko će i koliko osoba biti ubijeno.

U Dudiku je već bila iskopana jedna jama od 5-6 metara duga, 2 metra široka i preko 2 metra duboka, sa nasipima zemlje na južnoj strani. U pozadini vidio sam kola s krečom i više radnika. Prisutno je bilo osim straže, koja je u širem krugu opkolila Dudik, veći broj osoba raznih meni nepoznatih ustaških funkcionera, nekih civila, radnika koji su kopali rupe, veći broj žandarma i policajaca, i nekoliko Židova navodno dovedenih iz njihovog logora. Koliko se sećam, nedugo po dolasku auta koji me je dovezao, stigao je i kamion sa žrtvama, njih 15, a među njima jedna žena. Putem su pjevali sedeći na podu, straga vezanih ruku, a oko njih niz stražara, policajaca i ustaša. Odmah su postavljeni 3-4 metara od jame, pa su sve po trojica dovedeni pred jamu, morali su kleknuti na rub jame. Tako su pet puta po tri osobe ubijene i odmah iza hitaca se videlo kako se prebacuju u jamu.

Žrtve su se vladale sasma sabrano, bez povika ili žaljenja.

VELIKA ŽUPA VUKOVAR
Ravnateljstvo za javni red i sigurnost u Vukovaru

Broj: R. 357 41.

Vukovar, dne 29. srpnja 1941.

OGLAS

Radi pokušaja ubojstva, izvršenog dne 25. srpnja o. g. u mjestu Boboti kotar Vukovar, kojom prilikom su teško ozlijeđena dva ustaška povjerenika, potražuju se počinitelji ovog zlodjela i to:

Patković Gjoko

Čonić Stevo

Patković Gjoko iz Bobote, bivši oružnik, star oko 30 godina, visokog rasta, lica plavog dugoljastog, mršav, očiju crnih, bradu i brkove bijele, vjere grčko-istočne.

Čonić Stevo iz Bobote, zemljoradnik, star 27 godina, visokog rasta, lica mršavog i dugoljastog, oči i kosa crna, brkova podrezanih, bradu bijele, vjere grčko-istočne.

Nakon izvršenog zlodjela pobjegli su u nepoznatom pravcu.

Pozivaju se sve upravne i redarstvene vlasti, te Ustaške postrojbe, da odmah povedu svestranu potragu i u slučaju pronalaska zlikovce pod naročitim oprezom preprate kolarskoj oblasti u Vukovar.

Poziva se sve građanstvo, da potpomogne vlasti kod traganja i pronalaska zlikovaca, te u koliko ma što sazna, imade to smjesta dojaviti najbližoj upravno-redarstvenoj vlasti ili Ustaškoj postrojbi.

Ujedno se stavlja do znanja svima i svakome, da će svaki onaj tko zna za boravak ili trag zlikovaca, a ne prijavi to odmah vlastima ili im dade skrovište ili na bilo koji način pripomogne kod skrivanja ili bijega, biti stavljen pred izvanredni pokretni sud i kažnjen smrću.

Ravnatelj:

Rukavina v. r.

OGLAS

Dana 25. srpnja o. g. u 22 sata dočekani su iz zasjede u selu Bobota kotar Vukovar, i pri vršenju službe teško ranjeni Ustaša Mirko Tarle i Ustaški povjerenik na koloniji Oto Hojer.

Nakon provedenih izvida utvrđeno je, da se radi o organi ziranoj komunističkoj zavjeri u kojoj su sudjelovali kao pomagači koji su išli na ruku počiniteljima i omogućili im bijeg slijedeći:

1. Drago Nešić Mitin,	vjere grčko-istočne
2. Mišo Popović Blagojin	„ „ „
3. Milorad Prodanović Vojin	„ „ „
4. Gjoko Patković Božin	„ „ „
5. Veso Arsenić Manojlov	„ „ „
6. Stevan Barvalac Kuzmin	„ „ „
7. Miloje Arsenić Manojlov	„ „ „
8. Pavao Arsenić Slavkov	„ „ „
9. Ilija Arsenić Blagojev	„ „ „
10. Stevo Nanković Milanov	„ „ „
11. Pero Janković Aksentijev	„ „ „
12. Božo Ruskinić Svetožarov	„ „ „
13. Sreto Hadžić Dušanov	„ „ „
14. Slavka Matić Gjurina	vjere rimo-katoličke
15. Kosta Prodanović Čedin	„ grčko-istočne

Gore navedeni su predani prijekom sudu, koji ih je osudio na smrt.

Osuda nad njima je izvršena u Vukovaru dana 31. srpnja o. g. strijeljanjem.

Vukovar, 31. srpnja 1941.

**Ravnateljstvo za javni red i
sigurnost Velike Župe Vuka.**

Broj R. 388-1941.

Iza svega onog što sam iz udaljenosti od 20-30 metara vidio i nakon ubojstva svih osoba pozvan sam od nekog nepoznatog funkcionera u odori, pred jamu, da tobože konstatujem smrt. Na rubu jame mnogo svježije krvi, u jami prebacana telesa, da sam brzo otstupio. Predložio sam da se mrtve poreda jedan pored drugoga i čuo sam nečiji nalog: »Zovi Zidove da ih poredaju«. To je učinjeno a zatim je na leševe nabačen kreč. Iza toga kada je započeto sa zatrpavanjem, a već je bilo posve tamno, odvezao me je isti policijski auto sa još nekoliko redara pred sud. Ovdje sam doveden pred meni nepoznatog suca (kasnije sam saznao da je to Vignjević) gdje mi je pružen na potpis zapisnik o justifikaciji tih 15 osoba. Potpisao sam, kasno se vratio kući, nisam mogao večerati niti tu noć spavati«.

Radi daljnjeg zastrašivanja celog stanovništva Ravnateljstvo za javni red i sigurnost Velike župe Vuka izdalo je 31.VII 1941. oglas, veličine 60x45 cm s navedenim imenima streljanib. Ovi oglasi poslani su svim opštinskim poglavarstvima i kotarskim oblastima u Slavoniji i Sremu. I osječki »Hrvatski list« u broju od 2.VIII 1941. pod naslovom SMAKNUTI BOBOTSKI KOMUNISTI donosi oglas ali na kraju i ovaj dodatak:

»Građani se pozivaju, da smjesta prijave vlastima sve osobe, koje rade na štetu javnog poretka ili su uopće svojim radom ili propagandom štetne po državu i društvo, jer je to dužnost svakog poštenog građanina«.

Istovremeno, tačnije 29.VII 1941. isto ravnateljstvo izdalo je takođe Oglas, ustvari poternicu za Dokom Patkovićem i Stevom Goničem.

Pored fotografije i ličnog opisa Patkovića i Conića u Oglasu je objavljen i ovaj tekst:

»Nakon izvršenog zlodjela pobjegli su u nepoznatom pravcu.

Pozivaju se sve upravne i redarstvene vlasti, te ustaške postrojbe, da odmah povedu svestranu potragu i 'u slučaju pronalaska zlikovce pod naročitim oprezom preprate kotarskoj oblasti u Vukovaru.

Poziva se sve građanstvo, da potpomogne vlasti kod traganja i pronalaska zlikovaca, te ukoliko ma šta sazna, imade to smjesta dojaviti najbližoj upravno-redarstvenoj vlasti ili Ustaškoj postrojbi.

Ujedno se stavlja do znanja svima i svakome, da će svaki onaj tko zna za boravak ili trag zlikovaca, a ne prijavi to odmah vlastima ili im dade skrovište ili na bilo koji način pripomogne kod skrivanja ili bijega, biti stavljen izvanredni pokretni sud i kažnjem smrću«.

Isto ovo je objavljeno u »Hrvatskom listu« od 1.VIII 1941. Oglasi su razaslani po svim gradovima i mestima Slavonije i Srema, a jednim popratnim dopisom Velika župa Vuka poslala je izvestan broj oglasa velikim župama u Tuzlu i Sarajevo, sa zamolbom da ih na javnim mestima istaknu.

I pored izdate poternice i pretnji upućenih narodu, grupi Đoke Patkovića priključilo se još 4-5 lica iz Bobote, Bršadina, Vere i Bijelog Brda. Oni se zadržavaju u ataru oko Bobote i Vere. Za njima se svakodnevno vrše potere. Bilo po poljima bilo u selima. U jednom izveštaju Ravnateljstva za javni red i sigurnost u Vukovaru, od 19.VIII 1941. kaže se da je poverenik opštine Vera Zivko Dakić prijavio da se u okolini Vere pojavili naoružani ljudi. Odmah je upućena patrola i preslušala poljare, Lipovac Dušana, Jovanović Blagoju, Jovanović Velinku i njihovog sina Veselina, starog 14 godina.

Dalje se kaže:

»Veseli nu su ponovo bile predočene posljedice pa je tada priznao da je istog dana izjutra bio u društvu Lipovca u njegovom vinogradu i ovom prilikom pred kolibom pod šatrom od neke čebadi da je video 4 muška lica i jednu žensku, a kod istih da je video i 3 vojničke puške i jednu pušku koja je kod šatora stajala na nekim gvozdenim nogarama, a u vrhu da je imala rešetku. U isto vreme video je u kolibi i tavanu i jedan veliki režanj slanine, a ovo je vidio i Lipovac koji je sa njim u društvu bio. U isto vrijeme izjavljuje da mu se jedan prisutni sa revolverom zaprijetio da nikome ne rekne da ih je tu u kolibi i pred kolibom vidio, jer da će oni otalen naskoro otići, pa zbog toga da odmah ovo nije smio reći ophodnji. Ophodnja se odmah poslije ovoga sa navedenim Veselinom i poljarima uputila do označenog mjesta (kolibe) u vinogradu, pa pošto se neopaženo nije moglo do kolibe zbog kukuruza približiti upućen je do kolibe sam Veselin, da pogleda da li se tamo još zadržavaju pomenuta lica i kada je Veselin stigao do mjesta tamo je stvarno još zatekao pome nute osobe koje su držale u rukama puške a pred njima je bila i puška-mitraljez, a istodobno je ova lica primjetio i narednik Baturina, ali pošto je bio počeo mrak i pristup je zbog kukuruza do istih bio nemoguć to su postavljene busije na mjestima kuda bi isti mogli najlakše pobjeći a povjerenik Dakić je odmah preko telefona izvjestio Ustaški logor u Vukovaru, od koga je prispjelo nekoliko ljudi i zasjede su pojačane do ujutra. 17. o.m. stiglo je i oko 40 vojnika iz Vukovara i kada se stiglo na lice mjesta ova su lica kroz kukuruze, preko jedne bare netragom nestala, a na licu mjesta pronađeno je 6-7 praznih kutija od cigareta »Herce-

gov ina«, otpadaka od novina »Hrvatski narod« i drugo, jedan emajlirani lonac sa kuhanim kukuruzom i raznih drugih otpadaka, a u neposrednoj blizini šatora pod jednom lozom sveže zakopanih 6 protiv kolskih granata. Malo dalje na mjestu kuda su u baru zagazili pronađene su i jedne muške stare Pantalone sa štraltama a na samom mjestu i dosta tragova od nogu, koje su se dobro poznavale, a naročito od ženskih cipela.

Okrivljeni Lipovac Dušan, Jovanović Blagoje i njegov sin Veselin odmah su po ustašama autom predvedeni u Vukovar kotarskoj oblasti s pronađenim loncem, granatama, hlačama i jednom torbicom, dočim Blagojeva žena Velinka ostavljena je kod svoje kuće u selu Veri.

Pošto imenovani ova lica nisu htjeli na vrijeme prijaviti kod vlasti, te je uslijed toga osujećeno njihovo hvatanje, to se prijavljuju Kotarskoj oblasti u Vukovar na daljnji nadležni zakonski postupak«.

Nekako u to vreme, polovinom avgusta 1941., grupi Đoke Patkovića pridružili su se i drugovi iz Osijeka: inž. Vjekoslav Bakulić, Gertruda Svare i Josip Grancarić. Ovo se slaže s datumom raspisane potrage za ing. Vjekoslavom Bakulićem, objavljenom 28.VIII 1941. u osiječkom »Hrvatskom listu«, a traži se zbog pronađene paklene mašine i pripremanja sabotaže. Zena 0 kojoj je reč u prednjem izveštaju je najverovatnije Gertruda Švarc.

O diverzantskim akcijama ove grupe postoje brojni neprijateljski dokumenti. Prva takva akcija izvedena je 25. VIII 1941. na pruzi Osijek — Dalj kod Sarvaša kojom prilikom je oštećena pruga i prekinut saobraćaj; zatim 10.IX 1941. na pruzi Vinkovci — Osijek kod Brijesta. Istu noć izvršena je diverzija na pruzi Osijek — Našice kod Josipovca, a tih dana i kod Ostrova i Mirkovaca na pruzi Vinkovci — Šid. Vršeno je i rezanje telefonskih — telegrafskih stubova kod Brijesta, Ostrova i Mirkovaca.

Istina, počinjene diverzije, s vojne tačke gledišta, nisu predstavljale neki naročit domet, ali je činjenica da je samo postojanje jedne oružane formacije u toku Osije — Vinkovci — Vukovar, dovodilo i Nemce i ustaše do besnila.

Partizanska grupa Đoke Patkovića, ili kako je neki nazivaju grupom Okružnog komiteta KPH Osijek, mnogo veću aktivnost je pokazala u okupljanju onih koji su u to vreme bili spremni da se beskompromisno bore protiv okupatora i njihovih slugu. Osim u Boboti, okupljen je izvestan broj ljudi u Pačetinu, preko Zivojina Jocića, a ovaj je uspostavio kontakte u Gabošu, Ostrovu i preko Ivana Čavara u Bršadinu. Oko braće

Pere, Dušana i Vase Đurđevića okupili su se još neki Bršadinci. Ivan Cavar i Svetozar Okovački okupili su i organizovali više mladih radnika u fabrici »Bata« u Borovu. Mato Paradžiković je okupio manji broj omladinaca u Veri. Dušan Plečaš je u Negoslavcima okupio desetak ljudi koji su bili voljni da rade i učestvuju u pokretu ili da ga svesrdno pomažu. Neke veze su postojale i u Mikluševcima.

Kroz celo to vreme je Marušić Drago krstario ovim terenom održavajući sastanke na kojima je objašnjavao ciljeve borbe.

Treba još jednom napomenuti da su zločini okupatora i njegovih slugu bili drastični. Zakonskim dekretom u slučaju komunističkih napada kada se izvršilac ne može pronaći, određeno je da tada Ministarstvo unutrašnjih poslova naređuje direktno Uredu za javni red i sigurnost, da se za svako ubijeno lice strelja 10 lica iz redova policijski utvrđenih komunista. Ali, ni to nije bilo dovoljno. Zapovedništvo Hrvatskog domobranstva izdalo je Proglas 20.VIII 1941. u kome se, između ostalog, kaže:

»Da bi se učinio kraj ovakvim činima, izdata je zapoviest Hrvatskom domobranstvu, da se zapale sva ona naselja u čijoj se blizini bude dogodio napadaj pobunjenika na vojne ophodnje (patrole), na samovoze (automobile) ili na transporte, i da se sela i kuće sruše sa zemljom. Svi muškarci iz ovih sela privesti će se priekom sudu«.

Dolaskom članova OK KPH iz Osijeka u grupu počeo je i propagandni rad, odnosno, umnožavanje letaka i njihovo raspačavanje.

Mere neprijatelja za uništenje grupe Duke Pdtkovića nisu prestajale. U ovom ravničarskom kraju, gde nema zaklona i gde su kukuruzi najveća šuma, nije bilo teško organizovati potere. Prema prikupljenim podacima o izvedenim akcijama, i onome što su sami videli u verskom ataru 19.VIII 1941. ustaše i Nemci su zaključili da se ne radi o većoj grupi boraca, da je to manja grupa s kojom se treba obračunati. Ipak, sigurnosti radi, pripremljena je združena jedinica od oko 300 ustaša, žandarima, Folksdojčera koji su sa sobom povelili oko 500 meštana Trpinje, Bobote i Vere kao — teraoce.

Od Trpinje u pravcu Osijeka počelo je 21.IX 1941. »češljanje« terena. U poteri su učestvovala i dva izviđačka aviona, koji su nadletali čitav pojas. Po jedan naoružani između nekoliko golorukih civila obuhvaćalo je cestu s obe strane, frontom u širini četiri kilometra, krećući se prema Klisi i u blizini kuće u kojoj je bio cestarev stan, došlo je do prve oružane borbe između partizanske grupe i neprijatelja.

O toj borbi glavni stožer Ministarstva hrvatskog domobranstva, u izveštaju od 8.X 1941., piše:

»Dne 21.IX oko 12 sati sukobile su se u blizini zaselka »Klise« na putu Osijek — Vukovar oko 150 m sjeverozapadno od cestarske kuće i oko 600 m u kukuruzima oružničke i ustaške ophodnje sa jednom dobro naoružanom komunističkom skupinom. U ovom sukobu ubijeni su komunisti inž. Bakulić Ivan iz Osijeka i Gertruda Schwartz iz Osijeka, a živ je uhvaćen Josip Grancarić rodom sa otoka Hvara. Pobjegli su Đoko Patković odpuštenih oružnik i Čonić Stevan seljak, oba iz Bobote i još jedan koga su po imenu zvali »Džek«. Jedan od pobjeglih izgleda da je ranjen. U ovom sukobu poginuo je od potjere Ivan Harmund, poljar iz Tenja navodno od ruke pobjeglog Patkovića, dok je ustaški tabornik Andrò Mihaljković i/ Borova — rodom iz Nuštra teško ranjen iz samokresa od strane Schwartz-ove. Kod ubijenog Bakulića nađeno je 6000, a kod uhvaćenog Grancarića 4000 kuna, povrh kojeg je naknadnom pretragom terena pronađeno mnoštvo materijala koji je komunistima trebao poslužiti kao: stroj za litografiiranje, velika komunistička zastava, letci koji su imali biti raspačani po okolnim selima, raznog alata, eksploziva, lie kova, gunjeva, svježi kruh i »Hrvatski list« od 21.IX. Kod uhvaćenog Grancarića nađen je dnevnik, kojega je ovaj vrlo savjestno vodio. Isti je izdao mnoge osobe, koje su im pomagale, tako da ih se je već 22.IX moglo uhititi u Osijeku, Borovu, Veri i Bielom Brdu. Vjerujemo se da je ova skupina podrezala i brzoglasne stubove kod sela Mirkovci i Nuštra.

U selu Bielo Brdo uhićen je kovač, koji je prigodom dolaška g. Oršanića na skupštinama u Borovu, dobio toj družbi klince, koji su ovi na cesti između Klise i Trpinje razasuli i tako su svi samovozi na toj cesti imali nezgode i neprilike«.

Ustaški dokumenti govore da u vezi s ovom akcijom slede hapšenja 21 lica iz Bobote i Vere koja su imala neposredne ili posredne veze sa pomenutim događajima. I u drugim mestima, a naročito u Bijelom Brdu i Osijeku nakon provale Grancarića dolazi do hapšenja, tako da je uhapšeno 42 aktivista za koje je Grancarić znao. Preki sud u Osijeku je tih dana, u tri navrata, osudio na smrt 25 lica.

Osječka policija dolazi i do prvih bližih podataka o Dragi Marušiću pa Predstojništvo gradskog redarstva u Osijeku 14.X

1941. izdaje za njim poternicu u kojoj se kaže:

»Vođenom istragom protiv ovde uhićenih lica, zbog djela sabotaže komunističke promidžbe, i pravljenja paklenih strojeva, dobiveni su podaci, da je neki »Drago« navodno iz Zagre-

ba, bio veza između Mjesnog komiteta komunističke partije u Osijeku i komunističke partije u Zagrebu ili sa Centralnim komitetom komunističke partije.

Svi ovdje uhićeni suglasno iskazuju i opisuju »Dragu« da je oko 35 do 36 godina star, visok, koščata lica, kestenjave kose, obučen u smeđe odijelo, a da je značajno kod »Drage«, po izjavi svih uhićenih, da u gornjoj čeljusti imade po dva metalna zuba sa svake strane (od platine i chroma).

Jedan od uhićenih tvrdi da je kod »Drage« primjetio radničku knjižicu koja je glasila na ime »Drago Marušić« ili Marašić.

Moli se za ovim licem na vašem području odrediti svestranu potragu, a u slučaju pronalaska treba pod jakom stražom prepratiti ovom Predstojništvu.

Grupa se i dalje zadržavala u poljima Bobote, Vere, Pačetina i Bršadina.

Polovinom novembra 1941., u Bršadinu, u kući braće Đurdevića, održan je sastanak na kome je zaključeno da se u Borovu poduzmu određene akcije, zapali Kudeljara u Vukovaru i skladište kudelje na željezničkoj stanici u Deletovcima. Sastankom je rukovodio Drago Marušić, a prisutni su bili još, osim braće Đurdevića, Ivan Cavar, Jugoslav Vincenc, Žarko Mitrović i drugi.

Sve planirane akcije su se završile u pripremama jer je žandarmerija uspela da u organizaciju ubaci — konfidenta. Na takav zaključak ukazuje sam tekst izveštaja Zapovjedništva II Domobranskog zbora, u kome piše:

»Dne 22. studenog otkriven je komunistički sastanak u selu Negoslavcima (kotar Vukovar). Na ovom sastanku održalo je jedno nepoznato lice predavanje o situaciji u svijetu, o Jugoslaviji, NDH i SSSR, kao i o nepobjedivosti Rusije, Engleske i Amerike. Prisutne je pozvao da ne nose živežne namirnice u grad, već da višak zapale, a pšenicu da kvase prije otpremanja u silose«.

Sastanak o kome je reč, održan je u gostionici Đoke Plećaša, a prisustvovali su mu devetorica Negoslavčana; Drago Marušić je držao predavanje, a prisustvovao je još i Andrija Mudri iz Mikluševaca.

O pomenutom konfidentu govori se u izveštaju koga je pisao Stjepan Blažeković, visoki funkcioner Ustaške nadzorne službe i čovek koji je u aparatu ove ustaške policije uživao glas »stručnjaka za borbu protiv komunizma i NOP«, nakon što su on i zamemk šefa Župskog redarstva Otmar Šild okončali petrovaradinski i staro-pazovački slučaj.

U izveštaju se kaže:

»Baš u vrijeme kada je istraga bila završena te smo htjeli otputovati u Hrv. Mitrovicu, pozvao nas je veliki župan dr Elicker u Vukovar. Dospjevši u Vukovar, ustanovili smo da su oružnici pomoću kontidenta došli na slijed Đoke Petkovića i drugova, partizana iz okoline Vukovara, da su s njima stupili u borbu, da je tom prilikom bio ranjen Mato Paradžiković iz sela Bobote, kotar Vukovar, dok su Patković i Pero Radovanović zvani »Džek« umakti.

Prema uputi kontidenta uhapsila je oružnička stanica zajedno s kotarskom policijom brijača Dragutina Trenku iz Vinkovaca. O njemu tvrdi koniident da je isti član Partije i ustanovio je da se u selu Bršadinu nalazi kod braće Đurđević mnogo ilegalnog materijala. To je dalo povoda da su oružnici izvršili pretragu u Đurđevićevoj kući, ali braća Dušan i Vaso su pobjegli i prilikom bijega bio je Pero ubijen«.

Sada je sasvim jasno da je zaseda, postavljena Đoki i drugovima 3.XII 1941. u surduku na izlazu iz Čakovaca prema Berku, bila vesto organizovana. Njih je na paljenje uskladištene kudelje na željezničkoj stanici u Đeletovcima, vodio Andrija Mudri i u dogovoru sa žandarmerijom ovi su postavili zasedu.

Idućeg dana, tj. 4.XII 1941. opkoljena je u Bršadinu kuća braće Đurđević, prema uputama Andrije Mudrog, koji je za sve to znao. Premetačinom kuće i zgrade pronađen je jedan puškomitraljez, zaiim 2 karabina sa 156 metaka i 3 redenika za puškomitraljez, veća količina letaka i drugog materijala.

Ko je konfident Andrija Mudri?

Neki Mikluševćani su ga poznavali i misle da je postao član KPJ još 1934. godine. Pošto je bio brijač dugo godina je živio u Zagrebu. Navodno, da je uoči rata bio negde u inostranstvu. Niko ne zna gde. Došao je uoči rata u Mikluševce. Vrlo je moguće da se odranije poznavao s Dragom Marušićem i da ga je ovaj po dolasku na vukovarsko područje potražio i s njime uspostavio kontakt. Na pomenutom sastanku u Negotslavcima vrlo se pomno raspitivao o svim prisutnima nastojeći da im zapamti imena i likove. Izgleda da je ono veće kada su pošli u Đeletovce onespobio puškomitraljez Đoke Patkovića, jer oni, koji su poznavali Doku, znaju da bi on makar jedan poduži rafal uputio prema zasedi, da je puškomitraljez bio ispravan. Na to ukazuje i uloga Mudrog kada bude suđenje negoslovačkoj, bršadinskoj i borovskoj grupi.

Istragu su dalje preuzeli Sild i Blažeković.

U vremenu od 6-8.XII 1945. uhapšeno je 25 lica. U pomenutom izveštaju Blažekovića dalje se govori kako je Dragutin

Trenk došao u vezu s Dragom Marušićem, povezoao ovog s Rudom Marlinovskim iz Vinkovaca, jer je trebalo obnoviti MK KPJ Vinkovci i uspostaviti veze sa Sidom, pošto su ove bile prekinute. Dalje se govori da je Trenk stupio u vezu s opančarskim radnikom iz Bršadina Ivanom Čavarom, koji je takođe bio u vezi s Marušićem.

Hapšenje u Negoslavcima izvršili su žandarmi, neki folksdojčeri iz Vukovara i agneti župskog redarstva. Tada su uhapšeni: Dušan Plećaš, Nerandžić Nikola, Dušan Nerandžić, Anka Petričević, Milan Paroški, Negovan Lukić, Slavko Bingulac, Vojin Lukić i Teodor Plećaš. Prilikom hapšenja ubijen je od strane žandarma Milorad Serbić jer da je, navodno, hteo pobeći.

U Bršadinu su uhapšeni: Dragica Đurđević, majka i Ljubica Prekodravac, sestra braće Đurđevića i Duro Mitrović.

Od radnika fabrike »Bata« uhapšeni su: Svetozar Okovački Jugoslav Vincenc, Ivica Brandajz, Rada Madarac, Stjepan Miletić, Franjo Istinić, Maks Majtner, Andrija Karnaš, Veljko Rašić i Stanislav Ličen.

Zatim su uhapšeni još i Ivan Karabalić, Mihajlo Kiš, dr Ljuba Vučak, Zlatica i Žarko Mitrović.

Svi uhapšeni bili se dovedeni u Vukovar, prvo u parohijski dom, a zatim su bili prebačeni u zatvor kotarskog suda i u podrume Župskog redarstva.

Jedan od uhapšenih, Vojin Lukić, je izjavio Komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača sledeće:

»Posle nekoliko dana, kako smo bili u zatvoru, počelo se vršiti preslušavanje, a preslušavanje je vršio zamenik šefa Župskog redarstva Otmar Sild, a bio je prisutan i Stjepan Blažeković. Prilikom preslušavanja jako su tukli i mučili Plećaš Dušana i Lukić Negovana, a ostale su tukli, ali ne tako mnogo. Svi mi u zatvoru bili smo vezani na rukama i nogama i jedni i drugi bili smo krenuti prema zidu i nismo smeli govoriti međusobno, a bili smo stalno pod nadzorom ustaša i gestapovaca koji su odmah udarali ako se neko okrenuo i pokušavao razgovarati. Sedeli smo na podu, a kada je bilo vreme za spavanje onda smo morali glave okrenuti zidu a celu noć smo bili pod stražom. Straža se smenjivala svaka 2 sata i stalno su šetali između nas«.

Mihajlo Kiš također govori o mučenju zatovrenika u parohijskom domu. Da se ne bi čuli jauci Sild je puštao gramofon a ustaše su zabranjivale prolaz civilima pored te zgrade.

Za vreme istražnog postupka Andrija Mudri je neprekidno bio u Vukovaru. Kad god bi koji od optuženih pokušao da se

odbrani nepriznavanjem Šild je dovodio Mudrog na suočenje a ovaj je sve teretio.

U međuvremenu, dok se u zatvoru sprovodio teror i iznudiavanje priznanja, Đoko Patković je 31.XII 1941., iz opkoljene kuće u Boboti uspeo da ne padne živ u ruke bacivši nekoliko bombi na žandarme.

Na samu Novu 1942. godinu ustaše i žandarmi preduzimaju čišćenje terena oko Pačatina na isti način kao prilikom sukoba kod Klise. Nedaleko od šume zvana »Jordan« došlo je do sukoba u kojoj su poginuli: Ignjat Pavlović, Nebojša Zivković i Dušan Đurđević — srednji brat Đurđevića. Zivi su uhvaćeni Pero Radovanović-Džek i Vaso najmlađi brat Đurđevića. U Boboti je također poginuo Stevo Conić. Opkoljen, on je u jednoj kamari slame aktivirao ručne bombe i izgoreo.

No, vratimo se zatvorenicima.

Protiv zatvorenika je Državno tužiteljstvo Pokretnog prekog suda u Zagrebu 14.1 1942. godine podiglo optužnicu kojom ih optužuje da su iza 10.IV 1941. počinili sledeće:

»1. Dragutin Trenk:

da je pripadao komunističkoj organizaciji u Vinkovcima te kao takav snubio u Vinkovcima i okolnim selima nove kom. partizane, bio veza tih kom. partizana i Centr. komiteta u Zagrebu, te između izaslanika Centr. komiteta »Drage«, nepoznatog prezimena i kao odbjeglog komunista Martinovskog, člana Mjesnog komiteta u Vinkovcima, prisustvovao kom. sastancima, preuzimao od rečenog »Drage« komunist, letke s natpisom »Svim poštenim Hrvatima HSS i SDS« a potpisan po Centralnom komitetu partije Hrvatske, vodio partijsku blagajnu, prenosio komunist, promidžbeni materijal iz Osijeka u Vinkovce i predavao odbjeglom komunisti Ivanu Čavaru, za koga je još i znao, da je javno razmjestio komunističke zastavice i natpise po okolnim selima.

2. Ivan Karabalič:

da je bio komunistički partizan te je saradivao sa 1. optuženim Dragutinom Trenkom i drugim optuženim, te u tu svrhu i ukrao jedan par čizama iz vojnog skladišta, kojega je on bio skladištar.

3. Dušan Plečaš:

da je bio komunistički partizan te suradivao sa odbjeglih komunistom Ivanom Cavarom, održavao u svojoj kući komun. sastanke na koje doveo još optužene Dušana i Nikolu Nerandžića, Milana Paroškog i druge, na kojem je jedan komunistički izaslanik iz Zagreba imenom »Drago«, nepoznatog prezimena, vršio komunističku promidžbu i nagovarao na sabotaže u svakom pravcu, da je preuzeo komun. letke od rečenog »Dra-

ge« radi umnažanja, da je bio na sastanku sa odbjeglih i tje-ralicom progonjenim komunistima Dokom Patkovićem, Perom Radovanovićem i međutim ubijenim Matom Paradžiković te konačno po uputi rečenog »Drage« nastojao uspostaviti vezu između rečenog »Drage« i liječnice dr Ljube Vučak u Vukovaru.

4. Đuro Mitrović:

da je bio komunistički partizan, te je surađivao sa odbeglim komunistom Ivanom Čavarom, kojemu je izdao jednu ispunjenu i 3 čiste blankete propusnica u svrhu neometanog kretanja istog i drugih komunističkih partizana, prepisao za umnažanje na šapirograiu 3 kom. letka sa naslovom »Srbi Slavonije i Srema« a ostala dva naslovljena su radnicima tvrtke »Bata«, nadalje znao da je spomenuti Ivan Cavar napravivkom. zastavice sa srpom i čekićem, te iste razmjestio javno na raznim mjestima, konačno znao je za kom. rad braće Durđevića, a da to nije prijavio vlastima.

5. Anka Petričević:

da je potpomagala rad III optuženoga Dušana Plećaša, kojega je prijateljica te tako nastojala dovesti do veze između višespomenutog »Drage« i suoptužene liječnice dr Ljube Vučak, a osim toga je propustila prijaviti vlastima komunistički rad Dušana Plećaša.

6. Dr Ljuba Vuček:

da je znala za rad opt. Dušana Plećaša i Anke Petričević, a nije to prijavila vlastima, nadalje, da je držala kod sebe iza 5.VII 1941. knjige Miroslava Krleže, Maksima Gorkog i druge, koje svojim sadržajem vrše komunističku promidžbu.

7. Mihajlo Kiš:

da je znao za komunistički rad Andrije Mudrog, a nije to prijavio vlastima.

(Ovde se mora staviti.-primedba da Andrija Mudri nije bio među optuženim, već se na suđenju javljao kao glavni svedok, a tužilac je verovatno razmišljao o njemu kao svom čoveku pa napravio grešku).

8. i 9. Dragica Durđević i Ljubica Prekodravac:

da su znale za komun. rad svojih sinova, odnosno braće Dušana, Pere i Vase Durđevića u njihovoj kući kao komunist, sastanke, sakrivanje odmetnika Mate Paradžikovića, sakriveno oružje kao 1 puška »zbrojovka«, 2 voj. puške, itd. a nijesu to prijavile vlastima.

10, 11. i 12. Nikola i Dušan Nerandžić i Milan Paroški:

da su dne 22.XI 1941. prisustvovali kom. sastanku u kući opt. Dušana Plećaša, čitali kom. letke koji su od istoga primili

kao i znali za sastanak Dušana Plećaša sa odmetnicima komunistima Patkovićem i dr. a nisu to prijavili vlastima.

13. *Negovan Lukić:*

da je isto tako prisustvovao kom. sastanku u kući Dušana Plećaša, a osim toga je još koncen studenog ili početkom prosinca 1941. kroz nekoliko dana skrivao kod sebe komuniste Parkovića i dr.

14. — 19. *Svetozar Okovački, Jugoslav Vincenc, Ivica Brandajz (Fišer), Rado Madarac i Stjepan Maletić:*

da su bili kom. partizani te kao takovi polovicom studenog održali u kući Svetozara Okovačkog sastanak na kome je kom. partizan »Drago«, nepoznatnog prezimena iz Zagreba održao veliki kom. promidžbeni govor, te ih nagovarao na sabotažu i paljenje stovarišta Kudeljare u Vukovaru.

15. *Jugoslav Vincenc:*

nadalje svjesno dao papir za pravljenje kom. letaka, pripravljao koncepte kom. letaka na pisačem stroju za umnožavanje šapirogralom pod naslovom »Srbi Slavonije i Srema«, »Drugovi! Batini radnici« i »Radnici tvornice Bata« u kojima se poziva na sabotažu i konačno nabavio benzin za paljenje Kudeljare u Vukovaru.

16. *Ivica Brandajz (Fišer):*

da je nadalje još rezao papir za pravljenje kom. letaka primljenih od opt. Jugoslava Vincenca, izrezivao nadalje kom. natpise za pisanje po zidovima kao »Živio SSSR« i pripremio sa istim opt. koncept za kom. letke i nabavio benzina za paljenje Kudeljare u Vukovaru.

17. *Rado Madarac:*

da je nadalje još pribavio 4 bočice benzina za akte sabotaže paljenja Kudeljare u Vukovaru i slično.

18. i 19. *Stjepan Maletić i Franjo Istinić:*

da su nadalje zajednički popravljali jedan pisači strojza koji su znali da ima služiti za pravljenje i pripremanje koncepta kom. letaka radi umnožavanja na šapirogratu.

20. *Maks Majtner:*

da je bio kom. partizan te kao takav surađivao sa odbjeglih komunistom Ivanom Čavarom. organizirao u tvornici »Bata« partizanske formacije, kao tamnošnji primatelj robe izdao 2 sloga Velington papira za pravljenje kom. letaka opt. Vincencu te sabirao benzin za akte sabotaže.

21. *Andrija Karnaš:*

da je nabavio benzin potreban za akte sabotaže i popravio žarulje potrebne za krugovalnik odbjelog komuniste Ivana Cavara da može slušati viesti zabranjenih nam neprijateljskih raspoloženih krugovalnih postaja.

22. *Veljko Rašić:*

da je znao za komunistički rad drugih optuženih, a nije to prijavio vlastima, a osim toga, svjesno nabavio 4 dl benzina u svrhu sabotaže paljenjem.

23. *Stanislav Ličen:*

da je znao za komun. rad odbjeglog Ivana Cavar a, a nije to prijavio vlastima.

24. i 25. *Zlatica Mitrović i Žarko Mitrović:*

što su donosili odbjeglom, a međutim ubijenom komunisti Mati Paradžikoviću obavijesti iz svog sela.

Rasprava pred Pokretnim prekim sudom održana je 14.1 1942. godine.

Da vidimo šta o tome suđenju kažu branioci optuženih po službenoj dužnosti.

Dr Herčik Josip, advokat iz Vukovara:

»Suđenje je vodio kao predsjednik Vignjević Ivan, a koja su bila ostala dva člana ne znam, jedino da su bili studenti i sećam se da je jedan prilikom vođenja rasprave čitao crkveno pravo, Suđenje je bilo kao i ranije površno, svedok je bio Otmar Šild, koji je vodio izvide i neki žandarmerijski kapetan, koji se dobro poneo i nije nikoga teretio, a sam Šild je teretio i pobijao njegov iskaz iako je deo izviđa vodio taj kapetan, a ne Šild.' Ovo je bio izuzetan slučaj, da je Otmar Šild pre dolaska Prekog suda dozvolio braniteljima da mogu u zatvoru razgovarati sa svojim branjenicima. To je za vreme rasprave primetio predsednik Vignjević po odbrani optuženih, pa je stavio pitanje Šild Otmaru, da li je on dozvolio braniteljima da govore sa optuženima i kada je Šild to potvrdio, rekao mu je da to više ne čini i on se u buduće toga strogo držao«.

Drugi branitelj dr Adam Sverer također kaže:

»Kod toga suđenja bilo je uglavnom kao i kod prvih suđenja s tom razlikom što se je kod tog suđenja još moglo pre rasprave dolaziti do okrivljenika i razgovarati pa se je na toj raspravi desilo da su oni koji su dr Ljubu Vučak u policiji teretili po mojoj sugestiji povukli svoj iskaz i tako dr Vučak bila spašena, jer je po presudi bila oslobođena«.

Od 25 optuženih, 20 je osuđeno na smrt, 1 lice je oslobođeno, 3 su suđena na po 5 godina robije, a Majtneru je kao Nemcu sudio posebni sud u kojem je predsednik morao da bude Namac.

Prilikom čitanja presude odmah je pročitana i redosled kojim će po trojica biti streljana.

U međuvremenu, od izricanja presude pa do izvršenja kazne 17.1 1942. svima je bilo dozvoljeno da se sastanu sa svojom rodbinom.

Jedino strina Dragica Đurđević, rođena 1894. godine nije očekivala rodbinu. Svi njeni ili su mrtvi ili su bili sa njom. O njoj Mihajlo Kiš, jedan od retkih koji je u poslednji čas bio pomilovan priča:

»Najednom strina Dragica Đurđević počeo plakati. Zagrlila je svoju ćerku Ljubu i nariče:

— Deco moja, deco moja, draga.

Dodoh je utešiti. Kako su sedile u uglu na nešto slame, dođem ispred nje, uhvatim za rame i kažem:

— »Strina Dragice, nemojte plakati, to ništa ne vredi. Rekli smo da na streljanje idemo gordo, pevajući. Ne treba se plašiti i plakati.

Pogledala je u mene i odgovorila:

— Sinko, ne plačem ja radi sebe. Ja sam već stara, naživila sam se i ne bojim se smrti... Ali, moja deca. Dva sina su mi već ubili izrodi, a sada evo vode mi i Ljubu i Svetozara, zeta mog, a ne mogu ništa učiniti ni za Vasu... Njih mladih mi je žao i za njima plačem«.

Kamion je s osuđencima 17.1 1942. pred veče krenuo prema Dudiku.

Još ima starijih Vukovaraca koji se sećaju kamiona koji su prelazili preko mosta, povika: »Zivela Komunistička partija Jugoslavije! Dole krvnici«. Hteli su osuđeni još nešto viknuti, ali su ih ustaške slugе, koje su ih u kamionu čuvali, kundacima sprečili.

Streljanj ne su proveli žandarmi pod komandom narednika Juraja Merkaša i domaće ustaše iz ustaške pripremljene bojne. Stražu oko Dudika je držala 16. ustaška pripremljena bojna. Od švapsko-ustaških glavešina prisustvovali su još Otmar Sild, Stjepan Blažeković, Stipe Došen, Gustav Halas i Eugen Đurić, sve ličnosti koje su postale teški ratni zločinci.

Toga dana streljani su: Dragutin Trenk, Ivica Brandajz, Franjo Istinić, Stanislav Ličen, Dušan Nerandžić, Luka Petrović, Đuro Mitrović, Dragica Đurđević, Ljubica Prekodravac, Dušan Plečaš, Anka Petričević, Nikola Nerandžić, Milan Paroški, Negovan Lukić, Svetozar Okovački, Rade Mađarac, Veljko Rašić, Zlatica Mitrović, Žarko Mitrović i Slavko Bingulac.

Posle ovoga streljanja u zatvoru je ostalo oko dvadesetak lica iz Bobote, Trpinje, Bršadina i ostalih sela.

Od prve partizanske grupe ostali su u životu samo još Đoko Patković i Ivan Cavar. Drago Marušić je polovicom decembra otišao s ovoga terena. Patković i Cavar su pokušali da uspostave vezu sa Slavonijom i Fruškom gorom, ali bez uspeha. Nekoliko dana Đoko se krio u Vukovaru u kući brata Duke

Jovanovića, starijeg, zvanog Cigić. Cavar je otišao u Vinkovce i tamo uspostavio vezu.

Tako je Đoko Patković ostao potpuno sam.

Celo stanje stvari biće jasnije kad se pročita izveštaj jednog višeg oficira Gestapoa pri Nemačkom poslanstvu u Zagrebu, pisan na nemačkom jeziku 28. januara 1942. godine. U tom izveštaju piše:

»Voda komunista u zapadnom Srijemu jeste neki Doka Patković, kojega se do danas još nije moglo uhvatiti. U istočnom Srijemu nalazi se štab komunista, vjerovatno, u Irigu, voda štaba je neki (nečitljivo ime).

Da se likvidira Đoko Patković policija velike župe Vuka poduzela je slijedeće: oslobođeni i naoružani su iz dvije ćelije po dva bolja Srba, koji su sa svojim familijarna bili ihićeni iz bilo kojeg razloga. Porodice ostale su u čvrstim rukama. Ova četvorica ljudi obećala je, da će u roku od mjesec dana ustrijeliti Patkovića. Policija im je obećala za to da će onda i njihove porodice pustiti na slobodu«.

Da li je ovo tačno ili nije nemoguće je utvrditi. Možda je sve ovo Sild izmislio da bi se lakše pravdao pred svojim pretpostavljenima koji su ga često pitali: »Zar još niste uhvatili Patkovića?« lo je još za sada tajna, a možda će i ostati.

U izveštaju Župske redarstvene oblasti u Osijeku, upućenog Ustaškoj nadzornoj službi, Ured I, u Zagrebu, kaže se da na području kotara Našice nije bilo nikakve delatnosti komunističko-partizanskih odreda, pa se nastavlja:

»...osim što je glavni organizator partizanskih odreda i član Centralnog komiteta komunističke partije Marušić Drago, po organima Oružničke postaje Našice i općinskom redaru zastavljen zajedno sa Matijom Salajem, trgovačkim pomoćnikom iz Našica, poznatim komunistom, kojom prilikom su organi vlasti pokušali da iste legitimiraju, ali je Matija Salaj uspeo da pobjegne, dok Marušić Drago pokušao da baci deianzivnu bombu na općinskog redara, koji ga je pretekao i nastrijelio. Organi ove Župske oblasti stigavši u Našice u nastrijeljenoj osobi, koja je imala isprave na ime Ljudevit Pavlinić, krojač iz Zagreba, prepoznali su dugo traženog ilegalca i člana Centralnog komiteta Marušić Dragu. Marušić je samovozom »prve pomoći« prevežen u osječku zakladnu bolnicu na lečenje, a nakon ozdravljenja prepraćen je ovom redarstvu, pa se sada protiv njega vodi istraga«.

O daljoj sudbini Drage Marušića se ne zna. Navodno, da je te godine viđen u logoru Jasenovac, ali to nije utvrđeno.

Za sudbinu Đoke Patkovića se zna.

Proganjan od žandarma i ustaša, izložen pritiscima sa svih strana, teško oboleo, Đoko Patković dolazi u Bobotu 7.II 1942. godine i na očigled žandarma i većeg broja Bobočana izvršava samoubistvo. Pre toga je okupljenim Bobočanima održao govor u kome je, prema pričanjima očevidaca, rekao i ovo:

»Mnogi misle da sam ja kriv za sve nedaće i krvoprolića. To nije tačno. Ustaški zločinci našli bi drugi izgovor za svoja nedela. I kada mene nestane, oni će da nastave da ubijaju i teraju narod u logore. Ne verujte ustašama. Vi se morate boriti protiv njih ako mislite da se sačuvate«.

Još je davao znake života kada su ga žandarmi preneli u vukovarsku bolnicu i sutradan je izdahnuo. Sahranjen je potajno, noću, na pravoslavnom groblju u Vukovaru, bez ičijeg prisustva. Grob nije obeležen, a grobaru je zaprećeno smrću ukoliko neko dozna za mesto groba. Tek posle oslobođenja Jovo Čamprag je pokazao grob majci i sestri te su ga ove prenele na bobotsko groblje, gde i danas počiva.

Prema pisanju Laze Džakića, sutradan po samoubistvu Đoke Patkovića, došao je jedan od ustaša Dušanu Brkiću iz Bršadina koji se s velikom grupom nalazio u zatvoru i rekao: rugajući se: »*Spašeni ste, ići ćete kućama, koka je zaklana* (mislio je na Patkovića) *a pilići neće praviti štetu*«. Od oko 200 uhapšenih manji broj je pušten iz zatvora, stariji su ostali i dalje kao taoci, neki i po dve godine, a većina zdravih je oterana na rad u Nemačku. Manji broj je oteran u Jasenovac, odakle se više nikad nisu vratili.

U međuvremenu dok se sve ovo odigralo u Vukovaru je, drugi dan posle suđenja grupi iz Negoslavaca, Borova, Bršadina i Bobote, tačnije 15. januara 1942. godine otpočelo novo suđenje, poznato kao »Pazovački slučaj«.

Sve što se odigralo pre suđenja vidi se iz izveštaja Stjepana Blažekovića od 23.XII 1941. godine. U izveštaju se navodi da je još za vreme vođenja istrage protiv Francisti Dalibora i drugova iz Petrovaradina, ustanovljeno da je Vera Radišić (koja je u međuvremenu streljana u toj grupi) imala jednu vezu sa CK u Beogradu i s komunistima u Novom Sadu i Sremu. Naknadno se ustanovilo da se radi o Gordani Ivačković, koju su mađarske vlasti uhapsile i držale je u zatvoru u Novom Sadu.

Doznajući to, u Novi Sad su poslali Blažeković i Šild. Oni su se u Novom Sadu javili Komandi žandarmerijske policije, koja je bila smeštena u bivšoj Armijskoj komandi. Pošto su već bili tamo, upoznali su se sa metodama rada mađarske po-

licije i postupkom prema zatvorenicima, prilikama u zatvoru i podacima ko je sve od članova Pokrajinskog komiteta uhapšen. Oni to prilično naširoko opisuju a zatim se u izveštaju kaže:

»U Novom Sadu zadržao sam se tri dana i tamo mi je bilo dozvoljeno da usmeno saslušavam zatočenike, koji su imali veze s komunistima u Srijemu. Kratko sam saslušao bivšeg kapetana Ljubišu Protića, koji je bio u vezi s Dali borom Francistijem, nadalje Savu Đisalova iz Novog Sada, stolarskog popomoćnika i Gordanu Ivačković. Ljubiša Protić nije ništa novoga izjavio, osim onoga što se je već ustanovilo na istrazi u Petrovetradinu. Iz izjave Save Đisalova ustanovio sam da su postojale veze sa Hrv. Mitrovićem i to s nekim Ivicom, koji je bio advokatski sollicitator dr Nebojša Maletića, ali kasnije sam ustanovio da je imenovani zajedno s Maletićem pobjegao u Srbiju. Isto tako sam ustanovio prilikom saslušanja Gordane Ivačković da je ista kao član provincijske tehnike podržavala vezu s nekim izvjernim Jankom Slovakom iz Stare Pazove i to prije rata ona izravno a poslije rata preko Vere Radišić. Ovaj Janko Slovak postao je poslije rata član Okružnog komiteta za Srijem i prema tome jedna od vodećih ličnosti u srijemskoj partijskoj formaciji. Pošto Ivačkovića nije znala ime dotičnoga, a nasuprot tome znala je ulicu u Staroj Pazovi gdje on stanuje, to nam je uspjelo da kod mađarskih vlasti isposlujemo da se stavi Ivačkovića na raspoloženje, s time da nam pokaže kuću dotičnog Janka Slovaka. 16.XI 1941. poslije podne vratili smo se u Staru Pazovu zajedno s jednim oružničkim oiccirom spomenutog mađarskog odjela i s Gordanom Ivačković kuda smo došli u noći te se sakrili kod kuće koju nam je Ivačkovića pokazala. Isti nije bio kod kuće, a drugo jutro uhapsili su ga sakriveni oružnici.

Prilikom hapšenja pokušao je bježati, tako da su oružnici morali pucati te su ga teško ranili u desnu nogu ispod stegna i moralo se ga je prevesti u zemunsku bolnicu. Prilikom hapšenja bio je ustanovljen identitet ove osobe to jest, on je identičan s Janom Čmelik, seljakom iz istoga sela, star 37 godina, narodna pripadnost: Slovak. Kod njega je pronađen list upućen Glavnom štabu partizanskih odreda s podacima o formaci jama tih odreda u pojedinim selima u sjevero-istočnom Srijemu, nadalje izvještaj jednog odreda pisan pišaćom mašinom i više primjeraka srijemsko-partizanskog časopisa »Naša borba«. Zatim smo poduzeli istragu i kao prva je saslušana Gordana Ivačković, tokom koje se je ustanovilo da je ona još tokom prošle godine zajedno sa Čmelikom osnovala SKOJ u Staroj Pazovi. Imena članova SKOJ-a nije znala«.

Dalje se opisuje kako je tekla istraga, kakve su krivice i ko je sve uhapšen. Pošto se taj deo izveštaja Blažekovića i Silda nalazi u optužnici, navodimo sada samo imena optuženih:

1. Jano Hloda, 29 godina,
2. Kata Čmelik, 34 godine,
3. Čmelik Jano, sin, 16 god.
4. Janoš Slamaj, 21 godina
5. Jano Barnak, 21 godina,
6. Paljo Feldi, 22 godine,
7. Martin Hloda, 22 godine,
8. Maco Đurčik, 52 godine,
9. Jano Bako, 45 godina,
10. Mišo Barnak, 26 godina,
11. Milan Hadžić, 23 god.
12. Nikola Filipin, 23 godine,
13. Lazar Cikoš, 24 godine,
14. Martin Đurčik, 33 godine,
15. Pavle Negrov, 27 godina,
16. Josip Antonieti, 33 godine,
17. Zivan Manojlović, 51 godinu,
18. Krsta Grubač, 34 godine,
19. Jovan Kocić, 21 godinu,
20. Miloš Davidović, 21 godinu,
21. Milivoj Bolanović, 35 godina,
22. Dobrosav Đorđević, 31 godinu,
23. Franjo Vole, 32 godine,
24. Josip Kovačević, 29 godina, i
25. Đorđe Petrović, 23 godine.

Glavni deo optužnice, za svakoga, se odnosi na saradnju sa Jankom Čmelikom st. kao i da su bili članovi Komunističke partije Jugoslavije, a za njih nekoliko, da su bili članovi SKOJ-a i kao takvi išli na sastanke. Zatim se, svi redom, optužuju zbog propagande komunizma i sakupljanja ili davanja »Crvene pomoći«. Tako je Krsta Grubač optužen za davanje pomoći od 20 kuna, a Jovan Kocić samo zato što je znao da je Pavle Negrov napravio petokraku zvezdu, a to nije prijavio vlastima. Nadalje se većina optužuje radi čitanja i prenošenja letaka kao i da su slušali radio London i Moskvu. Kada baš ništa nema konkretno za pojedinca onda ga optužba tereti da je znao za rad nekoga, a to nije prijavio vlastima. Tako su, na primer, žena i sin Janka Čmelika st. bili optuženi samo zato što nisu prijavili vlastima sve šta su znali o radu svoga muža, odnosno oca.

Inače je optužnica napisana na četiri stranice, što je pravo čudo, jer će se kasnije napisati samo imena i u nekoliko redova krivica, a kod streljanja talaca, čak ni to.

Sudsko veće Pokretnog prekog suda sačinjavala su ista lica kao i na suđenju prethodnog dana, s predsednikom Ivanom Vignjevićem. Tužbu je, kao i na ranijim suđenjima, zastupao dr Vladimir Vranković.

Za ovaj pretres uspeło je odabrani optuženih, advokatu Šver'eru i drugima, da zainteresuje slovačkog poslanika u Zagrebu dr Cikera, pa je po rečima jednog od branilaca ova rasprava dosta obzirno vođena. Čitani su svi spisi, preslušavani optuženi, saslušavani osim Silda i drugi svedoci, a i odbrani je data prilika da dođe do reči. Dozvoljeno je i suočenje optuženih sa Šildom, pa su mu svi optuženi u oči govorili kako ih je tukao i pozivali ga da kaže, ako ima obraza, da to nije istina. On je malo sagnuo glavu i samo se smeškao. O tome dr Adam Šverer kaže:

»Optužena Cmelik Kata rekla je Sildu kako ju je na glavu postavio da su joj suknje spale, da je ostala napola gola i da ju je on prvi počeo tući. Sećam se da je optuženi Bako, koji je zbog tučnjave od strane Silda, skočio kroz prozor sa prvog kata pa slomio nogu, rekao Sildu: »To mogu vama zahvaliti što sam prebio nogu kada ste me tukli«. Kod ovog suđenja bio je najbolji uspeh za optužene jer ih je od 11 optuženih Slovačka oslobođeno 6, troje pomilovano, a dvoje streljano. Od ostalih optuženih, jedan je oslobođen, a jedan pomilovan, dok su ostali streljani. Smatram da je rezultat kod Slovačka bio tako povoljan zbog toga što sam ja i dr Ljudevit Krašković koji smo branili ove Slovačke podneli predstavke na slovačko poslanstvo koje je interveniralo. Kasnije sam saznao od tajnika slovačkog poslanstva, kojemu se imena više ne sećam da su oni tom prilikom bili prevareni, jer su trebali svi Slovaci biti oslobođeni' «.

Ovo suđenje pokazuje šta su vredila ranija suđenja i suđenja optuženima za koje se nije imao ko da zauzme.

Ponovo je po ustaljenom postupku u Dudiku, 20. januara 1942. godine streljano 14 lica. Evo njihovih imena: Bako Janko, Feldi Pavle, Dobrosav Đorđević, Pavle Negrov, Zivan Manojlović, Lazar Čikoš, Milan Hadžić, Krsta Grubač, Milivoj Bolanović, Nikola Filipin, Jovan Kocić, Miloš Davidović, Đorđe Petrović i Josip Antonieti.

Streljanje su, kao i do sada, izvršili žandarmi s Jurajom Merkašem.

Sve grupe koje su do tada streljane u Dudiku dovožene su kamionom.

STRELJANJE »PETROVARADINACA«

Streljano je: 16 Hrvata, 12 Srba, 2 Nemca i po jedan Mađar, Slovak i Rus.

Zemlja nad humkom, u kojoj su pokopani 15 streljanih Bobočana, još se tako reći nije ni osušila, a okupatorsko-kvislinške vlasti, u Velikoj župi Vuka, u Vukovaru, već su spremile nove žrtve. I neće proći ni puna 2,5 meseca a drama u Dudiku će se opet ponoviti. Neće to biti ista kao bobočanska, Ne, biće to, po broju žrtava, više nego dvostruko veća, a i nacionalni sastav žrtava je sasvim drugačiji. Na streljanje će biti izvedeno 33 lica i to 16 Hrvata, 12 Srba, 2 Nemca i po jedan Mađar, Slovak i Rus. Zaista je to izvanredno svedočanstvo bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti, kovano i iskovano u narodno-oslobodilačkoj borbi. Ali, počnimo od početka. Upravo od ovog momenta otkad počinje i hronologija Petrovaradina, a i neka druga dokumenta. Na strani 17. ovog još neobjavljenog rada, Zvonimira Vukovića, profesora iz Petrovaradina, piše da se početkom jula 1941., u Posadnom obskrbnom skladištu Vojnog garnizona u Petrovaradinu zaposlio, Dalibor Francisti, domobranski kapetan. Francisti je u to vreme bio zamenik komandanta Vojnog komiteta pri Okružnom komitetu KPJ za Južnu Bačku u Novom Sadu. Kao takav, on je dobio zadatak, da iz Vojnog garnizona iz Petrovaradina organizuje izvlačenje veće količine oružja, municije i ratne spreme, za potrebe narodnooslobodilačke borbe. Naime, o čemu se radilo?

Na najvišem platou Petrovaradinske tvrđave nalazila se velika količina oružja, municije i ratne spreme, koje su okupala to rsko-kvislinške vlasti zaplenile od bivše jugoslovenske vojske i donosile na ovo mesto. Nalazilo se na ovom platonu na desetine vagona oružja. Prema zamisli Vojnog komiteta, a i samog Francistia, s platoa je trebalo izneti oko 20.000 pušaka i preko 2.000.000 metaka, a uz to i znatne količine eksploziva i drugog oružja. Zadatak ozbiljan, velik i nadasve veličanstven.

Primljeni zadatak Francisti je počeo da sprovodi u život. S dosta smisla za organizaciju i uspeha Francisti je već za nekoliko dana organizovao čitavu jednu poveću grupu saradnika u Vojnom petrovaradinskom garnizonu. Najpre Tunoslava Pau-

novića, tadašnjeg poručnika, a predratnog novosadskog skojevca. Bogdana Turka, poručnika, a zatim: Mladena Volaša, pešaškog narednika, Mirka Mateka, vodnika, Peru Petrovića, automobilskog narednika, Leonarda Kulića mornaričkog narednika, zatim vodnike: Ivana Jelašića, Josipa Kraljića i još neke druge. Ali, u isto vreme Francisti se povezao i s aktivistima u civilnom delu narodnooslobodilačkog pokreta u Petrovaradinu, Verom Radišić, Đorđem Jefimovim i petrovaradinskim skojevcima Tomislavom Matasićem, rukovodiocem SKOJ-a u Petrovaradinu, a preko njega i sa Šantek Ivanom, Kalbah Josipom, Biljan Dragutinom, Tonković Antunom, Dević Maksimom, Krklješa Antunom i Božom, Lukač Ivanom, Sapundžija Stevanom i drugim.

Očito je da je Francisti i i*va organizacija dobro napredovala, a o tome govore i neki arhivski dokumenta. U izveštaju Okružnog komiteta KPJ za Srem, od 31.VIII 1941., koji je napisao Jusuf Tulić, org. sekretar OK, o radu ove grupe piše:

»Ovih dana iz Petrovaradina upućeni su domobianci za Bijeljenu. Među vojskom ima oficira i podoficira, mnogo simpatizera, koji su nam obećali da se neće boriti protiv partizana, već da će i sami preći partizanima. Njihov odlazak bio je iznenađan, te nismo naknadno razgovarali sa njima.«

Ovde se radi, ustvari, o tome da je jedna grupa Francistijevih saradnika u međuvremenu dobila premeštaj u druge vojne garnizone. No, oni su i dalje ostali saradnici narodnooslobodilačkog pokreta.

Pošto je posao na organizovanju dobro napredovao, Francisti je mrežu svojih saradnika proširio i na ostala okolna mesta. U Sremskim Karlovcima su se oko braće Dejanović, Dragutina Šenka i Paje Horvata okupili nekoliko lica. Slično je bilo i u obližnjem selu Bukovcu. Tamo je Vera Radišić uspela da se poveže sa Milanom Lazićem — Toplicom i još nekim licima.

Tako organizovane grupe počele su s radom. Počele su da iznose oružje s platoa Tvrđave i da ga prvo smeste u lagume Tvrđave, a onda odatle dalje za partizane u Fruškoj gori. U tu svrhu Francisti je u lagume Tvrđave smestio jednu grupu drugova, koji su mu došli iz Novog Sada, kao pripomoć, i to Timotije Stankov, Branko Pavlović, Sava Džanić i još neki drugi. Glavni magacioner u Petrovaradinskoj tvrđavi, bio je Ivan Jelašić, domobran, rodом iz Sremskih Karlovaca a njegov zamenik Josip Kraljić. U prvom turu izneli su jedan puškomitraljez i oko 20 pušaka i to otpremili partizanima u Frušku goru. Sa sremske strane, i u ime OK KPJ za Srem, s ovom akcijom je bio upoznat i na njoj su radili Jusuf Tulić, org. sekretar, Matija Huđi

i Karlo Bernas, članovi OK i iznad svih Boško Palkovljević — Pinki.

Tih dana Petar Petrović, s Francistijem iz petrovaradinske kasarne uzimaju dva puškomitraljeza, 19 pušaka i 3 sanduka municije i ceo tovar prenose kamionom do bunkera kod Sanatorijuma u Sremskoj Kamenici, gde je radio kao lekar dr Nikola Pravdica. Odatle, sve oružje dostavlja se partizanima u Frušku goru.

U vezi s tim, i uopšte oko celokupne organizacije, aktivna je i Vera Radišić. Ona po zadacima Pinkija, a i OK, često putuje u Beograd, Novi Sad, Sremsku Mitrovicu itd. Pinki je nekoliko puta dolazio u Petrovaradin kod Vere. Vera se povezuje i s nekim licima iz Novog Sada i Srećkom Kundom, iz Kamenoloma Rakovac. Tomislav Matasić, avgusta 1941. prebacuje 5 lica u Frušku goru. Kalbah Josip je preneo jedan puškomitraljez partizanima.

U to vreme Vojni komitet iz Novog Sada, obavешten je da će nemačka vojska utovarati u šlep na Dunavu, municiju, i oružje, koje Nemci hoće da odnesu u Nemačku. Saznavši, Komitet je doneo odluku da se, kad Nemci natovare šlep, i pre na sat ili si. nego što krenu, postavi paklene mašine, koje će posle izvesnog vremena, kad šlep krene, a možda i znatnije odmakne od Petrovaradina eksplodirati i dići šlep u vazduh. Da bi se to sve moglo imati u rukama, Skojevcu iz Petrovaradina su se dobrovoljno javili da utovaraju municiju u šlep.

Petar Petrović, bliži saradnik Francistija, u tu svrhu odlazi u Novi Sad, kod inžinjerskog kapetana Ljubiše Protića, po uputstva za miniranje.

Plan za miniranje šlepa bio je detaljno razrađen. Tima Stankov je imao zadatak da prenosi paklene mašine na nemački šlep. U rad ove grupe uključio se i Sava Džanić, partijski radnik iz Novog Sada. Posao oko pripremanja dizanja šlepa u vazduh se nastavljao dalje. 27. septembra utovar u šlep je završen. Istovremeno se toga dana doznalo da šlep treba 28.9.1941. da pođe za Nemačku. Fancisti je naredio Jefimovu da stavi paklenu mašinu u šlep a on sam je počeo poluilegalno živeti u Tvrdavi. Jefimov je ostavio paklenu mašinu u šlep. Posle toga diverzanti su doznali da je odgođeno kretanje šlepova. Mašinu je trebalo demontirati. Tom prilikom primetio ga je mašinista na šlepu — radnik kod priotehnike u Petrovaradinu i prijavio ga vlastima.

Međutim, nije ovo bio ni prvi ni jedini signal okupatorско-kvislinškim vlastima u ovoj grupi Francistija i drugova. Više lica, koji su poznavali prilike u Petrovaradinu, a i rad ove grupe, su izjavili da je Jefimov u radu bio dosta neoprezan i nekonspirativan i da je s takvim svojim radom i postupcima navukao na sebe, a onda i na druge s kojima se družio, pažnju okupatorsko-ustaške policije i vlasti. U Kronologiji Petrovaradina zabeleženo je još i to da su okupatorsko-kvislinške vlasti, među radnike, koji su utovarali municiju u šlep ubacili i neke od svojih ljudi, koji su to sve pratili i izveštavali. Konkretno se kaže da je to bio Viktor Ružička, kasniji podoficir u SS trupama. Ali osim ovih usmenih kazivanja o ovoj činjenici postoji i jedan arhivski dokument. To je izveštaj br. 224 od 15.10.1941. godine, Osiječkog divizijskog područja, upućen Ministarstvu domobranstva NDH, o hapšenju Francistija i drugova. U ovom dokumentu piše da je *»Ovaj stožer... početkom mjeseca rujna t.g dobio izvjesne nepotpune podatke o komunističkoj promidžbi, koja se vodi u Petrovaradinu i povodom toga naredio je zapovjedništvu mjesta u Petrovaradinu, da u vezi sa tim stupi u sporazumu i sa Velikom Županom Velike Župe Vuka radi otkrivanja iste i uhićenja svih osoba koje bi u istu bile umješane «*. I dalje u ovom dokumentu piše, da su se kasnije ti podaci pokazali kao tačni.

U tom međuvremenu, naime, tokom septembra 1941. na skeli koja je prevozila putnike iz Zemuna za Beograd, palo je u ruke gestapovcima neko pismo, koje je bilo adresirano na Veru Radišić iz Petrovaradina. Gestapo je preuzeo ovu stvar i nastavio s praćenjima Radišićeve u sporazumu sa ustaškim redarstvom, organizovali praćenje kretanja i ostalih lica. Istovremeno Mesno zapovedništvo je preduzelo praćenje vojnih lica, na koja su podaci Gestapoa ukazivali. Sa ovim treba dovesti u vezu i jedan sastanak koji je Petrovaradinska grupa održala na Glavici u Fruškoj gori, gde se raspravljalo o dizanju šleпова u vazduh. Na tom sastanku se nepozvan našao i Viktor Ružička, mladi. Najverovatnije je da je on nešto od nekoga dbčuo i da ih je dotle i dopratio. Obaveštenja o Petrovaradinskoj grupi stizala su i drugim organima okupa torsko-policijskih vlasti. U već napred citiranom izveštaju, Zapovjedništva osječke divizijske oblasti, o tome piše sledeće:

»U međuvremenu prijavili su se zapovjedništvu mjesta Petrovaradin, organi ja\ ne sigurnosti Velike Župe Vuka iz Vukovara, kao i nadzornik agenata iz Zagreba s konkretnim podacima i uz pripomoć oružništva i redarstva u Petrovaradinu kao i vojne posade pristupi'o se uhićenju svih sumnjivih oso-

ba, na dan 27.IX.1941. god. « Hapšenje je počelo zaista 27. septembra i to tako što je najpre nemačka policija uhapsila Bor-da Jefimova, a onda dalje. Opširne i konkretne podatke o tome daje Oružnička postaja (žandarmerijska stanica) iz Petrovaradina U izveštaju od oktobra 1941. u predmetu hapšenja Dalibora Francistija i drugova, ona je pisala Zapovedniku mesta Petrovaradin sledeće:

»Pod rukovodstvom ravnatelja ravnateljstva za javni red i sigurnost Velike Župe Vuka iz Vukovara g. Josipa Rukavine, njegovog zamjenika g. Otmara Silda i nadzornika agenata iz Zagreba g. Andrije Jakopovića, sa oružnicima ove postaje i to: narednicima Grgom Svetić, Mijom Malović, Antonom Rukavinom, Markom Lopin, vodnicima Stjepanom Delavecom, Nikolom Pavlovićem, oružnicima Adamom Topčić, Ivanom Mrlom i Matom Rajković, te domobranima Stipom Zubah, Zijom Topic i Mehom Elvićem u toku od 27. rujna do 8 listopada 1941. u gradu Petrovaradinu, koji spada pod područje predstojništva gradskog ravnateljstva-Petrovaradin, uspjelo je otkriti komunističku organizaciju te su tom prilikom uhićeni sljedeći komunisti: Dalibor Franc isti gospodarski satnik-blagajnik 4. topničkog odjela iz Petrovaradina, kao kolovođa Šenk Dragutina, Đorđe Jetimov, Josip Kalbah, Zvonimir Galović, Tomislav Matasić, Anton Tonković, Branislav Magra/, Maksim i Jovan Dević, Ivan Lukač, Tomislav Mikolčić, Stevan Sapundžija, Vera Radišić, Dragutin Biljan, Anton Krklješa i Ivan Santek, svi iz Petrovaradina; Josip Kraljić, Ivan i Andrija Jelašić i Pavle Horvat iz Hrvatskih Karlovaca... Srećko Kunda iz Hrvatske Mitrovice, Dr. Branko Manojlović, liječnik iz Sremske Kamenice, inače rodom iz Novog Sada (Mađarska); Branko Silbaški iz Bijeljine; Tomo Stanković, Svetislav Pavlović zvani Mujo i Sava Džanić iz Novog Sada (Mađarska)«.

U izveštaju dalje piše da je, pored napred navedenih lica, uhapšeno još više lica u raznim mestima NDH, koji su bili u vezi sa Francistijem i drugovima. Do tog vremena uhapšeno je oko 43 lica. Od toga 3 oficira i 3 podoficira, a ostali civili. »Svi ovi komunisti su mladi ljudi — piše dalje u tom izveštaju — čija se starost kreće od 18 do 29 godina a koji su većinom školovani ljudi — gimnazijalci, studenti, privatni činovnici itd. «. U izveštaju se dalje daje opis stvari, oružja, municije i opreme, koju su policija i žandarmerija našla prilikom pretresanja laguma u Tvrđavi i kaže:

»U toku od 2-5 listopada pretraživanjem laguma-podzemnih hodnika ispod tvrđave grada Petrovaradina, po napred navedenim činovnicima Velike Župe Vuke i oružnicima ove postaje uz pomoć mjesnog redarstva i vojske, nađeno je u

hodnicima 38 sanduka puščanog strijeljiva, puna dvoja kola raznih kutija ekrazita, 9 pušaka,... 10 pari vojničke odjeće, 7 samokresa razne vrsti, 4 ručne bombe... više kutija razne municije za samokres.«

Opisujući dalje sam tok pretresa tvrđavskih laguma i borbe s Francistijem i drugovima, u izveštaju stoji:

»Tom prilikom opširnim pretraživanjem podzemnih hodnika, a pošto su prethodno blokirani svi izlazi iz laguma po vojsci, u jednom malom uzanom hodniku, dugačkom oko 20-30 metara, primjetio je u zemlji zakopana, narednik ove postaje Anton Rukavina, neka lica, iz čega je zaključio da su to traženi komunisti i to: Dalibor Francisti, satnik, koji je 27 rujna t.g. bio pobjegao izpred nadzornog častnika mjesne posade Petrovaradin satnika g. Josipa Majcana, te Branko Silbaški, Timo Stanković i Svetislav Pavlović i tom prilikom dotični komunisti iz svoje rupe počeli su pucati iz samokresa i jedan od njih bacio je 1 ručnu bombu, koja je eksplodirala u neposrednoj blizini samog narednika Antona Rukavine, ali pukim slučajem od iste nije bio povrijeđen, već jedino mu je lijevo uho, u onako uzanom hodniku, zaglumlilo od detonaci je bombe na koje sada slabo čuje.«

Opisujući kako je borba dalje tekla u izveštaju se nastavlja: *»U međusobnom puškaranju komunista Timo Stanković i Svetislav Pavlović, od strane zamjenika rav nateljstva-ravnatelja za javni red i sigurnost Velike lupe Vuka g. Otmara Šilda iz samokresa povrijeđeni su u glavu, dočim od oružnika niko drugi nije bio povrijeđen. Istoga dana satnik Dalibor Francisti, nakon tri sata pozivanja na predaju, predao se s Brankom Silbaškim, dočim Stanković Timo i Svetislav Pavlović Mujo, koji su bili uspjeli iz mraka pobjeći u druge podzemne hodnike, uhićeni su drugoga dana i izvedeni kao i prvi napolje iz hodnika.«*

Interesantni su i oni navodi u izveštaju u kojima se govori šta je još od oružja pronađeno kod Francistija i drugova. Govoreći o tome, u pomenutom izveštaju Oružnička postaja Petrovaradin je pisala:

»Osim naprijed izloženog pronađenog strijeljiva, oružja i opreme nađeno je u podrumu stana komuniste Đorđa Jefimova u Petrovaradinu i 1 montirana paklena mašina, koja je bila spremljena da se odnese na njemački šlep koji se je nalazio na desnoj obali Dunava u Petrovaradinu sa natovarenim 44 vapo- na raznog puščanog i topovskog strijeljiva među kojima se je nalazilo 6 vagona teških zrakoplovnih bombi. Sa ovom paklenom mašinom naprijed navedeni komunisti imali su namjeru da

rečenu municiju sa šlepom dignu u zrak i da im je to uspjelo, naime, da nije blagovremeno pronađena paklena mašina, nas-tradalo bi od ovog strijeljiva i bombi, po mišljenju stručnjaka, cieli Petrovaradin i jedan dio Novog Sada».

Neki detalj više, o ovim hapšenjima, nalazi se i u izveštaju Zapovjedništva Osječkog divizijskog područja, od 15.X. 1941. U tom izveštaju piše da je Dalibor Francisti, orilikom hapšenja, od strane dežurnog oficira Josipa Majcana, uspeo pobeći, da je tek 2. oktobra uhapšen sa Brankom Silbaškim. U ovom izveštaju piše još i to da su pored Francistija uhapšeni još i Pričuvni pješački poručnik Turk, stožerni narednik Julio Lipičić, vodnik Mladen Volaš i vodnik Matak Mirko. Svi ovi pet uhapšeni su u Bijeljini gde su se nalazili u garnizonu.

Pored njih uhapšeni su još i stožerni narednik Slavko Jandroković, vazduhoplovni narednik i Ernest Gumhold, oba iz Petrovaradina. Ali, oni su odmah pušteni. Interesantan je i podatak kako je došlo do hapšenja Francistija. U ovom dokumentu piše da je do hapšenja Francistija došlo posle uhapšenja napred navedenih lica 27.IX. 1941. od kojih se saznalo da se Francisti nalazi u lagumima. Isto tako u ovom izveštaju piše da je u ovoj borbi učestvovalo daleko više lica nego što se to može zaključiti iz izveštaja Oružničke postaje Petrovaradin. Stoji da je učestvovalo samo oko 120 domobrana iz Petrovaradinske posade. Ipak je ranjen i jedan domobran Marko Dumandžić, iz 7. satnije 6. pješačke pukovnije. No njegova rana nije bila smrtonosna.

U Hronici Petrovaradina, Vuković piše da je hapšenje civilnog dela Francistijeve grupe, odnosno Petrovaradinaca Skojevac i omladinaca počelo 29.IX 1941 oko 17 i 30 č. a trajalo je do pola noći. Uhapšeni su Tonković Anton, Lukač Ivan, Matasić Tomislav, Senk Dragutin, Zvonimir Galović, Josip Kalbah, Maksim Dević, Jovan Dević, Vera Radišić, Ante Krklješa (on je dao otpor iz pištolja, pa je tom prilikom ranjen), Viktor Ružička, mladi i Branko Margraf i dr. 30. septembra hapšenje se nastavlja. Uhapšeni su Miočić Tomislav, Stevan Sapundžija i Dragutin Biljan. Hapšenje se proteglo i na Bukovac. Tamo su uhapšeni Nikola Ranković, Lazar Vuković i Boža Zivković. Na Kamenolomu Rakovac uhapšen je Srećko Kunda. Istog dana uhapšeni su i u Sremskim Karlovcima: Bogdan i Dušan Dejanović, Ivan Jelašić, Josip Kraljević i Paja Horvat. Dan kasnije 1.X uhapšen je, po povratku iz Zagreba Ivan Santek. Uhapšeno je i više članova mesne partizanske desetine iz Petrovaradina, a i iz drugih okolnih mesta, koji su imali neke veze sa Francistijem i njegovom grupom. Tako je 29.VIII. u Sr. Mitrovici uhapšena Olgica Banjanin, 30.IX u Grgurevcima Karlo Bernas a tih dana u Mi-

trovici je uhapšena i Božica Stojšić. Na putu za Petrovaradin, u vozu kod Vinkovaca, uhapšen je Leonard Kulić.

Posle kraćih saslušanja u Petrovaradinu, svi uhapšeni su 2. oktobra, oko 17 i 30 časova, kamionom prebačeni iz Petrovaradina u zatvor Ravnateljstva za javni red i sigurnost Velike župe Vuka u Vukovaru.

Istragu su vodili organi Ravnateljstva iz Vukovara: Josip Rukavina, za kojeg smo napred rekli da je bio žandarmerijski penzionisani poručnik, za vreme biv. Jugoslavije, da je bio ustaša u emigraciji i da je bio tih meseci i prvi šef Ravnateljstva za javni red i sigurnost u Velikoj župi Vuka; Otmar Sild, njegov zamenik i Stjepan Blažeković, iz Ustaške nadzorne službe iz Zagreba, koji je u Vukovar došao kao ustaški stručnjak, za borbu protiv komunizma i narodnooslobodilačkog pokreta. Sva trojica imali su tako reći neograničenu vlast u istrazi i vodili je bez ikakve kontrole i zakonitosti. I politička klima kakva je tada bila (opšta hajka na Srbe, Jevreje, Cigane i komuniste) odgovarala im je takođe još i više i otvarala vrata za najveće i najteže zločine.

Posle ubrzo završene istrage, 38. okrivljenih su predani pred preki sud, pod predsedništvom Ivana Vignjevića, dok su ostala dvojica bili nepoznati. Sudeње je održano 17. i 18. oktobra 1941. g. O samom suđenju sačuvano je više dokumenata, koji omogućuju da se dočara atmosfera suđenja i slika celokupnog tog procesa. U pitanju su optužnice, pribeleške i kasnije zapisnici o saslušanju vukovarskih advokata Adama Sverera i J osipa Herčika, koji su bili branioci, ili bolje reći samo formalno imenovani branioci optuženih i kao takvi prisustvovali suđenju. U zapisniku od 26. maja 1945. Sverer kaže:

»Sudeloval sam kod suđenja pokretnog prekog suda u Vukovaru kao branitelj ureda radi i kao izabrani branitelj od strane rodbine optuženih kod drugog suđenja u Vukovaru, koje je nazvao »Petrovaradinska afera« i kod daljih suđenja Pokretnih prekih sudova u Vukovaru. Na prvom suđenju pokretnog prekog suda a na svim ostalim suđenjima u Vukovaru sudelovao. (e ^ao Predsednik Vignjević a uz njega sudelovali su kao suci još dva ustaše kojima ne zna imena a koji su se često menjali. Kao drž. tužitelj tungirao je Vranković (Vladimir-primebda naša (D.L; B.M.) u svim suđenjima osim u jednom suđenju, ali tom drugom koji je jednom sudelovao prezimena ne znam.

Kako sam naveo prvo suđenje bilo je po »Petrovaradinskoj alerij«, koja se tako nazvala jer je najviše optuženih bilo iz Petrovaradina i jer se čin dogodio uglavnom u Petrovaradinu. Ja sam tu ureda radi zastupao 4 lica, a po želji rodbine branio

sam dvojicu t.j. braću Dejanović. Tu je bilo suđeno 30-35 optuženika a rasprava je trajala dva dana. Samo suđenje bilo je jako površno, obično se u zapisnik konstatovalo da se čitaju spisi redarstva a međutim isti se nisu čitali te sam ja stavio prigovor i zahtevao da se spisi pročitaju. I na to su se ti spisi čitali ali nikada nije pročitano tko je od policije preslušavao i tko je bio prisutan, i kad sam to zahtevao da mi se kaže predsednik mi je odgovorio da to nije važno. Na raspravi preslušan je kao svedok zamenik upravitelja župskog redarstva Sild Otmar koji je sve teretio i optuživao, kako je on vodio borbu sa optuženicima u petrovaradinskim lagumima. Prije dokaznog postupka preslušani su optuženi. Ja sam prilikom odbrane optuženih za vreme njihovog ispitivanja za mog branjenika Dejanović, mlađeg (Dušana — primedba naša DL. i BM) predočio sudu originalnu potvrdu da je on nenormalan jer da je još za vreme kao dete bolovao od dečjeg ludila i da još uvek boluje na tome, a ta originalna potvrda bila je napisana ćirilicom i kada sam je predsedniku Vignjeviću predočio, on je samo to odbacio i rekao da nije potrebno».

Opisujući suđenje i ostalih Šverer nastavlja: »Kod tog suđenja bio je suđen i jedan (Timotije Stankov — primedba naša D.L. i B.M.) koji je bio teško ranjen u glavu, prilikom hapšenja, a taj je bio sin jednog ovrhovoditelj a iz Novog Sada i kod njega je njegov otac došao da poseti u bolnicu u Vukovar ali je tom prilikom odmah uhapšen i suđen u istoj grupi i osuđen na smrt i streljan. Suđenje ovom ranjeniku bilo je u bolnici u prisustvu njegovog branitelja Dr Stengla Bogoljuba i prema pripovedanju istoga ovaj optuženik je bio celo vreme u nesvesti i opšte nije mogao govoriti niti je mogao dati bilo kakvu odbranu, a isti je isto osuđen na smrt i streljan zajedno sa ocem».

Opisujući završni deo suđenja Šverer nastavlja:

»Na ovom suđenju bilo je osuđeno na smrt 33 lica a dva ili tri su oslobođena i moj branjenik Dejanović Stariji, jer on zapravo nije imao nikakve krivnje, koja bi mu se mogla dokazati... Od suđenih koliko se sećam nije niko bio pomilovan već su svi osuđeni i streljani posle dva ili tri dana jer tu se čekalo dok dođe iz Zagreba rešenje o pomilovanju. Napominjem da prilikom tog suđenja, kad je izrečena presuda, Dejanović mlađi, a kojega sam ja branio, a koji nije bio normalan kad je predsednik zapitao tko traži pomilovanje svi osuđeni su digli ruke a onaj nije digao pa mu je brat digao ruku da i on traži jer nije bio ni svestan šta se oko njega zbiva».

I drugo branilac optuženih na ovom procesu, također vukovarski advokat Josip Herčik je dao izjavu u kojoj je rekao:

»Kod tog suđenja i ja sam ureda radi imenovan braniteljem, mislim, sedmorici optuženika i to Senk Dragutinu, Turk Bogdanu, i drugima kojih se imena više ne sećam. Rasprava je trajala 2 dana, suđenje je bilo jako površno, spisi su čitani tek na traženje branioca, kojima nije dozvoljeno da pre rasprave govore sa svojim branjenicima. Optužnica je davana samo pojedininim braniteljima, jer nije bilo dosta prime raka i to na rate, pošto je ista pravljena u toku same rasprave. Kao svedok preslušavan je samo Sild Otmar, doupravitelj župskog redarstva u Vukovaru, koji je vršio hapšenje i policijske izvide, a koji je svoj iskaz čitao i davao odgovore na odbranu optuženih pobijajući iskaze optuženika pred sudom i davao svoje mišljenje, a za celo vreme rasprave sedeo je na raspravi i slušao odbranu optuženika.

Osim toga dobio je prepiše raspravnog zapisnika i u svom iskazu naročito je teretio one za koje je vidio, da bi mogli prema stanju rasprave biti oslobođeni. Od svih optuženih osuđeno je 33 lica, a dva su oslobođena«.

Sećajući se najtragičnijeg detalja s tog suđenja Herčik je rekao:

»Naročito tragičan slučaj bio je oca optuženog Stanković Timotija, koji je došao iz Novog Sada da traži svog sina i našao ga u vukovarskoj bolnici i prilikom dolaženja u bolnicu jednog dana je po naređenju Sild Otmara uhapšen i to u vreme zasedanja samog pokretnog prekog suda i stavljen pod pokretni sud i osuđen na smrt zbog toga što je sinu, dok je bio u Petrovaradinu davao veš i hranu. Sam Stanković prilikom hapšenja u Petrovaradinu bio je po Sildu ranjen u glavu od rane oslepio i nekoliko dana lutao po katakombama tvrđave i nabsao na izlaz, koji vodi u dvorište kasarne«.

Vraćajući se na dalju sudbinu Stankovića Herčik nastavlja:

»Osim toga karakterističan je slučaj samog suđenja Stanković Timotiji, koji je ležao kao ranjen u bolnici i bio optužen zajedno s ostalima i postupak protiv njega nije bio izlučen, a u samoj presudi kod proglašenja njegovo ime se nije uopšte spominjalo. Posle završene rasprave nakon odlaska branitelja sjetio se predsednik pokretnog prekog suda Vignjević i pozvao Stengl Bogoljuba advokata, da bude branilac i otišao je sa... u bolnicu i tamo održao suđenje Stanković Tomoli ju, koji je ležao bez svesti i tamo mu proglasio smrtnu presudu. Na samo izvršenje presude tj. na streljanje u Dudik isti je iznesen iz bolnice na nosilima u kamion, a na samo streljanje iz kamiona vodio ga otac i držao ga dok su ih zajedno streljali, kako sam kasnije čuo«.

Govoreći ko je još od advokata branio na ovom procesu Herčik kaže, da su na tom procesu branili još: Gruber Franjo, Eles Ivo, Sverer Adam i Paleček Ivan, iz Vukovara.

Posle izricanja presude, koje je izvršeno 18.X.1941. skoro svi osuđenici, odnosno njihovi branioci, tražili su zahtev za pomilovanje svojih štićenika. Zbog toga što je odluka o tome donosio Pavelić u Zagrebu, čekalo se na odluku i ona je došla 18. X 1941. Glasila je da se odbijaju svi zahtevi, potvrđena je presuda suda i sva 33 osuđenika određena su za streljanje. Samo streljanje izvršeno je na Dudiku, po istom postupku, kao i pre dva i po meseca grupi Bobočana. U međuvremenu dozvoljeno je porodicama osuđenih da razgovaraju, poslednji put sa svojim najbližim.

Kako su se stvari dalje razvijale nema mnogo dokumenata. Postoje dve zabeleške koje je neko sastavio, o razgovorima s majkama Olgice Banjanin i Božice Stojšić. One su, s obzirom na majčina osećanja, dosta emotivne, i da ne postoji još dva dokumenta druge vrste, koji nemaju nikakve veze s beleškama, a ipak skoro u detalje potvrđuju ono isto što piše i u za beleškama, beleške ne bi ni mogle biti uzete kao dokumenta. A kad je tako onda i zabeleške imaju punu vrednost.

U zabelešci o razgovoru s majkom Olgice Banjanin piše da je 29.VIII 1941. kad je u Banjanin stan upalo preko 20 oružanih ustaša i uhapsili Olgicu, uhapsili su celokupnu porodicu Banjanin, pa i Olgičinu majku. Pustili su je dan ranije nego što će Olgicu streljati. Iz zatvora je pravo odjurila u Vukovar kod Olgice. Bila je to nedelja. Razgovarali su do 10 časova do podne. »Olgica je bila vesela... raspoložena kao da ide u svatove«, piše u ovoj zabelešci. Zagrlila je majku i rekla da bude hrabra, da ne plače, da JOJ ustaše ne vide suze da se na njima izivljavaju. Rekla joj je samo da ne ide, posle rastanka kući. Posle podne će biti streljanje. Pri rastanku mahala je majci rukom, kao da se rastaju na dva tri dana. U 1 čas posle podne otpočeo je završni čin ove drame. Iz zatvorskog dvorišta najpre su krenula dvojica luksuzna automobila. Za njima 2 zatvorena kamiona, s osuđenimcima. Svim prisutnima je ostalo u nezaboravnom sećanju da je na oba kamiona pisalo »Bata«. Taj podatak za nas je vrlo važan. Zbog čega videće se kasnije. Za sad samo toliko da su to bili kamioni tadašnje fabrike obuće »Bata« iz Borova. Za njima je išao jedan otvoreni kamion s 40-50 ustaša. Olgica je stajala, smejala se i mahala majci rukom. Majka njoj belom maramom. To je i poslednji pozdrav i Olgice majci i majke Olgici. To je poslednji pozdrav one učenice VII razreda mi-

trovačke gimnazije, koja je zbog odličnog učenja i znanja, oslobođena polaganja male mature. Imala je tada 17 godina.

U zabelešci o razgovoru sa majkom Božice Stojšić je zabeleženo da je Božica rekla bratu da ne plače; da je šefu policije, pre samog polaska na streljanje rekla. »Koga hoćete da Vam pozdravim kod svetog Petra«. Na pitanje, zašto, odgovorila je, pa dok i vi ne dođete za mnom. Šefu policije, kad ju je pitao »Gde su ti sada komunisti da te spasu«, pljunula je u lice? U kamionu, prilikom vožnje na streljanje vikala je »Živela sloboda! « »Živeo Sovjetski Savez! « Pevala je partizansku pesmicu »Bilećanku«.

Postoji o ovome još jedan dokumenat, sasvim druge vrste. On potiče od sasvim druge vrste lica i nastao je nezavisno od spomenutih zabeležaka. Staviše, pisac zabeležaka nije ni znao za postojanje ovog dokumenta. To je zapisnik o saslušanju Stjepana Stolića, sačinjen kod Komisije za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njegovih pomagača, 28.V.1945. godine. Stolić je za vreme rata bio šofer u fabrici »Bata« u Borovu, pa je Komisiji izjavio da je, po nalogu svoga šefa, morao da se javi Župskom redarstvu u Vukovar. *»Prema tom naređenju dovezao sam se kamionom istoga dana pred Zupsko redarstvo, odakle me je jedan žandar uputio da pođem iza suda. Stao sam pred taj policijski zatvor s kamionom, a iz sudskog dvorišta doterao je oko 15 ljudi s rukama vezanim pozadi, te su ukrcani na moj kamion, u koji se je popela jaka straža, žandari i policajci. Među žandarima držim da je bio poznati mi žand. narednik Merkaš, dok druge nisam poznavao, a i od žrtava nisam nikoga poznavao. Naloženo mi je da vozim na Dudik. Povezli smo se prema Dudiku, te smo došli do gradske mitnice, a dalje ja nisam mogao kamionom radi velikoga blata. Tamo su ljudi sišli s kamiona i krenuli dalje pod pomenutom stražom prema Dudiku, a ja se vratio nazad u tvornicu. Prema Dudiku išao je jedan luksuzni auto pred nama, a jedan iza nas, a tko se je nalazio u istima nisam mogao videti«.*

Stolić nije znao da navede tacan datum kad je to bilo. On je rekao da je to bilo u jesen 1941. godine, pa se misli da je to bilo prilikom streljanja Bobočana.

Međutim, Stolić kaže da je i kasnije više puta kamionom odlazio u Vukovar i nosio osuđeničke na streljanje na Dudik. Za nas je važno to što potvrđuje i ono što smo naveli iz pomenutih zabeležaka o razgovorima sa majkama Olge Banjanin i Božice Stojšić. Videli smo da su i one rekle da su kamioni bili s firmom »Bata«.

OGLAS

Župska redarstvena oblast u Vukovaru otkrila je prije kratkog vremena jedno razgranjeno komunističko društvo, koje je pripremalo komunističko teroristička djela. Uhićeno je 36 osoba od kojih su 33 po Pokretnom Prijekom Sudu u Vukovaru osudjeni na smrt, te je osuda nad njima izvršena 19. listopada 1941. strijeljanjem.

U Vukovaru, dne 27 listopada 1941.

Župska redarstvena oblast
VELIKI ŽUPE VUKA
Vukovar

Broj: ' 159-41.

Stolić je rekao da nije bio on sam od »Batinih« šofera koji je morao da vozi osuđenike na streljanje, već da su vozili još dva šofera i naveo njihova imena.

Posle streljanja nastali su još neki dokumenti koji govore o ovom streljanju. Gradski fizikat u Vukovaru je 22. X 1941. uputio jedan zahtev Ravnateljstvu redarstva za Veliku župu Vuka, u kojem traži da mu Ravnateljstvo dostavi spisak, s određenim podacima, za streljanje Petrovaradinaca, radi ubeležavanja u Matičnu knjigu umrlih. Posle nekoliko dana Ravnateljstvo je dostavilo Fizikatu »I Z K A Z lica streljanih 19.X. 1941. u predmetu komunističke akcije u Petrovaradinu« koji glasi:

Red. br.	Ime i prezime	rodjen	vjere	brač. stanje	zaniman;	M j e s t o rodjenja boravka
1.	Gjorgje Jelfimov	4. XII 1925		rus. prav. neož	diplom. tehnič.	Herceg Slovi Petrovaradi
2.	Dalibor Francisti	2. VII 1915.		evangel. "	satnik	H. Kamenica "
3.	laden Volaš	23. XII 1917.		rkt	stož. nared.	Banja Luka Bjelina
4.	Mirko Matak	28. 11 1921		"	vodnik	Poli Italija "
5.	Ivan Jelašid	22. VI 1917.		-	tipograf	Hrvatski Karlovci
6.	Josip Kraljić	27. VI 1919.		"	stolar	Kosavina, obd. Pribir
7.	Leonard Kulid	22. III 1909		■ oženjen	mornar. nared.	Sagovina Zagreb
8.	Dragutin Šenk	2. IX * 1918.		* neoženj	učitelj	Petrovaradin
9.	Bogdan Turk	12. VI 1916.		rkt neoženj.	student agronom.	O s i j e k
10.	Tunoslav 'Paunovid	24. V 1917.		"	pričuvni poručnik	Petrovaradin
11.	Svetislav Pavlovid	2. IX 27 god.		grč. ist. "	priv. činov.	Djurdjevo Novi Sad
12.	Branko Silbaški	26. V 1922.		-	stud. filoz.	Bjelina "
13.	Timotija Stankovid	1. III 1920.		"	priv. čin.	Djala " Madjarska
14.	Ante Krklješa	30. XI 1915.		rkt.	radnik	Rijeka Petrovaradin
15.	Ivan Šantek	13. XII 1922.		» «	abiturient	Petrovaradin

16. Sredko Kunda	5.1. 1922		priv. činov.	Hrvatska Mitrovica
17. Tomislav Matasid	28. X. 1921.	"	maturant	Zelenika Petrovaradin
18. Josip Kalbach	4. II 1918.	"	metalo- tehničar	Petrovaradin
19. Maksin Đevic	29. IX 1923.	grč. istoč."	priv. činov.	Indjija Petrovaradin
20. Antun Tonkovid	28. IX 1923.	rkt.	djak trg. akademije	Sarajevo Petrovaradin
2] Dragutin Biljan	9. IX 1922.	«	brav. pomod.	Sirač "
22. Stevan Sapunajija	26 god.,	grč. ist. o5enj.	dnevnič.	Crepaja "
23. Ivan Lukač	15. V. 1911	rkt. neoženj.	sob. slik.	Ladarak "
2 4. DuSan De j anovid	9. III. 1923.	grč. ist. "	maturant	Osijek H. Karlovci
25. Vera Radišic	3. XII 1922.	" neudan.	■	Petrovaradin
26. Olga Banjanin	5. X. 1924.	.	učen. VII raz. gim.	Hrvatska Mitrovica
27. Karlo Bernas	30. VII 189 4	rkt oženjen	stolar i ratar	Grgurevci
28. Božica Stojsid	6. XII 1921.	grč. istoč. neudan.	kudanica	Mandjelos H. Mitrovica
29. Johan Mike	1. II 1913.	rkt. neoženj	. radnika	Hrvatska Mirovica
30. Matija*Hudži	31. VII 1905.	" oženjen	mehaničar	Kovačica H. Mitrovica
31. Sava Brnjaševic	30. XI 1909.	grč. istoč. oženj.	ratar	Mandjelos
32. Mitar Vilid	1906.	«	radnik	Mrazovci H. Mitrovica
33. Stankovid Jovan	1887	«	ovrhovod	Djala Novi Sad

K broju T. 159/41

Redarstveniupravitelj

1 *

Dr Vučić s. r.

Nekoliko dana kasnije, 27. X 1941. Župska redarstvena oblast u Vukovaru objavila je jedan oglas o streljanim Petrovaradincima. Interesantno je da u ovom slučaju ona nije postupila onako kako je to postupala i pre i posle toga u sličnim slučajevima. Ona nije objavila presudu suda ili da je u oglasu navela imena streljanih s najosnovnijim podacima, već je navela samo ukupan broj osuđenih. S razlogom se misli da je to

učinjeno zbog toga što je među streljanima najveći broj bio Hrvata, a to ustašama nije išlo u račun, jer je pobijalo njihovu priču kako je »NDH« »hrvatska« država.

Ako pogledamo spisak streljanih Petrovaradinaca, videćemo da su streljani različiti ljudi i po godinama starosti i po narodnosti i po socijalnom položaju. Među streljanimi ima oficira i podoficira, studenata, zanatlija, činovnika, radnika itd. Stari su od 17 do 56 godina. Ipak među tim licima nalaze se i dvojica o kojima je potrebno reći i neku reč više.

KARL BERNAS, je rođen 1894. godine u zanatlijskoj porodici u Grgurevcima. Njegov otac Josip, poreklom Čeh, kao dečak doselio se u selo, u kojem je, po izučavanju zanata, otvorio stolarsku radionicu. Karlova mati bila je domaća Nemica. Osnovnu školu je završio u Grgurevcima, a stolarski zanat 1909. godine u Sremskoj Mitrovici. Poput drugih mladih radnika stolarski kalfa je pošao u »frent«, da stiče iskustva u zanatu po drugim zemljama. U jednoj fabrici u Budimpešti našao je posao, ali i priliku da upozna surovo kapitalističko izrabljivanje, nisku nadnicu i bedan položaj mađarske radničke klase. Kao član Socijal-demokratske partije Mađarske učestvovao je u tronedeljnom štrajku, koji je uz pomoć policije ugušen. Karl je izgubio posao, a policija ga, zbog učešća u štrajku, proteruje iz Mađarske i on odlazi u Beč, gde je radio do 1915. godine, kada mu je stigao poziv za vojsku. Vratio se kući, ali s povredenom rukom, pa su ga vojne vlasti tek 1917. g. odvele u rat.

U ratnom vihoru našao se na istočnom frontu, u Poljskoj, Na čelom frontu uzbuđenje je raslo. Primer ruskih vojnika, koji su oružje okrenuli protiv svoje gospode, izazvao je komešanje i u redovima etnički šarolike crnožute monarhije. Pre sloma Austro-Ugarske Karl je pobegao iz svoje vojne jedinice, postao »zelenokadrovac« i stigao u svoje selo. Godine 1920. primljen je u Komunističku partiju i učestvuje u njenom legalnom radu i izbornoj partijskoj aktivnosti.

Posle donošenja Zakona o zaštiti države, Karl se, za izvesno vreme, povukao iz aktivne političke delatnosti. Međutim, u evidenciji policije u Sremskoj Mitrovici i opštine u Grgurevcima, od 1922. g. njegovo ime je ubeleženo u rubrici »komunisti i antidržavni elementi«. Boravak na selu, rad u stolarskoj radionici i obrada sedam jutara zemlje nisu zamračili Bernasove vidike i utopili ga u bezbojnost seoskog življenja. U Grgurevcima, koji su brojali oko dve hiljade stanovnika, Srba i Nemaca, kiptelo je od nerešenih političkih, socijalnih i nacionalnih problema. Na mnoga od njih nije se lako nalazio odgovor.

Tih godina svojim humanim kvalitetima, odnosom prema ljudima i znanjem, koje je uporno sticao čitanjem napredne literature, Bernas je stekao veliko poverenje i ugled u selu, prvenstveno među siromašnim seljacima, poljoprivrednim radnicima i zanatlijama. Neposredno posle šestojanuarske diktature, 26. marta 1931. g. u mestu je osnovana Narodna čitaonica i knjižnica. U upravni odbor čitaonice, pored najuglednijih meštana, izabran je i Bernas. Iako je s uspjehom otpočela delatnost, takva čitaonica, bez određenijeg programa i šireg okupljanja članstva, opstala je dve godine i onda je prestala s radom.

U to vreme od 1934. g. već se osećalo da su se u Grgurevcima počele formirati dve političke grupe. Na jednoj strani su bili beležnik, predstavnici raznih građanskih političkih stranaka i veći deo Nemaca, koji podržavaju vlast. Na drugoj strani bila je grupa obespravljenih, prezaduženih seljaka i nadničara, sitnih zanatlija i činovnika, koji su se počeli da okupljaju na bazi programa Komunističke partije, kojeg je zastupao Karl Bernas. Krize u selu, na raznolikoj podlozi, dovešće do oštrijeg polarisanja snaga i neminovnog sukobljavanja dveju grupa, koje neće prestajati do 1941. godine.

To se pokazalo i u sukobu oko podele seoskog pašnjaka. U Grgurevcima je postojao odbor Zemljišne zajednice. Gazde su tražile da se seoski pašnjak, Zabran, podeli. U tom cilju odbor je raspušten i izabrano je povereništvo, u koje su ušli jedan krupni posednik, predsednik opštine i Karl Bernas. Povereništvo je imalo da sprovede deobu i razoravanje pašnjaka. Deobu su naročito zastupali posednik, podržavan od Svaba koji su kupovinom zemlje stekli pravoužitnička prava, i predsednik opštine, dok je Bernas bio protiv podele, jer je branio interese siromašnih seljaka, koji su zbog ekstenzivnog načina uzgajanja stoke bili za očuvanje pašnjaka. Osmog februara 1934. g. došla je komasaciona komisija. Po njenom odlasku nezadovoljni seljaci su se okupili ispred opštine. Ogorčenje je raslo, jer su bili ubeđeni da će gazdama poći za rukom da podele pašnjak. Oko podne okupljena masa provalila je u opštinu i pošla da se obračuna sa predstavnicima vlasti. Predsednik opštine je utekao kroz prozor, a opštinskog beležnika ljudi su izbacili iz zgrade. Tada su iz Sremske Mitrovice došli žandarmi i sreski pristav. Počela su saslušavanja. Osamnaest uhapšenika je sprovedeno u sreski zatvor i stavljeno pod istragu. Neki su pušteni posle tri četiri nedelje, dok su ostali bili osuđeni na kazne zatvora od dva do šest meseci. Na opštinskim izborima, sledeće godine, postavljene su dve liste, vladina i opoziciona. Pred izbore u Grgurevce je dolazio sreski načelnik i izvršio pripremu za falsifikovanje glasačkih spiskova, da bi se obezbedila po-

beda vladinog kandidata, jer se obično znalo da svi neće izaći na glasanje. Ličnim zauzimanjem Bernas je, kao zastupnik opozicione liste, znatno doprineo da se spreči falsifikovanje izbora i da se obezbedi pobeda opozicionog kandidata. Neposrednim učešćem u ova dva događaja Bernas je stekao još veću popularnost u selu.

Od 1936. godine delovanje Komunističke partije u Grgurevcima imalo je jasnu fizionomiju i raznovrsne oblike ispoljavanja. Svim pokrenutim akcijama rukovodi Karl Bernas, koji je od tada povezan s Matijom Hudijem i preko koga je 1937. g. postao član Sreskog komiteta KPJ. Bernas je aktivizirao selo i obuhvatio sve ljude na koje se moglo računati u ostvarenju aktuelnih partijskih zadataka. Njegovom inicijativom, meseca maja 1936. g. u selu je, kao ogranak URSS-a, stvorena organizacija poljoprivrednih radnika, koja je imala i sekciju u Mandelosu, a brojala je blizu sto članova. Novoosnovani sindikat postavio je zahtev da se poveća nadnica i da se sklopi kolektivni ugovor. Nakon dužih pregovora, odbor sindikata sklopio je kolektivni ugovor s predstavnicima poslodavaca, koji su prividno pristali na postavljene uslove, ali su posle toga, dovodenjem radnika sa strane, hteli da izigraju zahteve seoske sirotinje, pa bi se to sprečilo, na sledećem sastanku organizacije, proglašen je štrajk poljoprivrednih radnika i done ta je odluka da se štrajkolomci udalje iz grgurevačkog atara. Grupe članova sindikata su krenule kroz atar i radnicima sa strane objašnjavano je da ne treba da krše ugovor i da ne smeju da rade jevtinije.

Poljoprivredni radovi su zakasnili i najzad su uslovi organizacije poljoprivrednih radnika ispunjeni. Sindikat poljoprivrednih radnika osnovao je i svoju posebnu čitaonicu. Od Bernasa su primane knjige (Mati, Manifest komunističke partije i si) i razni štampani ilegalni materijal. Tu su se sakupljali i prvi Prilozi za borce u Spaniji. Organizacija poljoprivrednih radnika je delovala do zabrane rada URSS-a.

Da bi se okupile rodoljubive i napredne snage, Bernas i grupa kandidata i simpatizera KPJ, s kojima je on politički radio, rešili su da 1937. godine obnove rad Narodne čitaonice i knjižnice. U novi upravni odbor ušli su ugledni meštani i simpatizeri Partije, a za člana nadzornog odbora izabran je i Bernas. Narodna čitaonica i knjižnica imala je preko sto članova i kroz nju je snažno bujala raznovrsna aktivnost. U čitaonicu je stizala dnevna štampa i tu su se komentarisali politički događaji. U knjižnici su postojale dve vrste knjiga, jedne nabavljene sredstvima danova-ozbiljne, lepe i napredne knjige i druge, ilegalne, dobijene od Bernasa. Pri čitaonici su oformljene sekcije: pozorišna, tamburaška i pevačka. Davale su se priredbe i pozorišni koma-

di (Pokojnik, Voda s planine, Jazavac pred sudom i dr.). Nastupalo se i u ostalim selima mitrovačkog sreza u kojima su se hvatale veze i pridobijali ljudi. Prikupljali su se i dobrovoljni prilozi za »crvenu pomoć«. Narodna čitaonica i knjižnica, koja je delovala do 1941. g. obuhvatila je svu seosku omladinu, pa i starije ljude, izuzev Nemaca. Iz njenih redova će, kasnije, iznići članstvo partijskih i skojevskih grupa i pripadnici mesnih desetina. Za okupljanje simpatizera, takođe, dobro su poslužili streljačka družina i fudbalski klub.

U kovitlacu oštre političke borbe, pred skupštinske izbore 1938. g. Sreski komitet KPJ za Sremsku Mitrovicu sproveo je stav da se daje podrška udruženoj opoziciji. Masovni zbor udružene opozicije u Grgurevcima otvorio je Karl Bernas, a glavni govornici na toj manifestaciji bili su: poslanički kandidat opozicije iz Mitrovice dr. Nebojša Maletić, advokat i branilac komunista na procesima i Marko Savičević iz Peći. Iako se vlast služila falsifikatima, opozicija je imala gotovo isti broj glasova kao i vladina lista. Domaći Nemci, okupljeni u fašističkom »Kultur bundu«, mahom su glasali za vladu.

Krajem 1940. godine Karl Bernas je postao član Okružnog komiteta KPJ za Srem. Osim rada u Grgurevcima, Bernas je tada održavao veze s partijskom organizacijom u Sremskoj Mitrovici i drugim mestima. Razvoj događaja i napeto političko stanje tražili su brz i efikasan partijski rad. Sprovede se zaključci V zemaljske konferencije KPJ. Početkom 1941. g. u srezu se vrši masovniji prijem u Partiju, upozorava se na budnost i neposrednu fašističku opasnost. Vest o događajima 27. marta imala je odraza i u Grgurevcima. Rukovodstvo čitaonice povelu je povorku demonstranata kroz glavnu ulicu, nošena je zastava i izvikivane su parole protiv Nemačke. Posle aprilske kapitulacije Grgurevčani su se pojedinačno vraćali iz razbijene vojske. Obraćali su se Bernasu s pitanjem šta da se radi. U novonastaloj situaciji on je sprovodio pravilnu orijentaciju Partije u priprema za oružanu borbu. Postavio je zadatak da se prikuplja i čuva oružje, municija i vojnička oprema, da se organizuju grupe i vodovi po ulicama, a ako dođe do mobilizacije ići će se u šumu. Posle 22. juna Bernas je danonoćno radio. Oduševljen i pun energije stizao je svuda i držao sve niti priprema za borbu u selu. U njegovu kuću, u Grgurevce, dolazili su mnogi partijski i skojevski aktivisti iz celog sremskomitrovačkog sreza.

U glavnoj partizanskoj akciji u Sremu 1941. godine, oslobođenju komunista iz mitrovačke kaznionice, učestvovao je i Bernas. Pored ostalih članova Okružnog komiteta, on je, takođe, bio direktno upućen u smeli poduhvat i sve varijante planova

za bekstvo. Pre polaska grupe partizana pod zidine zloglasne tamnice, on je izvršio neposredne pripreme, a dvadesetog avgusta kod svoje kolibe ispratio ih je s poslednjim uputstvima. Preko njega, čoveka upoznatog s akcijom od početka do kraja, pripremljena su civilna odela i prvi logor oslobođenih komunista u Fruškoj Gori. Osim toga, Bernas je uzeo aktivnog učešća u snabdevanju prvih fruškogorskih partizana.

Tokom septembra 1941. g. fruškogorski odred se oslanjao na partijsku organizaciju u Grgurevcima za uspostavljanje veza sa susednim selima. On je doneo u Grgurevce prvi broj lista »Fruškogorski partizan« i drugi materijal. Kao pogodna ličnost Bernas je ostavljen u ilegalnosti, s osnovnim zadatkom da radi s novoformiranim partijskim i skojevskim grupama. On, i ostali partijci, stalno su bili na oprezu. Krili su se i spavali po kućama simpatizera. Nemci su na njega sumnjali i stalno su tu kuću držali pod prismotrom. Međutim, baš u to vreme se desila jedna veća provala, te je potkazan i Bernasov rad. Izdajom je uhapšeno trideset pet drugova i drugarica, aktivista iz raznih mesta Srema.

Bernas je uhapšen 30. septembra 1941. godine. Ustaše, obavešteni gde spava, pošli su pravo prema njemu i uzeli mu revolver s uzglavlja. Tada se on prenuo i počelo je hrvanje, ali su ga svladali. Prilikom ulaska u auto, kod škole, još jednom je bezuspešno pokušao da se otme. Odveden je u Mitrovicu, gde ga je u zatvoru dočekao ustaški veliki župan Jakob Elikar, koji mu je kazao da im je poznat njegov komunizam, da bi bilo dobro da se otarasi svojih shvatanja i da kao Namac pređe u njihovu službu. Na to je Karl mirno i pribrano odgovorio:

– *Ja ne pripadam vama, ja pripadam radničkoj klasi i neću je izdati.*

Cela grupa uhapšenih odvedena je u Vukovar pred preki sud. Bernas se junački držao na saslušanjima. Od trideset šest uhapšenika pokretni preki sud je trideset i tri osudio na smrt. Bernas je na streljanje izveden u grupi, u kojoj su bili dva člana biroa Okružnog komiteta KPJ za Srem, Matija Hudi i Johan Mike, i dve skojevke Olga Banjanin i Božica Stojišić. Pred dželatske cevi grupa je izašla 19. oktobra 1941. godine s pesmom »Budi se istok i zapad...«

Tako je radio i završio Karl Bernas. Koreni njegovog rada bili su duboki. Mnogi njegovi saradnici, koje je on uveo u svet socijalističkih i komunističkih ideja, postali su borci narodnooslobodilačkog pokreta i socijalističke revolucije. Mnogi su poginuli, među preživelim ima i generala JNA i narodnih heroja. Svi se oni ponose i s poštovanjem govore o svom učitelju Karlu Bernasu.

MATIJA HUĐI rođen je 1905. godine u Kovačici, kod Pačeva. Kao dete od dve godine, 1907. preselio se s roditeljima u Sremsku Mitrovicu. Od tog vremena, pa sve do svog poslednjeg hapšenja, samo s malim prekidima živeo je i radio u Sremskoj Mitrovici.

Po završetku osnovne škole Matija je završio mašinbravar-ski zanat u Sremskoj Mitrovici. Još dok je bio na izučavanju zanata, pristupio je radničkom sindikalnom i kulturnom pokretu. Bio je stalni posetilac Radničkog doma »Kod Velkera« gde se odvijao radnički politički život.

1922. godine, u svojoj 18-toj godini postao je član KPJ. Po završetku zanata, aktivno je počeo da radi u Savezu metala i drugim radničkim organizacijama. 1925. godine, jedno kraće vreme radio je u Subotici. Potom se opet vratio u Mitrovicu. U Mitrovici je bio u stalnoj najbližoj saradnji s Ivi-com Mikulčićem, Aćimom Grulovićem, Ladislavom Georgijevićem, Ivanom Mafejnom, Antunom Đajićem, dr Nebojšom Malletićem, komunistima i najistaknutijim radničkim borcima u Sremskoj Mitrovici.

Aprila 1928. godine postao je sekretar Mesnog sindikalnog veća. Kao takav Huđi je razvijao veliki organizatorski i politički rad. Naročito na kontaktu i pomoći s osuđenim komunistima u mitrovačkoj kaznionici. 1930. godine uhapšeno je u Mitrovici više lica, komunista i radničkih boraca, pa i Matija Huđi. Od tog vremena on je skoro svake godine po dva ili više puta hapšen ili privođen na sremsko-mitrovačku policiju. 1931. godine, zbog čestih hapšenja i otpuštanja s posla, Matija je prešao s grupom drugova u Ulcinj. Radio je jedno vreme na izgradnji Solane, pa se ponovo vraća u Mitrovicu. Po povratku u Mitrovicu, ponovo je nastavio da radi u mitrovačkoj radničkoj sindikalnoj organizaciji. Neku godinu kasnije, Huđi organizuje i grupu naprednih studenata. Među njima su Aleksandar Radić, iz Mitrovice, Radovan Crnojakić iz Martinaca, Marinko Dukić iz Jarka i drugi. Istovremeno se osnivaju i razvija življivi rad i napredne snage u okolnim selima: Lačarku, preko čitaonice, u kojoj su najaktivniji Radovan Konjević i Jovan Vujić; u Grgurevcima Karlo Bernas i dr. godine 1936. izabran je Huđi u Upravni i Nadzorni odbor metal-skih radnika. Brojni su štrajkovi Podružnica Saveza građevinskih radnika koje je Huđi organizovao ili predvodio. Naročito je razvijao političku borbu protiv JUGORAS, a za ujedinjenje radničke klase. Radio je i u Kulturno-prosvetnom radničkom društvu »Abrašević«, u fudbalskom klubu »Radnički« i td.

1938. Matija je postao i član Okružnog komiteta KPJ za Srem, kada je on formiran u Srem. Mitrovici. Bio je i član Mesnog Komiteta KPJ za Srem. Mitrovicu, od jeseni 1940. kada je on osnovan. Kao takav u najtešnjoj vezi je saradivao i radio i s rukovodstvom SKOJ u Mitrovici, u kojem su bili Rosa Vilić, Jova Stokovac, Stanka Veslihov, Antun Smaženka, Sveta Mladenović i drugi. Od njih je osnovan i Okružni komitet SKOJ-a za Srem, na čelu sa Mike Johanom.

U toku prvih dana rata Matija radi na organizovanju oružane narodnooslobodilačke borbe u Mitrovici. Posle napada na SSSR, on je na spisku mitrovačke policije za hapšenje. No brzo bude pušten. Aktivno radi na održavanju veze s komunistima, koji su iz Srema, prešli u Mačvu i priključili se NOB.

Istovremeno radi i na organizaciji velikog poduhvata, oslobođenja komunista iz sremskomitrovačke kaznionice. Na tom zadatku radio je sve dok nije uhapšen od okupatora 7. ili 9. avgusta 1941. godine.

Uhapšen, strašno mučen, odakle je posle dve nedelje boravka u Mitrovici, u zatvoru poznatom pod imenom »Flajšmanov podrum«, oteran u Vukovar, gde je streljan, kako je napred navedeno.

TEROR BESNI — BORBA SE RAZVIJA

Nikakav teror, pa ni najteži zločini, masovno streljanje rodoljuba, nije pomoglo okupatorsko-kvislinškoj vlasti u Velikoj župi Vuka, da uništi narodnooslobodilački pokret. Nije prošlo ni 8 dana, od poslednjeg streljanja Pazovčana, a 28. januara 1942. godine, jedan visoki lunkcioner Gestapoa pri nemačkom Poslanstvu u Zagrebu, pisao je svojoj centrali u Berlin, o prilikama u NDH, pa i o prilikama u Velikoj župi Vuka. U podnaslovu »Komunizam«, ovaj gestapovac je pisao:

»Uprkos višekratnog za sedana izvanrednog pokretnog suda u Velikoj župi Vuka i u prkos mnogim sprovede nim streljanjima, širi se komunizam iz dana u dan. Zato rori u Mitrovici, Vukovaru i drugi su prepunjeni.

Vođa komunista u zapadnom Srijemu jeste neki Luka (treba Đoka-primedba naša D.L. i B.M.J P atković, kojega se do danas nije moglo uhvatiti. U istočnom Srijemu nalazi se štab komunista vjerovatno u Irigu. . .«

Ovaj gestapovac je pokušao dati i politički karakter narodnooslobodilačkog pokreta u Sremu. U tom smislu on je pisao:

»Prema izjavama zamjenika policijskog šefa Velike župe Vuka »Folksdojčera« Ottmara Schilda, ne radi se ovde o uobičajenom komunizmu, nego više o panslavenskoj ideji, za koju su najzagrijaniji od svih slavena Srbi, koji su najviše nacionalno raspoloženi i tako su se i približili komunizmu.«

Istini na volju, ovde treba reći nešto o ovom pokušaju ova dva okupatorska policijska funkcionera da okarakterišu NOP. Istina je to da je NOP u Sremu imao tada i neka obeležja sveslavenstva. Ali to nije nikakav panslavizam već jedna realnost što se najveća slavenska zemlja na svetu nalazila u ratu protiv Trećeg Rajha i ne samo što se ona nalazi u ratu nego što je ona i nosila najveći deo borbe protiv Sila osovine, fašizma. Međutim, opšte je poznato da je NOP bio internacionalan pokret, protiv fašizma, u kojem su učestvovali u odgovarajućoj meri, ne samo slavenski nego i drugi narodi, odnosno narodnosti.

Vraćajući se ponovo na raširenost narodnooslobodilačkog pokreta, ili kako ga ovaj gestapovac naziva »komunizam« u izveštaju piše da se okupatorske vlasti u Sremu bore protiv NOP

svim sredstvima, ali da su im snage male i da ih treba pojačati. Opisujući raširenost NOP po Sremu u izveštaju piše:

Komunizam je naročito raširen u okrugu Stara Pazova, Ilok, Karlovci, Šid i Bršadin-Vukovar a naročito u Irigu. Manje čelije nalaze se još u Mitrovici i okolini.« Mi dodajemo samo još to, da okupatorske vlasti tada još nisu znale da je narodno-oslobodilački pokret bio razvijen i u Zemunu. No kasnije će one to videti, a još više i osetiti.

Nadalje se u ovom izveštaju navode akcije narodnooslobodilačkog pokreta i kaže da se one izvode od Zemuna do Vukovara. Da su to, uglavnom, sabotaže i diverzije.

Desetak-petnaest dana kasnije, na temu nesigurnog stanja, po okupatora i njegove sluge u Sremu, pisala je i Velika župa Vuka. 9.II. 1942. ona je uputila dopis Kotarskoj oblasti u Sidu, u kojem, pored ostalog, piše:

»Nadalje upozoravamo već sada kotarsku oblast, da smo odlučili oružničku postaju u Jameni utvrditi u koju se svrhu imaju općinari iz Jamene upotrebiti kao radna snaga. Određivanje radnika ima kotarska oblast preduzeti. Najzgodnije će biti, da se formira radna jedinica, koja će 3-4 dana ostati na licu mesta raditi. Radnici imaju se sami hraniti. Potrebna novčana sredstva imaju općinari među sobom skupljati. Sa radom će se početi čim Ministarstvo Hrvatskog domobranstva odredi jednog pionirskog častnika, koji će izraditi nacrt.«

Kako se iz napred navedenog dopisa vidi, ovde se radi o tome, da im se oružnička postaja u Jameni nije osećala sigurnom, pa je morala da traži fizička utvrđenja.

Da se političke prilike nisu povoljno razvijale za okupatorsko-kvislinšku vlast vidi se i po jednom Oglasu kojeg je 20.III.1942. objavio Ustaški stožer za Veliku župu Vuka. U ovom oglasu, koji je duži i širi od jednog metra, a deluje i preteći, Ustaški stožer poziva hrvatski narod da se odaziva »Poglavniku« i da stupa u ustaški pokret. To već na svoj način govori da se hrvatski narod nije baš oduševljavao ustaškim pokretom i da i po oceni samog ustaškog rukovodstva nije u dovoljnoj meri pristupio ustaškom pokretu. Jer da nije tako ne bi bilo nikakve potrebe za takvim Oglasom.

Kako je vreme dalje odmicalo položaj okupatorsko-kvislinške vlasti, u Velikoj župi Vuka, bivao je sve teži. Okupatorsko-kvislinška vlast je pokušala da se tu dosta vešto postavi. Ona je u svojim javnim aktima govorila o snazi i veličini ustaškog pokreta, a u svojim internim dokumentima, kukala na sve strane. No bez obzira na to, javnost je mogla da prateći javna akta vidi da se NOP stalno razvija. Drugačije se i ne

može protumačiti i to da je čak Glavni ustaški stan, kao vrhovno telo ustaškog pokreta, morao da se u to umeša. On je 3. IV izdao »OBAVIEST IZ GLAVNOG STANA POGLAVNIKA BR. 1«, u kojem je dao kratak presek razvitka NOP, od nastanka do tih dana, i naravno da je tih dana uništen. Evo najvažnijih izvoda iz te Obaviesti.

»Čim je prošle godine izbio rat između Njemačke i Rusije, opazilo se je kretanje komunističkih prvaka u cijeloj zemlji pa i u Srijemu.

Ustanovljeno je da je to kretanje ravnano iz Novog Sada, središte komunističke akcije u bivšoj Jugoslaviji, stvaranjem borbenih odjela iz stanica (čelija), koje su djelovale još pod režimom Beograda.

Prva akcija bile je uperena na nasilno oslobađanje komunističkih iz Kaznionice u Hrvatskoj Mitrovici sa svrhom, da pobjegnu u Srbiju i bude spo između komunističke akcije u Srbiji i Srijemu.

Glavna središta su bila Stara Pazova, Hrvatska Mitrovica i Ruma.

Vodja ovih tako zvanih partizana bio je Simo Relić, a njegovi pomagači dva učitelja, sva trojica pravoslavne vjere, koji su borbene odjele organizirali iz komunističkih pristaša«. (Najverovatnije je da su ova dva učitelja, o kojima je reč u dokumentu Sreta Popović, učitelj iz Golubinaca i Uroš Stojić, učitelj iz Mandelosa, primedba naša D.L. i B.M.)

Prikaz razvitka NOP u Sremu je u suštini tačan. Naravno da je to viđenje neprijatelja i da nosi obeležje njegovog gledanja na pokret. Ipak mora se staviti i jedna primedba.

Vodstvo NOP u Sremu, ni tada ni kasnije, nije bilo tako isključivo u rukama jednog čoveka, kako bi se iz napred navedenog ustaškog dokumenta mogao steći utisak. Osnivanje, a i kasnije rukovođenje, celokupnim NOP, vodio je Okružni komitet KPJ za Srem, kao celina. A za organizaciju oružanih snaga NOP bio je od strane OK obrazovan štab odreda a jedan član OK Stanko Paunović Vejko, zadužen za rukovođene štabom. On je to obavljao u vidu političkog komesara, prvo Fruškogorskog NOP odreda, kasnije u funkciji političkog komesara NOP odreda Srema. A što se tiče druga Sime Relića, on je bio prvi komandant Fruškogorskog NOP odreda.

Prikazujući dalji razvitak NOP u Sremu u napred navedenom dokumentu piše:

»Njihovi borbeni odjeli počeli su osjetljivije djelovati sa sabotazom i napadajima na razne objekte prošle godine pred zimu, a glavno uporište bila im je Fruška Gora. Za vreme zime

vršili su jaču promidžbu s letcima, ravnanu (dirigovanu) od komunističkih komiteta iz Novog Sada i Užica u Srbiji».

Pošto se u »Obavijesti« zatim navodi da su jače oružane akcije NOP ponovo počele u početku marta 1942. u dokumentu se daje i prikaz okupatorsko-kvislinških mera da unište NOP i kaže:

»Na to je započela oružana djelatnost sa strane države, koja se završila time, da su svi partizani stisnuti u Frušku Goru. Bilo ih je nekoliko stotina, podeljenih u dvije grupe, jedna na istočnom, a druga na zapadnom dielu Fruške Gore.

U nastavku akcije u svrhu čišćenja Fruške Gore došlo je do niza sukoba u otvorenoj borbi kod Martinaca, Kuzmina, Suljma, Bešenova, a osobito kod Lišvara, Ravna, Trešnjeva, Zmajevca i Ledinaca, u kojima su partizanske bande izgubile:

77 mrtvih, među kojima 2 vođe,

60 ranjenih, među kojima glavni vođa,

53 živa uhvaćena,

14 ih se je predalo s osužjem.

Osim toga zaplijenjene su dvie krugovalne postaje engleskog podrijetla, jedna za davanje, a druga za primanje.

Ostali su se partizani raspršili.

Time je fruškogorski partizanski odred, koji je kroz više mjeseci formiran, uništen i raspršen i onemogućeno djelovanje njegovih pripadnika kao i njihovih pričajenih saveznika, koji su na temelju kod njih pronađenih spisa pohvatani.«

Uzmimo da je sve ovo i tačno. Neminovno se postavlja pitanje od kuda toliki partizani, od kuda toliko oružje. Ali ako je to i tačno, šta onda reći za Izveštaj Stipe Došena, stožernika ustaškog stožera u Velikoj Župi Vuka, čoveka koji je bio najkvalifikovaniji u ustaškoj strukturi, da daje ocene političkog stanja u Velikoj župi Vuka. Stanje kakvog je Došen prikazao sasvim je u suprotnosti od onog koje je dato u »Obavijesti«. Neko od njih ne govori istinu. Ko, videćemo!

Li izveštaju od 9.IV 1942. kojeg je poslao »ORGANIZATORNOM UREDU GLAVNOG USTAŠKOG STANA« u Zagrebu, Došen piše, dosta opširno i konkretno, o političkim prilikama u Velikoj župi Vuka. S obzirom da je znao da taj izveštaj neće izaći na javnost Došen je tu stvarno iskreno, koliko je imao uvida, izneo stanje u Velikoj župi. Pre svega Došen u početku samog izveštaja piše da je već i do tog vremena on obavestio Glavni ustaški stan o političkim prilikama i dodaje »da će S r i j e m p o s t a t i d r u g a B o s n a u k o l i k o s e e n e r g i č n o n e s t a n e n a p u t p a r t i z a n s k o - k o m u n i s t i č k o j p r o m i d ž b i «.

Došen dalje piše kako je Stožer već u ranijim izveštajima pisao opširno o okolnostima i razlozima nastanka i razvitka NOP, i njihovog zaključka do kojih su došli:

»Već u kasnu jesen — piše Došen — primjetila se u našoj župi naročito u grko-istočnim selima velika aktivnost grko-istočnjaka (po cijeloj) u raznim sastancima, širenju usmene i pismene promidžbe, o kretanju viđenijih grko-istočnjaka po cijeloj župi. Letci koji su šireni u ovoj župi, bili su pisani latinicom a njihov sastav potiče bezuvjetno od ljudi intelektualaca. Svakako u toj promidžbi sudjelovali su aktivno prvenstveno grko-istočnjaci profesori, učitelji, bilježnici, popovi i blagajnici, jer prosječni ljudi nisu mogli sastavljati ovakove letke.«

Naravno da ovdje ima i netačnosti. Ona proističe iz nemogućnosti Došenovog poimanja da letke nisu mogli pisati samo intelektualci. Da su to mogli, a u ovom slučaju i pisali, i radnici i seljaci. Isto tako nije tačna ni Došenova opaska da su u narodnooslobodilačkoj borbi Srema pored ostalih i popovi i beležnici. To je Došenovo šovinističko gledanje na narodno-oslobodilački pokret.

Došen dalje piše kako je njihov predlog bio da se iz Srema iseli sve pravoslavno stanovništvo u druge krajeve ili logore, a u Srem nasele svoje koloniste, uglavnom, od ustaških i njima odanih porodica.

Mi na ovo dodajemo samo još to, da se nije radilo samo o predlogu, kako Došen to piše, već i o ostvarenju tog predloga. U jesen 1941. ustaške vlasti su kolonizirale izvestan broj ustaških porodica iz Zumberka, Zagorja, Knina, Zlatara i drugih mesta na imanja bivših dobrovoljaca iz Prvog svetskog rata u okolinu Vukovara, Vinkovaca i Sida.

Prelazeći dalje na delatnost narodno-oslobodilačkog pokreta Došen piše:

»Prema do sada poduzetim akcijama vidjeli smo da su pravoslavci puni strojnica pušaka, samokresa i bombi. Sve to oružje dobro je spremljeno i sada dolazi do upotrebe.«

I ovdje treba dati jednu primedbu na Došenovo šovinističko gledanje. Nije oružje bilo samo u pravoslavaca, već i u lica raznih drugih vera. Primer Petrovaradina to najbolje potvrđuje.

Konkretizujući to primerima Došen nastavlja:

»Tako u selu Sašincima (radi se o Jarku, a ne Sašincima — primedba naša D.L. i B.M.) pronađeno je kod tamošnjih žitelja strojna puška, samokresi, puške i bombe. U selu Sašincima (Jarku — primedba naša D.L. i B.M.) napali su partizani

iz jedne kuće članove pripremne bojne iz strojnice i pušaka tako da je član pripremne bojne Stjepan Hainal teško ranjen i a bolnici preminuo. Konačno su partizani bili savladani i otpremljeni izpostavi župskog redarstva u Hrvatsku Mitrovicu. Među pobunjenicima uhapšen je i neki student, koji je priznao da je član partizana i da je položio takođe i zakletvu. U istrazi priznao je da u selu ima dosta sakritog oružja, pa je zaista pronađena jedna strojnica sa 12 punih nabojnjača, 1 samokres, 22 bombe, jedan sanduk sa municijom...»

U daljem tekstu izveštaja Došen nabraja sve partizanske akcije koje su izvedene od 25.11. 1942. pa do pisanja izveštaja i kaže:

»U noći od 25. na 26. II 1942. u selu Mart ine i napali su partizani opžiinsku zgradu. Partizani su tom zgodom ubili člana njemačke narodnosne grupe Vogela...

U selu Calmi dne 3.III 1942. došlo je do ispada partizana gde je sudjelovala njemačka pripremna bojna, članovi naše pripremne bojne, oružnici i redarstvo iz Hrvatske Mitrovice, te je tom zgodom ulovljeno nekoliko partizana, kod kojih je pronađeno 7 pušaka i 2 revolvera.

Većina ovih odmetnika potiče iz sela Martinaca i Adaševaca, a bila ih je prema iskazu pohvatanih oko 70 partizana ljudi i žena...

Dana 9. III 1942. napali su partizani općinu Mandelos, te uhitili općinskog načelnika Ivana Karagu i bilježnika, te ih sobom odveli..

Dana 9. III 1942. napali su partizani selo Bešenovo, kojom zgodom su napali oružničku postaju, ubili oružnika, a jednog ranili.

U noći 9. na 10. ožujka 1942. napali su partizani redarstvenu ophodnju, kojom prilikom je ranjen redarstveni zapovednik, napali su poštu i prerezali sve telefonske žice.

Iste noći napali su partizani na samovoz na putu Krušedol-Irig, te je tom zgodom poginuo jedan naš satnik i ustaša, a dva su ranjena, Ovaj napad izvršen je bombama i puškama.

Dana 10. ožujka 1942. napali su partizani selo Šuljam, gdje je bila pozvana pripremna bojna. Razvila se borba u kojoj su borbi partizani upotrebili bombe.

Tom zgodom bio je teško ranjen ustaša Mato Matijević, koji je rani podlegao.

U Ležimiru napali su partizani robijaše iz Hrvatske Mitrovice koji su sjekli drva ali uz pripomoć naše pripremne bojne iz Hrvatske Mitrovice napadači su rastjerani... Od partizana oduzete su 4 puške.

U selu Morović, napali su partizani na majur g. Zopta, odnijeli 5 konja... 3 saone sa konjskom opremom...

Dana 22. ožujka 1942. napadnuto je selo Cerević, gdje su ubijena dva oružnika, a u općini zapaljeni spisi...«

Ovo nisu ni približno sve akcije narodnooslobodilačkog pokreta. To su samo one koje su izvršene u nekoliko fruškogorskih sela. Inače, akcija je bila mnogo više.

Pošto je naveo ovih nekoliko partizanskih akcija, Došen dalje navodi mere koje je okupatorsko-kvislinška vlast preduzela i kaže:

»23. i 24. ožujka vršene su akcije čišćenja sa strane domobranstva ustaških postojbi i oružništva. Unatoč toga pojavljuju se manje grupe partizana po selima... Koliko smo do sada mogli ustanoviti najviše odmetnika i made u Fruškoj Gori iz redova radnika, proleteriziranih seljaka, obrtnika bez obrta i opće bezposličara, i takovih u ovoj šumi dosta imade. To je doduše sreća što je ova akcija pobunjenika čisto komunističko-partizanska, a ta je ideologija strana seljaku, pa i Srbima, koji žive za svoju zemlju i od nje.«

Interesantna je Došenova ocena na odnos seljaka prema komunizmu. On sam sebe, a i svoje pretpostavljene, prosto teši time što je to »komunističko-partizanski« pokret, a komunizam je takva ideologija, koja je strana seljaku. Ovakvo mišljenje nije imao samo Došen, nego i najviši ustaški rukovodioci. U jednoj kasnijoj prilici, kada se upoznao sa sremskim političkim prilikama, Eugen Kvaternik nije mogao da se načudi da se i u sremskim selima nalaze organizacije KPJ.

Dalje Došen pokušava da istakne i razloge bežanja naroda u Frušku Goru i piše:

»Ovo bjeganje i odmetanje partizana u goru bit će donekle povod i u tome, što su vlasti pozivale u većim grupama pravoslavnog življa na rad u Njemačku, umjesto da se pozivalo, bolje jednostavno uhitilo takove opasne i poslalo na rad. I u buduće kod ovakovih slučajeva treba vrlo oprezno postupati, kako bi se spriječilo veće odmetanje u brda.«

Zaista ovde nečeg ima u onome što Došen govori. Tačno je to da se sremski mladići, pravoslavne vere, koji su u zimu i proleće 1942. godine, u nekoliko navrata pozivani na rad u Nemačku, ili domobranske radne bojne, nisu na njih odazvali. Naprotiv, najveći broj ih je otišao u partizane, ili u ilegalnost. To je bila opšta pojava, a ujedno i odličan pokazatelj političkog raspoloženja sremskog naroda. Sve to nije bilo slučajno ni spontano, već organizovano. Treba imati u vidu da je u Sremskoj u to vreme postojala čitava mreža narodnooslobodilačkih

organizacija. Pored OK KPJ i SKOJ-a postojali su još 7 sreskih komiteta KPJ i SKOJ-a, brojne partijske organizacije, omladinske organizacije (SKOJ i SMG), mesni odbori narodnooslobodilačkog fonda i preko 300 mesnih partizanskih desetina.

Potom Došen uočava veliku štetu od partizanskih akcija za privredu Velike župe i kaže:

»Širenje četničko-partizanske djelatnosti u žitorodnom kraju ove župe bit će od teških posledica, jer postoji bojazan, da će doći do smanjenja radova na poljima, što za sobom povlači slabu ljetinu i s tim pogoršanje prehrambenih prilika.

Na svaki način potrebno je što prije i što žurnije čišćenje u ovoj župi obzirom na početak poljskih radova za nesmetan i normalan poljski rad. Ako se ova pobuna partizansko-komunistička ovdje u začetku ne uguši još tokom ovog mjeseca, bit će kasnije ovo teže, jer će vrijeme otopliti, šuma zazele-niti, a čišćenje skopčano sa mnogo više žrtava«.

Nastavljajući sa isticanjem uzroka razvitka partizanskog pokreta i sa označavanjem krivaca za takvo stanje, Došen se okomio na upravne vlasti, optužujući ih da su bile neaktivne u borbi protiv partizana, da su na pojavu partizanskog pokreta gledale suviše naivno, da su obaveštavale površno. Došen u optuživanjima upravne vlasti ide toliko daleko da optužuje i samog velikog župana Elikera.

»I sam naš veliki župan predočavao si situaciju u ovoj župi neznatnom i prolaznom i manje vrijednom i ako su ginuli ustaše, oružnici i članovi njemačke narodnosne grupe. Predstojnici upravnih vlasti pisali su površne izveštaje i ako su morali po svojoj dužnosti dati pravu sliku ovih akcija partizana. Cini nam se da mnogi danas na vodstvu ne shvaćaju još svoju dužnost i ako im je sveta dužnost da objektivno prikazuju svojim predpostavljjenima ono što zapravo jeste.

Da su to činili odmah ispočetka ne bi danas bilo stotine partizana po šumama i ne bi naši danas toliko ginuli.«

Došen dalje napada zam. upravitelja župskog redarstva u Vukovaru Seljana optužujući ga da ima pomirljiv stav prema Jevrejima i ostalim neprijateljima NDH. Opštinske beležnike je optužio da zalaze po srpskim kućama i da su podmitljivi.

Na kraju pošto se ispucao protiv Srba, Jevreja, Došen se okomio i na veći broj Hrvata. Napadajući Hrvate, koji nisu za NDH i ustaški pokret, Došen je pisao:

»Moramo nažalost dodati, da i made još vrlo mnogo činovnika, koji sve do danas nisu stupili u ustaški pokret i ako su mnogo puta pozivani. Imade i takovih Hrvata, koji igraju dvojaku po-

litiku i nadajući se valjda nečem drugom i radi toga ne pristupaju u pokret. Ovo napominjemo općenito, pa moramo se konačno ipak obratiti u tom pogledu kasnije.

Čujemo jako i vrlo živo prepričavanje nekolicine Hrvata o stalnoj i jakoj engleskoj promidžbi. Prema tim pojavama izgleda da takovi neiskreni Hrvati slušaju ovu promidžbu i ustručavaju se pristupiti ustaškom pokretu. Treba o ovakvim voditi dovoljno računa.

Tih dana a i kasnije, okupatorsko-kvislinške vlasti su vršile stalnu pljačku poljoprivrednih proizvoda. Iz dana u dan izlazili su javni oglasi u kojima se neprestano pozivaju seljaci proizvođači, da iznesu svoje viškove poljoprivrednih proizvoda i predaju vlastima ili će u protivnom biti najstroži je kažnjeni, a to je praktično značilo da će biti streljani. Takvi su oglasi Gradskog poglavarstva u Vukovaru od 11.IV. 18.V.1942. itd.

U oglasu od 11. IV 1942. Gradsko poglavarstvo u Vukovaru piše: »Gospodarsko povjereništvo Velike župe Vuka poziva sve one proizvođače žitarica, da svoje viškove, kako je to utvrdilo propisno povjereništvo... u najkraćem roku predadu Državnoj poslovnoj središnjici, područnoj gospodarskoj stanicu u Vukovar... Skreće se pažnja vlasnicima viškova žitarica, da će biti s t r o g o kažnjeni ako svoje viškove... u najkraćem roku ne predadu, jer će se smatrati kao saboteri Državne prehrane«.

U Oglasu od 18. maja Gradsko poglavarstvo u Vukovaru piše: da »Državna poslovna središnjica za zemaljske proizvođače... poziva sve proizvođače žitarica i krumpira te slame i siena, da svoje viškove u najkraćem roku predadu područnoj gospodarskoj stanici u Vukovaru.

Proizvođači se upozoruju da je ovo posljednji poziv na predaju opisanih viškova, pa ako mu pojedinci ne udovolje obaviti će se r e k v i z a c i j a o r u ž a n o m s i l o m .

U maju i junu okupatorske vlasti u Velikoj župi Vuka, javljaju o velikoj aktivnosti i razvitku narodnooslobodilačkog pokreta. Iz dana u dan nižu se partizanske akcije na okupatorsko-žandarmerijske stanice, opštinske uprave, nemačke posade, patrole, poljoprivredna dobra, koja su pod upravom okupat. vlasti, manastirske ekonomije, koje su bile sve pod državnom upravom. Javljaju o napadima na veće njemačke posede. Sukobe s većim nemačkim jedinicama itd. Iz dvadesetak sela Fruške gore. proterane su opštinske vlasti, pobijeni opštinski beležnici i tabornici, rasturena organizacija šumske uprave, za-

branjeni su izvozi poljoprivrednih proizvoda na okupa torskoo-kvislinško tržište, te bilo kakvo udovoljavanje okupatorskim vlastima. Pojedine ceste postale su opasne za okup. kv. vlasti, itd. Ceo Srem, zahvatio je požar narodnog ustanka.

Tako je Otmar Šild u izveštaju od 8.V 1942. g. pisao o narodnooslobodilačkoj aktivnosti u Vinkovcima i okolini. On je pričao da je u martu t.g. osnovan novi Gradski komitet KPH za Vinkovce, koji je ujedno vršio i funkciju Kotarskog komiteta, a članovi su mu bili: Antun Martinovski, Rudolf Martinovski, Eugen Hefko »Bosanac«, Kozanić Karlo i Zvonko Krmpotić. U gradu i okolini živeli su ilegalno i Ivan Cavar, organizator KPJ u Vukovaru i fabrici »Bata«, kao i veza između Osijeka i Vukovara. On je bio komandir u ovdašnjem partizanskom odred. Rudolf Martinovski je bio zamenik komandira, a Antun Martinovski politički komesar. Istom odred. pripadao je i Živojin Jocić, student iz Pačetina i Eugen Hefko.

Sam Šild dosta realno ocenjuje političku situaciju u Vinkovcima i kaže da ova partijska organizacija nije bila ni jaka niti je predstavljala neku ozbiljniju snagu, jer nije imala ni vremena da se organizuje i stabilizuje pošto je to već treća provala i hapšenje u partijskoj organizaciji i u MK Vinkovci. On navodi da je materijalna baza ove organizacije bila ipak osigurana jer da je pomažu Židovi. Ipak on kaže da neće moći biti pronađeni i likvidirani svi simpatizeri Partije s periferije grada. Ali on se nada da ni ove osobe, neće biti opasne za javni red i mir jer je teren takav da ne odgovara partizanskom ratovanju ali on daje mogućnost da se može očekivati da se pokušaju vršiti neke akcije sabotaže. Naročito kad kukuruz naraste.

Potom Šild navodi spisak predmeta, oružje i municije koje je našao u borbi s partizanskom grupom iz Vinkovaca. To su sitne stvari i nisu od značaja. Interesantnije je to što Šild u istom izveštaju piše da je ova vinkovačka partizanska grupa u noći od 1. na 2. maja razbacala u nekoliko opština vukovarskog sreza letke sa narodnooslobodilačkim parolama. On tvrdi da je doznao da su te letke pisali Antun Martinovski i Zvonko Krmpotić i da je ta grupa imala radio-aparat. Isto tako u izveštaju se navodi da simpatizera nema mnogo ni u gradu ni u okolini. Najviše ih ima među željezničarima. A partijska organizacija je najjača u Ivankovu, dok u ostalim mestima kao što su Novi Jankovci, Petrovci, Gaboš, Cepin, Viškovci, Ostrovo, Drenovci, Pačetin, Vrbica, Đurđinci i Bršadin, postojale su same veze s izvesnim brojem ljudi — simpatizera.

I pored gotovo tačne Šildove ocene o snazi i perspektivi vinkovačke partizanske grupe ipak ostaje činjenica da je ova grupa zadala dosta muke ustaškoj vlasti. Najveći udarac za ustašku vlast nisu bile samo akcije ove grupe, nego i činjenica što su u njoj bili skoro svi Hrvati.

Politička podloga i okosnica za svu aktivnost NOP u Sremu u 1942. godini su materijali, a naročito Rezolucija s Pecinačkog savetovanja, koje je održano početkom decembra 1941. Na tom savetovanju je opširno pretresena sveukupna politička aktivnost u NOP u Sremu, konstatovani uspjesi, istaknute slabosti i postavljeni zadaci za rad svih organizacija NOP. Glavni zadaci partijskih organizacija su:

Da se nastavi rad na konsolidovanju postojećih i osnivanju novih partizanskih organizacija; da se u najkraće vreme organizuje političko i ideološko osposobljavanje članstva, putem partijskih Kurseva; sreski komiteti da organizuju tehnike za štampanje i umnožavanje političko-propagandnog materijala; organizovati partijsko glasilo, koje će blagovremeno obaveštavati sve članstvo o političkom životu i radu Partije; boriti se protiv pljačke okupatora da opljačka naša sela. Naša sela ne treba ništa da daju okupatorima i u tome celo selo mora biti jedinstveno; ne plaćati okupatorske poreze i zelenaške dugove; voditi najodlučniju borbu protiv pokrštanja i odnarodavanja Srba; ne ići u domobrane i ustaše; pojačati konspiraciju; odlučno se boriti protiv panikerstva i likvidatorstva; organizovati redovno prikupljanje članarine i priloga i u najskorije vreme organizovati sieske partijske konferencije u svim srezovima, Za organizacije SKOJ-a postavljeni su sledeći zadaci:

Odmah organizovati Okružno rukovodstvo SKOJ-a; da se organizuje vaspitno politički rad, u vidu kratkih kurseva; da se u najskorije vreme održe sreske konferencije SKOJ-a i izaberu sreska rukovodstva; da se glavni zadatak SKOJ-a sastoji u uključivanju omladinaca u narodnooslobodilački pokret i partizanske odrede; da se redovno ubira članarina i da se radi na osnivanju novih organizacija SKOJ-a.

Sto pre obrazovati Glavni štab NOP odreda za Srem; izvršiti reorganizaciju odreda u duhu opšte organizacije odreda u ostalim delovima zemlje; odredi imaju zadatak da organizuju odbranu i zaštitu svoga naroda i njegove imovine; da pristupi organizovanju mesnih partizanskih odreda, u onim mestima gde oni još ne postoje; da se odredi razmeste tako da u današnjim

uslovima mogu biti sposobni za izvođenje sabotažnih akcija; da se seoski i varoški odredi osposobe taKO da mogu i samostalno da izvršavaju akcije na neprijatelja i aa organizuju i međusobnu saradnju; da organizuje političko i vojno vaspitanje, tako da se osposobi svaki partizan da može u svako doba preuzeti rukovodstvo u odredima; Glavni štab treba odmah da izradi čitav plan za kvalitativno i brojčano jačanje odreda, za izvođenje sabotažnih i drugih akcija kao i plan čitavog rada i života partizanskih odreda.

Zadaci narodnooslobodilačkog tonda:

Pošto je prvo konstatovano da postoji čitava mreža narodnooslobodilačkih odbora postavljeni su ovi zadaci:

— Odmah organizovati Okružni odbor narodnooslobodilačkog fonda, sreske i mesne odbore NOF, u onim srezovima i mestima u kojima još nisu bili osnovani; dužnosti OO, SO i MO je da organizuju svestranu pomoć narodnim borcima i njihovim porodicama u moralnom i materijalnom pogledu; — sabiranje sredstava treba da bude sistematsko i stalno; — treba odmah pristupiti najširoj sabirnoj akciji dobrovoljnih priloga: — da novoizabrani OO NOF odmah izda proglas, u kojem će objasniti značaj i ulogu NOF kao i ove vanredne akcije.

U svetlosti sprovođenja ovih zadataka u život, odvija se celokupna aktivnost svih organizacija narodnooslobodilačkog pokreta.

Svega nekoliko dana posle Savetovanja, a OK KPJ je izdao Proglas protiv pokrštanja srpskog naroda na katoličku veru. U tom dokumentu OK piše da pokrstiti se, u današnjem vremenu, znači odnaroditi se. Odnosno da je pitanje pokrštanja pitanje nacionalne časti i da pokrstiti se znači nacionalnu izdaju svoga naroda. Otuda OK poziva srpski narod da se odupre okupatoru u njegovoj nameri da ga prisilno pokrsti. *»Svi kao jedan pružite otpor protiv terora ustaških bandi. Organizujte se i borite se zajedno sa svesnom braćom Hrvatima, Nemcima, Mflidarima i Slovencima protiv krvavog neprijatelja svih naših naroda — nemačkog fašizma i njegovih slugu — nacionalnih izdajnika.«*

Istog meseca OK KPJ je izdao i jednu brošuru, s obaveznom snagom »O KONSPIRACIJI I DRŽANJU PRED NEPRIJATELJEM« u kojoj je dao uputva svim članovima NOP kako treba da se ponašaju u pogledu čuvanja tajni a i bezbednosti tajni i držanja u slučaju pada neprijatelju u ruke.

Izvršavajući zadatke s Pećinskog savetovanja u izveštaju OK KPJ od 5.1 1942. piše da su »mesni partizanski odredi organizovani u 65% sela sveg našeg okružja«.

Tokom januara OK KPJ je izdao i proglas narodima Srema, u kojem je upozorio narode Srema, da okupator želi da izvrši opštu mobilizaciju ljudstva za njegovu vojsku. OK je pozvao sve narode Srema da se suprostave ovoj mobilizaciji i ne odazovu u fašističku vojsku. On kaže:

»SRBI, HRVATI, SLOVACI, RUSINI, NEMCI, MAĐARI i DRUGI! Vi ne smete dozvoliti da vas neprijatelji naroda pretvore u njihove žandarme narodne dželate! Vi se ne smete odazvati pozivu onih koji su porobili naše narode i koji ih sistematski uništavaju. Vi ne smete dići ruku na vašu braću, očeve i sestre koji se bore s puškom u ruci za srećnu budućnost svih naroda Jugoslavije!«

III

Kako je vreme dalje odmicalo i narodnooslobodilački pokret se sve više razvijao. U početku jula 1942. g. oružane snage u šremu narasle su na tri velika odreda: Fruškogorski s oko 300 boraca, raspoređenih u 6 četa; Podunavski sa oko 200 boraca raspoređenih u 4 čete; Posavski sa oko 100 boraca raspoređeni u tri čete u Bosutski odred sa oko 80 boraca. Izvedeno je preko 200 manjih i većih napada na okupatorske opštinske uprave, žandarmerijske stanice, vojne patrole i posade, petokolonaše i špijune; obustavljen je iz većeg broja sela svaki izvoz poljoprivrednih proizvoda na okupatorsko tržište iz oko tridesetak mesta je prote rana okupatorska opštinska vlast, brojni drumovi su postali neophodni za okupatora, osnovano je preko 60 mesnih narodnooslobodilačkih odbora i brojne skojevske organizacije; partijske organizacije i obuhvaćen veliki deo sremskog stanovništva.

Okupatorske mesne sremske i oblasne vlasti i institucije svakodnevno su slale izveštaje svojim pretpostavljenima u Vukovar, Osijek, Zagreb i druge, u kojima su izveštavali o po njih opasnim prilikama u Sremu »Od istočno od Sida nema nigde mirnog stanja« — pisao je u jednom izveštaju veliki župan Jakob Elikar.

Komandant nemačkih trupa u Sremu je 6. juna izdao proglas u kojem piše da se u zadnje vreme množe prepadi partizana na okupatorsku vojsku i njene slugе i što je još važnije da jedan veliki deo stanovništva pomaže partizane. Pošto je naveo primer kako su partizani dočekali jednu nemačku jedinicu na obroncima Fruške gore, 5. juna 1942. g. iznad Grgurevaca i u toj borbi ubili i ranili nekoliko nemačkih oficira i vojnika, on dalje kaže, da nemačka vojna sila nije voljna trpeti takve prepade i nastavlja:

»Za svakog ubijenog Nemca, svejedno da li je isti vojnik ili pripadnik Nemačke narodne skupine, poduzeti će se najoštrije korake odmazde, tako isto i za svakog ranjenika. U prvom redu postupati će se protiv rodbine partizana.

I za sve ostale prepade i dela sabotaže, i ako od istih ne bi bili ugroženi ljudski životi provesti će se mera odmazde.

Potom se u oglasu dalje govori o zonama kretanja u Fruškoj gori i veli:

»Svaki saobraćaj u Fruškoj Gori ovim se zabranjuje, samo se dozvoljava saobraćaj na cesti od Iriga preko Venca za Kamenicu i od Mandelosa preko Ležimira za Sviloš«.

To su ustvari samo dve ceste koje presecaju Frušku goru. Znači za sav ostali deo Fruške gore kretanje je i boravak u tom kraju zabranjen. O tome u oglasu dalje piše:

»Koga se uhvati sa strane cesta u bregovima Fruške gore, stime će se postupati kao sa partizanom.«

Još je strožija kazna određena za one koji se posle 21 čas navečer, pa do 6 časova ujutro nađu izvan sela. Za njih je predviđena smrtna kazna, ili tačnije streljanje.

U daljem tekstu ovog oglasa piše da on važi za područje na liniji: Tovarnik-Erdevik-Radinci-Voganj-Ruma-Putinci-Indija-Novi Slankamen i severno do Dunava.

Kako se iz ovog oglasa vidi, nemački komandant je odredio najveći deo Fruške gore, kao partizansku teritoriju u kojoj je izdao poseban režim. On sam priznaje da se partizani mogu održati samo ako ih narod potpomaže. A to ujedno govori i to da su se partizani i dotle mogli održati samo zahvaljujući velikoj podržci mesnog stanovništva.

Sličan je prikaz političke situacije za Slavoniju i zapadni deo Srema dao i jedan rukovodilac Nemačke narodnosne grupe u NDH iz Osijeka. On je 29. juna 1942. pisao da Ustaški stožer u Osijeku smatra političku situaciju vrlo ozbiljnom. Stanovništvo je zbog neprijateljske propagande iritirano. Može doći do ustanka. *»Hrvatska je na rubu svojih odbranbenih mogućnosti«.* Stanovništvo u selima je levičarski orijentisano, bez obzira na narodnu pripadnost, a protivu ustaškog pokreta. Partizani su se rasprostranili u čitavom području. Organizovani su u nekoliko grupa. Raspoložu sa dovoljnom količinom oružja. Čitava zapadna Slavonija je pod kontrolom partizana. U gradovima i trgovištima ojačala je komunistička aktivnost. Leci i usmena propaganda vrlo jaki. Telegrafi i željezničke pruge na mnogim mestima su porušeni. Lokalne su vlasti nemoćne. Žandarmerija ne napušta svoje odredišta. Hrvatske vlasti su sve svoje nemoći, i ozbiljnosti položaja. Vojnika nema a ni oružja. Čak bi trebalo izravno zatražiti od Firera pomoć iz Rajha.

Bekanntmachung.

In letzter Zeit haben sich Ueberfälle und Sabotageakte von Partisanen, die in der Fruška Gora und südlich davon ihr Wesen treiben. Es ist bekannt, dass ein grosser Teil der einheimischen Bevölkerung mit den Partisanen sympathisiert und sie unterstützt.

Am 5. Juni wurde nun eine deutsche Truppe bei einem Marsch in die Fruška Gora von Partisanen aus dem Hinterhalt beschossen. Deutsche Soldaten wurden dabei getötet und verwundet.

Die deutsche Wehrmacht ist nicht geneigt solche Vorfälle länger hinzuzusehen.

Sie hat Sühnemaassnahmen ergriffen.

Für jeden getöteten Deutschen, gleichgültig ob es sich um einen Soldaten oder Volksgenossen handelt, werden schärfste Sühnemaassnahmen ergriffen, ebenso für jeden Verwundeten. — Dabei wird in erster Linie auf die Angehörigen der Partisanen zurückgegriffen.

Auch für alle übrigen Ueberfälle und Sabotageakte, selbst wenn dabei keine Menschenleben gefährdet sind, werden Sühnemaassnahmen durchgeführt.

Jeder Verkehr in der Fruška Gora wird hiermit verboten ausser auf den beiden Durchgangstrassen von Ing über Venac nach Komensica und von Mandjelo über Letimir nach Svrlak.

Wer abends der Strassen in den Bergen und Wäldern der Fruška Gora betroffen wird, wird als Partisaner behandelt.

Wer von abends 21 Uhr bis morgens 6 Uhr ausserhalb der Ortschaften angetroffen wird, wird erschossen.

Die Partisanen können sich nur halten, wenn sie durch Lebensmittel, Nachrichten usw. unterstützt werden. Die Bevölkerung kann weiteres Unheil nur abwenden, wenn sie jede solche Unterstützung selbst streng vermeidet und verhindert.

Diese Bekanntmachung gilt für das Gebiet Tovarnik - Erdvink - Radinci - Vogaj - Ruha - Putinci - Indija - N.-Slankamen bis nördlich zur Donau.

Diese Bekanntmachung ist allen Ortsbewohnern durch die Bürgermeister sofort örtlich bekannt zu geben und tritt sofort in Kraft.

Am 6. Juni 1942.

Der Kommandant der deutschen Truppen.

ОГЛАС.

У задње време многе се препаде и дела саботаже са стране партизана, који у Фрушкој гори у јужној од исте терају њихову недела. Поважно је, да једна велика део одашћег становништва са партизанима свеплатнара и исте потвољане.

Дне 5 јуна отворио су партизани на носеде ветру на једну јединицу немачке војске која се је калавала на маршу кроз Фрушку гору. Тон приликом убијено је и рањено неколико немачких војника.

Немачка војна сила није вољна таквоје препаде у будуће третети.

Она је подувела кораке одмазде.

За сваког убијеног Немца, свеједно да ли је исти војник или припадник Немачке Народне културе, подувати ће се најоштрине кораке одмазде, тако исто и за сваког рањеника. У првом реду постулати ће се против робљени партизана.

И за све остале препаде и дела саботаже, и ако од истих неби били угрожити људски животи привести ће се мере одмазде.

Свака свабраћај у Фрушкој гори ошле се дивраћује, свко се довољане свабраћај на цести од Бреча преко Венац ка Каменицу и од Малилоаса преко Лешчара ка Савином.

Кима се узмати са стране цести у Бретошња и шумама Фрушке горе, ставиће се постулати као са партизаном.

Кима се узвати после 21 сати на вечер до 6 сати ујутро изван села, бити ће стрелани.

Партизани се могу само држати, ако буду са животиња намирницама и вестима потвољанути. Становништво воле даљешку алу забавати само тако, ако сваку даљу потпору партизанима устеге и свабраја.

Овај оглас важи за подручја Товариш - Erdvink - Radinci - Vogaj - Ruha - Putinci - Нијеђа Нови Сланкмен и северно до Дунава.

Овај оглас владје се целокупног становништво по објављеним поглавствима на уочицајени и не оставати до знања и ступа одмах на снагу.

Дана 6 јуна 1942.

КОМАНДИНТ НЕМАЧКИХ ТРУПА.

Juli mesec doneo je još veće brige okupatorsko-kvislinškim vlastima. Žetva se približavala a događaji su se razvijali tako da je bilo mnogo razloga da okupatorska vlast posumnja u mogućnost da je sabere. A žetva im je bila najvažnije političko pitanje. Međutim, aktivnost NOP u Sremu se baš u vezi sa žetvom ogromno povećala. OK KPJ je pred samu žetvu 9.7. 1942. g. izdao uputstva svim sreskim i mesnim partijskim rukovodstvima za borbu za žetvu. U ovom dokumentu piše:

*»Dragi drugovi,
za koji dan otpočeće žetva. Okupator uz pomoć svojih sluga sprema se da opljačka letinu za svoju gladnu, iznurenu vojsku i pozadinu, a naš narod da ostavi da gladuje. Ovo se mora na svaki način sprečiti. Protiv ove pljačke neprijatelja moramo podići sav naš narod. Pod parolom: NI ZRNA ZITA NEPRIJATELJU, treba podići sva naša sela u odbranu svoje mukom stečene letine. Ova borba treba da dobije opštenarodni karakter.*

Zatim OK navodi šta je sve potrebno poduzeti da bi se ovaj zadatak što bolje i uspešnije izvršio. Kao prvo i ujedno i najvažnije što treba preduzeti OK navodi:

»Narodu najpodrobnije objasni značaj ove akcije. Naročito treba podvlačiti da davanjem žita neprijatelju, s jedne sami sebe izlažemo gladu, s druge strane, omogućujemo neprijatelju da nas i dalje porobi java i uništava i da nastavlja svoj razbojnički rat protiv Sovjetske Rusije i naših oslobodilačkih partizana. Ovaj politički rad u narodu ima ogroman značaj.«

U daljem tekstu OK daje uputstva koje organizaciono tehničke mere treba preduzeti i kaže:

»Gde god je to moguće, narod treba uz pomoć partizana da brani svoju letinu od pljačke, da je skriva na sve moguće načine. Ovo skrivanje treba da počne još dok se žito nalazi u snopovima.«

Dalje se kao neophodne mere postavljaju: likvidacija ustaških poverenika, koji su određeni kod svake vršalice, ako oni ne dozvoljavaju narodu da sakriva pšenicu; uništavanje neprijateljskih vršalica i kosačica; palenje pšenice koja se nalazi svežena u kamarama, ili ovršena u magacinima, a pšenicu koja se nalazi u krstinama ili struku paliti. Sve to odnosi se na žito neprijatelja, državnim imanjima koja su pod upravom neprijatelja i sve ono za koje se veruje da bi ga neprijatelj lako mogao odneti.

Da bi akcija u potpunosti uspjela OK kaže da akciju treba organizovati tako da neprijatelj ne dozna, da ne bi preduhitrio. Glavno težište akcije, prema zamisli OK, treba da bude na mešnim narodno-oslobodilačkim organizacijama. One treba da naprave konkretne planove, svaka za svoje mesto. A tamo gde takvih organizacija nije bilo, partizanski odredi će slati svoje desetine.

Pred Okružnim komitetom su za ovu akciju odgovorni sreski komiteti KPJ. Okružni komitet skreće još jednu pažnju da se strogo pazi da ne dođe do osвете pojedinaca, koje bi se nanele u ime partizana. Na kraju uputstva stoji da se sa akcijom otpočne odmah čim se ukaže mogućnost, da žito može da gori.

Isto tako i Štab Podunavskog NOP odreda izdao je proglaš za borbu protiv žetve. U ovom proglašu piše:

»Seljaci Srema svih narodnosti!

Sada je žetva. Fašistički okupator hoće i ovoga puta da pljačka tvoju krvavo stečenu letinu za svoje zločinačke ciljeve, za produženje razbojničkog imperijalističkog rata, za produženje svog gospodarstva, ugnjetavanja i pljačke nad okuparnim narodima.

Zato je Podunavski Narodno-oslobodilački partizanski odred izdao naređenje svim svojim jedinicama i partizanima da pale i uništavaju sva državna i petokolonska žita koja pripadaju isključivo okupatoru. Da onesosobljava kosačice i vršalice, kako bi se usporila žetva i vršidba, da okupator ne bi mogao od naroda pokupiti svu njegovu muku.

Zato se i vama, drugovi seljaci, obraćamo da sabotirate žetvu i vršidbu, da sklanjate žito što je više moguće i da uništavate ono što se ne može skloniti, jer će lašistički razbojnici sve opljačkati, ogoliti narod i ostaviti ga da glada, a sa pljačkanjem produžiti svoj zločinački rat.

Fašističkim zlikovcima časovi su odbrojani i ni sva pljačka ni sva razbojništva neće im pomoći.

Zato ni zrna žita za fašističkog okupatora i njegovu vojsku. Uništavajte i palite sve ono što pripada okupatoru i njihovim slugama.»

Ni okupatorske vlasti nisu ostale skrštenih ruku. Za njih je žetva bila jedno od najživotnijih pitanja. Tim pre kada se ima u vidu da je Srem bio glavna žitnica u NDH. Najveće količine poljoprivrednih proizvoda, a naročito pšenice i kukuruza, od ukupne proizvodnje proizvođile su se u Sremu. Međutim, baš na tom centralnom izvorištu stvari su se razvijale tako da je okupatorsko-kvislinška vlast videla da će do žetve teško doći. I još nešto! Pavelić i njegova NDH nisu bili u stanju da

značajnijom vojnom silom pomognu Hitlera na Istočnom frontu. On mu je zato obećao da će ga pomoći na prehranbenom frontu, koji je za Treći Rajh bio izuzetno osetan. Novine u NDH napravile su pravu buru od propagande o predstojećoj žetvi i naporima ustaške vlade da je opljačka. Pavelić je i sam obišao neke krajeve gde je obavljena žetva. U samom Zagrebu organizovan je dan praznikovanja žetve. U tu svrhu objavljeno je i bezbroj oglasa i propagandnih letaka, upućenih narodima Srema, u kojima ustaško-nemačke vlasti prete sremskom stanovništvu, da će mu silom, ako ne da dobrovoljno, oduzeti svu žetvu i staviti ga pod teror i zločine. U jednom letku pod naslovom »SELJACI SRIJEMA!« ustaška propaganda prvo prikazuje stanje na istočnom frontu i kaže kako se dovršava borba sila Osovine protiv Sovjetskog Saveza i komunizma. Kako je Sovjetski Savez na umoru i da ga neće moći osnažiti ni najveće materijalne pomoći koje mu daje Amerika i Engleska. Pa pošto je izneseno njihovo tumačenje političkih i vojnih prilika u svetu, osvrću se na razvitak političkih prilika u našoj zemlji i kažu:

»Hrvatska državna vojska opkolila je one koji su pokušali voditi uzaludnu borbu i uništila ih je topovima, tenkovima i zrakoplovima. Bosna je očišćena od komunista, a seljaci bez razlike vjere mirno rade, rade svoj posao i ubiru plodove svoje muke.

Nadali su se u Kozaru, a što su dočekali?

ISTO TAKO UZDAJU SE KOMUNISTI U FRUSKU GORU,
I ONA CE BITI TAKO ISTO OCISCENA DO ZADNJEG PARTI-
ZANA!

SELJACI SRIJEMA!

Vi ćete biti svjedoci propasti, koja će zadesiti partizane u Fruškoj Gori. Vlast je pokušavala, a sada poslednji put nastoji spasti od propasti zabludjeli narod kao i u Bosni. AKO TO NEĆE MOĆI, VIDJET ĆETE ZA KOJE VRIJEME, STO ĆE UČINITI VOJSKA PO OBRONCIMA FRUSKE GORE.

SELJACI!

Ne dajte se zavaravati od partizana koji šire lažne glasine da vas zavedu.

Partizani žele upropastiti žito da stanovništvo Srijema i ostalih krajeva izvrgnu gladi. Ako dozvolite da vam se popali žito, a tko će vam dati jesti? AKO DOZVOLJAVATE PALJENJE ZITA, VI SAMI POMAŽETE PARTIZANE. AKO POMAŽETE PARTIZANE, VI STE NEPRIJATELJI DRŽAVE, A ONDA CE SE DRŽAVNA VLAST NEMILOSRDNO SRUŠITI NA VAS«.

Zatim se u letku govori kako partizani narodima Srema govore da će ih ustaše poubijati i oterati u logore. Pošto je navedeno još nekoliko pogrdnih rečenica, na račun NOP i par-

tizana, u letku se pozivaju svi da se vrate iz partizana i predaju vlastima. Proglas završava rečenicom »OVO JE POSLJEDNJA OPOMENA ZAVEDENIMA PRIJE NEGO STO KONAČNO PROGOVORI ORUŽJE!«

Sledilo je i još nekoliko letaka. U jednom koji nosi naslov »PRAVOSLAVCI SRIJEMA!« piše kako su pravoslavci u Sremu jednaki u pravima s ostalim narodima i kako im je zakonom zagarantovana vera i kako će državne vlasti dati svu zaštitu pravoslavcima. Zatim se kaže kako će sa naprotiv državna vlast sručiti svom strogošću na one koji uvidavnost vlasti smatraju njenom slabošću. »*Nemojte se zavaravati i raditi protiv Novoga poretka u Evropi i u Hrvatskoj. MORATE ZNATI DA SE OVA DRŽAVA SVAKIM DANOM STRAHOVITO NAORUŽAVA I DA BI SVAKI VAS POKUŠAJ U PRILOG PROPALIH KOMUNISTA BIO NAJKRVAVIJE UGUŠEN.*«

Potom se u letku govori o pitanju žetve:

»*Pravoslavci Srijema!*

Pitamo vas: Može li se iz taktičkih razloga prepustiti neprijatelju najbogatije i najplodnije krajeve, i najvažnija industrijska mjesta i željeznička čvorišta i najutvrđenije gradove i kako?» I u ovom letku se isto pozivaju partizani da se vrate iz šume i narod da odustane od pomoći partizanima.

I još jedan letak vredan pažnje. To je letak »NARODIMA SREMA!« koji je izdao nemački komandant za odsek Srem. U ovom letku piše da su mnogi od Sremaca prišli narodnooslobodilačkom pokretu i da su samim tim stupili i protiv države. Da su mnogi uzeli čak i oružje i digli na državu. »*Usudili ste se čak i da dignete oružje na državu i njemačku vojsku. Zbog toga vam sada nemačka vojska upućuje poslednju opomenu.*« Ono što je važno u ovom dokumentu to je da ovaj neprijatelj naroda nameće svakom selu da ono mora jamčiti za red i mir i da svi stanovnici sela jamče od sada za sve slučajeve koji se dogode u njihovom mestu. To je neka vrsta kolektivne kazne, koja je postojala još u feudalnom sistemu.

Posle ovakvih priprema borba za žetvu je otpočela. Od 10. do 11. jula uništeno je ili onespособljeno u Suljmu, Lačarku, Martincima, Neštinu, Jarku, V. Radincima i u Srem. Mitrovici, 24 vršalice, 12 kosačica i dve krunjače za kukuruz. 12. jula sledile su zatim još bezbroj akcija širom Srema počev od Zemuna pa do Sida. Naročito je u noći između 15. na 16. jul zapaljeno dosta pšenice. To je bila najsvetlija noć u godini. Nemci i ustaše nisu znali kuda će i na koju stranu pre. Pošli su svugde a nigde nisu stigli na vreme. U celom Sremu u 22 časa zapaljeni su mnogobrojni potesi sa pšenicom. Samo u rumskom srezu za-

Seljaci Srijema!

Dokrajčava se velika svjetska borba. Približava se konačna pobjeda ujedinjenih Evropskih naroda nad združenim kapitalizmom i komunizmom. Sovjetskoj Rusiji ne koristi pomoć Engleske ni Amerike, kao što prije nije pomogla ni jednoj drugoj državi.

Boljševička Rusija cubi svakim danom grad za gradom, pokrajinu za pokrajinom, luku za lukom, tako da je već i sam Staljin izgubio svaku nadu u pobjedu i svjetsku revoluciju. Staljin je u teškom položaju i očajno zazivlje narode, da ga pomognu.

Ko ga pomaže?

Engleska i Amerika ga sokole šaljući mu pomoć u ratnom tvorivu, ali to tvorivo je obilan plijen za njemačke podmornice i zrakoplove, koji dnevno potapljaју na desetke neprijateljskih brodova.

Znači da ova pomoć isto toliko koristi Sovjetima kao što je koristila Poljskoj i Jugoslaviji. KADA BI BIVŠA JUGOSLAVENSKA VLADA, KOJA JE U EMIGRACIJI, BILA UVJERENA U SIGURNU POBJEDU ENGLJSKE I RUSIJE NE BI TRAŽILA VEĆ SADA POVRATAK U OKUPIRANU SRBIJU.

Jadni ruski narod lije svoju krv za one koji nijesu nikada dobili rat svojom krvlju, nego samo žrtvama drugih naroda.

Iako Staljin vidi da mu nema spasa, on ipak bezdušno šalje nesretni narod na klaonicu za interese židova i bogataša Engleske i Amerike.

U Evropi umire komunizam — plod židovstva, jednako kao i posljednji židovi.

Seljaci Srijema!

Komunističkim plaćenicima uspјelo je zavesti jedan dio neupućenog pučanstva Bosne, te je tako stvorena Kozara i Prosara.

Hrvatska državna vojska opkolila je one koji su pokušali voditi uzaludnu borbu i uništila ih je topovima, tankovima i zrakoplovima. Bosna je očišćena od komunista, a seljaci bez razlike vjere mirno rade svoj posao i ubiru plodove svoje muke.

Nadali su se u Kozaru, a što su dočekali?

ISTO TAKO UZDAJU SE KOMUNISTI U FRUŠKU GORU, I ONA ĆE BITI TAKO ISTO OČIŠĆENA DO ZADNJEGA PARTIZANA.

Seljaci Srijema !

Vi ćete biti svjedoci propasti, koja će zadesiti partizane u Fruškoj Gori. Vlast je pokušavala, a sada posljednji put nastoji spasiti od propasti zabludjeli narod kao i u Bosni. AKO TO NE ĆE POMOĆI, VIDJET ĆETE ZA KOJE VRIJEME, ŠTO ĆE UČINITI VOJSKA PO OBRONCIMA FRUŠKE GORE.

S E L J A C I !

Nedajte se zavaravati od partizana koji šire lažne glasine da vas zavedu.

Partizani žele upropastiti žito da stanovništvo Srijema i ostalih krajeva izvrgnu gladi. Ako dozvolite da vam se popali žito, a tko će vama dati jesti? AKO DOZVOLJAVATE PALJENJE ŽITA, VI SAMI POMAŽETE PARTIZANE. AKO POMAŽETE PARTIZANE, VI STE NEPRIJATELJI DRŽAVE, A ONDA ĆE SE DRŽAVNA VLAST NEMILOSRDNO SRUŠITI NA VAS.

Govore da će vas Ustaše poubijati i da vas pozivaju u vojsku kako bi vas mogli nesmetano odvesti u logore. Partizani šire te glasine zato, da vas smute da i vi pođete za njima u šume. Tamo će vam oni zapovijedati i tjerati vas u smrt, dok će sebe osiguravati.

PARTIZANI SU NAJOBIČNIJI RAZBOJNICI, PLJAČKAŠI, UCJENJIVAČI, HULJE I BANDITI, PA DA TAKOVE SLUŠATE I POMAŽETE! NIJE LI VAM POZNATO DA SU U BANOŠTRU RASPORILI MESARSKIM NOŽEM TRBUH TRUDNE ŽENE I IZVADILI DIJETE?

Ako netko želi povratak svojoj kući i sačuvanje svoje obitelji, neka se javi vlastima i preda oružje, dok je još vrijeme i ništa mu se ne će dogoditi.

OVO JE POSLJEDNJA OPOMENA ZAVEDENIMA PRIJE NEGO KONAČNO PROGOVORI ORUŽJE!

paljeno je 47 kosačica, 35 vršalica, 18 salaša, 6 traktora i pšenica sa nekoliko stotina jutara. Sledeće noći paljevina je nastavljena. U noći između 17. i 18. jula zapaljene su i uništene vršalice i pšenica u: Erdeviku, Šidu, Irigu, Popincima, Kuzminu, Jarku, Sr. Karlovcima, Binguli, Šišatovcima, Saregradu, Rivici, Prhovu, Pećincima, Grgetegu, Subotištu, Dobanovcima, Indiji, N. Karlovcima, Belegišu, Surduku, N. Slankamenu, Čortanovcima, Feneku, Svilošu, Jakovu, Ogaru, Viziću itd. Skoro da nema ni jednog sela u Sremu u čijem ataru nije zapaljena pšenica.

O tome svedoče i brojni izveštaji lokalnih organa i institucija okupatorsko-kvislinške vlasti. Među prvima se javio dr Petar Gvozdić, advokat iz Sr. Mitrovice, inače tada veliki župan u Ministarstvu unutrašnjih poslova. On je 18. jula 1942. u 10 sati noću poslao telegram, najhitnije prirode Ministarstvu unutrašnjih poslova, u kojem im javlja:

»Kotarevi Ilok, Irig, Ruma i Hrv. Mitrovica ugroženi. Partizanske akcije pojačane.

Sela Pustare, Borota, Erem i Višnjevci gore. Polja žita, kosačice i vršalice u spomenutim kotarevima zapaljene.

Moli se za hitnu pomoć, da se spase žetva i daljne uništavanje sela i života ljudskih«.

Dva dana posle Gvozdića javio se i ustaški logor iz Rume. On je 18.VII 1942. god. izvestio Ministarstvo unutrašnjih poslova o izvršenim paljevinama u rumskom srezu, u noći između 15. i 16. VII u kojem je dao pregled svih zapaljenih pšenica i uništenog poljoprivrednog inventara. Na kraju pregleda logor piše i o političkim prilikama i kaže:

»Stanje je očajno i prijete najveća pogibelj da će bogati Srijem ostati bez pšenice jer će mu za par noći biti sve uništeno po partizanima. Spriječiti se može samo brzom akcijom ako bi veći broj vojnika čim prije ovamo došao. Partizani se nalaze po kukuruzima i pored seoskih puteva pa im je akcija obezbedena dok potreban broj vojske nema.

Da je stanje očajno, vidi se po nanesej šteti samo u jednoj noći, a tad je zapaljeno dvije općine, 5 salaša (pustara)

106 jutara pšenice u krstinama i još mnogo neutvrđeno, 40 met. kukuruza, 70 vagona kudelje, 18 vršalih strojeva, a sa 11 odnijeli kaiševe, polupano 27 kosačica te uništeno ostalih stvari manje vrijednosti.

Molimo na temelju izloženog hitnu pomoć jer će sve biti prekasno«.

Istog dana 18.VII 1942. izveštaj je poslao i Gospodarski izvestitelj Ureda zavoda za kolonizaciju, Aleksandar Hausmaninger.

U njegovom izveštaju piše:

»Opaža se u zadnje vreme da je u selima gde ima pretežno pravoslavnog življa tajno vrenje t.j. da saraduju tajno za prevrat sadašnjeg poretka. Slobodan sam izvestiti da sam kao gospodarski izvestitelj imao prilike opažanjem uočiti da je sadašnje stanje vrlo kritično obzirom na prikupljanje plodova u ime dela napolice naslova... Po brzoglasnom nalogu upravitelja zavoda Dr. FLEGL bio sam kod zapovjedništva Ustaške bojne, kao i kod Popunidbenog zapovedništva Domobranstva u Hrv. Mitrovici... Isti su najpripravnije izjavili da će učiniti sve što je u njihovim granicama mogućnosti, ali su mi napomenuli da za ovo područje nemaju dosta vojne kao ni ustaške sile, već samo toliko da mogu čuvati sam grad i okolicu grada. Prema izjavama bila bi žurna potreba za tri navalne bojne, te tri opsadne bojne kao i potrebnih prevoznih sredstava, i po mogućnosti i lagane tenkove.«

Istog dana 18. VII 1942. poslao je izveštaj i zapovednik 1. sat XVI ustaške bojne, koja se nalazila u Irigu. On je obavestio Glavni stožer ustaške vojnice, u kojem im je saopštio:

»Akcije odmetnika u ovome predjelu istočnog Srijema prešle su zadnje vrijeme u vrlo velik obim. Partizani (većinom pripadnici pravoslavne crkve) postali su vrlo aktivni. Izvršavaju se stalni napadi na razna industrijska postrojenja, na električne vodove, na telefonske veze, a pogotovo zadnjih nekoliko dana na palenju žita, i uništavanju vršilice. Kroz nekoliko dana od kako postoji žetva upropašćeno je do sada 6 do 8 vagona žita, a zapaljeno je samo na kotaru Iriškom 7 vršćih mašina.«

24. VII 1942. i nemačka narodnosna grupa iz Iloka poslala je nekoliko izveštaja. U jednom izveštaju ona piše da su na njevu molbu od 16. t.g.m. došli u nekoliko obližnjih sela kao što su Erdevik, Kukujevci, Tovarnik i Ilok, po jedan vod domobrana, ali da je stanje takvo da je to malo. Tim pre, jer su partizani napali i pripadnike njemačke narodnosne grupe. Zbog toga domaći Nemci iz Banoštra, Čerevića i Suseka su rešili da se isele iz tih mesta. Isto tako ta su mesta napustili i ustaške jedinice koje su tu postojale. Partizani imaju svoje saradnike među seljacima, koji preko dana rade mirno svoju zemlju, a noću napadaju s partizanima.

I neki visoki ustaški funkcioneri su pisali o žetvenim prilikama u Sremu. Tako je Ivo Oršanić, upravni zapovednik ustaške mladeži, 5.VIII 1942. uputio izveštaj Zupanstvu pri Paveliću, Ministarstvu Hrvatskog domobranstva, Zavodu za kolonizaciju i Upravnom zapovedniku glavnog stožera ustaške vojnice. Orša-

nić piše da se »Umoljavaju nadležne vlasti za najžurniju požuru kod zapovednika domobranskih i ustaških postrojbi, da se povrate ista mesta, kako bi se mogao posao oko žetve, koji je tako već jako zakasnio, što prije obaviti«.

Pošto su centralne ustaške institucije uglavnom odgovarale da nemaju dovoljno snage da pošalju lokalnim vlastima, lokalni ustaški funkcioneri se nisu zadovoljili samo na pismenim obaveštavanjima svojih pretpostavljenih. Oni su preduzimali i druge mere. Ustaški logor u Sr. Mitrovici, sa svojim savetnikom Petrom Gvozdićem, velikim županom pri Ministarstvu unutrašnjih poslova, odlučio je da pošalje u Zagreb jednu delegaciju, koja će kod nadležnih vlasti izložiti političke prilike na žetvenom planu i zatražiti pomoć. Na put su otišli Petar Gvozdić, Zdravko Ježić, kotarski predstojnik, Andrija Krzmanović, ustaški logornik, Ferdo Knez, privredni poverenik Velike župe Vuka, a u Zagrebu im se priključio i njihova zagrebačka veza Filip Štrk. Oni su prvo posetili ministra Dragutina Tota, pa zatim, na njegovo posredovanje, stižu i do predsedništva vlade, a onda i kod Pavelića. Pred Pavelićem Gvozdić je podneo referat u kojem je prikazao stanje na žetvenom frontu, i opasnosti koje su okupatorsko-kvislinškoj vlasti pretile da ne opljačka žetvu.

Pavelić je odmah, još taj isti čas, dok je delegacija bila kod njega, odredio jednu domobransku jedinicu, od oko 800 ljudi i uputio je u Srem. To je bilo samo kao privremeno obezbeđenje za najugroženija mesta, dok ne organizuju veći pohod na Srem.

Međutim, ovo nije bio prvi dolazak ustaških funkcionera iz Srema kod ustaškog rukovodstva u Zagrebu. Filip Štrk je pričao da su Andrija Krzmanović, Mato Ciprijanović, ustaški tabornik, Karlo Helbih, pobočnih ustaškog logora i Franja Brindi, gradonačelnik dolazili tog leta više puta i tražili masovan pokolj u Sr. Mitrovici.

DOLAZAK VIKTORA TOMICA I NJEGOVE ZLOČINAČKE SVITE U VUKOVAR

Najzad, posle posete sremskomitrovačke delegacije, Pavelić i vrhovno ustaško rukovodstvo uvideli su da im lokalni upravni, policijski i vojni organi ne mogu sprečiti nabujalu akciju narodnooslobodilačkog pokreta. Zato su oni počeli da sakupljaju vojne snage, koliko god su mogli, a tada su još uvek mogli, da napadnu i unište narodnooslobodilački pokret. Ali oni nisu imali toliko vojnih snaga, da bi mogli opkoliti celu Frušku goru, toliko gusto, da zatvore manevarisanje partizanskih odreda i da ih tako unište. Zato su se bacili prevashodno na uništavanje sremskog stanovništva, u sremskim, a pre svega fruškogorskim mestima.

Ali pre nego što ma šta kažemo o ovoj zločinačkoj sviti i njenom naletu na Srem, potrebno je nešto reći, za razumevanje, ove dosta zakulisne međusobne zločinačke surevnjivosti između njih samih i naj masovni j ih i najsvirepijih zločina prema sremskom stanovništvu.

Mi smo već napred rekli da je glavnu vlast u Velikoj župi Vuka imao Jakob Elikar, kao veliki župan, a kasnije i vođa Folksdojčera u NDH. On je bio i pravni i stvarni predstavnik interesa Trećeg Rajha na ovom području. A strategijski interesi Trećeg Rajha i Folksdojčera bili su da od Srema, Bačke i Banata obrazuju jednu teritorijalnu jedinicu nazvanu »Nemački žitorodni protektorat«, »Nemačko žitorodno područje« ili Donaušvabenland. Od tih svojih interesa Nemci se nisu odrekli ni za vreme rata. A to što to nisu i ostvarili pitanje je samo taktike i naravno privremeno rešenje. Otuda su se i Elikar i ostali Folksdojčeri ponašali u Velikoj župi Vuka kao u svojoj zemlji. Postavljali su se tako kako je to odgovaralo njihovim interesima. Tako je to bilo i ovog puta, uoči »Tomićeve akcije«, kako je nazvana celokupna ova okupatorsko-kvislinška zločinačka ujdurma. Trenutan njihov interes je bio da u Sremu vlada red i mir. Ne zbog sentimentalnih odnosa prema sremskom stanovništvu, već radi što veće proizvodnje poljoprivrednih proizvoda, za koje je Treći Rajh bio vrlo zainteresovan. Poljoprivredni proizvodi, u privrednoj strukturi Trećeg Rajha, predstavljali su pravo zlato.

Ustaše su imale svoje interese u odnosu prema Folksdojčerima. Ti interesi su bili opšti, odnosno zajednički svih važnijih ustaških učesnika, a to znači Pavelića, Kvaternika i Tomića, i svakog pona osob.

Zajednički interesi su im bili, da dokažu Nemcima da mogu osigurati izvesnu teritoriju bez nemačke pomoći, čak i u slučaju kad to Nemci nisu u mogućnosti. No čineći uslugu Nemcima, hteli su to iskoristiti u svoje ciljeve tj. da sprovedu ono, što eventualno ne bi inače mogli sprovести, s obzirom na proteste Nemaca.

Interesi Pavelića, Kvaternika i ostalih, koji su s Pavelićevom politikom bili upoznati još iz vremena emigracije, sastojali su se baš na toj teritoriji, kao graničnoj teritoriji prema Srbiji, u sledećem:

Linija od Sida do Zemuna, s obzirom na nacionalnost stanovništva bila je prilično komplikovana. Na njoj je živelo prilično Folksdojčera, Čeha, Slovaka, Mađara i veliki broj Srba i u odnosu prema Srbima i Folksdojčerima, najmanje Hrvata.

Pavelić, Kvaternik i njihova okolina su znali, da će baš ta teritorija, sve da Nemci i pobede, postati sporna i hteli su, već za vreme rata, stvoriti situaciju da barem odnos Srba, Hrvata i Folksdojčera bude 1:1:1. I sada, kada su Nemci zbog pomanjkanja svojih oružanih formacija na tom prostoru bili prisiljeni od Pavelića tražiti da uspostavi red i mir, Pavelić — Kvaternik su se tome vrlo rado odazvali, ali istovremeno su odlučili da tu slabost Nemaca iskoriste u svrhu da stvore barem nacionalnu uravnoteženost u tom kraju. Upravo to je ono što su Pavelić i ustaše godinu dana ranije hteli postići prisilnim pokrštavanjem srpskog pravoslavnog stanovništva na katoličku veru. Pošto nisu mogli postići tim putem, Pavelić, Kvaternik i Tomić, odlučili su da tu nacionalnu ravnotežu postignu putem policijskih, sudskih i vojničkih mera. Sve to pod vidom borbe protiv narodnooslobodilačkog pokreta, odnosno uspostavljanja reda i mira. Praktično je to značilo da slanjem srpskog stanovništva u logore, streljanjem, putem suda ili kao taoce, unište ili barem smanje srpsko pravoslavno stanovništvo u Sremu na odgovarajuću meru.

Sto se tiče pojedinačnih interesa ustaških glavešina, odnosno Pavelića, Kvaternika i Tomića, oni su bili sledeći:

Pavelić:

Pavelić je pored zajedničkih interesa s Nemcima (borba protiv partizana) i zajedničkih interesa sa svojom užom okolinom, Kvaternikom i Tomićem (borba za istrebljenje Srba) imao i svoje lične interese. Naime, on je od svog dolaska u zemlju pa

kroz sve vreme NDH bio pod nekom vrstom tutorstva porodice Kvaternik — Slavka i Eugena.

Kao izrazito talijanski čovek, Pavelić se vrlo dobro sećao da je morao da čeka dva dana u Karlovcu, prilikom ulaska u zemlju, dok Nemci nisu dobili garanciju od Kvaternika da Paveliću predaju vlast u NDH. Kvaternik je, kao izrazito nemački čovek, bio svestan svoje snage, te je pokušao da se izvuče ispod Pavelićevog rukovođenja i da sam mnoge stvari preuzima na svoju ruku. Pavelić je to video, ali je morao silom prilika to trpeti. Što se tiče Eugena Kvaternika, on je još iz vremena emigracije, bio desna ruka Pavelića, apsolutno mu veran i odan i uvek bio na Pavelićevoj strani. Međutim, Pavelić je počeo sumnjati u odanost Eugena Kvaternika. Povod za tu sumnju bila je ženidba Eugena Kvaternika. Na prvi pogled čisto lična stvar. Međutim, radilo se o nečem drugom. Ženidbom Kvaternik je izneverio žarke želje Pavelićeve žene da joj oženi ćerku. Pavelić je to s terena porodičnih odnosa prebacio na teren politike. On je ženidbu Kvaternika protumačio tako, da kada ga je izdao na porodičnom planu, da će ga još pre izdati na političkom planu. Zbog toga ni Pavelić, a naročito njegova žena, nisu mogli to da oprostite Kvaterniku. Uzalud je bila i dugogodišnja saradnja u emigraciji i ispletan oko Kvaternika oreol Pavelićevog naslednika.

No, bez obzira na motive koji su Pavelića rukovodili da promeni odnos prema Kvaterniku, on to nije mogao da učini kad je hteo. Čekao je pogodan momenat. Taj momenat javlja mu se upravo baš tad. Za godinu i po dana, koliko se nalazio na vlasti, Pavelić je uspeo da se preko Kašea, nemačkog poslanika u Zagrebu, dosta približi Nemcima. Naročito je to uspevao podmićujući Kašea.

Pošto se Pavelić uspeo osigurati kod Nemaca, njemu su Kvaternici postali i suvišni i štetni. On je rešio da ih se oslobodi. Ipak trebao mu je neki razlog ili bar povod. Ništa lepše nije moglo da mu dođe od stvaranja Višeg redarstvenog povereništva, odnosno jedne veće zločinačke akcije. Pavelić je vrlo dobro poznao Kvaternika i Tomića. On je bio sasvim siguran da kada im on da odobrenje za zločine, da će oni umesto jednog učiniti 10 zločina. Oni će biti sasvim sigurni, tim pre kad imaju i pismena i usmena uputstva od Pavelića. Zbog toga se i desilo da Otvorenu zapoved o osnivanju Višeg redarstvenog povereništva izda Glavni stan Pavelića. Ipak nju nije potpisao Pavelić, već Slavko Kvaternik. I to je Pavelić sračunao, jer u svakom slučaju bar deo krivice može svaliti na Slavka Kvaternika. Dakle, radilo se o kompromitaciji Kvaternika.

Eugen Kvaternik:

I Eugen Kvaternik je imao zajedničkog interesa s Pavelićem i Nencima. To su isti oni interesi koje je i Pavelić imao. Međutim, i Eugen Kvaternik je imao posebnog interesa. On je hteo da se u ovoj zgodi reši Viktora Tomića, ne zbog toga što on ne bi odobravao njegov način rada, već zbog toga što mu je Tomić počeo smetati. Eugen Kvaternik nije nikome dozvoljavao da se približi Paveliću i da eventualno stekne mogućnost da kod Pavelića nešto nekome i učini. Eugen Kvaternik je smatrao da bi to škodilo njegovom položaju, a baš Viktor Tomić, kao emigrant, i kao lični čuvar Pavelića, je u to vreme više puta i višekratno, na dan-dva u društvu bivao s Pavelićem. Posle zvanične pratnje, Tomić je uobičavao da ostane još izvesno vreme u slobodnom razgovoru i dodiru s Pavelićem. Kao šef Pavelićeve lične pratnje i obezbeđenja imao je mogućnosti, svakim danom sve više, da stvara simpatije kod Pavelića. Sve to Kvaternik nije hteo da trpi, pa je rešio da Tomića postavi za šefa Višeg redarstvenog povereništva. Pre svega Kvaternik je znao da će se Tomić životinjskim besom baciti u zločine. To bi ga bar za izvesno vreme udaljilo od Pavelića, a po povratku iz VRP-a Tomić bi se grdno kompromitovao i Kvaternik bi imao razloga da kaže Paveliću da nije zgodno da mu se takva ličnost nalazi u najneposrednijoj blizini. Da bi imao dobra obaveštenja o Tomićevom radu u VRP, Kvaternik je rešio da mu postavi jednu kontrolu u lice svog intimnog prijatelja Ivice Sarića.

Viktor Tomić:

Treća po redu ličnost s ustaške strane u ovoj zločinačkoj sviti je Viktor Tomić. I on je imao nekog posebnog interesa da se stavi na čelo ove zločinačke svite. Bio je strašno slavoljubiv, pa je u vidu imenovanja za šefa VRP-a video mogućnost svoga napredovanja, jer je po njegovom shvatanju do tog vremena bio zapostavljen u ustaškoj hijerarhiji. Ovo tim pre, jer je ovog puta sve to rađeno po nalogu Pavelića. Računao je Tomić da je na taj način već jednom nogom bio iskoračio ispod Kvaternikovog rukovodstva.

S obzirom na ono što smo napred rekli, o interesima i Trećeg Rajha i Folksdojčera da u Sremu vlada red i mir, veliki župan Jakob Elikar se nije saglasio s dolaskom Tomića u Srem. On se bojao da će Tomić napraviti više štete nego koristi nemačkom Rajhu. Osetio je da se Pavelić, Kvaternik i Tomić spremaju da pod vidom uspostavljanja reda i mira izvrše i uništenje ili bar dobrim delom uništenja srpskog stanovništva. Gledajući to kroz interese Nemaca i Folksdojčera, Elikar

se tom usprotivio. U Vukovar je morao da dođe nemački poslanik Kaše. Trebalo je i nekoliko sati razgovora, da bi Kaše i još dva njegova savetnika, ubedili Elikera da odobri dolazak Tomića u Vukovar i Srem. Tek posle nekoliko časova razgovora Eliker je pristao na Tomićev dolazak.

Dobivši saglasnost Elikera ustaše su se svom silom bacile na »posao«. Dragoceno svedočanstvo o tome je jedan elaborat dr Oktavijana Svježića, jednog od aktivnih učesnika u svim ovim zbivanjima, kojeg je on napisao za vreme istrage, pred organima narodne vlasti. Svježić o tome kaže:

»Stvaranje višeg redarstvenog povereništva nije došlo iznenada niti je ta tvorevina jedinstvena. Eugen Kvaternik je u svojim razgovorima s dr Oktavijanom Svježićem stalno naglašavao potrebu jedne koordinirane redarstvene-vojne akcije, jer da je jedino ta u stanju likvidirati nemire. Ne samo vojnička akcija, naglašavao je Kvaternik u tim razgovorima, jer vojska prođe izvesnim predelom kroz nekoliko dana, ne pronađe nikog pošto su bonjenici već o vojničkoj akciji ranije izvešteli, već naprotiv, redarstvena je akcija potrebna. Redarstvo putem svojih obaveštajaca i podataka kojima raspolaže iz pojedinih istraga dostavi vojsci sve potrebne podatke kako o brojnom stanju pobunjenika, o njihovom naoružanju, moralu itd; na temelju tih podataka onda preduzeti vojničku akciju«.

Organizacija ove zločinačke svite, kako ju je Kvaternik zamislio, a tako je i sprovedena, zaista je opasna. Dala je maksimum, koliko je mogla dati. Ovakav način organizacije je sinhronizovao sve prednosti, i vremenske i operativne i vojničke ofanzive i policijsko-sudske rabote, u jedan povezan lanac.

Kvaternik je naglašavao potrebu takve koordinirane akcije još i zbog toga, jer je navodio da nakon vojničke akcije redarstvo treba uređivati tj. na temelju podataka uhvaćenih treba redarstvo onda uredovati i redarstveno i obaveštajno uhvatiti tj. pronaći sve veze i kanale, koji su pobunjenicima dostavljali podatke, te njih u bilo kojoj formi pomagali. VRP je već postojalo ranije i to za Veliku župu Posavje i Modrus sa sedištem u Vojniću, a kojem je stajao na čelu Vjekoslav Maics-Luburić, (Zamenik mu je bio Kospatić Krešimir) Povereništvo je stvoreno 10.IV 1942. god. sa svrhom »likvidacije partizanskih bandi na području velikih župa«. Na temelju te odredbe, koja

je izda ta od strane UNS — po nalogu Eugena Kvaternika kao njenog zapovednika, Luburić je postavljen za šefa kao voditelj ureda III UNS (Ured logora). Broj ove naredbe nosi: V.T. 169/42 iz glavnog pobočništva UNS-e od 8.V. 1942. potpisan po zapovedniku UNS-e Eugenu Kvaterniku svojeručno.

Sto se tiče vremena, kada su počele pripreme na samoj organizaciji Svježić je tu prilično precizan i on tvrdi:

»Sa organizacionim pripremama oko VRP počelo se 5. ili 6. avgusta 1942. god. te je Eugen Kvaternik u razgovoru sa Dr Oktavijanom Svježićem, nadporučnikom UNS istom rekao da će se osnovati jedan redarstveni ured sa sedištem u Vukovaru kome će biti podređen ne samo sav redarstveni i upravni aparat u tom kraju već i vojska.«

Mi smo već napred dosta opširno govorili o velikom interesu okupatorsko-kvislinških vlasti da opljačkaju žetvu u Sremu. To je potvrdio i sam Kvaternik. Svježić je to ovako opisao:

»Kao zadatak navodio je Kvaternik u tom razgovoru biće tom redarstvenom uredu osiguranje žetve, svih komunikacija, željeznica, cesta i svih prolaza u pojedina sela pošto je u tom kraju vladala velika nesigurnost u ono vreme, bilo mnogo ubistava iz zasede, izvršiooci koji se nisu pronašli a bilo je i veliki broj slučajeva paljenja neovršenog žita na poljima kao i uništavanje vršaćih mašina.«

Na čiju je inicijativu pokrenuta ova zločinačka ujdurma Svježić, pozivajući se opet na Kvaternika, kaže da je to došlo na inicijativu Nemaca. Kvaternik je rekao Svježiću da su Nemci tražili takvu jednu zamašniju zločinačku phodu od Pavelića, pošto su konstatovali da su im u Sremu, partizanskim akcijama ugroženi interesi. Na prvom mestu ugroženo je njihovo »otkupno« preduzeće »Agrarija«. To preduzeće, koje je snabdevalo nemačku vojsku, je prosto došlo u takvo stanje da je »zvrjalo prazno« i nije imalo šta da radi.

Sasvim je tačno što Kvaternik kaže da je celokupna ova zločinačka svita organizovana na zahtev Nemaca i da su njihovi interesi u Sremu bili ugroženi, ali mislimo da je Kvaternik to Svježiću i namerno rekao. On je hteo da na taj način stavi svim učesnicima do znanja da imaju saglasnost i Nemaca, kako bi se svaki osećao i slobodniji i do krajnosti angažovao.

Prelazeći dalje na niz sitnijih konkretnih pitanja, o samom policijskom telu, koje je trebalo organizovati, Svježić je rekao:

»Navodio je dalje da će se taj redarstveni ured zvati »Više redarstveno poverništvo«, da će njemu stajati na čelu Viktor Tomić, kao šef ureda II i IV UNS-e (t.j. obaveštajnog i ureda i

Paveličeve lične bezbednosti) i da je to želja ne samo njega tj. Kvaternika već i Pavelića, jer da će Viktor Tomić kao lični pratilac Pavelića imati dovoljno autoriteta, da mu se svi redarstveni, upravni i ostali uredi kao i vojska pokoravaju i njegova naređenja izvršavaju.»

Na ova kazivanja Kvaternika moramo dati i jednu primedbu. Nije Pavelić postavio Tomića zbog navodnog Tomičevog autoriteta kod ustaških organa i institucije, već zbog toga što je dobro poznao Tomića i što je znao, da u Tomiću leži ogromna zločinačka snaga i mržnja prema srpskom narodu, komunistima i svim drugim naprednim snagama a i da će se Tomić baciti svom žestinom i životinjskim besom na sremsko stanovništvo.

Zatim je Kvaternik saopštio Svježiću još niz sitnijih detalja o ovoj zamisli i organizaciji. Svježić se tih detalja dosta dobro seća i kaže:

»No, da bi i formalno dobio najviša ovlašćenja, odlučeno je u sporazumu sa Pavelićem, da odredbu o stvaranju VRP izda GSP (Glavni stan Poglavnika) koji je nedugo pre toga stvarana imao je zadatak da se preko njega koordinira rad svih organa bezbednosti i ureda kako vojske tako i redarstva.»

U tom razgovoru je Kvaternik Svježiću rekao da će šef celokupnom redarstvenom aparatu, a i šef nad svima istragama biti Viktor Tomić koji će sve potrebne direktive dobiti od njega tj. Eugena Kvaternika, dok će Svježićeva dužnost biti saobraćati sa strankama, voditi administraciju, saobraćati s Nemcima, kojih ima u tom kraju veći broj, a i sam veliki župan te Zupe bio je Folksdojčer Dr. Jakob Eliker. Ujedno je nadodao da će i sam on tj. Kvaternik dolaziti u Vukovar koliko god mu bude to vreme dozvoljavalo radi kontrole rada i davanja uputstva i direktiva na licu mesta.

U tom razgovoru izneo je još kao razlog stvaranja VRP raniju istragu, koja je vođena u tom kraju po nekim islednicima, koja je samo uspela ustanoviti da u tom kraju postoji razgranata komunistička organizacija, ne samo u gradovima, već i u selima ali da zbog malobrojnosti redarstvenog aparata, koji je kod te istrage učestvovao ta istraga nije donela značajnijih rezultata.

Interesantna je konstatacija Kvaternika da jeons čudnjem primio vest o tome da se NOP u Sremu toliko razvijao da postaje komunističke organizacije i na selu. To nam ukazuje da je Kvaternik verovatno mislio da komunističke organizacije mogu postojati samo u fabričkim naseljima — među radništvom.

Pošto je izložio ove podatke Kvaternik je tada prešao na izlaganje o jednom vrlo važnom činu u ovoj »akciji«. O sastanku na kojem je donesen i pismeni dokument o obrazovanju Višeg redarstvenog povereništva. O tome je Kvaternik Svježiću rekao:

»9 avgusta 1942 god. oko 9 sati odvezao se Kvaternik po njegovoj naredbi i Sv ježić zajedno sa njime u vilu Slav ka Kvaternika tadašnjeg Ministra domobranstva i šefa »Poglavnikovog glavnog stana« u Tuškanac, te u prisustvu imenovane dvojice Slav ka Kvaternika, Viktora Tomića i generala Ivana Prpića, koji je bio administrativni šef »Poglavnikovog glavnog stana«, a koji su se u času dolaska Eugena Kvaternika i Svježića već tamo nalazili, prešlo se na sastavljanje odredbe VRP. Ona je sastavljena u vrtu vile Slav ka Kvaternika u Tuškancu u prisustvu svih imenovanih.

Diktirao je odredbu Slavko Kvaternik a pisao je general Prpić. Obzirom na brzinu kojom ju je Slavko Kvaternik diktirao bilo je jasno i vidljivo da je čitav tekst već ranije bio diskutovan i dogovoren, a da je to diktiranje koje je trebalo biti kao neki dogovor, bila stvarno samo formalnost.«

Sto se tiče same Otvorene zapovijedi, ona je postala osnovni dokument za čitavu ovu divljačku družinu. Ona predstavlja jedan od osnovnih dokumenata iz koje se vidi organizacija ovih zločinaca i zbog toga je dajemo u celini:

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
GLAVNI STAN POGLAVNIKA
GSP Br. 1481 1942

Zagreb 9 kolovoza 1942 god.

Predmet:

OTVORENA ZAPOVIJED

I. *Za područje velike župe Vuka osniva se » Više redarstveno povjereništvo« sa sjedištem u Vukovaru.*

Zadaća osnovnog redarstvenog povjereništva jeste, da smišljenim redarstvenim djelovanjem na području velike župe Vuka uspostavi mir i red i državnu sigurnost.

Više redarstvenim povjerenikom postavlja se Viktor Tomić upravitelj Ureda II i III UNS-a a njegovim zamjenikom Dr. Oktavijan Svježić nadporučnik UNS-a.

Višem redarstvenom povjereništvu oko ispunjenja zadatka koji su mu povjereni neposredno su mu podređeni:

— sve upravne vlasti
— sve redarstvene vlasti
— sve oružničke postrojbe i
— sve postrojbe ustaškog pokreta u koliko će sudjelovati kod izvršenja zadatka višeg redarstvenog povjereništva.

Na njegov zahtev i poziv imade zapovjedništvo II domobranskog zbora, koje su mu podređene sve domobranske postrojbe ustaške vojnice i Einsatzstalel a na području velike župe Vuka, odmah se odazivati sa zadaćom odgovarajućim snagama.

U tu svrhu odaslati će zapov jedništvo II domobranskog zbora jednog osobitnog častnika stalno u stožer redarstvenog povjerenika kao spoj.

II. — Stožer redarstvenog poverenika imati će ovaj sastav:

- ravnatelj i njegovi zamjenici
- veliki župan župe Vuka
- častnik za spoj II domobranskog zbora
- jedan častnik ustaške vojnice
- jedan častnik ovoga Einsatzastaltel-a i
- zapov jedni k oružničkog krila.

III. — Zapovjedništvo II domobranskog zbora imade dnevno stajati u najužem spju i osobnom dodiru gde se god potreba ukaže sa redarstvenim povjereništvom, te će usled toga redarstveno povjereništvo i njega, a zapovjedništvo zbora redarstvenog povjerenika obavještavati o svim događajima na području župe Vuka u susednim župama.

IV. — Sve upravne oblasti, sve redarstvene oblasti sva osadna zapovedništva domobranstva ustaške vojnice Einsatzastaltel-a i oružništva svaki će dnevno svoja izvješća o događajima na njihovom području neposrednom redarstvenom povjereništvu.

U osobito važnim slučajevima koji zahtevaju osobito tajnost teklićem (kurirom).

Ova izvješća imadu se tako slati da redarstveno povjereništvo bude u najkraćem roku obavješteno.

V. Stalni radni za cjelokupnu naoružanu snagu tj. za sve koji oružje nose, postojati će zapov jedništvo II domobranskog zbora u Vukovaru.

VI. Pokretni prijeki sud (pretsednik dr. Vidnjević) biti će u Vukovaru za sve kaznene postupke koji su zakonom za pokretne prijekne sudove uspostavljeni.

VII. Ova zapovjed imade se odmah izvršiti.

Po nalogu poglavnika
Zapov jedni k
Glavnog stana Poglavnika
Vojskovođa (Kvaternik) v.r.

Dostavlja se:

*Redarstvenom povjereniku g. Tomiću
Zapovedništvu II domobranskog zbora
Velikoj župi vuka
Ministarstvu unutrašnjih poslova
Ravnateljstvu za javni red i sigurnost
Zapovjedništvu ustaške nadzorne službe
Glavnom ustaškom stanu
Zapovjedništvu ustaške vojnice (oružništvo)
Zapovjedništvu Einsatzstafel-a
Zapovjedništvu ustaške železničke vojnice
Župnoj redarstvenoj oblasti u Vukovaru
Ispostavi žup. red. oblasti u Zemunu
Velikoj Župi Baranja u Osijeku
Velikoj župi Posavlje u Brodu
Župnoj redarstvenoj oblasti u Osijeku i
Župskoj redarstvenoj oblasti u Brodu.*

Zapoved, o kojoj je reč, ma koliko da je konkretizovala neka rešenja oko organizacije ove zločinačke svite, ona je ipak opšta. Kako se sve to trebalo sprovesti, o tome je Kvaternik dao posebna pismena i usmena uputstva Tomiću. Svježić o tome kaže:

»Ova odredba GSP je samo opšta, naime, koja se odnosi na svrhu stvaranja VRP-a tj. »smišljenim redarstvenim delovanjem itd.« tj. kako se ta svrha trebala sprovoditi vidi se samo, ali delimično, iz uputstva za rad, koje je dobio Viktor Tomić od zapovednika UNS Eugena Kvaternika i to pismeno, ali i ta uputstva samo delimično ilustruju ovlašćenja koja je Tomić Viktor dobio, jer postoje i usmena naređenja i nalozi i od Eugena Kvaternika i Pavelića, kojih se Tomić držao i iste izvršavao.«

I sam Svježić dalje kaže da Stožer, koji je predviđen u Otvorenoj zapovedi nije nikad ni osnovan. Sto se tiče Elikera, on je dolazio u kancelariju Tomića ili je Tomić odlazio kod Elikera, dok se sedište VRP nalazilo u Vukovaru. Kada se ono premestilo u Sr. Mitrovicu, onda je Eliker svega dva puta bio u Mitrovici.

Svježić je dalje rekao šta se i kako su se stvari oko obrazovanja VRP dalje odvijale, posle donošenja Otvorene zapovedi. Opisujući ta zbivanja Svežić kaže:

»Nakon sastavljanja iznesene naredbe GSP Eugen Kvaternik zajedno sa Viktorom Tomićem i Svježićem, vratio se u svom automobilu u grad. Automobil sa šoferom koji je dovezao Tomića do Slav ka Kvaternika u Tuškanac vratio se prazan u grad, general Ivan Prpić, odvezao se u svoju kancelariju da

bi dao lepo otkucati naredbu GSP i sve vlasti navedene u toj naredbi izvestiti, dok je Slavko Kvatrenik ostao u svojoj vili».

Kako se vidi, posle završetka sastanka u Tuškancu svaki od učesnika je otišao na svoju stranu. Šta se dalje dešavalo u ovoj zločinačkoj jazbini Svježić je zabeležio:

»Po dolasku u grad, pred zgradu UNS-e u Gornjem gradu na Markovom trgu, Eugen Kvaternik i Viktor Tomić otišli su odmah do Pavelića u zgradu preko puta biv. banskih dvora ne ulazeći uopšte u zgradu UNS, dok je Svježić otišao u zgradu UNS u svoju kancelariju.

Kod Pavelića mogli su ostati oko dva sata, dakle otprilike od 10-12 kada su se zajedno vratili u UNS i otišli u kancelariju Eugena Kvaternika».

Krug lica se proširivao. Kvaternik je počeo sa kompletiranjem najodgovornijih ličnosti u ovoj sviti. U već pomenutom Svježićevom elaboratu o tome piše:

»Nešto kasnije po njihovom dolasku bio je od Kvaternika pozvan dr Danko Viđali glavni pobočnik UNS a nešto posle njega i dr Oktavijan Svježić. U času kada je Svježić ušao Kvaterniku u kancelariju nalazili su se tamo Eugen Kvaternik, Viktor Tomić, dr. Danko Viđali i Drago Jilek (koga je verovatno Kvaternik odmah čim je došao pozvao k sebi).

Eugen Kvaternik je već diktirao dr Vidaliu uputstva za Viktora Tomića kojih se treba pridržavati u svome radu u VRP-u dok je Sv ježiću kazao da zajedno sa Jilekom i Tomićem razmisle koga od činovnika UNS da se dodeli u VRP. Uputstva koja je Kvaternik izdao, odnosno koja je diktirao Vidaliu a koje je Tomić jednom prilikom u Mitrovici Sv ježiću i pokazao, sadrže dve kucane strane većeg formata adresirane na Viktora Tomića kao šefa ureda II i IV UNS-e potpisane lično od zapovednika UNS-e Eugena Kvaternika. Broj je tih uputa V.T. (vrlo tajno), a iz glavnog pobočništva UNS-e«

O kakvim se uputstvima ovde radilo u Svježićevom elaboratu je zabeleženo:

»Ta uputstva su pisana po tačkama i sadrže precizno sva ovlašćenja kojima se može koristiti Viktor Tomić u svom radu. Među ostalim navodi se da ima odmah uvesti po svom dolasku redarstveni sat (što je Tomić kasnije i učinio sa 9 sati) u Vukovaru. Zatim slede naredbe tome da ima st rei jati kao taoce i to po deset lica za svako ubistvo a za koje se izvršioi ne pronađu, dok po 5 lica za svaki uništeni telegrafski stub, a bila je i naredba koliko ima streljati lica za sabotažu na že-

Ijeznici. Deset ili dvadeset lica kao taoce streljati za sabotazu na željeznici.

Stajalo je nadalje da se ta lica kao taoци imaju uzeti iz redova zatvorenika, koji su redarstveno ustanovljeni kao neprijatelji NDH.»

Vrlo je interesantna i Naredba Eugena Kvaternika o tome koje su sve vojne i civilne vlasti podređene Viktoru Tomiću. To je interni dokument UNS i on po samoj prirodi stvari uvek sadrži one odredbe koje se obično ne iznose na javnost. Ustvari on sadrži pravu istinu. Svječić je njoj posvetio dosta pažnje u svom Elaboratu:

»Zatim sledi naredba da su mu podređene vojne, civilne vlasti kako (sreski načelnici) tako i sav redarstveni i obaveštajni aparat na području velike župe Vuka. Za razliku od naredbe GSP kojom je osnovan VRP i koja naredba sadrži samo osnovne opšte razloge i ovlašćenja ova naredba Eugena Kvaternika kao zapovednika UNS-e tu naredbu GPS detaljizira, precizira i može se nazvati naredbom koja sprovodi naredbu GPS.

Osim toga u njoj je rečeno i napisano ono što se u naredbi GSP nije niti smelo niti moglo obzirom na veliki publicitet iste, dok je ova zadnja bila poznata najužem krugu ljudi i to isprva samo Kvaterniku, Tomiću i Vidaliu. Ta naredba je sastavljena odmah neposredno posle povratka Eugena Kvaternika i Viktora Tomića od Pavelića kod kojeg su bili na konferenciji oko 2 sata iz čega je potpuno jasno da je ona kod Pavelića dogovorena, kod njega i redigovana, po njegovom nalogu i njegovim znanjem sastavljena i da je samo u UNS-u kasnije normalno izdiktirana«.

Ispravna je Svječićeva opaska da ovakvu naredbu o streljanju talaca Kvaternik ne bi smeo sam na svoju ruku izdati, pogotovo napisмено, i iz toga jasno proizilazi i zaključak da je on morao o tome imati saglasnost i samog Pavelića.

»Verovatno je da bi se Eugen Kvaternik usudio učiniti odnosno dati usmenu zapovest o streljanju taoца, no sigurno, barme još u ono vreme ne bi se usudio pismeno narediti da nije imao od Pavelića u tom pravcu odobrenje. No, osim tih naredbi za rad VRP i to one javne od GSP a i ove tajne od Eugena Kvaternika, postojali su razlozi i ovlašćenja kojim se u svom radu Viktor Tomić rukovodio a koja su tokom rada VRP postala donekle vidljiva, a koja ovlašćenja nisu nigde pismeno formirana već su usmena i to od Pavelića i Kvaternika.

Datum pismenih uputstava Eugena Kvaternika, Viktora Tomića je 9 ili 10 avgust prema datumu 1942. god. direktive Eugena Kvaternika — vrlo tajno.»

Posle izdavanja uputstava o organizaciji i načinu rada, Kvaternik i društvo prešli su na izbor činovništva. U pomenu-tom Elaboratu je o tome zabeleženo:

»Dogovori između izbora činovništva trajali su čitavo posle podne 9- avgusta a i protegli su se i na 10. avgust 1942. god. Tim razgovorima nisu stalno prisustvovali svi gore navedeni već samo djelimično, dok je Viktor Tomić sa Kvaternikom uglavnom pitanje činovništva rješavao. Kako je u UNS-u bilo relativno dosta mali broj sposobnih islednika a i administrativaca, to se kod izbora nailazilo na dosta poteškoća obzirom na to što su ti baš bili potrebni i na zaštitnom redarstvu, a i u pojedinim kancelarijama UNS-e.«

Kako se vidi ovde se radilo samo o važnijim činovnicima, ustvari islednicima. Onima koji će voditi istrage i činiti kičmu ove zločinačke svite. Izbor ostalog osoblja Kvaternik je prepustio Tomiću. U Svjezićevom Elaboratu je o tome zabeleženo:

»Konačno je Kvaternik naredio Tomiću da iz svojih ureda tj. II i IV UNS-e, kojima je on bio šef, izabere po svome nahođenju ljude te da uzme i broj ljudi koje smatra potrebnim, dok je pojedine islednike odredio Kvaternik sa zaštitnog redarstva u Zagrebu, Vidaliu izdao nalog da odredi 3 daktilog raln kinje iz ureda prepisa UNS-e kojima je Viđali bio šef, te ujedno da izda nalog i dvojici administrativnih činovnika da odu na rad u VRP kao ispomoć voditelju administracije Svjeziću.

Već je tom prilikom posebno naredio Tomiću da ima najtačnije voditi kartoteku i da u tu svrhu uzme iz svoga ureda jednog činovnika koji je tom poslu vešt. O pouzdanosti tog čoveka za kartoteku nije bilo govora, jer je saznao da kod Tomića nisu radili nepouzdana ljudi a naročito oni na kartoteci.

Viđali je za vreme tih razgovora oko izbora činovništva tj. 9 i 10 avgusta dobio od Kvaternika nalog da u ime UNS-e ima izvestiti ZRO u Vukovaru, ispostave ZRO u Zemunu i Gradskom redarstvu u Mitrovici o stvaranju VRP, i njihovoj potpunoj podređenosti u svakom pogledu Viktoru Tomiću kao šefu VRP-a, osim toga da radio stanica izda nalog voditelju obaveštajnog ureda II u Zemunu Andriji Juratoviću da odmah dođe u Zagreb kod zapovednika UNS Kvaternika na raport što je Viđali sve i učinio«.

»Na osnovu tih razgovora oko sastava činovništva odlučio je Eugen Kvaternik da kao islednici budu dodeljeni VRP za zaštitnog redarstva u Zagrebu:

- 1. Stjepan BLAZEKOVIĆ*
- 2. Nikola FRANČETIĆ*

3. Krešo SUKLJE

4. KRAUIC ili KRALJEVIĆ

Prvi tj. Blaže kov ič bio je tkzv. specijalista za komunističke istrage, jer je komunističku referadu vodio na zagrebačkoj policiji još za vreme biv. Jugoslavije, a kasnije i Banovine Hrvatske te posle kao feferent ustaškog redarstva vodio već istrage na području velike Župe Vuka u Vukovaru i Mitrovici vodio istragu i šef polit, oteka ZRO u Vukovaru Otmar Schild-

Erancetić Nikola bio je poznat zbog sudelovanja kao referent i islednik u velikoj komunističkoj istrazi u Sarajevu. To je bilo u decembru 1941. i januaru i februaru 1942. god. dok su zadnja dvojica Šuklje i Kraljić važili kao dobri referenti po komunističkim istragama — još iz godine 1941. pa nadalje.

Kasnije za vreme boravka VRP u Mitrovici bio je dodeljen na rad u VRP kao islednik raniji ravnatelj redarstva u Sarajevu i Travniku dr. Branko Điković, ali bio je u Mitrovici svega oko 10 dana.

Kod istraga je Francetiću posebno ispomagao i Andrija Juratović iako mu je glavna dužnost bila brinuti se i voditi obaveštajni ured i tim podacima snabdevati Tomića. Tomić je takođe uzeo iz svoga ureda, posebno IV, jedan izvestan broj agenata, od kojih su neki radili još kod njega na redarstvu u Zvonimirovoj ulici u 1941. godini.»

Kvaternik je pri ovoj zločinačkoj sviti organizovao i jedno odeljenje, kojem je namenuo da vrši propagandu ovih zločina. O tome u pomenutom Svježićevom elaboratu piše:

»Na traženje zapovednika HNS Eugena Kvaternika, ured propagande dodelio je VRP-u dva svoja činovnika i to:

1. Dr. Leopolda BELOBRAJDICA

2. BREKALA

Oni treba da vrše propagandu te da sve presude preko pokretnog suda obavljaju tj. da daju štampati, kao i oglase u kojima su navedena lica koja su streljana kao taoci, ostala propaganda trebala se sastojati u štampanju letaka i proglasa, upućena na pravoslavno stanovništvo koje se nalazilo po šumama u odmetništvu da se vrate svojim kućama a tekst tih proglasa i sadržaja bio je imenovanoj dvojici potpuno prepušten, data im je samo linija i direktiva.

Kao administrativci bili su dodeljeni u VRP-e kao voditelj celokupne administracije:

1. dr. Oktavijan SVJEZIC
a kao pomoćnici — činovnici:

2. Dragutin VITASEK

3. dr. Vjekoslav ZGOMBA

Poslednji je došao znatno kasnije i to na traženje Svježića telefonom od Kvaternika zbog velikog administrativnog posla«.

Kao drugi važan organ u ovom staško-nemačkom pohodu na Srem, obrazovan je i Pokretni pneki sud, u sastavu:

1. Predsednik dr. Ivan VIGNJEVIC

2. drž. tužilac dr. Vladimir VRANKOVIČ

3. Članovi veća: Ljudevit IVEKOVIČ

dr. Krunoslav TOREDSKI«

Kvaternik je naredio Tomiću da obrazuje i kartoteku uhapšenih, oteranih u logor i streljanih lica. U tu svrhu a prema Svježićevo elabratu su određeni:

»Za vođenje kartoteke bili su određeni iz Zagreba kao š e f :

1. Nikola VLAHUTIN

2. Marijaha PAVOKOVIC

3. Valeri ja NORSIC

Zadnje dve kao pomoćnici, koji su već radili u Zagrebu u kartoteci dok je Nikola Vlahutin radio kod Tomića u uredu IV na kartoteci već duže vremena«.

Osim napred navedenih islednika, ekipi su predata još dva lica koja su imala status islednika, a koja su ovamo dodata, specijalno svaki po drugom osnovu. To su Ivica Sarić i Božo Verner.

Prvi od dve dvojice tj. Ivica Sarić, bio je emigrant, pripadnik Paveličeve telesne bojne, po činu nadporučnik, a još iz vremena emigracije lični prijatelj Eugena Kvaternika, a bio je jedno duže vreme, za vreme emigracije i zajedno interniran sa Kvaternikom, u logor na Liparima u Italiji. Po dolasku u zemlju njihovo prijateljstvo se i dalje nastavilo, ili još tačnije rečeno i produbilo. Sarić je postao neka vrsta Kvaternikove lične pratnje, iako je službenu pratnju Kvaternik imao, kakvu je hteo. Praktično Sarić je bio čovek Kvaternikovog ličnog povere nj a.

U Više redarstveno povereništvo bio je đodeljen, za razliku od ostalih, bez ikakvog posebnog zaduženja, kao što su imali ostali islednici. S obzirom da se Sarić dobro poznavao, iz emigracije, i s Viktorom Tomićem, to su ostali izvlačili zaključak iz toga da je Kvaternik Sarića postavio u ovo društvo kao neku vrstu svoje lične kontrole. On je trebao da bude kontrola svih u Povereništvu. Dokumentuju to s time što je Kvaternik imao običaj da svakog kontroliše i proverava.

Drugi od ove dvojice, Božo Verner, također je određen na rad u VRP, po ličnom naređenju Kvaternika. Istina ovog sasvim po jednom drugom osnovu. Kvaternik je rekao Svježiću da je Vernerà primio na želju Vernerovog oca Ivana Vernerà, tadašnjeg gradonačelnika Zagreba, jer je Ivan, u jednom razgovoru s Kvaternikom rekao da bi imao želju da mu sin negde i nešto radi- Kvaternik je ispunjavajući želju gradonačelniku Verneru odredio Božu Vernerà na rad u povereništvo. Tu je želju Verner izrazio Paveliću a ovaj preneo Kvaterniku. Kvaternik je rekao da je Vernerà primio samo zato da bi se otarasio dosadivanja Vernerovog oca, a inače da je Božo bio nesposoban za svaki rad. U tom pravcu on je rekao da mu i ne daju nikakav posao, jer bilo kakav posao da mu daju, on je toliko nesposoban da će ga pokvariti. Zato je Kvaternik rekao Tomiću i Sv ježiću da Verner bude u Vukovaru, u toj ujdurmi, kako mu se — njemu Kvaterniku ne bi prebacivalo da zapostavlja sina gradonačelnika.

Ovoj sviti Kvaternik je priključio i »Povereništvo Ustaške nadzorne službe za Veliku župu Vuka i grad Zemun« koje je bilo sa sedištem u Zemunu. To je i bio razlog da je Kvaternik pozvao Andriju Juratovića, šefa Povereništva, još prvih dana oko organizovanja VRP, u Zagreb na referisanje.

Kvaternik je s Tomićem poslao u Srem i znatan broj prevoznih sredstava, a uglavnom autobusa, za prevoz uhapšenika ili još više za prevoz njegovih trabanata, prilikom odlaska u sela radi hapšenja stanovnika. Zato je za šefa celokupnog voznog parka on odredio lice. O tome Svježić je zabeležio:

»Sei celokupnog automobilskog parka, kako privatnih automobila, taksi i autobusa bio je lični šoter Viktora Tomića Trnski Ivan koji je od ranije bio Tomićev šoter i koji je zajedno sa njime i sa autom, u kome se Tomić vozio u Zagreb došao u Vukovar. Auto je bio plave boje, sportski, američke marke, dvosed, ali nazad je imao jedno pomoćno sedište, koje je obično bilo zaklopljeno, i po potrebi se moglo otvoriti. Na traženje Eugena Kvaternika još u Zagrebu načelnik grada Zagreba Verner Ivan, dodelio je na rad u VRP 4 ili 5 putničkih autobusa, zajedno sa šoierima. Autobusi su bili plave boje, zatvoreni i ranije služili za civilni saobraćaj po Zagrebu. Soteri su bili u šoierskim uniformama sličnim tramvajskim u tim su autobusima pojedini referenti, posebno Blažeković Stjepan išli na teren sa pratnjom radi hapšenja, a takođe su nošeni ljudi na streljanje. Osim tih autobusa Tomić je za vreme rada VRP izdao nalog za rekviziciju i privatnih automobila na području velike Zupe Vuka za potrebe VRP-a. Takvih rekveriranih automobila koji

su rekverirani zajedno sa svojim vlasnicima kao šoferima moglo je biti 10-15, a služili su činovništvu za vožnje, a posebno referentima za dolaženje i odlaženje na posao.

NOVA STRELJANJA U DUDIKU

Kada je izbor ljudstva završen, Tomić i njegova zločinačka svita krenuli su za Vukovar. Utvrđeno je da ova svita nije došla u jednoj grupi. Najpre je za Vukovar krenuo sam Viktor Tomić, u pratnji svoje dve daktilografinje, Brankom Kos i Zlatom Kanjuh, te još otprilike oko 15 agenata i šoferom Ivanom Trnskim. I dokumenti i sećanja nekih od učesnika govore da je to bilo 11. VIII 1942. godine. Kakva je situacija nastala, Tomićevim dolaskom, u samoj Župskoj redarstvenoj oblasti, o tome je dao podatke Stjepan Flaker, koji je u to vreme bio činovnik u Župskoj redarstvenoj oblasti. Opisujući to stanje Flaker kaže:

»Sećam se da je u avgustu 1942. god. jednog dana došla u Vukovar jedna grupa agenata ustaškog redarstva iz Zagreba na čelu sa Viktorom Tomićem i Kvaternik Didom, glavnim ravnateljem ravnateljstva za javnu bezbednost i red i oni su zauzeli ceo prvi sprat župskog redarstva, a službenici župskog redarstva, osim onih koji su bili u političkom odeljenju, prebačeni su u prizemlje odnosno zgradu kotarske oblasti u Vukovaru, gde sam bio prebačen i ja. Se/ župskog redarstva u to vreme bio je Majcan Dragutin, koji se u to vreme jako uzrujavao i izgubio glavu, a njegova glavna briga po nalogu Tomića bila je da budu iskopane rupe u Dudiku za pokapanje žrtava. Drugu funkciju za to vreme on nije imao.

Kod političkog odseka žup. redarstva bio je Šild, a mislim da je bio Baranović, Blažeković dok se drugih ne sećam, a iste i ne znam kakvu su oni funkciju vršili za vreme akcije Tomićeve, jer ja nisam imao tamo uopšte pristupa. Znam da je za celo vreme akcije Tomić Viktora, koja je trajala jedno 16 dana, vršeno hapšenje po Sremu i da su ljudi dovažani automobilom i raznim drugim prevoznim sredstvima u Vukovar i smeštani u magazin kod železničke stanice i odande vođeni na streljanje bilo po osudi prekog suda bilo kao taoci. Cuo sam da je trebala akcija za vreme Tomića početi s Vukovarom i okolnim selima. No, poznato mi je da je za sela vukovarskog sreza garantirao Sipiš Vladimir, tadašnji kotarski predstojnik koji se zauzeo da se ta akcija ovde ne počne, pa je tako verovatno otpao i Vukovar te je akcija počela sa Sidom, Ilokom i drugim mestima donjeg Srema«.

PROGLAS

Po nalogu Glavnog Stana Poglavnika došao sam u Veliku župu Vuka, da uzpostavim red i mir na njezinom čitavom području.

Od postojanja Nezavisne Države Hrvatske, hrvatska državna vlada uvijek je nastojala, da se na području Velike župe Vuka sva pitanja rješavaju mirnim putem. Uza sve to jedna grupa zločinaca ne će da vi stanovnici ove župe uživajte plod vaše muke i vašeg rada.

JA SAM DOŠAO U OVU ŽUPU DA VAS OSLOBODIM OVIH ZLIKOVACA. Dolazim vam kao prijatelj, koji osjeća za ovu vašu sriemsku grudu isto kao i vi. NE ĆU PRAVITI RAZLIKE DA LI JE TKO RIMOKATOLIK, PRAVOSLAVNI, EVANGELIK ILI KOJE DRUGE VJEROISPOVIJEDI, JER SU SVI GRADANI PRED ZAKONOM JEDNAKI, A MOJA JE ZADACA, DA KAZNIM KRŠITELJE ZAKONA MA GDJE SE ONI NALAZILI I MA KOJE POLOŽAJE ZAUZIMALI.

Imadem na raspolaganju dovoljno snaga, da uništim sve neprijatelje Nezavisne Države Hrvatske i novog evropskog poredka.

Dolazim u času; kada pobjedonosne njemačke i savezničke vojske zadaju zadnji udarac Sovjetskoj Rusiji.

Na vama je, stanovnici ove župe, da pokažete da ste svi uz Državu i da iz svoje sredine otjerate i prokažete vlastima sve zlikovce.

SVAKOG TKO RADI PROTIVNO, STIĆI ĆE ZASLUŽENA I NEUMOLJIVA KAZNA.

VUKOVAR, 10. kolovoza 1942.

ZA DOM — SPREMNI!

Viši redarstveni povjerenik
Velike župe Vuka:

Odmah po dolasku u Vukovar, Tomić je svoj dolazak objavio jednim proglasom. Proglas je datiran s 10. VIII. 1942. a glasi:

»Po nalogu Glavnog stana Poglavnika došao sam u veliku župu Vuka da uspostavim red i mir na čitavom području Srema. Od postojanja Nezavisne Države Hrvatske hrvatska državna vlada uvek je nastojala da se na području velike župe Vuka sva pitanja reše mirnim putem. Uza sve to jedna grupa zločinaca neće da vi stanovnici ove župe uživete plod Vaših muka i Vašeg rada. Ja sam došao u ovu župu, da vas oslobodim ovih zlikovca«.

Kad se kasnije vide svi zločini Tomića i njegove svite dobiće se i jasna slika, kako je ovo što Tomić govori ironija zdravom razumu. A i iz onog što je napred navedeno (streljanja, hapšenja, odvođenje u logor) jasno dokazuju kako je ustaška vlada uvek htela da se sva pitanja reše »mirnim« putem.

Pada u oči da se Tomić jako »zabrinuo« za plod muke i rada sremskog stanovništva. A zna se koji je to plod-žetva. To samo potvrđuje ranije naše navode da su Pavelić i njegove gazde Nemci imali nameru da opljačkaju žetvu.

U daljem tekstu Tomić je još ironičniji. On kaže *»Dolazim vam kao prijatelj, koji osjeća za vašu sremsku grudu isto kao i vi. Neću praviti razlike da li je neko katolik, pravoslavan, evangelik ili koje druge vjeroispovesti, jer su svi građani pred zakonom jednaki, a moja je zadaća da kaznim prekršitelje zakona ma gdje se oni nalazili i ma koje položaje zauzimali. Imam na raspoloženju dovoljno sile, da uništim sve neprijatelje NDH i novog evropskog poretka. Dolazim u čas kad pobedonosne nemačke i savezničke vojske zadaju i zadnji udarac Sovjetskoj Rusiji.*

Na vama je stanovnici ove Župe da pokažete da ste vi uz državu i iz svoje sredine oterate i pokažete vlastima sve zlikovce.

Svakog koji radi protivno stići će zaslužena i neumoljiva kazna«.

Prijateljstvo o kojem Tomić govori su, kako će se kasnije videti, najteži zločini koje je Tomić počinio.

Ostali Tomićevi satrapi došli su sledećih dana, u grupama ili pojedinačno. Neki, kao što su Branimir Điković, Vjekoslav Zgomba i Rudolf Reti, došli su nešto kasnije, kad je Tomić prešao iz Vukovara u Mitru vicu.

PROGLAS

Na području Velike župe Vuka pokušavaju u zadnje vrijeme partizanski zločinci ometati mir i red pojedinačnim napadajima na mirne građane, kao i napadajima na državnu i privatnu imovinu.

Kako su ti razbojnici svoja odvratna djela vršili u glavnom noću, odlučio sam u interesu države kao i u interesu građana i njihove imovine skratiti slobodno kretanje i ograničiti ga od

5 sati u jutro do 20 sati na večer.

Upozoruje se cjelokupno stanovništvo Velike župe Vuka, da će se prekršitelje ove odredbe **najstrože kazniti i to: prvi puta sa 30 dana zatvora i 10.000 Kuna globe**, dok će u ponovljenom slučaju biti stavljeni pod **Pokretni Prieki sud**.

ZA DOM SPREMNI!

Visi redarstveni povjerenik
Velike župe Vuka

Viktor Tomić v. r.

Vukovar, 12. kolovoza 1942.

Svega 3 dana posle objavljenog proglasa o Tomićevom dolasku u Srem i čim su zločini otpočeli — Okružni komitet KPJ je izdao jedan proglas, o ustaškom teroru, koji je trebao da otpočne, odnosno koji je već otpočeo. Proglas je upućen »SVI-MA NARODIMA SREMA!«,

Pošto je izneo zločine koje je okupator vršio i imao nameru da još izvrši i dao pravno-političku kvalifikaciju tih zločina, OK dalje nastavlja:

»Narodi Srema, Srbi. Dajte oružani otpor razbojnicima koji dolaze u vaša sela i gradove da vas ubijaju i pljačkaju. Solidarišite se sa progonjenim i pomazite im. Ne dozvolite da neprijatelj odvodi grupu po grupu iz naših sela i gradova i da ih streljaju, već se složno jedinstveno oduprite plaćenicima okupatora koji hoće da vas istrebe sa vaše rođene zemlje. Progonjene mora braniti ceo naš narod, jer odbrana njihovih života jeste stvar sviju nas. Ne sme se naći ni jedan čovek, ni jedna kuća koja ne bi pružila onima koje gone pobesnele lašističke zveri. «

Od posebnog je interesovanja i način koji je OK odabrao kao najbolji za borbu naroda protiv fašističkih zločinaca. OK piše:

»Hrvati i Nemci! Dignite svoj glas u zaštitu progonjenih Srba. Ne dozvolite da oni koji vas ugnjetavaju, koji su vam uzeli slobodu i pljačkaju vas, uništavaju srpski narod. Okupator i njegove sluge Paveličeve ustaše ubijaju i progone i poštene Nemce i Hrvate, oni su neprijatelji i hrvatskog i ne mač kog naroda. Zato svi zajedno sa Srbima ustanite u odlučnu borbu za zaštitu progonjenih Srba, jer time ćete braniti i sebe, svoju slobodu i prava. Vi, Nemci i Hrvati, treba da se nalazite u prvim redovima boraca protiv planova okupatora da između sebe zavadi narode Srema. Spas svih naroda Srema leži u jedinstvu i borbi Srba, Hrvata, Nemaca i drugih protiv okupatora i njegovih slugu. Vi ne smete mirno gledati a još manje se solidarisati s banditima koji svakodnevno streljaju na stotine Srba, Hrvata i Nemaca. Vi ne smete pomagati okupatora, jer ko njemu pomaže, neprijatelj je naroda i njemu će narod već sutra suditi. Dan pobeđe nad Hitlerovim hordama nije daleko.«

I na kraju OK se ponovo obratio srpskome narodu i kaže, da bude i od sada jedinstven kao što je bio i do sada. »Sve što žrtvujemo za našu slobodu, za slobodu svoga naroda neće biti uzalud«, poručuje OK KPJ. Isto tako OK je istakao i nekoliko osnovnih postavki u kom pravcu treba razvijati borbu. Među najglavnijim OK navodi ooružano bratstvo i je-

dinstvo svih naroda Srema. On kaže da će borba biti protiv okupatora i njihovih slugu utoliko lakša, ukoliko narodi Srema budu jedinstveniji.

U međuvremenu Tomić je svojim nalogom VT 11 naredio sreskom načelniku Vladimiru Šipušu da ima rekverirati sve automobile i to kako luksuzne tako i teretne s područja vukovarskog sreza. Kasnije je ta naredba izdana i svim ostalim sreskim načelnicima u Sremu. I ne samo sreskim načelnicima u Sremu, nego je 12. VIII u 19,30 časova Tomić poslao jednu depešu Zapovedništvu UNS-e u Zagreb, na ruke Danka Vidali-ja, šefa Kvaternikovog kabineta, od kojeg je tražio da i on u Zagrebu rekvirira što više autobusa i privatnih automobila i da ih odmah uputi za Vukovar.

13. VIII. 1942. Tomić je ponovo izdao jedan proglas o svojim namerama i zadatku zbog kojeg je došao. On navodi da se neće nikome ništa dogoditi ko mirno radi svoj posao i poziva »pobunjenike« da se vrate iz šume i da im se ništa neće desiti sa strane vlasti.

Naravno da je ovo bila samo zamka na koju se istini na volju, niko nije uhvatio.

Istoga dana 13. avgusta 1942. god. kada se proglas pojavio na ulicama, Viktor Tomić dočekuje Eugena Kvaternika u Vukovaru u čijoj su pratnji i dva njegova lična sekretara: Drago Cubelić i Mladen Marković. On je svoj dolazak nagovestio Tomiću još u Zagrebu.

Tomić se ne raduje Kvaternikovom prisustvu, jer dobro zna da je to kontrola njegovog rada. Već tada se znalo da Viktor Tomić nije bio zadovoljan položajem koji je zauzimaao u ustaškoj državi, smatrajući se ravnim, ili bar daleko bližim položaju Eugena Kvaternika. Intimno je to više puta za vreme boravka u Sremu i rekao Oktavijanu Svježiću. Prisustvo Kvaternika u Vukovaru samo mu je smetalo jer je lično za »srem-ske akcije« očekivao unapređenje.

Eugen Kvaternik je, međutim, i dalje njegov formalni šef, iako Tomić ima neposredno naređenje od Pavelića kako da postupi u Sremu. Ipak, na zvanični akt potpis je stavio Eugen Kvaternik, šef UNS-e.

Odmah po dolasku u Vukovar, Kvaternik naređuje Tomiću da pozove na sastanak u Vukovar sve ustaške logornike i predstojnike kotarskih oblasti s područja Velike župe Vuka. Kvaternik želi da im lično da direktive za rad za vreme dok traje Tomićeva akcija u Sremu.

Sedeći za istim stolom s Kvaternikom, njegovim sekretarima i Dragom Jilekom, koji je takođe doputovao u Vukovar, Tomić mrko posmatra šefa UNS-e, ali u potpunosti izvršava naređenje. Na zahtev da se odmah pozovu svi ustaški logornici i predstojnici kotarskih oblasti, Tomić prilazi telefonu i poziva ih odreda. Sastanak je zakazan za 14. avgust 1942.

Za vreme večere Tomić čuti. Pažljivo sluša Kvaternika... Šef UNS-e govori o detaljima akcije. Za Tomića, koji zna šta stoji iza svake Kvaternikove reči ništa nije novo. Jedino, možda, da je lični dolazak Kvaternika u Srem trebalo da podigne njegov autoritet kod domaćih ustaških funkcionera pred samu akciju. Tomićeva surevnjivost je pogođena do patološke mere, jer je ubeden da je dovoljan sam sebi, da je dorastao za zločine koje će počinuti. Činjenica je, ipak, da on — Viktor Tomić — u Sremu bio i za domaće ustaške lidere, a pogotovu »prekrštene Mačekovce« sasvim beznačajna ličnost u poređenju s Kvaternikom, čija je ustaška reputacija još od marsejskog atentata bila poznata.

Ima simptoma da je taj Tomićev kompleks niže vrednosti odigrao priličnu ulogu u mahnitanju i sprovođenju zločina, iako je isto tako sigurno da su obimi akcije i zverstva bili potpuno planirani na onom tajnom sastanku kod Pavelića.

Za vreme večere, pošto su već svi predstojnici kotarskih oblasti bili pozvani, Kvaternik se odjednom obratio Tomiću:

P^oZŪVI odmah i ravnatelja gradskog redarstva iz Hrvatske Mitrovice Eugena Đurića! On takođe treba da prisustvuje sastanku.

Kvaternik traži očevidno prvu »kariku« u lancu »akcije«. Obavešten je da je pre dolaska Tomića u Vukovar, u Sremskoj Mitrovici uhapšeno nekoliko učenika pod optužbom da su članovi Saveza komunističke omladine Jugoslavije... U Rumi je sve bilo spremno za akciju. Podrobnije informacije o tome je dobio od Otmara Šilda.

Napetost dostiže vrhunac... Sve je proračunato a Kvaternik se u razgovoru sa saradnicima tačno pridržava koncepcije »o smišljenoj akciji redarstva, špijunaže i vojske«.

Sastanak ustaških logornika i kotarskih predstojnika iz svih deset sremskih srezova, s ustaškom ekipom iz Zagreba, za-

kazan je u službenim prostorijama Dragutina Majcana, šefa Župske redarstvene oblasli u Vukovaru.

Već sutradan, 14. avgusta 1942. u Vukovar su počeli da stižu jedan za drugim logornici i kotarski predstojnici. Ovom sastanku, prema podacima kojima se danas raspolaže, prisustvovali su: Eugen Kvaternik, Viktor Tomić, dr Jakob Elikar, dr Oktavijan Svježić i deset kotarskih pretstojnika: dr Vladimir Sipuš, iz Vukovara, Nikola Ilić, iz Sida, Franja Mikulandi, iz Iloka, Kašpar Grgoković, iz Iriga, Zdravko Ježić, iz Sremske Mitrovice, Oskar Banjac, iz Sremskih Karlovaca, Adam Romeč, iz Stare Pazove, Franja Gregurek, iz Rume, Milko Svuger, iz Zemuna, Ivan Tolj, iz Vinkovaca i jednim delom Drago Jilek, funkcioner UNS-e iz Zagreba. Sem njih jednom odvojenom sastanku su prisustvovali i ustaški logornici iz sremskih srezova.

Ovoj ustaškoj konferenciji, koja će se tako kobno odraziti na stanovništvo Srema, predsedavao je Eugen Kvaternik. On je, pre svega, iako je o tome već postojao raspis Ministarstva unutrašnjih poslova, svim prisutnima rekao da su od toga trenutka u svom radu potčinjeni neposredno Višem redarstvenom povereniku Viktoru Tomiću. Dalje je sledila »tehnika« postupka oko policijskog časa i hapšenja, uputstva o podnošenju izveštaja i spiskova ubijenih ustaša i nemačkih vojnika u Sremu radi odmazde nad uhapšenim simpatizerima NOP-a.

Sreski načelnici su posle toga referisali svaki o situaciji u svom srezu. Ukratko, svi sreski predstojnici su govorili »o opasnoj situaciji posebno u selima«. Većina sreskih načelnika čija je teritorija graničila s područjem Fruške gore, isticala je da »u Fruškoj gori postoji jaka skupina partizana, tražeći jednu vojnu akciju baš na području Fruške gore«. Jedino je sreski načelnik iz Vukovara Vladimir Sipuš izjavio »da je na području njegovog sreza relativan mir«.

Jakob Elikar veliki župan, je podržao izlaganje sreskih predstojnika, ali ni Kvaternik ni Tomić nisu bili zadovoljni njihovim rad U saslušanju Zdravka Ježića, kotarskog predstojnika iz Sremske Mitrovice, pred organima naše bezbednosti stoji zabeležen i ovaj detalj:

»Negde u prvoj polovini avgusta 1942. stigao je u Vukovar Viktor Tomić, šef Višeg redarstvenog povereništva u Vukovaru, sa specijalnim ovlašćenjima. Objavio je proglas da je došao da napravi red i mir, a odmah posle toga pozvani su svi sreski načelnici. Primio nas je u zgradi Župske redarstvene oblasti i održao nam govor u kojem je nas — kotarske pretstojnike — optužio da smo krivi za neredu u Sremu. Istakao je da je na stolu jednog kotarskog predstojnika nađena slika

kralja Petra, a da se po prostorijama drugoga (tu je ciljao na mene) slobodno šetaju partizani. Odmah posle toga, on nas je otpustio i mi smo otišli u Županiju gde nam je Elikar naredio da ga sačekamo. Pitali smo Elikera šta smo mi krivi za to, našta nam je on odgovorio da Viktor Tomić ima sasvim drugačije izveštaje o stanju u Sremu i da nas smatra krivcima za sve to, jer smo u dobrim odnosima sa srpskim stanovništvom... »

Kotarski predstojnik Ježić očevidno je prenebregao činjenicu da je sastanak s njima održao Eugen Kvaternik i da je on vodio glavnu reč na tom sastanku, a ne Tomić. Još jedan detalj! dr Oktavijan Svječić, Tomićev zamenik u toj krvavoj ustaškoj orgiji u Sremu, u svojoj izjavi pred organima službe državne bezbednosti, doslovno kaže u vezi sa ulogom sreskih načelnika: »Za celo vreme rada Višeg redarstvenog povereništva u Vukovaru, a tako isto i u Sremskoj Mitrovici, sreski načelnici su sva naređenja u celosti izvršavali...«

Evo još jednog detalja koji govori o odgovornosti sreskih načelnika za saučesće u pokolju stanovništva Srema. U svojoj izjavi pred Anketnom komisijom za ratne zločine, 14. septembra 1945. Ježić izjavljuje:

»U mesecu junu 1942. godine, čime je izvršena kosidba, došao je dr Petar Gvozdić u Sremsku Mitrovicu i održao konferenciju s pripadnicima ustaškog logora. Ja nisam pripadao ustaškom logoru ali me je on, drugog ili trećeg dana po njegovom dolasku, pozvao i rekao da se po mome srezu pali žito, a da ja nisam ništa preduzimao i da se nešto mora energično preduzeti. Tada je predložio da s njim, logornikom Andrijom Krzmanovićem i Ferdom Knezom, gospodarstvenim poverenikom za župu Vukovar pođem u Zagreb i da tamo o svemu obavestim ministre gospodarstva dr Tota. Pristao sam da s njime pođem, a kad smo došli u ministarstvo, on je o svemu reterisao Totu, a ovaj je razgovarao s predsedništvom vlade i s nama pošao tamo. Odavde su nas poslali u zgradu na Markovom trgu, gde nas je primio Poglavnik. Dr Gvozdić je u održanom govoru pred Poglavnikom i njegovom pratnjom izložio stanje žetve u Sremu i paljenja, pa je tada Pavelić odlučio da se upute obezbeđenja i, na predlog župana Balena, pozvao je majora Turkovića, komandanta novoosnovane poljske straže. Njemu je poverio da sa svojih 300 ljudi dođe u Srem i povede obezbeđenje žetve...«

Nešto kasnije, međutim, Petar Gvozdić je boraveći u Sremskoj Mitrovici, sudeći po onom što je pronađeno u ustaškim arhivama, ponovo obavestio Pavelića o situaciji u Sremu, i da su se partizanske akcije pojačale. U Pavelićevom glavnom stanju ustaški bojnik Zmavec primio je lično od Gvozdića telegram

poslan preko telefona. To je onaj isti telegram čiji je sadržaj Slavko Kvaternik pročitao na sastanku u njegovoj vili na Tuškancu.

O svim ovim pojedinostima znali su svi kotarski predstojnici, a što je najvažnije i svi su zahtevali upućivanje hitne vojne pomoći u Srem. Na kraju dvočasovnog sastanka, Kvaternik je izjavio »da će vojna akcija usiediti, ali da on lično još ne zna kada«. Očevidno nije želeo da otkrije sve karte, iako je dobro znao da je baš na njegov predlog prihavčena njegova *»smišljena zajednička akcija redarstva i vojske«*.

Cim su sreski načelnici napustili prostorije Župske redarstvene oblasti, a s njima i Jakob Elikar, Kvaternik se povukao sa Svježićem da mu da instrukcije o vođenju »administracije«. Insistirao je na redovnom podnošenju izveštaja centrali UNS-e i urednom vođenju kartoteke.

Izveštaje slati svakog dana, poštom ili tekličima« — naredio je Svježiću upravo u trenutku kada je u Majcanovoj kancelariji zazvonio telefon. Svježić uzima slušalicu. Za trenutak je u kancelariji zavladala tišina.

— Stigao je Šild! Traži da ga primite! — reče kratko

— Neka odmah dođe!... Šta je sa Đurićem — dobacio je Kvaternik gledajući u Tomića.

— Javio je da dolazi. Očekujem ga svakog trenutka!

Desetak minuta kasnije ušao je krupan plav čovek u pratnji Majcena.

— Šild?

— Da, ja sam! — odgovorio je čovek u uniformi naciste.

Tomić ga zagleda namršteno. Nikada ranije nije video Otmaru Šilda, ali zna da je on u nacističkoj partiji neki funkcioner i savetnik nemačkog vojnog komandanta u Rumi. Pored toga, ovaj beočinski folksdojčer je i šef političkog odseka Župske redarstvene oblasti u Vukovaru. Istovremeno i zamenik šefa Župske redarstvene oblasti za Veliku župu Vuka. Dakle, neposredno potčinjen Viktoru Tomiću.

Na njegovu inicijativu još pre dolaska Tomića u Rumi je stvoren jedan koncentracioni logor. U njemu je bio veći-broj uglednijih ljudi iz Rume i okoline koje je Šild zatvorio da budu taoci. Lično je napravio spisak tih lica, jer je, rodnom iz Srema, dobro poznao mnoge ljude, a uživao je poverenje nemačkog komandanta rumskog garnizona. On se upravo vraćao iz Rume gde je izvršio kontrolu nad logorom, pa je zatražio prijem kod

Tomića da mu referiše o situaciji. No, Tomić je, iako tog trenutka njegov formalni pretpostavljeni, bio u društvu s Kvaternikom, pa je Sild morao lično njemu i da podnese izveštaj.

Sildov referat bio je opsežan. On je obavestio iunkcionere UNS-e da je o formiranju Višeg redarstvenog povereništva za Srem obavestio i nemačkog komandanta u Rumi. Naravno i s Tomičevim specijalnim ovlašćenjima da strelja taoce u slučaju, ako se ne može utvrditi izvršilac atentata na nemačke i ustaške funkcionere ili javne objekte.

— *Nemački komandant traži od vas, gospodine povereniče — obratio se Sild Tomiću — da dozvolite streljanje tih talaca zbog ubistva četvorice nemačkih vojnika... Ja bih vam takođe sa moje strane predložio streljanje talaca, jer su nedavno ubijena i četiri člana našega Kultur bunda...*

Sild je pružio Tomiću ceduljicu s ispisanim imenima četiri ubijena kulturbundaša.

Kvaternik i Tomić su se pogledali. Oko usana šefa UNS-e zatitrao je osmeh. Kao poručeno! Zahtev nacističkog komandanta za streljanje talaca došao je u pravi čas. Prilika da se i ubuduće streljaju taoци nekontrolisano i neovisno od nemačke komande! Nacisti su ovim zahtevom, po njegovom mišljenju vezali sebi ruke. Jer, zapravo su baš oni bili prvi koji su zahtevali ovakva streljanja!

Dok su razgovori sa Sildom trajali, opet je zazvonio telefon. Na aparatu je bio nemački major iz Rume. Govorio je s vojnog telefona i slabo se čuje. Tomić ništa nije razumeo. Slabo je govorio nemački. Od stola se digao Eugen Kvaternik. Nemački komandant nije znao da je Sild već u Vukovaru, pa je lično tražio da se dozvoli streljanje 50 talaca za pet ubijenih nemačkih vojnika.

— *Da, o tome sam već obavestien!* — rekao je Kvaternik — *Si/d je ovde na relerisanju... Mi smo saglasni sa streljanjem, a vi se o detaljima dogovorite s njime.... On je ovlašćen da izvrši streljanje.*

Dok je Kvaternik vodio ovaj razgovor, Tomić, Svjezić i Sild pažljivo su slušali svaku njegovu reč. Sild je odmah sve razumeo i ni najmanje se nije iznenadio kada mu je Kvaternik naredio da otputuje istoga dana u Rumu i sastavi spisak talaca za streljanje, birajući najuglednije ljude iz Rume i okoline.

— *Dakle, Sild, za svakog nemačkog vojnika 10 talaca! Birajte ih u redovima intelektualaca, imućnijih ljudi... To isto učinite i za ona četiri ubijena člana Kultur bunda.*

Sild se digao od stola. Sada je imao u rukama potrebno ovlašćenje i za njega nije bilo više dvoumljenja... Streljanje, prvo

u Sremu za Tomičeve akcije, bilo je odlučeno. Dan-dva kasnije kada se Šild bude vratio, on će doneti u Vukovar i jedan spisak streljanih. No, u Rumi i okolnim mestima još pre toga, kako će se odmah vide ti, dogodile su se veoma ozbiljne stvari. Tamo je već zasedao Preki sud sa Vignjevićem i tri grupe zatvorenika bile su već osuđene na smrt.

Dok su još trajali razgovori Kvaternika i Tomića sa Sil-dom, u Vukovar je stigao i Eugen Đurić, šef ispostave redarstva u Sremskoj Mitrovici. On je dan ranije bio pozvan da odmah dođe u Vukovar. Susret Kvaternika i Đurića imao je sasvim drugi karakter. Kvaternik je od njega tražio sasvim drugo... Interesovala ga je »komunistička organizacija« u Sremskoj Mitrovici. Posebno organizacija SKOJ-a.

Kvaternik i Tomić ni njega nisu poznavali odranije. Kada je Đurić ušao u kancelariju, gde su sedeli Kvaternik, Tomić i ostali, delovao je veoma zbunjeno. S velikim uokvirenim naočarima, pomalo unezveren delovao groteskno, a Tomić nesuzdržljiv i bahat kakav je bio, nije krio svoj loši utisak, koji je kasnije otvoreno izneo Oktavijanu Svježiću. Za fizionomiju i držanje Đurića, koji će kasnije uložiti mnogo »truda« da na sremskomitrovačkom groblju opovrgne takvo mišljenje, Tomić je kratko rekao: »Običan švapski trotl!«

Ko je bio taj Đurić? Rodio se u Boljevcima, nedaleko od Zemuna, 1916. godine. Neko vreme osećao se Hrvatom, da bi kasnije otvoreno izjavio da je Nemač. Završio je pravni fakultet u Subotici 1939. i neko vreme pre rata boravio u Sremskoj Mitrovici. Tu je postao i član Kulturbunda. Već prvih dana okupacije postavljen je prvobitno za sreskog načelnika u Sremskim Karlovcima. Posle dva-tri meseca premešten je u Sremsku Mitrovicu i postavljen za upravitelja ispostave Župske redarstvene oblasti, ili kraće rečeno šefa policije.

Nizak rastom i bezbojan, a reklo bi se skromne inteligencije, Đurić je u redovima svojih polaznika bio neka vrsta »glupog avgusta«, i pored ambicioznih želja da u društvu nešto znači. Po ubeđenju je bio više nacista nego ustaša, pa zbog toga i nije bio »videnija ličnost« u sremskomitrovačkom ustaškom logoru. Ukratko, u izivljavanju sitnih ambicija sastojao se i njegov nekontrolisani stav u Tomičevim zločinima u le to 1942. Bilo je to opasno zavaravanje psihičke nedoraslosti kroz animalne grubosti, koje su se pretvorile u teške zločine.

Kasnije, pred kraj rata, počeo je da se povlači, da dolazi u sukob sa lokalnim ustašama, pa je čak obukao i nacističku vojnu uniformu, odrekavši se javno da je Hrvat! No, to još nije bio slučaj u trenutku kada se našao pred Kvaternikom i Tomićem u Vukovaru.

— Đuriću — zapitao ga Kvaternik — *postoji li u Sremskoj Mitrovici komunistička organizacija? Imate li o tome nekih podataka? Imate li zatvorenika od kojih bi se moglo istragom izvući neke pojedinosti?*

— *Ne, nemam takvih podataka!* Odgovorio je Đurić — *No, u zatvoru kod mene se nalaze dva omladinca: Pavle Vujašković i Nemanja Katić... Uhapšeni su radi prikupljanja »crvene pomoći«... Mislim da bi dalje istraga, bar po toj liniji, mogla nešto da otkrije... Meni to nije uspjelo...*

Kvaternik je tada energično rekao:

— Vratite se odmah u Mitrovicu, pa sve potrebne direktive dobijaćete dalje od Tomića.

Pošto su, Đurić u Mitrovici, Sild u Rumi, Blažeković u Staroj Pazovi i Đura Ivković u Zemunu, još pre Tomićevog dolaska uhapsili znatan broj lica, Tomić i njegova svita otpočeli su odmah sa suđenjima i streljanjima u Vukovaru. Dudik je ponovo počeo da guta svoje žrtve. Samo ovog puta neuporedivo više nego u prošloj godini. Zahvaljujući materijalima koje su nam ostavili vukovarski advokati dr Adam Sverer i dr Ljudevit Krašković u mogućnosti smo da bar nekoliko suđenja detaljnije rekonstruišemo.

»ZIVEO SRPSKI I HRVATSKI NAROD«

Prvo suđenje održano je 14. avgusta 1942. Sudsko veće Pokretnog prekog suda bilo je skoro isto onako sastavljeno kao i prošle godine. Predsednik je bio dr Ivan Vignjević, a članovi dr Ljudevit Ivaković i dr Krunoslav Poredski. Državni tužilac je bio Vladimir Vranković.

Pred sud su izvedeni i optuženi:

- 1) Rado Požarev, sin Đoke i Kristine, pravoslavne vjere, rođen u Mošorinu, živi u Novim Karlovcima, rođen 16. IV 1920. god., državljanin NDH, pekar neoženjen.
- 2) Milanko Požarev, sin Đoke i Kristine rod. Zivanov, pravoslavne vjere rođ. u Mošorinu živi u Novim Karlovcima, rođ. 15. X 1915., državljanin NDH materinski jezik, pekar neoženjen.
- 3) Sveto Zavišić, sin Alekse i Katice rođ. Janković, pravoslavne vjere rođ. u Stejanovcima kotar Ruma, živi u Novim Karlovcima, rođen 29. X 1909. državljanin NDH trgovac, oženjen.
- 4) Leposava Lazić, kći Mite stražmeštera i Kristine rođ. Koturu, pravoslavne vjere rođena u Novim Karlovcima, živi u Novim Karlovcima, rođena 1903. godine, državljanica NDH materinski jezik, kućanica, udata, mati 1 deteta.

- 5) Zivko Popović, sin Nikole i Milice rođ. Momčilović, pravoslavne vere rođ. u Osijeku, živi u Novim Karlovcima, rođ. 23. studenog 1923 g. državljanin NDH materinski jezik, đak, neoženjen, pismen.
- 6) Teodor Lukač, sin Milana i Ljubice rođ. Baresić, pravoslavne vjere, rođ. u Novim Karlovcima živi u Novim Karlovcima, rođ. 26. kolovoza 1912. god., državljanin NDH materinski jezik, učitelj pučke škole, neoženjen, pismen.
- 7) Đuro Belić, sin Vase i Kate rođ. Tejacić, pravoslavne vjere, rođ. u Novim Karlovcima, živi u Novim Karlovcima rođ. 2. VIII 1867 god., državljanin NDH, materinski jezik, ratar, oženjen, otac 1 de te ta.
- 8) Zora Mihajlović, kći Marka Stefanovića i Sose rođ. Mikić, pravoslavne vjere rođena u Perlezu (Banat) živi u Novim Karlovcima, rođ. 15. srpnja 1895 državljanica u NDH materinski jezik, kućanica, udova, bez dece.
- 9) Mitar Zivković, sin Milana i Katice rođene Stojić, pravoslavne vjere rođen u Novim Karlovcima, živi u N. Karlovcima rođen 6 XI 1913. državljanin NDH materinski jezik, sodar, oženjen, otac troje dece.
- 10) Slavko Dobić, sin Stevana i Angeline rođ. Aleksandrović, pravoslavne vere, rođen u Novim Karlovcima, rođ. 15. ožujka 1915. godine, državljanin NDH materinski jezik, ratar, oženjen, otac 1 deteta.
- 11) Nikola Filipović, sin Milana i Kate, rođ. Jelikin, pravoslavne vjere rođen u Novim Karlovcima, živi u N. Karlovcima rođ. 22 svibnja 1912. god., državljanin NDH, materinski jezik, ratar, oženjen, otac troje dece.
- 12) Staza Gortan, kći Stevana i Staze, rođ. Mandić, pravoslavne vjere, rođena u Novim Karlovcima, živi u Novim Karlovcima rođ. 1890. god., državljanica NDH materinski jezik, kućanica, udata, mati 3 djece.
- 13) Darinka Marić, kći Petra Marića i Perside rođ. Suvaković, pravoslavne vere, rođen u Novim Karlovcima, živi u Novim Karlovcima rođ. 19. XII 1921. god., državljanica NDH materinski jezik, kućanica neudata.

Svi pred sud izvedeni optuženi su da nisu prijavili okupa-torsko-kvislinškim vlastima lica koja su radila za narodno-oslobodilački pokret. Osim te opšte optužbe pojedina lica su optužena još i za neka druga dela. Braća Požarev optuženi su da su održavali vezu sa partizanskim aktivistima Danicom Mali i drugim. Sveta Zavišić je optužen da je davao papir za pisanje narodnooslobodilačkih letaka. Leposava Lazić, Zivko Popović, Teodor Lukač, Đura Belić i Zora Mihajlović optuženi su da su davali partizanima oružje i drugu ratnu spremu. 9. i 10-ti

optuženi Mitar Zivković i Slavko Dobić optuženi su da su držali stražu pred kućom Danice Mali u kojoj se nalazila tehnika Okružnog komiteta KPJ. Nikola Filipović je optužen da je dao svoju kuću na raspolaganje narodnooslobodilačkom pokretu. I najzad Staza Cortan i Darinka Marić optužene su da su proputile da prijave lica za koja su znala, ili morala znati da rade za narodno-oslobodilački pokret.

.. O samoj raspravi na sudu teško je ma šta konkretnije reći. To i nije suđenje u pravom smislu reči, već samo sudska fasada. Sliku tog suđenja dali su vukovarski advokati, Šverer i Krašković, koji su po službenoj dužnosti branili optužene. Zato je najbolje pročitati izvode iz izjave Šverera i Kraškovića.

Objašnjavajući kako je rasprava tekla Šverer je izjavio:

»*2 svih suđenja pokretnog prekog suda u Vukovaru mogu da navede da branitelj nije mogao sa optuženim govoriti a obično ga nije ni video ni poznao dok nije došao na raspravu i na red za suđenje tom optuženiku kojeg je branio. Ako je branitelj z preslušavanja takvog optuženika doznao, donekle, pravo stanje stvari i stavlja neke predloge prigovaralo mu se da takve predloge treba stavljati pismeno prije glavne rasprave. To je bilo nemoguće. Za vreme preslušavanja svedoku Šildu nitko nije smeo stavljati bilo kakve upite, a on je svoj iskaz obično čitao i davao odgovor na odbrane optuženika, pobijajući iskaze optuženih pred sudom, jer je sam Šild obično na svakoj raspravi za vreme suđenja i odbrane optuženih sedeo i siusao pa nam je čuk to i prigovorio jedan put pa mi je odgovoreno da sud nije znao da će se zaključiti da se taj svedok pre-
?a! Jd je obično prilikom svog svedočenja govorio i svoje mišljenje o samim stvarima da li je neko komunista ili nije i navadao da se svi optuženi brane po nekom posebnom kalupu dokazujući da su na to poučeni od Partijaca ili od branitelja. Na prigovore optuženih nije se niko obazirao... Dok su branitelji davali odbranu predsednik Vignjević nije ni odbranu slušao
vec Je nešto pisao i opšte nije obraćao pažnju na ono što se govorilo. Ako su doprinele kakve svedodžbe, potvrde nije uvažavao. Posle svakog suđenja obično se već unapred kopala jama Jevrejima, kopale rupe u koje će se smestiti postreljani.«

Slično Švereru opisao je suđenje i Ljudevit Krašković, drugi vukovarski advokat, koji je branio optužene. Opisujući tok suđenja, Krašković je izjavio:

»Prvo što nisam imao prilika pre glavne rasprave razgovarati sa svojim branjenicima, te nisam im mogao dati potrebne savete i upute, a niti su oni meni mogli dati uputu, nego sam od

OGLAS

Pokretni Prieki sud, koji je dana 14. kolovoza 1942. zasjedao u Vukovaru, izrekao je sljedeću :

OSUDU

1. **Rade Požarev**, prav. vjere, 22 g. st., rodom i Mušorina.
2. **Milanko Požarev**, prav. vjere, 27 g. st., rodom iz Mušorina,
3. **Sveta Zavišić**, prav. vjere, 34 g. st., rodom iz Stejanovaca,
4. **Leposava Lazić**, prav. vjere, 38 g. st., rodom iz N. Karlovaca,
5. **Živko Popović**, prav. vjere, 19 g. st., rodom iz Osieka,
6. **Teodor Lukač**, prav. vjere, 30 g. st., rodom iz N. Karlovaca,
7. **Gjuro Bellić**, prav. vjere, 75 g. st., rodom iz N. Karlovaca,
8. **Zora Mihajlović**, prav. vjere, 47 g. st., rodom iz Perleza,
9. **Mitar Živković**, prav. vjere, 29 g. st., rodom iz N. Karlovaca,
10. **Slavko Dobić**, prav. vjere, 27 g. st., rodom iz N. Karlovaca,
11. **Darinka Marić**, prav. vjere, 21 g. st., rodom iz N. Karlovaca,
12. **Vojislav Bellić**, prav. vjere, 25 g. st. rodom iz Kuzmina,
13. **Radovan Dokić**, prav. vjere, 29 g. st., rodom iz Kuzmina,
14. **Nikola Dokić**, prav. vjere, 19 g. st., rodom iz Kuzmina,
15. **Gligorije Dokić**, prav. vjere, 45 g. st. rodom iz Kuzmina,
16. **Lazar Dokić**, prav. vjere, 42 g. st., rodom iz Kuzmina,
17. **Živan Ruvarac**, prav. vjere, 36 g. st., rodom iz Divoša,

proglašeni su krivima, što su jedni podržavali veze sa komunistima, te iste podpomagali na taj način, što su im davali hranu, zatim papir za tiskanje ilegalnih letaka, kao i oružje, zatim što su sudjelovali na komunističkim sastancima, ili čuvali stražu, kada su se isti obdržavali, a osuđeni od 12. do 17. što su znali za partizane, kao i one osobe, koje su te zločince podupirali hranom i drugim uslugama, a nijesu to prijavili vlastima, čime su počinili zločin proti obstanaka države i njenog uređenja u smislu §-a 98. toč. 2. k. z. te §-a 2. toč. 3. Zak. odredbe o Pokretnom priekom sudu od 25. VI. 1941. g.,

stoga su svi gore navedeni osuđeni na kaznu smrti strijeljanjem, koja je kazna nad njima izvršena u zakonskom roku.

Vukovar, 17. kolovoza 1942.

Iz ureda viseg redarstvenog povjereništva
Velike župe Vuka

istoga kod glavne rasprave mogao saznati i momente i okolnosti koje govore u prilog optuženika.

Drugo, postupak je vođen velikom brzinom, pa mi je priopćen prepis optužnice samo glede dviju glavnih rasprava od 14 kolovoza 1942. god- Mogao sam si napraviti samo kratke bilješke o sadržaju optužnice i o toku glavne rasprave, jer sam mogao svu pozornost obratiti na usmeni tog glavne rasprave da mi ne umakne ni jedna okolnost važna za odbranu.»

Kad se imaju u vidu izjave pomenutih advokata, onda je lako doći do zaključka kako su optuženi prošli na sudu. Svi optuženi, sem Nikole Filipovića su osuđeni na kaznu smrti streljanjem. I, kako je objavljeno u Oglasu višeg redarstvenog povereništva za Veliku župu Vuka, još istog dana su i streljani.

O samom streljanju vredno je čuti iskaz vukovarskih lekara Ive Šimunovića i Vladimira Gnusa, koji su po službenoj dužnosti prisustvovali streljanjima u Dudiku. Opisujući zbivanja u Dudiku Šimunović je izjavio:

»Najstrašnji utisak učinio je na mene najzadnji »slučaj« u toj strašnoj mojoj dužnosti. U leti godine 1942. iza već dovršenog streljanja plakatirano je ubijanje većeg broja talaca i »osuđenih«. Toga dana ubijeno je oko 160 osoba. Dovezeni su kamionom u Dudik otprilike po četvoricu u kamionu i kako su stizali, tako su ubijani na prije opisan način. Svi su izlazili iz kamiona samo u gaćicama jedino ženske u odeći. Mnogima vidio sam po leđima, licu i udovima plave mrlje od ranijih udara..

Sećam se jedne grupe, među kojima je bio star, već posve sed seljak, pitao je mirnim glasom na streljalištu prisutnog tadašnjeg poverenika Tomića zašto nas ubijate, kada nismo ni preslušani ni osuđeni? Tomić šuti, starac ponovo pita, ali dobi ja odgovor: »Kuš«. Na to ovaj stari podiže ruku u vis i kliče »Živio Srpski i Hrvatski narod«. Svi u njegovoj grupi prihvataju ovaj poklik opetuju ga, a ubrzo zatim vuku ih po osmoricu pred jamu. To je bila grupa taoca iz meni nepoznatog mesta.

Taj dan dogodilo se i ovo: Na zavoju puta pred samim Dudikom iz kamiona, koji je vozio treću ili četvrtu grupu iskoči jedan visok čovek obučen samo u gaćicama i potrči obližnjim kukuruzima. Stražari su pucali nisu ga pogodili. Nastane poterà i nakon par minuta vode ga vezanog krvava po licu k jami i odmah u jamu gurnu. Prišao sam Tomiću i tražio da se čovjeka u jami ne muči nego da se postupa kao i s ostalima. Rekao mi je »Pazi doktora kako je mekan. Uostalom šta se to vas tiče«. Pucanj u jami nisam čuo brzo sam se uzrujan udaljio, da ne gledam što se događa a zatim se nastavilo daljnjim ubijanjem iz pušaka.

Sličan slučaj dogodio se ranije, kada je jedan osuđenik u sumraku nakon izlaska iz kamiona pokušao beg. Bio je vezanih ruku u trku je pao preko busa i nije se mogao dići, ni ovaj puta nisam čuo pucanj nego neko komešanje na zemlji od mene oko 30 koraka udaljeno a zatim nošenje u jamu.»

Dudik kraj Vukovara

Opisujući koja su se lica iz Vukovara, odnosno od ustaških funkcionera nalazila na Dudiku prilikom streljanja, Šimunović je rekao:

»Sećam se da je još od poznatih Vukovaraca kod jednoga streljanja sa ustaškim funkcionerima bio prisutan Stipa Majurdžić, i Puljiz Linka i još neki Vukovarci ustaše koji su samo davali stražu no ni jedan od njih nije streljao. Njihova imena ne znam. Isto tako se ne sećam imena vukovarskih policajaca i žandara koji su bilo streljali bilo stražu davali, jer su se oni često menjali, a s njima nisam imao nikakve veze. Streljanju su prisustvovali jedanput Đurić, šef redarstva, zatim Tomljenović, nekoliko puta Sild, a jednom prilikom Majcan, kako sam to već ranije spomenuo. To je sve što znadem iz vlastitog opažanja«.

Drugo suđenje održano je istog dana, 14. 8. 1942. godine i pred istim Većem Pokretnog prekog suda u Vukovaru. Može-

mo ga nazvati i »Kuzminsko suđenje«, jer su svi pred sud izvedeni bili rodoljubi iz Kuzmina. Možemo ga nazvati još i »Suđenje Dokićima«, jer su od 7 pred sud izvedeni bili 4 Dokića, najbliža srodnika, od poznate i ugledne porodice Dokić iz Kuzmina.

Iz optužnice, koju su sačuvali njihovi branioci, vukovarski advokati Šverer i Krašković, se vidi da su pred sud bili izvedeni i optuženi: Belić Vojislav, Petar Puškar, Radovan Dokić, Nikola Dokić, Gligorije Dokić, Lazar Dokić i Zivan Ruvarac.

Belić je bio optužen kao organizator narodno-oslobodilačkog pokreta i da je kao takav organizirao omladinu u komunističkom duhu i slao omladinu u partizanske odrede. Svi ostali optuženi su: »da su znali za partizane kao i one osobe koje su ih podupirale hranom, obavjestima, i drugim uslugama, a nisu to prijavili vlastima.«

Još istog dana svi su optuženi osuđeni na kaznu smrti streljanjem i streljani. Zajedno su streljani s licima iz prvog suđenja Požarevim i drugima.

Očevici ovog streljanja zabeležili su u svojim izjavama i jedan stravičan prizor koji se odigrao pred njihovim očima. Islednici koji su beležili ove podatke nisu imali vremena za pojedinosti... Utoliko su i ovi opisi svojom jednostavnošću snažniji- Njima ne manjka pečat užasa.

»U taj čas — stoji u jednom dokumentu iz tih dana — dolazi ponovo autobus i donosi 17 lica: 14 seljaka i 3 seljanke. To su oni koje Pokretni preki sud osudio 14. avgusta na smrt. Bosi su i bez odeće. Od odela žene imaju samo oplećak i donju suknju, a muškarci su u košuljama i u gaćama. Naređeno im je da sednu sučelice ranije dovedenoj grupi, tako da im je ruka ostala na leđima. Pristupa se streljanju i novodovedeni se po partijama privode jednoj od iskopanih raka.

Viktor Tomić stoji kraj osuđenika izbezumljenog lica, pokreti su mu kao u gorile. Nervozan i razdražljiv okreće se oko sebe i s vremena na vreme baca pogled na osuđenike koji sede na zemlji.

Cinik! u času smrti Pavelićev zločinac dovikuje žrtvama koje sede na zemlji:

— Dame imaju prednost!

Darinka Marić, Leposava Lazić i Zora Mihajlović se podižu sa zemlje, a za njima još dva muškarca. Prilaze dubokoj jami licem okrenute prema zajedničkoj grobnici. Za to vreme 12 askera u tamnim uniformama staju na desetak koraka iza žrtava. Ustaški oficir komanduje i svih petoro padaju mrtvi u raku.

Još dva puta raki prilaze grupe od po 5 osuđenika. Onda od cele grupe ostaju još samo dvojica. Oni su iz Kuzmina: Lazar i Nikola Dokić. Toga dana ustaški krvolok Tomić strahovito je mučio za vreme saslušanja Lazara Dokića.

— Diži se! — dobacuje Tomić Lazaru Dokiću.

Lazar jedva ustaje i u hodu vuče nogu. Povređena je od silnog batinjanja, ali usput, prkosno gledajući u Tomića reče:

— Još se mogu dići, ima u meni još toliko snage!

Za Lazarom polako korača i njegov sinovac Nikola. Oni su poslednji iz brojne porodice Dokić. Zaustavljaju se pred rakom, a Tomić naređuje askerima:

Moramo štedeti municiju... Za njih dvojicu je dosta četiri askera!

Iza leđa prilaze četiri ustaše predvođene ustaškim natporučnikom Matijevićem.

— Pali! — komanduje ustaški oficir.

Nikola Dokić je odmah pao mrtav u jamu, ali Lazar plećat i snažan i dalje sto/i na rubu rake. Četiri ustaše ponovo nišane pravo u leđa Lazaru. Plotun se ponovo čuje, ali Lazar Dokić još ne pada u jamu!

I to treći put je odjeknuo plotun ustaških pušaka. Tek tada se Lazar zanjhao i polako pao u jamu. Zaprepašćenost je dostigao vrhunac kod trećeg plotuna, a živci su popustili i Tomićevim dželatima. Neki od njih stiskali su rukama uši, a kada je Laza pao u raku začulo se sa svih strana »Ah!«.

Treće suđenje pred istim Sudskim većem, istog suda održano je 15. VIII 1942. godine. Mogli bi ga nazvati, i »Suđenje Mitrovčanima«, jer su svi optuženi bili iz Sremske Mitrovice.

Iz dokumenata, koja nam daju spisak optuženih, ne može se sasvim tačno saznati, koja su sve lica bila izvedena pred ovaj sud. U »Imeniku okrivljenih koje je branio Dr. Ljudevit Krašković, pred Pokretnim prekim sudom u Vukovaru« stoji da su to bili:

1. Lozjanin Milorad, profesor sremskomitrovačke gimnazije, 2. Irena Repajić maturantkinja, stara 18 godina, 3. Mrdanov Vera, 4. Ziamarik Vera, 19 godina 5. Ilija Sekulić, 29 godina, trgovac, 6. Jovan Raj čin, 29 godina, 7. Eduard Gorički, 8. Novaković Milan, 27 godina, iz Belegiša, 9. Ralić Božidar, 23 godine iz Novih Karlovaca, 10. Božić Košta, 11. Terzić Milan, 18 godina i Ma to Simunović.

U zabeleškama dr Adama Šverera, koje je sačinio na samoj raspravi spominju se još neka imena, koja u Kraškovićevom imeniku nema. Tako Šverer navodi pored svih ostalih koje i Krašković, još i nekog Simovića i Kelić Milevu. Ali u njegovim pribeleškama nema opet Milana Terzića, koji je zabeležen

OGLAS

Pokretni Priekni sud, koji je dana 15. kolovoza 1942. zasjedao u Vukovaru, izrekao je sliedeću :

OSUDU

1. **Milorad Lozjanin**, pravoslavne vjere, 45 g. star, iz Hrv. Mitrovice,
2. **Irena Rapajić**, pravoslavne vjere, 18 g. stara, iz Hrv. Mitrovice,
3. **Vera Zlamalik**, rimo-katoličke vjere, 19 g. stara, iz Hrv. Mitrovice,
4. **Ilija Sekulić**, pravoslavne vjere, 29 g. star, iz Hrv. Mitrovice,
5. **Jovan Rajić**, pravoslavne vjere, 29 g. star, iz Hrv. Mitrovice,
6. **Milan Novaković**, pravoslavne vjere, 27 g. star, iz Belegiša,
7. **Božidar Ralić**, pravoslavne vjere, 23 g. star, iz Novih Karlovaca,
8. **Milan Terzić**, pravoslavne vjere, 18 g. star, iz Hrv. Mitrovice,

proglašeni su krivima,

- a) **Milorad Lozjanin**, što je kao srednjoškolski profesor vršio među đacima promitbu u korist Rusije,
- b) **Irena Rapajić** i **Vera Zlamalik**, što su bile članice omladinske komunističke organizacije „Skoj“, a **Irena Rapajić** još i stoga, što je dojavljivala poznatom komunisti Dušanu Banjaninu kretanje hrvatske i njemačke vojske, te Ustaške vojnice, kao i sve političke događaje u Hrvatskoj Mitrovici, koji je to dalje dojavljivao partizanima,
- c) **Ilija Sekulić**, što je sam davao za crvenu pomoć nekoliko pari čarapa, Speceraja i gotovog novca, a osim toga preuzimao i od drugih osoba razne predmete za partizane, te im sve to preko trećih osoba predao,
- d) **Jovan Rajić**, **Milan Novaković**, **Božidar Ralić** i **Milan Terzić**, što su propustili prijaviti vlastima, druge poznate im komuniste i njihov rad, odnosno osobe, koje su im morale biti barem sumnjive, da se bave protiv državnim radom,

čime su počinili: Milan Lozjanin kažnjivi čin u smislu §-a 1. točka 1. Zakonske odredbe o promjeni zakonske odredbe o priekom sudu i Pokretnom Priekom sudu od 5. VII. 1941., Irena Rapajić, Vera Zlamalik i Ilija Sekulić, zločin protiv obstanaka Države i njezinog uređenja u smislu §-a 98. točka 2. k. z., a obluženi Jovan Rajić, Milan Novaković, Božidar Ralić i Milan Terzić, kažnjivi čin u smislu §-a 2. točka 3. Zakonske odredbe o pokretnom Priekom sudu od 24. VI. 1941.,

pa su stoga svi gore navedeni osuđeni na kaznu smrti strijeljanjem,

koja je kazna nad Miloradom Lozjaninom, Irenom Rapajić, Ilijom Sekulić, Jovanom Rajić, Milanom Novaković, Božidarom Ralić i Milanom Terzić u zakonskom roku i izvršena, dok je Vera Zlamalik Milošću Poglavnika pomilovana.

Vukovar, 18. kolovoza 1942.

Iz ureda višeg redarstvenog povjereništva
Velike župe Vuka

i u imeniku Kraškovića, a koji je zabeležen i u Oglasu o streljanju. Prema tome može se smatrati za tačno da je ovom prilikom suđeno svim onim koje je naveo Krašković i još onim koje je naveo i Šverer.

Kako je teklo samo suđenje napisano je nešto i u feljtonu »Sremsko krvavo leto« autora Dušana Lazića-Gojka:

»Oko 4 sata posle podne 15. avgusta 1942. godine, u prostorijama Agrarnog odseka u zgradi Velike župe u Vukovaru zasedao je ustaški pokretni preki sud. Predsedavao je dr Ivica Vignjević, a ostala dva člana bila su Ljudevit Iveković i Krunoslav Poredski. Tužilac je bio Vladimir Vranković. U prostoriji, pred 3 stola za kojim su sedeli članovi prekog suda stajali su profesor Mida Lozjanin, učenica Irena Repajić, maturant Milan Terzić, Eduard Gorički, Vera Zlamalik, Vera Mrđanov, Ilija Sekulić, Stevan Sekulić, Jovan Rajič, Milan Novaković (iz Belegiša) i Božidar Ralić (iz Novih Karlovaca).

Suđenje je počelo tačno u 14,30 časova. Vignjević je najpre prozvao sve prisutne, a onda je prozivao jednog po jednog optuženog pred sebe postavljajući pitanje:

— Osećaš li se krivim? Priznaješ li krivicu?

Ni jedan od optuženih nije priznao krivicu. Time je ispitivanje bilo i završeno. Zapravo, ni jednom od optuženih nije ni pružena prilika da se brani od optužbe.

Trenutak kasnije, uvedeni su svedoci: dva omladinca, takođe zatvorenici, i jedna devojka.

Ono što se događalo sledećih 60 minuta bilo je više nego tragično. Senka smrti, koja je lebdela sve vreme nad prisutnima, ni izdaleka nije bila tako nepodnošljiva kao mučna situacija koja je stvorena neshvatljivim optužbama »svedoka«. Strah i izbezubljenost stvarali su turobnu psihozu. Jedan »svedok« je stupio pred Vidnjevićev sto:

— profesor Lozjanin je vaspitavao omladinu u gimnaziji u komunističkom duhu! On je rukovodio društvom »Budućnost«, koje je ustvari bila skojevska organizacija. Slušao je ilegalno radio London i propagirao komunističke ideje.

Profesor Milorad Lozjanin stajao je pred Vignjevićem bled i zbunjen. Neverujućim svojim ušima, zagledao se preneraženo u »svedoka« a onda se oči zarosiše suzama. Pred njim je stajao »svedok« koji je doskora bio njegov učenik, u čiju kuću je dolazio kao prijatelj.

— Kako možeš da govoriš tako protiv mene? — zapitao je profesor.

»Svedok« sleže ramenima i odmahuje glavom mehanički.

— Optužuješ me za netačne stvari, a ja sam te kao dete nosio na rukama! — rezignirano dobacuje profesor.

»Svedok« se sada obraća optuženoj Ireni Rapajić, svojoj kolegini. Tup pogled i odsustvo svake svesti i osećanja odgovornosti. Prisutni se sećaju te otupelosti koja je zračila iz skoro sumanutog pogleda.

Ni kasnije, u analizi tog neshvatljivog držanja, nije se moglo govoriti o namernoj izdaji. Neki dokumenti iz tog vremena govore da je psihološka situacija »svedoka« bila takva da je »svedok« bio u stanju da izjavi i najfantastičnije stvari koji ni sam nije bio svestan.

— Ti si se Irena — tvrdio je »svedok« — sastajala sa Dušanom Banjaninom i davala mu podatke o kretanju nemačke vojske.«

— Molila bih te da imaš u vidu da mi je svega 19 godina — rekla je Irena. Molim te govori istinu!

Ne, ni to nije pomagalo. »Svedok« je bio neumoljiv.

Tog trenutka i jedan od prisutnih branilaca smatrao je da je potrebno intervenisati, ali je bio prekinut od Vidnjevića, koji je doviknuo: »Nimate vi tu šta da govorite!«

Saslušanje, suočenje i čitanje optužnice i presude trajalo je nepun sat vremena. Vidnjević je pročitao presude kojom se svi optuženi osuđuju na kaznu smrti. Prema tome na kaznu smrti osuđeni su: Milorad Lojzanin, Irena Rapajić, Vera Zlamalik, Ilija Sekulić, Jovan Rajčin Milan Novaković, Božidar

Ralić, i Milan Terzić. Zlamalokova je kasnije odlukom pomilovana.

Kasno uveče, oko 9 časova, pred zgradu Elcovog magazina stao je jedan autobus. Zatvorenici u magazinskim prostorijama čuli su kako iz zgrade izvode osuđene na smrt među kojima su bili profesor Lojzanin, zajedno s ostalim. Kroz buku koraka i ustaške psovke odjednom se začuo jedan devojački glas. Preživeli su se sećali dobro izgovorenih reči... Mlada devojka proklinjala je »svedoka« koji ju je oterao u smrt...«

Vredna je pažnje i jedna opaska Adama Sverera, advokata, koji je po službenoj dužnosti branio neke od optuženih na ovom procesu. On je u svojoj zabelešci, pored imena Vere Mrđanov; zapisao još i ovo: »odustaja od optužnice (ponovo optužena i ja je branio te ponovo odustaja od optužnice)«.

Zaista Vera Mrđanov nije tog puta streljana. Ona je oslobođena optužbe, ali je oterana u logor Jasenovac i tamo kasnije streljana.

Optužbe za napred osuđene išle su po jednom šablonu, Milorad Lojzanin je optužen da je propagirao Sovjetski Savez kod svojih učenika. Irena Rapajić i Vera Zlamalik da su bile članovi

SKOJ-a, Repajićeva još da je radila obaveštajno u korist narodnooslobodilačkog pokreta, da je dostavljala podatke Dušanu Banjaninu o kretanju nemačke i ustaške vojske i o svim drugim političkim događajima.

Ilija Sekulić je optužen da je davao, ali i od drugog primao, priloge za »Crvenu pomoć«, kako su okupatorsko-kvislinške vlasti nazivale organizaciju Narodno-oslobodilačkog fronta. Svi ostali optuženi su zbog toga što »su znali, ili bar morali znati« za rad ljudi u narodno-oslobodilačkom pokretu, a nisu ih prijavili okupatorsko-kvislinškim vlastima.

Četvrto suđenje održano je 19. 8. 1942. godine. I njega bi mogli nazvati »Mitrovačko suđenje« ili »Suđenje Mitrovčanima«, kao i prethodno, jer se i u ovom slučaju radilo o licima iz Sremske Mitrovice.

Pred sud su bili izvedeni: Vera Tomić, stara 28 godina, student farmacije, Stojaković Nikola, star 37 godina, krojač, Stjepan Sauer, star 21 godinu, trgovački pomoćnik, Mirko Mačkovski, star 18 godina, trgovački pomoćnik, Miroslav Mađarac, star 17 godina, trgovački pomoćnik, Panta Đaković, star 21 godinu, trgovački pomoćnik, Đorđe Jurišić, star 18 godina, trgovački pomoćnik, Borislav Repajić star 21 godinu, abiturient, Cekerinac Rada, star 35 godina, mesar, Sofija Sremac, stara 18 godina, učenica, Stevan Bilić i Bojana Matić.

Svi napred navedeni dosta su teško optuženi. Terećeni su da su organizovali i rukovodili, organizacijom narodnooslobodilačkog pokreta u Sremskoj Mitrovici. Da su u tom pravcu organizovali sakupljanje materijalne pomoći za narodnooslobodilački pokret, da su organizovali palenje okupatorsko-kvislinškog žita i da nisu prijavili okupatorsko-kvislinškim vlastima lica za koja su »znali ili morali znati«, da rade protiv okupatora i njegovih pomagača.

Svi optuženi, sem poslednjih dvoje Bilića i Matićeve, osuđeni su na smrt streljanjem i još istog dana streljani. Međutim, iz nekih drugih dokumenata proizilazi da su i Matićeva i Bilić streljani tog dana u Vukovaru.

Neke detalje o suđenju, a još više i o streljanju ovih lica zabeležilo je i »Sremsko krvavo leto«.

»Ova grupa izvedena je na streljanje oko 20 časova uveče. Možda kojih pola sata ranije, jer je dnevno svetio još obasjavalo opusteli predeo oko Dudi ka, koji je bio opkoljen sa svih strana unilormisanim licima.

OGLAS

Pokretni Priekni sud, koji je dana 19. kolovoza 1942. zasjedao u Vukovaru, izrekao je sljedeću :

OSUDU

1. **Vera Tomić**, 29 godina stara, iz Hrvatske Mitrovice,
2. **Nikola Stojaković**, 37 godina star, iz Hrvatske Mitrovice,
3. **Stjepan Sauer**, 21 godinu star, iz Hrvatske Mitrovice,
4. **Mirko Mačkovski**, 18 godina star, iz Hrvatske Mitrovice,
5. **Miroslav Mađarac**, 17 godina star, iz Hrvatske Mitrovice,
6. **Panto Đaković**, 21 godinu star, iz Hrvatske Mitrovice,
7. **Đorđe Jurišić**, 18 godina star, iz Hrvatske Mitrovice,
8. **Borislav Rapajić**, 21 godinu star iz Hrvatske Mitrovice,
9. **Rado Čekerinac**, 35 godina star, iz Hrvatske Mitrovice,
10. **Sofija Sremac**, 18 godina stara, iz Hrvatske Mitrovice,

proglašeni su krivima,

da su jedni bili članovi omladinske komunističke organizacije „Skoj“, obdržavali sastanke rukovodstva navedene organizacije, davali upute i naredjenja za palenje žita i vršaćih strojeva, sabirali i davali priloge za narodnu pomoć, slali pismene izvještaje partizanima u Frušku Goru, a isto tako i sabrali novac za narodnu pomoć, a drugi da niesu prijavili vlastima poznate im komuniste i njihov rad, čime su počinili zločin protiv obstandka Države i njezinog uredjenja u smislu §-a 98. toč. 2. k. z. te §-a 2. točka 3. zakonske odredbe o pokretnom Prieknom sudu, od 24. VI. 1941.,

pa su stoga svi gore navedeni osuđeni na kaznu smrti strijeljanjem, koja je nad njima u zakonskom roku izvršena.

Vukovar, 19. kolovoza 1942.

Iz ureda višeg redarstvenog povjereništva
Velike župe Vuka

Iz autobusa je izašlo 10 osuđenih. Najstariji među njima bili su tridesetsedmogodišnji Nikola Stojaković, Vera Tomić (29) i Rada Čekerinac (35). Svi ostali su imali oko 20 godina.

Ruke osuđenika bile su vezane žicom na leđima. Polako su išli prema iskopanoj raci. Svi su odreda bili toliko tučeni prilikom ispitivanja da su se jedva kretali. Ali, među njima je bila i jedna potpuno seda žena«.

Vredno svedočanstvo o streljanju ovih patriota je i izjava vukovarskog lekara Vladimira Gnusa. On je posle rata izjavio, da je 19. avgusta 1942. godine, oko 6 časova posle podne, pošao do šefa Župske redarstvene oblasti u Vukovaru, Dragutina Majcana. Namera mu je bila da pokuša spasti strica svoje žene, Jovana Grgurova, apotekara iz Sremske Mitrovice, koji se tada nalazio u župskom zatvoru. Majcan je rekao Gnusu da je on u tim stvarima bespomoćan. Svu vlast su imali Viktor Tomić i Eugen Kvaternik. Ujedno, je rekao Gnusu da je određen za lekara dežurnog, koji će biti prisutan na streljanju u Dudiku, pošto je tog dana bilo mnogo lica za streljanje. Dalje, Gnuš kaže:

»Pošao sam u Dudik, gde sam zatekao već Dr Šimunovića, a sam Dudik je već potpuno cerniran po ustašama, koje domaći a koje strani. Nikoga od njih nisam upamtio. Zapazio sam nekoliko ustaških lunkcionera, sve strani ljudi, među kojima sam upamtio jednoga u ustaškoj uniformi, oko trideset godina star, srednje visine, crnomanjast, mislim, da je imao cveker a za koga sam čuo da se zove Iveković, te da je sudi ja pokretnog suda koji je bio došao iz Zagreba.

Drugi se sada ne mogu set iti, jer sam bio jako uzrujan i nisam obraćao pažnju na okolinu.

Oko 7 sati uveče dovezeno je u kamionu, koliko se sećam, 6 osuđenika, među kojima je bila kako sam čuo Tomić Vera, iz Srem. Mitrovice, te jedna stara seda gospođa koja je jedva hodala usled zadobijenih udaraca. Osuđenike na kamionu čuvala je straža i to ustaše i policijci, domaći ljudi. Sada se više ne sjećam, nakon toliko dugo vreme nikoga od njih po imenu.

Žrtve su bile obučene, a imale su sve ruke vezane pozadi žicom. Žrtve su dovezene pred već iskopanu raku, tamo su morale kleknuti te je s leđa pucano na njih. Na jednu žrtvu pucala su dvojica ustaša obučeni u crnu uniformu, a kako sam čuo ti su ustaše uniformirani u crnim odorama, specijalno dovedeni bili iz Jasenovca da vrše streljanje žrtava. Hitci su ispaljivani žrtvama u potiljak, te u levu stranu leđa, u pravcu srca.

Oko 9 sati uveče, a već je bio gotovo mrak, došao je opet jedan veliki autobus prepun žrtava. To je bio autobus gradske občine u Zagrebu, a šoferirao je jedan u civilu, a za koga sam

kasnije čuo da je Zagrebčanin i da je i tamo vozio žrtve u Maksimir. Meni je isti potpuno nepoznat. Taj autobus zastao je oko 50 metara od rake koju je osvetljavalo dva reflektora sa dva luksuzna automobila, kojima su dovezeni bili ustaški lunkcioneri. U tom autobusu moralo je biti najmanje 60 lica i to bili su sami muškarci, dobro obučeni, većinom građani iz Srem. Mitrovice. Dopratili su ih ustaše u zelenim uniformama, domaći i strani pomešano.

Žrtve su u malim grupama, tri-šest lica dovedeni do već iskopane rake, dok su pre toga svi skinuli bili sve do gaća, morali su kleknuti pred rakom, te su po dva ustaše na svaku žrtvu opalili u potiljak i u srce.«

Govoreći o tome koga je od žrtava prepoznao, Gnus produžava:

»Od žrtava, dovezenih autobusom prepoznao sam profesora Petrovića Aleksu iz Srem. Mitrovice, a čuo sam kasnije da je tamo bio Stanković Mi lo je i Boro, oba apotekari u Srem. Mitrovici.«

Sve ovo naravno da je moralo ostaviti težak utisak na Gnusa i on o tome kaže:

»Već je bio mrkli mrak, kada sam zajedno sa dr Simunovićem krenuo kući, obojica užasnuti i zaprepašćeni nad strahotama, koji smo toga dana vidjeli.«

Peto suđenje održano je 22. VIII 1942. godine. Pred sud je izvedeno 43 rodoljuba. Nije utvrđeno da li im je suđeno u jednom ili na dva puta. Uglavnom su svi osuđeni 22.VII 1942 i to:

1. Milenko Dukić, 19. g. st. iz Surčina, kotar Zemun
2. Srbislav Jovanović, 18 g. st. iz Zemuna
3. Dragomir Kajalić, 19. g. st. iz Zemuna
4. Miodrag Mihajlović 20. g. st. iz Zemuna.
5. Stevan Mirković, 19. g. st. iz Zemuna
6. Bogoljub Goranović 20. g. st. iz Zemuna
7. Sava Krnješevac, priv. činovnik 21. g. st. iz Zemuna
8. Slavko Samočeta, učenik, 18. god. star iz Zemuna
9. Savo Nedeljko, bravar, 18. g. st. iz Zemuna
10. Lazar Ilić, radnik, 19. g. st. iz Zemuna
11. Tomo Svinjarević, tkalac 21. god. st. iz Zemuna
12. Milenko Maksimović, brijački pom. iz Zemuna
13. Jovan Vukmirović, radnik, 19. g. st. iz Zemuna
14. Dušan Bunoš, učenik, 18. g. st. iz Zemuna
15. Nikola Zdjelar, abiturijent, 20. g. st. iz Zemuna
16. Slavko Krnješevac, zubotehničar 20. g. st. iz Zemuna
17. Sreta Jovanović, bravarski pomoćnik 18. g. st. iz Batajnice
18. Dušan Novaković, radnik, 18. g. st. iz Zemuna

19. Aleksa Uglješić, stolarski pomoćnik, 19. g. st. iz Zemuna
20. Đuro Prole, mehaničar 21. g. st. iz Zemuna
21. Dragica Dejanović, radnica, 21. g. st. iz Zemuna
22. Mirko Ozmek, učenik, 20. god. st. iz Zemuna
23. Boško Gavrilović, bravar, naučnik 19. g. st. iz Zemuna
24. Braniš lav Jakovljević, mehaničar, 18. g. st. iz Zemuna
25. Đorđe Vig, kolarski pomoćnik 19. g. st. iz Zemuna
26. Miloš Nenadov, trg. pomoćnik 18 g. st. iz Zemuna
27. Liberat Ribić, priv. činovnik 19 g. st. iz Zemuna
28. Boško Novaković, radnik, 19 g. st. iz Zemuna
29. Nemanja Dragičević, tipograf, 20 g. st. iz Zemuna
30. Mihajlo Funtek, mehaničar, 21 g. st. iz Zemuna
31. Stevan Stojić 20. god. st. iz Belegiša, kotar Stara Pazova
32. Petar Tomić, ratar, 21 g. star iz Belegiša, kotar St. Pazova
33. Stanislav Lepšanović, 23 g. star iz Belegiša, kotar St. Pazova
34. Zivan Dobić, 30 g. st. iz N. Karlovaca, kotar S. Pazova
35. Mirko Ilić, 23 g. st. iz Golubinaca
36. Radovan Obradović, student medicine 22 g. st. iz Batajnice
37. Slavko Neštinac, 21 g. st. iz Batajnice
38. Petar Kostić, 22 st. iz Batajnice, kotar Zemun
39. Zora Bilić, vlasnica Svrtišta 42g. stara iz Sr. Mitrovice
40. Emil Skaliski, student prava, 21 g. st. iz Sr. Mitrovice
41. Dušan Banjanin, učenik VII r. gimn. 19g. st. iz Sr. Mitrovice
42. Petar Đurić, namještenik, 43 g. st. iz Erdevika
43. Slavko Bogojevac, učenik, 21g. st. iz Bingule kotar Ilok.

Svi napred, pred sud izvedeni, proglašeni su krivima i te-rećeni: da su pripadali organizaciji SKOJ-a i kao takvi pripada-li udarnim petorkama, održavali sastanke, na kojima su čitali narodno-oslobodilačke materijale, propagirali narodnooslobo-dilačku borbu, partizane i narodnooslobodilačku vojsku; da su bili članovi partizanskih desetina, da su položili partizansku za-kletvu i pozivali ostale da se ne odazovu u okupatorsku vojsku; da su primali i ishranjivali partizane; da su propagirali za Sov-jetski Savez i da nisu prijavili okupatorsko-kvislinškim vlasti-ma saradnika narodnooslobodilačkog pokreta.

Svi, osim Tome Svinjarevića, osuđeni su na smrt streljanj-em i streljani još istog dana u Dudiku. Naime, i Toma Svinjare-vić je bio osuđen na smrt, ali je pomilovan.

Ako se pogleda spisak osuđenih i streljanih rodoljuba, mo-že se videti da je ovde, uglavnom, streljana mladost. Najviše streljanih su između 18 i 22 godine starosti. Najviše ih je iz Ze-muna (30), ostali su iz Stare Pazove, Batajnice, Sremske Mitro-vice, Erdevika, Bingule itd.

OGLAS

Pokretni Priekni sud, koji je dana 22. kolovoza 1942. zasjedao u Vukovaru, izrekao je sljedeću :

OSUDU

1. Milenko Dukić, 19 god. star, iz Surčina, kotar Zemun
2. Sribislav Jovanović, 18 god. star, iz Zemuna
3. Dragomir Kajalić, 19 god. star, iz Zemuna
4. Miodrag Mihajlović, 20 god. star, iz Zemuna
5. Stevan Mirković, 19 god. star, iz Zemuna
6. Bogoljub Goranović, 20 god. star, iz Zemuna
7. Sava Krnješevac, priv. činovnik, 21 g. star, iz Zemuna
8. Slavko Samočeta, učenik, 18 god. star, iz Zemuna
9. Savo Nedeljko, bravarski naučnik, 18 g. star, iz Zemuna
10. Lazar Ilić, radnik, 19 god. star iz Zemuna
11. Tomo Svinjarević, tkalac, 21 god. star, iz Zemuna
12. Milenko Maksimović, brijački pomoćnik, iz Zemuna
13. Jovan Vukmirović, radnik, 19. god. star, iz Zemuna
14. Dušan Bunoš, učenik, 18 god. star, iz Zemuna
15. Nikola Zdjelar, abiturient, 20 god. star, iz Zemuna
16. Slavko Krnješevac, zubotehničar, 20 god. star, iz Zemuna
17. Sreta Jovanović, brav. pom. 18 g. star, iz Batajnice, k. Zemun
18. Dušan Novaković, radnik, 18 god. star, iz Zemuna
19. Bora Vranešević, radnik, 18 god. star, iz Zemuna
20. Aleksa Uglješić, stolarski pomoćnik, 19 g. star, iz Zemuna
21. Đuro Prole, mehaničar, 21 god. star, iz Zemuna
22. Dragica Dejanović, radnica, 21 god. stara, iz Zemuna
23. Mirko Ozmek, učenik, 20 god. star, iz Zemuna
24. Boško Gavrilović, bravar. naučnik, 19 god. star, iz Zemuna
25. Branislav Jakovljević, mehaničar, 18 god. star, iz Zemuna
26. Djordje Vig, kolarski pomoćnik, 19 god. star, iz Zemuna
27. Miloš Nenadov, trgovački pom., 18 god. star, iz Zemuna
28. Liberat Ribić, privatni činovnik, 19 godina star, iz Zemuna
29. Boško Novaković, radnik, 19 god. star, iz Zemuna
30. Nemanja Dragičević, tipograf, 20 god. star, iz Zemuna
31. Mihajlo Funtek, mehaničar, 21 god. star, iz Zemuna
32. Stevan Stojić, 20 god. star, iz Belegriša, kot. Stara Pazova
33. Petar Romić, ratar, 21 g. star, iz Belegriša, kot. St. Pazova
34. Stanislav Lepšanović, 23. g. star, iz Belegriša, k. St. Pazova
35. Živan Dobić, 30 god. star, iz N. Karlovaca, kot. St. Pazova
36. Mirko Ilić, 23 god. star, iz Golubina
37. Radovan Obradović, st. med., 22 g., iz Batajnice, kot. Zemun
38. Slavko Neština, 21 god. star, iz Batajnice, kot. Zemun
39. Petar Kostić, 22 god. star, iz Batajnice, kot. Zemun
40. Zora Bilić, vlast. svratišta, 42 g. stara, iz Hrv. Mitrovice
41. Emil Skalicki, stud. prava, 21 god. star, iz Hrv. Mitrovice
42. Dušan Banjanin, uč. VII. r. g., 19 god. star, iz Hrv. Mitrovice
43. Petar Djurić, namj. u šam. pod. 43 god., iz Erdevika, kot. Ilok
44. Slavko Bogojevac, učenik, 21 god. star, iz Bingule, k. Ilok

proglašeni su krivima, jedni da su bili članovi reorganizirane omladinske komunističke organizacije „Skoj“, te da su kao takovi podijeljeni u petorke, održavali sastanke, na kojima su se čitali komunistički letci, te veličala borba Sovjeta i partizana, a drugi da su bili članovi partizanskih desetina, te položili partizansku zakletvu, pozivali ostale da se ne odazivaju pozivima u vojsku, sakrivali u svojim kućama poznate ometnike, te da nisu prijavili vlastima druge poznate im komuniste, kao i njihov protudržavni rad, čime su počinili zločin protiv obštanskog Države i njezinog uređenja u smislu §-a 98. t. 2. k. z., §-a 1. t. 1., zakonske odredbe o promjeni zak. odredbe o priekom pokret. sudu od 5. VII 1941., te §-a 2. t. 3 zak. odr. o pokretnom priekom sudu od 24. VI. 1941., pa su stoga svi navedeni osim Tome Svinjarevića, koji je Milošću Poglavnika pomilovan, osuđeni na kaznu smrti strijeljanjem, koja je na njima u zakonskom roku i izvršena.

Vukovar, 23. kolovoza 1942.

Iz ureda višeg redarstvenog povjereništva
Velike župe Vuka

Šesto suđenje je održano 21. VIII. 1942. godine. O njemu ne postoje sačuvane presude i policijski oglasi ili neki drugi policijski spisi. Od zaborava je sačuvano, zahvaljujući jednom slučaju. Ispričao ga je Komisiji za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača u Vojvodini, Bogdan Kresić, poljoprivredni radnik iz Vukovara. On je negde 23. ili 24. avgusta 1942. išao da obrađuje zemlju koja se nalazila na 500 metara daleko od Dudika i tamo je našao jedan oglas Pokretnog prekog suda, u kojem je pisalo da je taj sud 21. 8. 1942. godine zasedao u Vukovaru i da je tom prilikom na smrt osudio 21 lice. Kresić je prepisao imena lica s tog oglasa i predao ga Komisiji, a taj spisak glasi:

1. Gajić Nikola, 35 god. star iz Iriga
2. Perić Mila, 34 god. stara iz Iriga
3. Stanković Draginja, 52. god. stara iz Maradika
4. Stanković Mitar, iz Prnjavor-Krušedola
5. Stolić Mlade, 67 god. star iz Rume
6. Stojaković Simeon, 18 god. star iz Rume
7. Drapčin Zagorka, 36 g. stara iz Radinaca
8. Mihajlović Mileva, 43 god. stara iz Rume
9. Prijjić Milan, 48. god. star iz Karlovaca
10. Belić Stana, 39. god. stara iz Prnjavor-Krušedola
11. Vuković Stojanka, 30. god. stara iz Iriga
12. Pužić Dušanka, 30. god. stara iz Rivice
13. Dnjestan Mihail, 47. god. star iz Pazove
14. Kovačević Milena, 18. god. stara iz Jaska
15. Radonić Mitar, 40. god. star iz Jaska
16. Pejić Vasa, 37 g. star iz Jaska
17. Babić Sava 29. god. star iz Jaska
18. Radosavljević Nikola, 20 god. star iz Jaska
19. Nedić Aca, 23 god. star iz Jaska
20. Milošević Stevan, 29. god. star iz Lačarka
21. Puvača Milica 29. god. stara iz Mitrovice.

Interesantan je i dalji opis Kresića o zbivanjima tih tragičnih avgustovskih dana na Dudiku.

»Ja sam u ono vreme — izjavio je Kresić — stanovao na salašu Ivana Plavšića iz Vukovara, koji je udaljen od mesta justifikacije tj. od Dudika najviše 500 metara, pa smo ja i članovi moje porodice u avgustu 1942. god. čuli kroz nekoliko dana naročito na večer streljanje žrtava u Dudiku«.

Opisujući pojedinosti Kresić nastavlja:

»Tih dana, jedno popodne oko 4. sata, orao sam njivu, kad su najedanput zaiijukale kugle i iznad moje glave, a nakon toga odmah čuo plač i užasan jauk jedne od žrtava određenih za streljanje, a nakon toga prasak hitaca. Nakon pola sata ot-

OGLAS

Pokretni Priekni sud, koji je dana 21. kolovoza 1942. zasjedao u Vukovaru, izrekao je sljedeća :

OSUDU

1. **Nikola Gajić**, krznar, 35 god. star, iz Iriga
2. **Mila Perić**, 34 god. stara, iz Iriga
3. **Draginja Stanković**, 52 god. stara, iz Maradika, kotar Irig
4. **Mitar Stanković**, 59 god. star, iz Prnjavor-Krušedola, kot. Irig
5. **Mladen Stolić**, 67 god. star, iz Rume
6. **Simeon Stojaković**, priv. učenik, 18 god. star, iz Rume
7. **Zagorka Drapčin**, 36 god. stara, iz Radinaca, kot. Ruma
8. **Mileva Mihajlović**, 43 god. stara, iz Rume
9. **Milan Prijčić**, 48 god. star, iz Krčadina, kot. Hrv. Karlovci
10. **Stana Bellić**, 39 god. stara, iz Prnjavor-Krušedola, kot. Irig
11. **Stojanka Vuković**, 30 god. stara, iz Iriga
12. **Dušanka Puzić**, 30 god. stara, iz Rivice, kot. Irig
13. **Mihajlo Dnještran**, 47 god. star, iz Nove Pazove
14. **Milena Kovačević**, krojačica, 18 god. stara, iz Jazka, kot. Irig
15. **Mitar Radonić**, 40 god. star, iz Jazka, kot. Irig
16. **Vasa Tesić**, 37 god. star, iz Jazka, kot. Irig
17. **Sava Babić**, brijač, 29 god. star, iz Jazka, kot. Irig
18. **Nikola Radosavljević**, 20 god. star, iz Jazka, kot. Irig
19. **Aca Medić**, 23 god. star, iz Jazka, kot. Irig
20. **Stevan Milošević**, 29 god. star, iz Lačarka, kot. Hrv. Mitrovice
21. **Milica Puhač**, 29 god. stara, iz Hrv. Mitrovice

proglašeni su krivima, jedni da su prenosili poštu i zavojni materijal za partizane, posjedovali bez dozvole vatreno oružje, davali hranu partizanima, te slušali krugovačnu poštu London, a drugi da su vršili komunističku promičbu, širili neistinite vesti, održavali vezu sa odmetnicima, te propustili u zakonskom roku prijaviti vlastima osobe, koje su primili na stan, pa su time počinili zločin protiv obstanda Države i njezinog uređaja u smislu §-a 98. t. 2. k. z., §-a 2., točka 2., zakonske odredbe o pokret. priekom sudu od 24. VI. 1941., §-a 1. t. 1. zak. odredbe o promjeni zakonske odredbe o priekom i pokretnom priekom sudu od 10. VII. 1941., te §-a 1. t. 1. zak. odr. o promjeni zakonske odredbe o priekom sudu i zakonske odredbe o pokretnom priekom sudu od 5. VII. 1941.,

pa su stoga svi gore navedeni osuđeni na kaznu smrti strijeljanjem, koja je kazna nad njima u zakonskom roku i izvršena.

Vukovar, 21. kolovoza 1942.

Iz ureda višeg redarstvenog povjereništva
Velike župe Vuka

prilike naišao je do mene poljar Nađ Janika iz Vukovara u vinogradu na Levoj Bari, i ja sam ga upitao ko je to tako jako jaukao. On mi je rekao da je jedan od onih, koji su vođeni na streljanje, pobjegao od straže i skrio se u kukuruze, a straža je trčeći za njim pucala. Kako je on kao poljar bio baš u blizini Dudika u zasedi ova je straža nabasala na njega, pa kada je od njega čula da je poljar nije ga dirala kao sumnjivog već ga je samo pitala, da li je video čoveka koji je bežao. Pošto se on na čas skanjivao da oda trag straža je počela na njega vikati i pretila mu, da će mu otići glava, ako ne kaže di se taj begunac skriva».

Nađ nije mogao da izdrži ovu pretnju. Kresić o tome kaže:

»Prisilili su ga da s njima ide tragati za tim čovekom, i neko vreme tragali su i najedanput su neki povikali da su ga našli, pa je i poljar od njih otišao«.

Kresić dalje kaže da su ustaše tog čoveka odvele u jamu i da su ga tamo najgroznije mučile i da je zbog toga toliko i jaukao.

Sedmo suđenje, održano je 25. VIII. 1942. godine. Pred sud su ovog puta izvedeni i optuženi:

1. Svetislav Knežević, sin Čedomira i Olge, rođene Bunjaz, rođen 2. XII. 1915. godine u Vojki, živi u Vojki, vere pravoslavne, neoženjen, ratar, navodno, ne-kažnjavan.

2. Slavko Vlašić, sin Mitra i Danice, rođene Gaj ina, vere pravoslavne, rođen 20. II. 1920. godine u Vojki, živi u Vojki, student tehnike, vojništvo nije odslužio, navodno ne-kažnjavan.

3. Lazar Hadžić, sin Dušana i Soke rođene Kovačević, pravoslavne vere, rođen 22. II. 1918. godine u Vojki, živi u Vojki, oženjen, nema dece, ratar, navodno ne-kažnjavan.

4. Žarko Sečanski, sin Nikole i Leposave, rođene Beljin, vere pravoslavne, rođen 1907. godine u Golubincima, živi u Golubincima, oženjen, otac jednog deteta, navodno ne-kažnjavan.

I ovde je optužnica sasvim kratka a još manje istinita ili dokazana. Svetislav Knežević je optužen što je bio komunista, te kao takav prisustvovao sastancima i primao i širio narodno-oslobodilačke materijale. Slavko Vlašić isto tako, da je bio član Komunističke partije, Mesne partizanske desetine, da je davao priloge u novcu, a i sam sabirao od drugih pomoć za narodno-oslobodilački pokret. Osim toga da je još prenosio i pismene poruke i narodnooslobodilački materijal. Lazar Hadžić i Žarko Sečanski da su propustili prijaviti okupatorsko-kvislinškim vlastima lica za koja su znali da su radila za narodnooslobodilački pokret.

Naknadno je optužen još i Milenko Lepšanović iz Golubina i to najtežom optužbom; da je posedovao i nosio vatreno oružje.

Glavni svedok na ovom procesu bio je Stjepan Blažeković, policijski agent, koji je i hapsio i saslušavao optužene. Ispalo je tako kao što kaže narodna poslovice »Sudija te tuži, sudija te sudi«. Iako su Sečanski i Lepšanović porekli navode optužbi i izneli da su policijski organi pod batinama iznudili neka izmišljena priznanja, sud je ipak poverovao policijskom agentu Blažekoviću i sve pomenute osudio na kaznu smrti streljanjem, i kazna je još istog dana izvršena. U presudi je navedeno i kojim redom je izvršeno streljanje. Prema presudi streljanje je izvršeno ovim redom: 1. Milenko Lepšanović, 2. Žarko Sečanski,

3. Lazar Hadžić, 4. Slavko Vlašić i 5. Svetislav Knežević.

Osmo **sudjenje** održano je istog dana kad i Sedmo sudjenje, odnosno 24. VIII. 1942. godine, a samo streljanje izvršeno je 25. VIII. 1942. godine. Ovog puta sudilo se grupi rodoljuba iz Kupinova. Pred sud je izvedeno njih 8 Kupinovčana i to:

1. Ivan Maričić, sin Todora i Vezinje rodene Ignjatović, pravoslavne vere iz Kupinova, srez Zemun, zavičajan i živi u Kupinovu, rođen 1919. zemljoradnik, oženjen, bez dece, pismen, vojsku odslužio, nema imovine, navodno ne-kažnjavan.

2. Sava Vujičić, sin pok. Rajka i Zivane rodene Gavrić, pravoslavne vere, rodom iz Kupinova, srez Zemun, zavičajan i živi u Kupinovu, rođen 11. marta 1919. godine, ratar, pismen, oženjen, nema dece, vojsku nije služio, navodno ne-kažnjavan.

3. Sreta Budimčić, sin Stevana i Marije, rodene Sekulić, pravoslavne vere, rođen 20. 1. 1909. godine u Kupinovu, srez Zemun, zavičajan i živi u Kupinovu, činovnik, neoženjen, pismen, vojsku odslužio, nema imovine, navodno, ne-kažnjavan.

4. **Milan Odošasić, sin pok. Svetozara i pok. Danice, rođene Miličević, pravoslavne vere, rodom i živi u Kupinovu, star 26 godina, ratar, oženjen, bez dece, pismen, navodno, ne-kažnjavan.**

5. Lazar Đurić, sin Dušana i pok. Reze, rodene Radošev, pravoslavne vjere, rodom i nadležan u Kupinovu, star 36 godina, nepismen, oženjen, otac četvoro dece, ratar, vojsku odslužio, navodno, ne-kažnjavan.

6. Mitar Veletić, pisar, inače, rođen u Kalinovniku, srez Foča, zavičajan u Varešu, živi u Kupinovu, opätina ista, srez Zemun, neoženjen, vojsku nije odslužio, nema imovine, do sada navodno ne-kažnjavan.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

VIŠE REDARŠTVENO POVJERENICTVO

ZA VELIKU ZUPU VUKA U VUKOVARU

Broj: 641-42.

Vukovar, 25. kolovoza 1942.

OGLAS

Pokretni Prički sud, koji je dana 25. kolovoza 1942. zasjedao u VUKOVARU, izrekao je sljedeće:

OSUDU

1. **Svetislav Knežević**, 27 god. star, iz Vojke
2. **Stavko Vlačić**, student tehnike 21 god. star, iz Vojke
3. **Lazar Nedžić**, 24 god. star iz Vojke
4. **Žarko Sečanski**, 35 god. star, iz Golubinaca
5. **Milenko Lepšonović**, 22 god. star, iz Golubinaca
6. **Ivan Marčić**, 23 god. star, iz Kupinova
7. **Sava Vujčić**, 23 god. star, iz Kupinova
8. **Sreta Budimčić**, 33 god. star, iz Kupinova
9. **Milan Udobašić**, 24 god. star, iz Kupinova
10. **Lazar Djurdjić**, 36 god. star, iz Kupinova
11. **Mitar Veletić**, 20 god. star, iz Kupinova
12. **Ivan Kurjački**, 53 god. star, iz Kupinova
13. **Slavko Arsenijević**, 22 god. star, iz Kupinova

proглаšeni su krivima jedni da su bili komunistički partijci, te sabirali i nosili hranu partizanima, kao i davali za crvenu pomoć, a drugi da su bili članovi komunističkih čdesetina, primali komunističke letke i brošure, te prenosili pismene poruke i komunistički materijal, te konačno da nisu prijavili vlastima osobe za koje su znali da se bave protudržavnim radom. Oni su počinili zločin protiv obnove Države i njezinog uređenja u smislu § a 98. t. 2. k. z., te zločin u smislu § a 2. t. 1. zak. n. s. e. odredbe o pokretnom presom sudu od 24. VI. 1941., pa su stoga svi gore navedeni osuđeni na kaznu smrti strijeljanjem, koja je nad njima u z. kon. roku i izvršena.

7. Ivan Kurjački sin pok. Kuzmana i pok. Danice, rođene Vasić, pravoslavne vere, rođen u Kupinovu srez Zemun. Zavičajan u Kupinovu, star 53 godine, oženjen, otac četvero dece, pismen, vojsku odslužio ima imovine oko 16 kj zemlje i kuću do sada navodno ne-kažnjavan.

8. Slavko Arsenijević, sin Nikole i Ruže rođene Lekić, pravoslavne vere, rođen i zavičajan u Kupinovu, opština ista, srez Zemun, star 22 godine, ratar, nepismen, neoženjen, vojsku nije odslužio ima 4 kj. zemlje i kuću, do sada navodno ne-kažnjavan.

Iako u presudi i u drugim policijskim spisima nije zabeleženo ipak se iz drugih izvora saznaje da je bio uhapšen još i Veljko Kurjački, takođe rodom iz Kupinova.

Optužnica je i ove ljude teretila, po istom šablonu kao i one kojima je ranije suđeno. Terećeni su da su članovi KPJ, da su sakupljali i nosili hranu i ostale potrebne potrebštine partizanskim jedinicama, da su propustili vlastima prijaviti lica za koja su znali »ili barem morali znati« da rade protiv okupatorsko-kvislinške vlasti, a Savu Vujičića još i to da je bio u partizanima i da je kao takav pripadao onom društvu koje je radilo i radi na nasilnom obaranju okupatorsko-kvislinškog poretka. Svi optuženi su osuđeni na kaznu smrti streljanjem, osim Veljka Kurjačkog, i još istog dana streljani.

STRELJANJE TALACA NA DUDIKU

Sve što smo napred rekli o masovnom streljanju rodoljuba u Vukovaru, bilo je streljanje po presudi Pokretnog prekog suda. Iako je i taj okupatorsko-kvislinški organ bio strašno okupatorsko-kvislinško sredstvo za uništenje sremskog stanovništva, ipak je okupatorsko-kvislinška vlast primenjivala još jedno strašniji način uništenja naroda, a to je streljanje talaca, odnosno streljanje lica koja izaberu policijski organi i bez ikakvog suđenja. U najvećem broju slučajeva ta lica i ne znaju zbog čega se streljaju. Po pravilu njima policijski organi nisu ni saopštavali da će biti streljani ili da su terećeni da su nešto učinili. To je bila u stvari okupatorsko-kvislinška odmazda zbog toga što su na nekim mestima poginuli okupatorsko-kvislinški vojnici ili streljani neki okupatorsko-kvislinški funkcioneri. Takvih streljanja bilo je u Vukovaru više i nemoguće je sve nabrojati. Zato navodimo samo neka.

Streljanje Mitrovčana. Posle drugog dolaska Eugena Kvaternika i Viktora Tomića u Sremsku Mitrovicu, i od trenutka kada im je dostavljen spisak iz ustaškog logora s većim brojem lica, koje je trebalo uhapsiti, u gradu je zavladała velika nesigurnost.

U ustaškoj pripremnoj bojni, gde je glavnu reč vodio Mata Ciprijanović, sastavljeni su grupni spiskovi lica, koje je trebalo uhapsiti. Pored Ciprijanovića tu su bili još i dr Karlo Helbih, lekar, upravitelj sremskomitrovačke bolnice, Franjo Brindi i Andrija Krzmanović i drugi, koji će nešto kasnije učestvovati u sastavljanju još brojnijih spiskova lica za hapšenje. Uglavnom to su spiskovi onih lica koja će biti streljana na sremskomitrovačkom pravoslavnom groblju.

No, 13. avgusta uveče Mata Ciprijanović je imao sve spremjeno za masovno hapšenje. U redarstvenoj ispostavi (policiji) u noći između 13. i 14. avgusta, pored Ciprijanovića, nalazili su se tu još neki članovi ustaške pripreme bojne, među kojima su bili zapaženi Anton Regi, Anton Morak, Pero Haramina, Milan Gašparević i dr.

Što se tiče lica koja je trebalo uhapsiti, ona su se već nalazila u spisku »crvene pomoći, ali njih očevidno nije sastavila »plavokosa« devotka, kao što se to želelo prikazati, već je spisak bio sastavljen u ustaškom logoru. Pod prinudom, kasni-

je, taj spisak je kako je već rečeno, bio potpisan i od dva omladinca. Okorelim zločincima u ustaškom logoru nije trebala ničija pomoć, već samo kamuflaža! Jer u spisku su se nalazila i lica čija imena nisu znali »potpisnici«. Pogotovo što mnogi od njih zaista nisu imali nikakve veze sa skojevskom organizacijom, niti su čak znali da se prikuplja pomoć u materijalu i novcu za partizane.

U suštini, spisak je bio sastavljen na osnovu strogo poverljive direktive Pavelićevog glavnog stana, kojom se predviđalo potpuno istrebljenje srpskog življa »istočno od Sida«. Motivi u zaglavljima oglasa o streljanima bili su obična lakrdija.

Ciprijanović je podelio tridesetinu pripadnika ustaške bojne po grupama i svako je dobio svoj »rejon hapšenja«. No, u ustaškom logoru, prilikom sastavljanja spiskova, došla su do izražaja i neka lična raspoloženja ustaških funkcionera, pa se u spisku našao i jedan broj naprednih Hrvata iz Sremske Mitrovice, za koje se odranije znalo da ne odobravaju ustaška zverstva.

Te noći, između 13. i 14. avgusta 1942. godine, uhapšeno je oko 30 lica a među njima su bili i dr Mane Budisavljević, Jovan i Đurica Grgurov, Bora Stanković, Nebojša Forešković, Mata Šimunović, Ivica Mikulčić, Krunoslav Stabler, Vasilije i Milan Bedričić, dr Miloš Gajić i drugi.

Jedan od istaknutih ustaša koji su te noći, a i naredne, između 14. i 15. avgusta, hapsili u Sremskoj Mitrovici bio je Anton Morak, električar iz električne centrale u Sremskoj Mitrovici. On je vodio jednu grupu, hapseći prema Ciprijanovićevim nalogima veći broj lica. Zajedno s njima u grupi je bio i Anton Regi, takođe pripadnik pripremne ustaške bojne.

Grupa Mitrovčana, koja je uhapšena te noći, odmah je prebačena vozom do Vukovara.

Sutra-dan se hapšenje nastavilo. Uhapšeno je takođe oko 80 lica i svi su bili oterani u Vukovar. I te noći Mate Ciprijanović vodio je glavnu reč. Izdavao je stalno naredjenja patrolama za hapšenje, pa je čak opisivao i kuće gde se hapšenje trebalo obaviti. Kraj njega su bili: Eugen Đurić, Mata Kovačić i još neki. Među uhapšenim licima bili su Đura Sauer, Ferda Poduška i Kazimir Ilić, koji se jednoga trenutka obratio Ciprijanoviću, tražeći objašnjenja za svoje hapšenje:

— Mato, šta se ovo događa?

— Ništa, ništa, videćeš već! — odgovorio je sarkastično Ciprijanović i nastavio naredjenja o hapšenju.

Tu, u hodniku policije, toga trenutka nalazili su se profesor Aleksa Petrović, Dokica Tomić, trgovac Mačkovski, Đuro

Sauer, bifedžija Terzić i još neki građani. Oko 3 časa ujutro, kada je u policiji bilo oterano već oko 80 lica, svi su isterani u dvorište, gde su im ruke bile povezane žicom. U sveopštoj zabuni uhapšenici se nisu snalazili. Mnogima je cela situacija izgledala nestvarno i kada su im naredili da izađu u dvorište radi vezivanja, stali su kao skamenjeni. Toga trenutka folksdojčer Anton Polih, zvani Tona, počeo je da udara nogom i pesnicama zatvorenike. Taj Polih je bio inače iz Lačarka i poznat kao okoreli fašista, a služio je kod Đurića u ustaškoj policiji u Sremskoj Mitrovici.

Pohapšeni Mitrovčani stigli su u Vukovar oko 6 časova izjutra. Na željezničkoj stanici već je čekala povećana grupa ustaša koja ih je opkolila i odvela u Elcov magazin u neposrednoj blizini stanice.

Čim su zatvorenici dovedeni u dvorište ove zgrade, pojavio se lično Eugen Kvaternik. Grdio je i psovao zatvorenike, a zatim je dobacio ustaškim stražarima: »Pucajte na njih iz mitraljeza!«. Unapred pripremljeni, stražari su uvlačili u mitraljeze prazne šaržere i uperivši cevi na uhapšene, škljocali su na prazno...

Muškarci su se nalazili u prizemlju i na prvom spratu zgrade, a na drugom bile su zatvorene žene. Svi su imali vezane ruke. U tim prostorijama i danju i noću stražarilo je pedesetak ustaša koji su se smenjivali posle određenog vremena. S vremena na vreme u prostorije su upadali i agenti. Postavljali su pitanja pojedinim zatvorenicima. Zanimalo ih je šta je ko po zanimanju! Neki su drsko dobacivali s vrata: »Evo naših volova za klanicu!« Drugi su opet mirno pristupali zatvorenicima i posle kraćeg dijaloga, bez ikakvog povoda, udarali zatvorenike pesnicama od čega su pojedinci padali na zemlju. Među ovim agentima bili su i braća Estor i Vinko Škarpa, poreklom negde iz Dalmacije.

Povremeno, narednih nekoliko dana, iz logora su neki zatvorenici odvođeni u zgradu Županije na saslušanje. Prilikom saslušanja Oktavijan Svjezić i Viktor Tomić tukli su zatvorenike volovskim žilama. Među ustašama — stražarima u samom logoru, zapaženi su bili neki Ivica Gregurinčić iz Tovarnika i neki Sabo iz Sotina.

Za to vreme u logor su iz Sremske Mitrovice stigli i Andrija Krzmanović, Mate Kovačić, Eugen Đurić i Ferdo Knez. Neki od uhapšenih, videći Krzmanovića, dozivali su ga, ali se on pravio da ne čuje! Ferdo Knez je, međutim, došao da interveniše za nekolicinu zatvorenika, posle čega su pušteni Eduard Gorički i Kazimir Ilić.

Nekoliko dana kasnije, 19. avgusta 1942. oko 21 čas izvedena je na Dudik grupa od 50 Mitrovčana. Jedan detalj ostao je nerasvetljen u vezi s ovim streljanjem. Naime, 18. avgusta jednoj većoj grupi zatvorenika je saopšteno da će biti puštena kući. Među njima je bilo nekoliko lekara, apotekara, trgovaca, profesora i službenika. Ni jedan od njih nije bio saslušan i verovalo se, kako im je bilo i rečeno, da će biti oslobođeni. Jedna grupa je čak bila i puštena 18. avgusta da se vrate u Sremsku Mitrovicu. No, kada su stigli na železničku stanicu u ovaj ovaj grad, bili su ponovo uhapšeni i vraćeni u Vukovar. Kako je došlo do ovog naglog obrtaja? Među dokumentima u arhivu nalazi se i jedna izjava koja osvetljava ovaj slučaj. Na osnovu nje moguće je rekonstruisati kratak dijalog između Drage Jileka i još jednog lica, čije je ime ostalo nepoznato.

Taj razgovor vodio se 18. avgusta posle podne.

— Ko je pustio iz zatvora Zivana Kuzminca i Dragutina Vasića? — zapitao je povišenim tonom Jilek.

Tom prilikom pomenuti su još neki Mitrovčani, a na to mu je nepoznato lice odgovorilo:

— Protiv tih ljudi nema nikakvog dokaza što bi ih teretilo pa smo smatrali da ih možemo pustiti kući!

— Po čijem ste naređenju to učinili? — povikao je Jilek.

Nikakav odgovor nije usledio, a onda se opet čuo Jilekov glas:

— Njih se mora natrag vratiti, jer su oni svi taoci. Ako se ne vrate, vi ćete za njih odgovarati svojim životom!

To je presudno. Svi »oslobođeni« zadržani su u zatvoru i streljani 19. avgusta 1942. kasno uveče.

Dva sata kasnije pošto je na streljanju na Dudik odvedena grupa u kojoj se nalazila Vera Tomić, pred zatvorsku zgradu stiglo je nekoliko autobusa VRP. Oni su kako smo rekli plave boje i vrlo se brzo daju prepoznati. Ustaše su ispale iz autobusa, i došavši do vrata na prizemlju, počele da prozivaju. Svi prozvani su prolazili kroz špalir ustaša koji je bio postavljen od autobusa do ulaznih vrata. Neki su od zatvorenika, misleći da će biti oslobođeni, čak pitali da li sa sobom mogu poneti svoje stvari!. Neko od ustaša im je to dozvolio.

Prozivka je izvršena na osnovu imena ispisanih nečitim slovima na ceduljicama, pa su ustaše, nemogavši tačno da pročitaju ime zatvorenika, uzimale lice čije je ime bilo slično onom, koje je bilo upisano na cedulji!

No, do zabune je došlo tek kada je prozvanima naređeno da se svuku. Zaprepašćeni, prozvani zatvorenici su se skamenili. Neko iz grupe je rekao: »Pa nama je rečeno da ćemo biti oslobođeni«!

— Svlačite se odmah, ili ćemo vas mi početi da svlačimo!
— povikao je ustaša.

Nastao je tajac, a onda su ustaše počele da guraju i tuku osuđenike, terajući ih u autobuse i kare. Potrajalo je to nekoliko minuta, a onda se začula buka motora...

Za to vreme, na Dudiku su čekali askeri s Viktorom Tomićem. Rake su već bile iskopane, a reflektori s dva luksuzna automobila osvetljavali su ceo taj prostor.

Autobus sa zatvorenici se zaustavio nekih pedesetak metara dalje od iskopane rake. Iz autobusa su najpre izašle ustaše u zelenim uniformama a onda i zatvorenici. Neki od njih još nisu bili skinuli odeću pa su se skidali tu pred samom rakom. Ustaše su odvajale manje grupe uhapšenih i odvodili ih do same rake, gde su žrtve morale da kleknu na sam rub. Odmah zatim pucali su žrtvama u potiljak ili u leđa.

Ubice su brzo obavljale svoju krvavu rabotu, a mnogi od streljanih nije bio ni mrtav. Jednoga trenutka prema opisu očevidaca (jednog od vukovarskih lekara), kod same jame nastala je gužva. Ustaše su primetile da svi streljani nisu mrtvi, pa su počeli da kolju i noževima bodu svoje žrtve! Lekar, kojem se i duguje opis ovog užasnog prizora, zaprepašćen onim što se pred njim odigralo, obratio se vodi askera.

— Zašto dozvoljavate klanje? Ova lica su osuđena na smrt streljanjem!... Ti mladići koji kolju ljude postaju pravi razboj-nici!

Ustaški nadporučnik Jozo Matijević, koji je komandovao grupom ustaških dželata, odbrusio je lekaru:

— To se vas kao lekara baš ništa ne tiče. Gledajte svoje poslove!

Među prisutnim ustaškim funkcionerima viđeni su te noći kraj same jame najviši ustaški funkcioneri iz Vukovara. Pre svih Stjepan Majurdžić, ustaški logornik i Luka Puljiz, stožer-nik ustaškog stožera iz Vukovara. Te noći na Dudiku streljani su:

1. Vasa Bendričić, mesar, rođen 1903. g. iz Srem. Mitrovice
2. Milan Bedričić, mesar, rođen 1904. g. iz Sremske Mitrovice
3. Aleksa Baraksadić, kovač, rođen 1902. g. iz Srem. Mitrovice
4. Branko Bilić, svratištar, rođen 1885. g. iz Srem. Mitrovice
5. dr. Mane Budisavljević, lekar, rođen 1894. g. iz Mitrovice
6. Košta Božić, rođen 1886. g. iz Belegiša
7. Stevan Bilić, trgovac, rođen 1889 g. iz Srem. Mitrovice
8. Slavko Bilić, đak, rođen 1922. g. iz Srem. Mitrovice
9. Sima Dević, rođen 1885. g. iz Srem. Mitrovice
10. Radojko Đaković, rođen 1885 godine iz Srem. Mitrovice

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
VIŠE REDARSTVENO POVJERENIČTVO
ZA VELIKU ŽUPU VUKA

Broj: 1117-42.

Vukovar, 3. rujna 1942.

OGLAS

U mjesecu kolovozu 1942. ubijene su po banditima sljedeće osobe:

- 1. Dušan Popović**, kod Kuzmina na salašu dne 14. VIII. 1942.
- 2. Sava Spaić**, iz Bosuta dne 19. VIII. 1942.
- 3. Ustaša Paljaković**, iz Divoša dne 4. VIII. 1942.
- 4. Svetozar Nešković**, iz Grgurevaca dne 12. VIII. 1942.
- 5. Martin Hag**, u vinogradu kod Grgurevaca dne 12. VIII. 1942.

Budući, da se u zakonom roku od deset dana nisu pronašli zločinci, a niti su građani grada Hrvatske Mitrovice i stanovnici kotara Hrvatske Mitrovice dali podatke o njihovim skrovištima, to je dana 19. kolovoza 1942., a na temelju zakonske odredbe broj CCCXXI-1620. Z. p. 1941. od 2. listopada 1941. STRIJELJANO kao taoци PEDESET OSOBA, koji su nakon najtežnjih redarstvenih izvada ustanovljeni kao pomagači zločinačkih bandi, i za petoricu poginulih nedužnih žrtava strijeljani su:

I.

1. Bedričić Vasilje, mesar, rođen 1903., iz Hrvatske Mitrovice
2. Baraksadić Aleksa, kovač, rođen 1902., iz Hrv. Mitrovice
3. Bilčić Branko, svatistar, rođen 1885., iz Hrv. Mitrovice
4. Budisavljević Dr. Mane, liječnik, rođen 1894., iz Hrv. Mitrovice
5. Božić Kosta, rođen 1886., iz Belegiša
6. Bilčić Stevan, trgovac, rođen 1889., iz Hrv. Mitrovice
7. Bilčić Slavko, dak, rođen 1922., iz Hrv. Mitrovice
8. Dević Sima, rođen 1886., iz Hrv. Mitrovice
9. Daković Radojko, rođen 1885., iz Hrv. Mitrovice

II.

1. Milinović Petar, dak, rođen 1922., iz Hrvatske Mitrovice
2. Milovančević Milan, rođen 1900., iz Hrvatske Mitrovice
3. Mojić Dušan, krojač, rođen 1895., iz Hrv. Mitrovice
4. Mehandić Krsto, rođen 1901., iz Beske
5. Mihajlović Nikola, rođen 1856., iz Hrv. Mitrovice
6. Manastirac Stevan, dak, rođen 1922., iz Hrvatske Mitrovice
7. Mijić Radovan, veletrgovac, rođen 1892., iz Hrv. Mitrovice
8. Naumović Svetozar, rođen 1898., iz Hrv. Mitrovice
9. Pavkov Jovan, pčelar, rođen 1908., iz Velikih Radinaca
10. Petrović Velimir, krojački pomoćnik, rođen 1908., iz Hrv. Mitrovice

III.

1. Dević Paja, fijakerista, rođen 1900., iz Hrv. Mitrovice
2. Foršković Nebojša, strojariski pomoćnik, rođen 1922., iz Hrv. Mitrovice
3. Grgurov Veselin, visokoškolar, rođen 1622., iz Hrv. Mitrovice
4. Gajić Dr. Miloš, liječnik, rođen 1909., iz Hrv. Mitrovice
5. Janošević Đorđe, poseb. činovnik, rođen 1920., iz Hrv. Mitrovice
6. Jovanović Pera, fijakerista, rođen 1910., iz Hrv. Mitrovice
7. Jovanović Steva, rođen 1908., iz Hrv. Mitrovice
8. Dumičić Radovan, rođen 1905., iz Hrv. Mitrovice
9. Kapetanović Svetozar, rođen 1922., iz Morovića
10. Kolarević Svetozar, kolarski pomoćnik, rođen 1918., iz Morovića

IV.

1. Petrović Aleksije, profesor, rođ. 1901., iz Hrv. Mitrovice
2. Puhalo Dane, gruntovničar, rođ. 1895., iz Hrv. Mitrovice
3. Radojević Pavle, rođ. 1887., iz Hrv. Mitrovice
4. Ristić Jovan, radnik, rođ. 1888., iz Hrv. Mitrovice
5. Sekulac Stanislav, zdravstveni pomoćnik, rođ. 1910., iz Hrv. Mitrovice
6. Šimovljević Miloš, laborant, rođ. 1900., iz Hrv. Mitrovice
7. Šremac Petar, rođ. 1900., iz Hrv. Mitrovice
8. Stanković Borislav, ljekarnik, rođ. 1911., iz Hrv. Mitrovice
9. Stanković Mилоje, ljekarnik, rođ. 1893., iz Hrv. Mitrovice
10. Stojaković Toma, krojač, rođ. 1910., iz Hrv. Mitrovice

V.

1. Stojanović Stevan, rođ. 1888., iz Hrv. Mitrovice
2. Šimunović Mato, sudbeni čin., rođ. 1917., iz Hrvatske Mitrovice
3. Šimić Djoka, rođ. 1904., iz Hrv. Mitrovice
4. Terzić Jovan, licitar, rođ. 1892., iz Hrv. Mitrovice
5. Tucić Vaso, noćni čuvar, rođ. 1886., iz Hrv. Mitrovice
6. Vasilčić Dragutin, ekonom, rođ. 1888., iz Hrv. Mitrovice
7. Vladisavljević Andrija, gostioničar, rođ. 1909., iz Hrv. Mitrovice
8. Veselinović Andrija, rođ. 1888., iz Hrv. Mitrovice
9. Vukašinić Nikola, obč. pisar, rođ. 1900., iz Hrv. Mitrovice
10. Varkapa Živan, obučar, rođ. 1910., iz Beske

11. Paja Dević, fijkarista, rođen 1900. g. u Srem.Mitrovici
12. Nebojša Forišković, stroj.pomoć, rođen 1922. g. u Mitrovici
13. Veselin Grgurov, visokoškolač, rođen 1922. g. iz Mitrovice
14. dr Miloš Gajić, lekar, rođ. 1909.g. iz Srem. Mitrovice
15. Đorđe Janošević, činovnik, rođen 1920. g. iz Mitrovice
16. Petar Jovanović, rođ. fijkarista, rođ. 1910. g. iz Mitrovice
17. Stevan Jovanović, rođen 1908. g. iz Srem. Mitrovice
18. Svetozar Kapetanović, rođen 1922. g. iz Moravice
19. Svetozar Kolarević, kolarski pom. rođ. 1918. g. iz Moravice
20. Radovan Đurišić, rođ. 1905. g. iz Srem. Mitrovice.
21. Petar Milinović, đak, rođen 1922. g. iz Srem. Mitrovice
22. Milan Milovančev, rođen 1900. g. iz Srem. Mitrovice
23. Milan Mojić, krojač, rođen 1895. g. iz Srem. Mitrovice
24. Krsto Mehandžić, rođen 1901. g. iz Beške
25. Nikola Mihajlović, rođen 1896. g. iz Srem. Mitrovice
26. Stevan Manastirac, đak, rođen 1922. g. iz Srem. Mitrovice
27. Radovan Mijić, veletrgovac, rođen 1892. g. iz Srem. Mitrov.
28. Svetozar Naumović, rođen 1898. g. iz Srem. Mitrovice
29. Jovan Pavkov, rođen 1908. g. iz V. Radinaca
30. Velimir Petrović, kroj. pom. rođ. 1908. g. iz Srem. Mitrov.
31. Aleksije Petrović, profesor, rođen 1904. g. iz Srem.Mitrovi.
32. Dane Puhalo, gruntovničar, rođ. 1895. iz Srem.Mitrovice
33. Pavle Radojević, rođen 1887. g. iz Srem.Mitrovice
34. Jovan Ristić, rođen 1888. godine radnik iz Srem. Mitrovice
35. Stanislav Sakulac zdrav, pomoć. r. 1910. g. iz Srem.Mitrov.
36. Miloš Simovljević, laborant rođ. 1900. g. iz Srem.Mitrovice
37. Petar Sremac, rođen 1900 g. iz Sremske Mitrovice
38. Borislav Stanković, lekar rođ. 1911. g. iz Srem. Mitrovice
39. Miloje Stanković, lekar rođ. 1893. g. iz Srem. Mitrovice
40. Toma Stojanović, krojač, rođ. 1910. g. iz Srem. Mitrovice
41. Stevan Stojanović rođ. 1888. iz Srem. Mitrovice
42. Mato Šimunović rođ. 1917. g. student iz Srem. Mitrovice
43. Doka Timić rođ. 1904. g. iz Srem. Mitrovice
44. Jovan Terzić, licider rođen 1892. iz Srem. Mitrovice
45. Vasa Tucić rođen 1886. g. iz Srem. Mitrovice
46. Dragutin Vasilić, ekonom, rođ. 1888. g. iz Srem. Mitrovice
47. Andrija Vladislavljević rođ. 1909. g. iz Srem. Mitrovice
48. Andrija Veselinović, rođen 1888. iz Srem. Mitrovice
49. Nikola Vukašinović, opšt. pisar, iz Kraljevaca r. 1900. g.
50. Zivan Vorkapa, obučar, rođen 1910. g iz Beške.

Streljanje Irižana, Zemunaca, Mitrovčana i Laćaraca

Izgleda da je noć 19. avgusta 1942. g. na Dudiku bila jedna od najkrvavijih. U Dudiku je tada zaista proliveno krvi do ko-

lena. Pored streljanih po presudi Prekog suda, o kojem smo napred govorili i streljanja 50 Mitrovčana, te noći streljano je na Dudiku još 50 rodoljuba iz Iriga, Zemuna, Mitrovice i Laćarka. Oglas o njihovom streljanju objavljen je znatno kasnije 5. septembra 1942. godine. I u ovom oglasu, kao i u ostalim koji su izdati pre i posle njega, stoji navedenih nekoliko imena fašista koji su poginuli u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta i za koje okupatorske vlasti vrše odmazdu. Interesantno je reći još i to da u oglasu stoji kako su okupatorski i policijski organi »najtočnijim izvidima« ustanovili da su dole navedena lica bila u vezi s narodno-oslobodilačkim pokretom. I još nešto više, da su bila u vezi s poginulim ustaškim ili okupatorskim vojnicima. Međutim, stvarno stanje je takvo, da dotična lica nisu bila ni saslušavana i ispitivana, a najveći broj među njima, nije ni čuo za ubistva tih fašista. Ipak, okupatorsko-kvislinška vlast ih je izvela na streljanje i streljala:

1. Stevan Lastić, rođen 1905. g. iz Iriga
2. Dimitrije Babić, rođen 1888. g. iz Iriga
3. Damjan Pušić, rođen 1870. iz Iriga
4. Doka Goljevački, rođen 1896. iz Iriga
5. Dimitrije Obrenović, staklar, rođen 1911. g. iz Iriga
6. Jovan Pušić, đak rođen 1921. g. iz Iriga
7. Slavko Bičanski, rođen 1909. g. iz Iriga, trgovac
8. Stevan Matić, rođen 1881. g. iz Iriga
9. Vladimir Brankov, opančar, rođen 1908. iz Iriga
10. Stevan Matić, rođen 1890. g. iz Iriga.
11. Jovan Grgurov, lekar, rođen 1892. g. iz Srem. Mitrovice
12. Zivan Kuzminac, rođen 1890. g. iz Srem. Mitrovice
13. Stevan Kostić, gostioničar, rođ. 1888. iz Srem. Mitrovice
14. Dragomir Rankov, rođ. 1919. g. trg. pomoćnik iz Zemuna
15. Svetozar Zorić, rođ. 1920. g. iz Zemuna
16. Nikola Lepotić, električar, rođ. 1919. g. iz Zemuna
17. Lazo Jugović, brav. pomoć. rođ. 1923. g. iz Zemuna
18. Mihajlo Stojković, pek. pomoćnik rođen 1911. g. iz Zemuna
19. Krsto Đurović rođen 1908. g. posep. činovnik iz Zemuna
20. Nikola Novaković, mehaničar, rođen 1919. g. iz Zemuna
21. Mirko Čučković, radnik rođen 1906. g. iz Zemuna
22. Savo Romanović, mehaničar, rođen 1920. g. iz Zemuna
23. Radenko Đorđević, radnik, rođen 1916. g. iz Zemuna
24. Mihajlo Salata, činovnik rođen 1915. g. iz Zemuna
25. Dušan Damjanović, radnik, rođen 1905. g. iz Zemuna
26. Marinko Vlaović, rođen 1896. g. iz Laćarka
27. Zivan Vitasović, ratar, rođen 1903. g. iz Laćarka

28. Zivan Ninković, rođen 1915. g. iz Laćarka
29. Milan Milić rođen 1904. g. iz Laćarka
30. Marinko Šuljmanac rođen 1895. g. iz Laćarka
31. Zivan Vlaović, rođen 1907. g. iz Laćarka
32. Ilija Štrbacki rođen 1883. g. iz Laćarka
33. Zivan Strbacki rođen 1882. godine iz Laćarka
34. Zivan Ninković, ratar, rođen 1919. g. iz Laćarka
35. Andrija Ninković, rođen 1905. g. iz Laćarka
36. Radovan Vuletić, rođen 1913. g. iz Laćarka
37. Slavko Pisarević, rođen 1910. g. iz Laćarka
38. Milenko Veselinović rođen 1899. g. iz Laćarka
39. Miloš Novaković rođen 1899. godine iz Laćarka
40. Jovan Šuljmanac trgovac, rođen 1881. godine iz Laćarka
41. Zivan Milenković, rođen 1909. godine iz Laćarka
42. Mijo Milinković rođen 1895. godine iz Laćarka
43. Lazar Šuljmanac rođen 1910. godine iz Laćarkas
44. Obrad Ninković, rođen 1916. godine iz Laćarka
45. Obrad Svilokos, rođen 1914. godine iz Laćarka
46. Marko Crnogorac rođen 1916. godine lekar iz Kuzmina
47. Đuro Ilić, radnik, rođen 1913. g. iz Iriga.
48. Damjan Stojić rođen 1903. godine iz Iriga
49. Zika Avramović, rođen 1913. g. iz Iriga
50. Stevan Suvajdžić, lekar, rođen 1896. g. iz Iriga.

Streljanje Irižana Predveće istog dana, 24. VIII. 1942., kada je streljao Irižane u Irigu, Viktor Tomić je naredio u autobuse da se ukrcia 86 Irižana koje je poveo sa sobom u Vukovar. Dovedeni su u vukovarski logor 25. avgusta i već istoga dana streljani su na Dudiku. Prema oglasu koji je objavilo Više redarstveno povereništvo za Veliku župu Vuka, 7. septembra 1942. godine, na Dudiku su streljani:

1. Nikola Radošević, kovač, rođen 1893. godine iz Iriga
2. Nikola Crvenković, rođen 1888. g. iz Iriga
3. Gavra Milić, rođen 1894. g. iz Iriga
4. Gliša Nikolić rođen 1898. g. iz Iriga
5. Petar Miškičević, rođen 1907. godine iz Iriga
6. Jovan Jegdić, gostioničar, rođen 1891. g. iz Iriga
7. Nikola Radošević, rođen 1884. g. iz Iriga
8. Mitar Pužić, rođen 1889. g. iz Iriga
9. Lazar Garičević, trgovac, rođen 1882. g. iz Iriga
10. Todor Milutinović, trgovac, rođen 1911. g. iz Iriga.
11. Svetozar Krstić, trgovac, rođen 1*900. godine iz Iriga
12. Košta Damjanović, trgovac, rođen 1898. g. iz Iriga
13. Sava Jojčić, činovnik, rođen 1914. g. iz Iriga

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

VIŠE REDARSTVENO POVJERENIČTVO ZA VELIKU ŽUPU VUKA

Broj: 1125-42.

Vukovar, 6. rujna, 1942.

OGLAS

Dana 10. veljače 1942. god. napadnuta je obhodnja između Iriga i Rume, kojom su prilikom poginuli:

- 1. JAKOB ČUNDIĆ, oružnički narednik,**
- 2. PAVKO KRAJAČIĆ,**
- 3. DVA DOMOBRANA.**

Budući, da u zakonskom roku od 10 dana nisu pronađeni zločinci, a niti su stanovnici IRIGA dali podatke o njihovim skrivištima, to je dana 25. kolovoza 1942.; a na temelju zakonske odredbe broj CCCXXI - 1620 Z. p. 1941. od 2. listopada 1941. STRIELJANO kao taoci ČETRDESET OSOBA, koji su nakon najtočnijih redarstvenih izvida ustanovljeni kao pomagači zločinačkih randi, i za četvoricu poginulih nedužnih žrtava strijeljani su:

I.

1. Radojević Dimitrije, dak, rođen 1921., iz Iriga
2. Đurić Đorđe, dak, rođen 1918., iz Iriga
3. Stojnić Dušan, krojač, rođen 1920., iz Iriga
4. Jakovljević Mitar, trgovac, rođen 1887., iz Iriga
5. Plavšić Slavko, učitelj, rođen 1909., iz Iriga
6. Ičićević Svetozar, učitelj, rođen 1918., iz Iriga
7. Čupić Mitar, odvjetnički pripravnik, rođen 1916., iz Iriga
8. Kazimirović Gavra, geodeta, rođen 1888., iz Iriga
9. Milošević Damjan, rođen 1891., iz Iriga
10. Milošević Mladen, student, rođen 1917., iz Iriga

III.

1. Čupić Pavle, rođen 1926., iz Iriga
2. Radošević Djordje, kovač, rođen 1885., iz Iriga
3. Radošević David, kovač, rođen 1912., iz Iriga
4. Radošević Ilija, djak, rođen 1922., iz Iriga
5. Kostić Laza, rođen 1896., iz Iriga
6. Stanojlović Paja, rođen 1897., iz Iriga
7. Lazarević Radovan, krojač, rođ. 1895., iz Iriga
8. Stanišić Svesislav, rođen 1877., iz Iriga
9. Matijić Tomo, radnik, rođen 1916., iz Iriga
10. Stanojlović Djordje, trgovac, rođen 1885., iz Iriga

II.

1. Milošević Todor, rođen 1922., iz Iriga
2. Murgačević Sava, krznar, rođen 1892., iz Iriga
3. Djušić Momčilo, poseb. činov., rođen 1911., iz Iriga
4. Čurković Jovan, rođen 1884., iz Iriga
5. Miškicević Teodor, trgovac, rođen 1896., iz Iriga
6. Krastavčević Djordje, krojač, rođen 1902., iz Iriga
7. Radošević Stevan, bačvar, rođen 1881., iz Iriga
8. Nenadović Mitar, rođen 1878., iz Iriga
9. Dimotijević Jevrom, rođen 1882., iz Iriga
10. Čupić Stevan, biv. držav. činovnik, rođen 1906., iz Iriga

IV.

1. Djurić Vaso, rođen 1896., iz Iriga
2. Djurić Dušan, rođen 1922., iz Iriga
3. Djurić Toma, rođen 1921., iz Iriga
4. Djurić Toma, rođen 1871., iz Iriga
5. Damjanović Djordje, ratar, rođen 1902., iz Iriga
6. Milovanović Stevan, zidar, rođen 1896. iz Iriga
7. Milovanović Dušan, rođen 1906., iz Iriga
8. Pušić Gojko, djak, rođen 1922., iz Iriga
9. Prokić Lazar, rođen 1919., iz Iriga
10. Pajić Gojko, rođen 1922., iz Iriga

14. Milan Popović, rođen 1897. godine iz Iriga
15. Milovan Sivački, rođen 1920. godine iz N. Karlovaca
16. Jovan Utvić, rođen 1885. iz Jamene
17. Jovan Mihajlović, trgovac, rođen 1896. g. iz Stejanovaca
18. Đorđe Komlenović, rođen 1897. g. iz V. Radinaca
19. Marko Krnjajski, rođen 1910. g. iz Rume
20. Aca Lukić, opančar, rođen 1911. g. iz Rume
21. Nikola Filipović, rođen 1912. g. iz Novih Karlovaca
22. Dušan Radosavljević, mesar, rođen 1891. g. iz Vojke
23. Milan Popov, rođen 1897. godine iz Vojke
24. Zika Kostić rođen 1918. godine iz Belegiša
25. Žarko Jančić, rođen 1894. g. iz Belegiša
26. Aleksa Bosiljkić, rođen 1920. g. iz Belegiša
27. Milan Romić, rođen 1896. godine iz Belegiša
28. Zivan Subić, rođen 1895. godine iz Golubinaca
29. Branko Ralić, tkalac, rođen 1916. g. iz N. Karlovaca
30. Aco Ralić, rođen 1918. g. tkalac iz Novih Karlovaca
31. Đorđe Stojić, rođen 1920. g. iz Belegiša
32. Aleksa Zlatanović, gostioničar, rođen 1892. g. iz Belegiša
33. Dragoljub Jovanović, rođen 1912 g. iz Golubinaca
34. Stanko Jovanović, rođen 1902. g. iz Golubinaca
35. Petar Smiljanić rođen 1897. g. iz Vojke
36. Avram Zeković, rođen 1912. g. iz Vojke
37. Milan Curčin rođen 1908. g. iz Vojke
38. Branko Sarić, mesar rođen 1912. g. iz Vojke
39. Rade Baljak rođen 1897. g. iz Surduka
40. Boško Stojanov rođen 1912. g. iz Vojke.
41. Milanko Calmanac rođen 1889. g. iz Vizića
42. Branko Calmanac rođen 1901. godine iz Vizića
43. Pero Boškov, r. 1914. g. iz Vizića
44. Nenad Regeljac, rođen 1896. g. iz Vizića
45. Milan Jurišić, opančar, rođen 1906. godine iz Vizića
46. Žarko Jurišić, rođen 1924. g. iz Vizića
47. Svetozar Dumedaš, r. 1895. g. iz Vizića
48. Mladen Cavić, r. 1895. g. iz Vizića
49. Mika Komnenić, r. 1900. g. iz Vizića
50. Milutin Kozić, rođen 1900 g. iz Vizića.

Drugo **streljanje Irižana**, istog dana, 25. avgusta 1942. g., samo odvojeno od prve, streljana je i druga grupa Irižana i to:

1. Dimitrije Radojević, đak rođen 1921. g. iz Iriga
2. Đorđe Đurić, đak, rođen 1918. g. iz Iriga
3. Dušan Stojnić, krojač, rođen 1920. g. iz Iriga
4. Mitar Jakovljević, trgovac, rođen 1887. g. iz Iriga
5. Slavko Plavšić, učitelj, rođen 1918. g. iz Iriga

6. Mitar Čupić, rođen 1916. godine iz Iriga
7. Gavra Kazimirović, rođen 1888. g. geodet, iz Iriga
8. Svetozar Ićitović, učitelj, rođen 1918. g. iz Iriga
9. Damjan Milošević, rođen 1891. godine iz Iriga
10. Mladen Milošević, student, rođen 1917. godine iz Iriga.
11. Todor Milošević, rođen 1922. godine iz Iriga
12. Sava Murgačević, rođen 1892. godine, krznar iz Iriga
13. Momčilo Đurić, činovnik, rođen 1911. godine iz Iriga
14. Jovan Ćurković, rođen 1884. g. iz Iriga
15. Teodor Miškičević, trgovac, rođen 1896. godine iz Iriga
16. Đorđe Krastavčević, krojač, rođen 1902. godine iz Iriga
17. Stevan Radošević, bačvar, rođen 1881. godine iz Iriga
18. Mitar Nenadović, rođen 1878. g. iz Iriga
19. Jevrem Dimetijević, rođen 1882. g. iz Iriga
20. Stevan Cupić, činovnik, rođen 1906. godine iz Iriga.
21. Pavle Čupić, rođen 1926. godine iz Iriga
22. Đorđe Radošević, kovač, rođen 1885. g. iz Iriga
23. Radošević David, kovač, rođen 1912. g. iz Iriga
24. Ilija Radošević, đak, rođen 1922. g. iz Iriga
25. Lazar Kostić, rođen 1896. g. iz Iriga
26. Paja Stanojlović rođen 1897. godine iz Iriga
27. Radovan Lazarević, krojač, rođen 1895. godine iz Iriga
28. Svetislav Stanišić, rođen 1887. g. iz Iriga
29. Toma Matić, rođen 1916. godine, iz Iriga, radnik
30. Đorđe Stanojlović, trgovac, rođen 1885. g. iz Iriga
31. Vasa Đurić, rođen 1896. godine iz Iriga
32. Dušan Đurić, rođen 1922. godine iz Iriga
33. Tomica Đurić, rođen 1921. godine iz Iriga
34. Toma Đurić, rođen 1871. godine iz Iriga
35. Đorđe Damjanović, ratar rođen 1902. g. iz Iriga
36. Stevan Milovanović, zidar, rođen 1896. g. iz Iriga
37. Dušan Milovanović rođen 1906. g. iz Iriga
38. Gojko Pušić, đak, rođen 1922. godine iz Iriga
39. Lazar Prokić, rođen 1919. godine iz Iriga
40. Gojko Pajić rođen 1922. godine iz Iriga

Streljanje Batajničana, Kupinoyčana, Kuzminaca, Račana Mitrovčana, Laćaraca, Bukovčana, Čerevičana, Irižana, Karlovčana i Iločana

Noć 25. avgusta na Dudiku bila je i najkrvavija i poslednja krvava noć u 1942. godini. Pored napred navedenih te noći streljani su još i:

1. Sava Mihajlović, rođen 1902. god. iz Batajnice
2. Stojan Mirković, pekar, rođen 1892. g. iz Batajnice
3. Nikola Kurjački, rođen 1913. g. iz Kupinova

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

VIŠE REDARSTVENO POVJERENIČTVO ZA VELIKU ŽUPU VUKA

Broj: 1182-42.

Vukovar, 8. rujna. 1942.

OGLAS

U toku mjeseca kolovoza 1942. na području kotareva Zemun, Hrvatska Mitrovica i Hrvatski Karlovci ubijene su sljedeće osobe:

1. Andraš Andrija iz Kupinova 7. VIII. 1942.

2. Ustša Drago Jurišić iz Kuzmina 11. VIII. 1942.

3. Na prugu kod Martinaca izvršen je atentat.

4. Paulčić Josip, oružnički narednik iz Ledinaca.

5. Blažević Marko, zapovjednik U. P. R. na Druhu Boćin Rakovac.

Budući, da Zakonskom roku od 10 dana nisu pronađeni zločinci, a oni su stanovnici gore navedenih mjesta i okolice dali podatke o njihovim skrovištima, to je dana 25. kolovoza 1942. u Vukovaru, a na temelju zakonske odredbe broj CCCXXXI - 1620 Z. p. 1941. od 2. listopada 1941. STRIELJANO kao taoci PEDESET OSOBA, koji su nakon najtežnjih redarstvenih izvida ustanovljeni kao pomagači zločinačkih banda, i kao njihovi održavatelji veza u drugim mjestima, i za petoricu poginulih neudžnih žrtava strijeljani su:

I.

1. Mihajlović Sava, rođen 1902., iz Batajnice
2. Mirković Stojan, pekar, rođen 1892., iz Batajnice
3. Korjački Nikola, rođen 1913., iz Kupinova
4. Čumpajlo Djoka, zidar, rođen 1887., iz Kupinova
5. Šašić Bogoljub, abiturijent, rođen 1919. iz Kupinova
6. Stajčić Boško, rođen 1921., iz Kupinova
7. Komanović Lazar, mesarski pomoćnik, rođen 1921., iz Kupinova
8. Mirkanović Žika, trgovac, 1921., iz Kupinova
9. Obrovac Stevo, rođen 1919., iz Kupinova
10. Neštinac Djoka, rođen 1916. iz Batajnice

II.

1. Šuljmanac Gavra, rođen 1914., iz Lačarka
2. Dabić Stevo, činovnik rođen 1910., iz Lačarka
3. Kljajić Stevo, student rođen 1921., iz Hrvatske Mitrovice
4. Lazić Bogdan, rođen 1913., iz Kuzmina
5. Milošević Miroslav, rođen 1892., iz Kuzmina
6. Svetičanin Gligorije, rođen 1895., iz Kuzmina
7. Grmuša Petar, rođen 1882., iz Borova
8. Pušić Todor, djak, rođen 1921., iz Hrvatske Mitrovice
9. Pušić Aleksandar, djak, rođen 1922., iz Hrvatske Mitrovice
10. Josić Velimir, trgovac, rođen 1895., iz Perleza

III.

1. Juhig Nikola, učitelj, rođen 1912., iz Kuzmina
2. Djukadinović Stanko, kovač, rođen 1905., iz Kuzmina
3. Eraković Radivoj, brijač, rođen 1900., iz Kuzmina
4. Bradisavić Mlodož, rođen 1884., iz Kuzmina
5. Cvjetičanin Sava, rođen 1890., iz Kuzmina
6. Rajakovac Marko, rođen 1875., iz Rače
7. Kosanić Gavra, rođen 1883., iz Rače
8. Rajakovac Milenko, rođen 1924. iz Rače
9. Mađžarac Milan, poseb. činovnik, rođen 1900., iz Hrvatske Mitrovice
10. Suljmanac Rajko, rođen 1889., iz Lačarka

IV.

1. Vasić Ilija, rođen 1887., iz Bukovca
2. Mirković Panta, rođen 1885., iz Bukovca
3. Janković Pero, rođen 1885., iz Bukovca
4. Pešić Slavko, rođen 1903., iz Bukovca
5. Popović Mirko, rođen 1914., iz Bukovca
6. Marković Dušan, rođen 1910., iz Bukovca
7. Jovanović Ljubomir, učitelj, rođen 1913., iz Bukovca
8. Vasić Gjuro, rođen 1906., iz Bukovca
9. Pavlović Veljko, rođen 1903., iz Bukovca
10. Jocić Stevan, rođen 1910., iz Bukovca

V.

1. Zaloscer Leon, ljekarnik, rođen 1895., iz Iloka
2. Bunčić Toma, rođen 1893., iz Viza
3. Ladjar Gjuka, trgovački pomoćnik, rođen 1920., iz Čerevića
4. Gjurčić Gjura, rođen 1885., iz Iriga
5. Popović Slavko, rođen 1910., iz Bukovca
6. Vasić Joca, rođen 1915., iz Bukovca
7. Bunjić Toša, rođen 1898., iz Iloka
8. Petković Borivoj, rođen 1909., iz Kćetina
9. Borodski Gavra, bivši častnik, rođen 1911., iz Hrvatskih Karlovača
10. Mijatović Mita, trgovac, rođen 1845., iz Iriga

4. Doka Čumpajlo, rođen 1887. g. iz Kupinova
5. Bogoljub Sašić, abiturijent, rođ. 1909. g. iz Kupinova
6. Boško Stajčić, rođ. 1921. g. iz Kupinova
7. Lazar Komanović, mesarski pomoćnik, rođen 1921. g. u Kupinovu.
8. Žika Mirkanović, trgovac, rođen 1921. g. iz Kupinova
9. Steva Obrovac, rođen 1919. g. iz Kupinova
10. Doka Neštinac, rođen 1916. g. iz Batajnice
11. Nikola Juhik, učitelj, rođen 1912. g. iz Kuzmina
12. Stanko Vukadinović, kovač, rođen 1905. godine u Kuzminu
13. Radivoj Eraković, brijač rođen 1900 g. iz Kuzmina
14. Miloš Bradisavljević, rođen 1884. g. iz Kuzmina
15. Sava Cvetičanin rođen 1890. g. iz Kuzmina
16. Marko Rajakovac rođen 1875. g. iz Srem. Rače
17. Gavra Kosanić, rođen 1883. g. iz Srem. Rače
18. Milan Mađarac, rođen 1900. g. činovnik iz Srem. Mitrovice
19. Milenko Rajakovac, rođen 1924. g. iz Srem. Rače
20. Rajko Suljmanac, rođen 1889. g. iz Lačarka
21. Gavra Suljmanac rođen 1914. g. iz Lačarka
22. Stevo Dabić, činovnik, rođen 1910. g. iz Lačarka
23. Stevo Kljajić, student, rođen 1921. g. iz Mitrovice
24. Bogdan Lazić, rođen 1913. g. iz Kuzmina
25. Ivan Milojević, zidar, rođen 1892. g. iz Kuzmina
26. Gligorije Cvetičanin rođen 1895. g. iz Kuzmina
27. Petar Grmuša rođen 1882. iz Borova
28. Todor Pušić, đak rođen 1921. godine iz Srem. Mitrovice
29. Aleksandar Pušić rođen 1922. g. iz Srem. Mitrovice
30. Velimir Jošić, trgovac, rođen 1895. g. iz Perleza
31. Ilija Vasić, rođen 1887. g. iz Bukovca
32. Panta Mirković, rođen 1885. g. iz Bukovca
33. Perko Janković, rođen 1885. g. iz Bukovca
34. Slavko Pešić, rođen 1903. g. iz Bukovca
35. Mirko Popović rođen 1914. g. iz Bukovca
36. Dušan Marković rođen 1910. g. iz Bukovca
37. Ljubomir Jovanović, učitelj, rođen 1913. g. iz Bukovca
38. Đuro Vasić, rođen 1906. godine iz Bukovca
39. Veljko Pavlović, rođen 1903. godine iz Bukovca
40. Stevan Jocić, rođen 1910. g. iz Bukovca
41. Leon Zaloscer rođen 1896. g. iz Iloka, lekar
42. Toma Bunčić, rođen 1883. g. iz Vizica
43. Duka Lađar, rođen 1920. g. trg. pomoćnik iz Čerevića
44. Đura Đurić, rođen 1885. g. iz Iriga
45. Slavko Popović, rođen 1910. g. iz Bukovca
46. Joca Vasić, rođen 1915. g. iz Bukovca
47. Toša Bunjić, rođen 1898. g. iz Iloka

48. Borivoj Petković, rođen 1909. g. iz Krčedina
49. Gavra Borocki rođen 1911. g. iz Srem. Karlovaca
50. Mita Mijatović, trgovac, rođen 1885. g. iz Iriga

Za sve vreme rada VRP u Vukovaru, a kasnije u Sremskoj Mitrovici, radio je i »promičbeni« (propagandni, primedba naša D.L. i B.M.) ured kojega je Tomić dovukao sa sobom Sela, varošice i gradovi u Sremu bili su načičkani raznobojnim plakatama veličine 65x50 sm. sa imenima streljanih. Sa svih strana pred očima prolaznika crnila su se slova OGLAS. Manji oglasi veličine, 22x15 sm. bacani su iz aviona iznad naseljenih mesta, sa istim tekstom kao i velike plakate. Obično je štampano 5000 većih i oko 10.000 manjih oglasa-plakata. Bio je to psihološki pritisak zastrašivanja, smišljen i unapred pripremljen.

ODLAZAK VIKTORA TOMICA I NJEGOVE ZLOČINAČKE SVITE IZ VUKOVARA U SREMSKU MITROVICU

Cela Tomičeva okolina primetila je da se Viktoru Tomiću, strašno žurilo poslednjih dana boravka u Vukovaru. Videli smo da je 25.VIII.1942. godine ubijeno par stotina lica. Valjda sve što je bilo u zatvorima u Vukovaru i koliko je fizički ekipa askera mogla da stigne.

Zašto se tako žurilo Viktoru Tomiću i Pokretnom prekom sudu koji je stajao pod njegovim nadležstvom? Za to je, svaka-ko, moralo biti ozbiljnijeg razloga. Jedan iznenadni dolazak ustaškog konzula u Beogradu dr Ante Nikšića, kasnijeg ministra za unutrašnje poslove NDH, u Vukovar nagovestio je promenu kursa prema VRP. Nikšić je došao onog dana u Vukovar kada je Tomić otišao na jedan dan do Sremske Mitrovice, a pravi razlog njegovog puta kroz nesigurnu teritoriju, bio je značajan za dalji razvoj događaja u Sremu.

Ustaški konzul u Beogradu Nikšić, stigao je u Vukovar noću, oko 21 čas. Čim je došao u zgradu Župske redarstvene oblasti zatražio je sastanak sa Eugenom Kvaternikom. Zapravo Nikšić je tražio prijem kod Kvaternika. Ne zna se da li je njegov dolazak bio najavljen ranije. Neke okolnosti govore da nije. Jer kada je Nikšić stigao u Vukovar Kvaternik je, sa Dragom Jilekom, saslušavao jednog uhapšenika iz Zemuna. Mnoge okolnosti govore da je to mogao biti Slavoljub Jovanović, o kojem je napred već rečeno. Nikšića je doveo do Kvaternika lično Oktavijan Svježić, Tomičev zamenik, jer se Nikšić najpre javio u kancelariju VRP. Kad su Svježić i Nikšić ušli u sobu, gde je zatvorenik saslušan, zatvorenik je odmah izveden napolje, a Nikšić je podneo opširan referat Kvaterniku o situaciji u Beogradu, stvorenom Tomičevim zločinstvima u Sremu.

Sastanku, u jednoj sobi Župske redarstvene oblasti na prvom spratu, prisustvovali su Eugen Kvaternik, Drago Jilek, Oktavijan Svježić i Ante Nikšić. Već iz prvih Nikšićevih reči, Kvaternik je shvatio da je povod iznenadnoj poseti ozbiljan razlog.

— Krugovi oko Nedića u Beogradu veoma su uznemireni zbog rada VRP — bile su prve reči Ante Nikšića. Dolazak

Tomića u Srem smatraju tamo kao otvoren znak za prognon srpskog stanovništva. . . Pogotovo što u Beogradu znaju dobro odranje Viktora Tomića. . .

Nikšić je očevidno, putujući za Vukovar, pripremio opširan referat. Govorio je brzo i činjenički.

— Nedić traži energičnu intervenciju od nemačke okupacione komande za Srbiju. U protivnom, boji se da će zločini Viktora Tomića imati teških posledica za mir u Srbiji. . .

Prema Nikšićevim rečima neki nemački funkcioneri u nemačkoj okupacionoj komandi u Srbiji (Nojhauzen) bili su voljni da preduzmu diplomatske korake preko nemačkog poslanika i nemačke komande u Zagrebu.

No, iako je ovaj momenat bio glavni razlog Nikšićevog dolaska u Vukovar, on nije bio i jedini. Nikšić je u svojoj beležnici imao još nekoliko veoma važnih obaveštenja, a koje su se odnosila na stav krugova oko Noj hauzena u Beogradu. . .

Ona su bila u vezi sa držanjem vodećih ljudi u Kulturbundu u Sremu. Istina, Kvaternik je o tome imao mnogo podataka i s druge strane i znao je njihovo držanje po ovom pitanju. Ali Nikšić mu je doneo nešto novo iz tog domena. Nikšić je tvrdio da veliki župan za Veliku župu Vuka, u Vukovaru, koji sedi svega nekoliko kuća dalje od VRP, kuje neke planove s nemačkim predstavnicima u Zagrebu i predstavnicima nemačke okupacione uprave u Beogradu. Praktično radi na tome da ustaše istisne iz Srema i da folksdojčeri zauzmu vlast u Sremu. Ustaške glavešine su shvatile pravi značaj ovih folksdojčerskih namera, ali su namerno to želeli da skrenu s pravog puta. Oni su to protumačili kao intervenciju Nemaca u korist srpskog življa. Šta više očekivali su i preduzimanje nekih koraka od strane Nemaca u tom pravcu. O tome će se kasnije videti još bolje. Naročito iz postupka i izjava Kvaternika. Dobiće to kasnije, kad se Tomićevo zločinačko delovanje završi i šire, razmere a i veću specifičnu težinu. Dovešće to do pokušaja atentata i ubistva, jednih na druge, i postaće to prava rak-rana u odnosima između ustaša i folksdojčera u Sremu. S ovim problemom je NDH rođena, živela i s njim je i propala.

Skušajući izlaganje Nikšića, Kvaternik je još u tim razgovorima dosta uzdržljivo izjavio da on još ne vidi nikakve opasnosti za ustaške interese jer su sami Nemci bili zainteresovani za Tomićeve zločine u Sremu. Čak su je zahtevali lično od Pavelića, tražeći da se osigura pljačka žita u ovom kraju, koja je bila ometana i sprečavana partizanskim akcijama. Ipak, opraštajući se od Nikšića, Kvaternik mu je preporučio da budno prati razvoj događaja u Beogradu i da ga o tome lično

obaveštava. Naročito oko odnosa Nedić-Nojhauzen. Jer kako je rekao samo bi u takvim slučajevima mogao blagovremeno na nadležnim mestima da interveniše. Ceo taj sastanak trajao je jedan sat, a zatim se društvo razišlo. Međutim, time nije i sve rečeno.

Posle odlaska Nikšića, Kvaternik je razgovarao o tome i sa Svježićem, nasamo. Kako je kasnije Svježić izjavio Kvaternik je tada otkrio svoju uznemirenost usled nastale situacije, pa je upozorio na opreznost »*Jer, nije isključeno — rekao je on — da Nemci, a posebno oni iz rukovodstva, spremaju neku svinjariju!*«.

Izgleda da su Nikšićeve informacije bile dosta tačne. Nije prošlo ni tri do četiri dana od njegove posete, a delatnost dr Jakoba Elikera počela se odražavati onako kako ju je Nikšić nagovestio. Dolazio je nekoliko puta do Kvaternika i Tomića, a ovi su opet nekoliko puta odlazili kod njega. Eliker je počeo da nagoveštava »kako nije zgodno da se sedište Višeg redarstvenog povereništva ubuduće nalazi u Vukovaru. Podsetio je na svoj stav prilikom sastanka sa sreskim načelnicima, kada je rekao da na području vukovarskog sreza vlada relativan mir i da nema nikakvih partizanskih akcija i da »komunistička aktivnost gravitira na području od Sida prema Zemunu«. Zaključak koji je iz ovog za Kvaternika i Tomića proizilazio bio je jasan! To im Eliker stavlja do znanja da je dalji boravak VRP u Vukovaru nepoželjan. Tomić i Kvaternik su se dali na posao. Počeli su da traže neko drugo mesto u Sremu, u koje bi postavili sedište svoje zločinačke centrale. Iz onoga što je Eliker rekao to može biti samo neko mesto na teritoriji od Sida prema Zemunu.

I o samom Elikеровom stavu mora se još nešto reći. Nije on imao za cilj da zaštititi srpski narod u Sremu, već da zaštititi nemačke interese u Sremu. To se najbolje može videti iz jednog razgovora kojeg je Eliker vodio za vreme ručka prilikom jednog njegovog boravka u Zagrebu. Radilo se o jednom razgovoru u Gradskom podrumu u Zagrebu, kojem su prisustvovali dr Milutin Tičak, advokat iz Vukovara, dr Jakob Eliker, šef Gestapoa za NDH Karl Struve i još jedan sekretar nemačkog poslanstva u Zagrebu. Struve je tada rekao Elikeru: »Ipak, ti Jakobe nisi trebao dozvoliti da Tomić dođe u Srem!« Eliker je ovo jedva dočekao. Došlo mu je kao poručeno! Zato je tako brzo i oštro i odgovorio:»Nemojte biti tako bezobrazni! Sada tako govorite, a onda ste mi znali poslati Kašea da me privoli na tu akciju«.

Skidanje odgovornosti za Tomičeve zločine u Sremu Eliker nije mogao očekivati, ako sedište VRP ostane i dalje u Vukovaru, gde je bilo i njegovo sedište. No, on to nije mogao otvoreno da kaže Eugenu Kvaterniku pa je opet pozvao u Vukovar nemačkog poslanika u Zagrebu Zigfrida Kaše.

Svega nekoliko dana kasnije po odlasku Nikšića iz Vukovara, pojavio se Kaše. Bio je u pratnji Kina, savetnika poslanstva. Obojica su bili u uniformi, Kaše u odori SA, a dr Kin kao SS oficir. Toga istog dana Eliker je priredio ručak na kojem su bili samo Kaše, Eliker, Kin, Kvaternik i Tomić.

O čemu se govorilo na ovom skupu? Postoje podaci da je Eliker i dalje insistirao na *»energičnoj akciji protiv partizana i komunista«*, ali je opet naglasio da na području vukovarskog sreza nema nikakvih subverzivnih akcija. *»Streljanje taoca — rekao je tom prilikom Eliker — na ovom području može samo uroditi suprotnim rezultatima nego što se želi i što je svrha VRP...«*

Eliker je otvoreno izjavio da se plaši pobune i nemira. Jer, prema njegovim informacijama, u narodu vlada velika uznemirenost i negodovanje, pa je u prisustvu Kaše zamolio Kvaternika da se sedište VRP premesti u Sremsku Mitrovicu. Taj zahtev je obrazložio i postojećom akcijom u Fruškoj gori i *»da će i takvoj situaciji policijski aparat biti potrebniji bliže terenu predstojećih operacija, a ne da se nalazi na periferiji Srema u Vukovaru«*.

Eugen Kvaternik nije dao konkretan odgovor na Elikеров zahtev. Rekao je samo *»da o tome mora oba vestiti Pavelića«*. Elikеров zahtev podržao je i Zigfrid Kaše.

Posledica ovih razgovora bilo je iznenadno putovanje Kvaternika u Zagreb. On je zapravo otputovao isti dan sa svojim sekretarom Čubelićem i Dragom Jilekom. Jilek je izjavio da nije zadovoljan istragama jer nije našao podesna lica koja bi mogao zavrbovati za obaveštajnu službu. Sutradan u Zagreb su otputovali i Kaše i Kin.

Jilek nije govorio istinu, jer je već tada nosio u tašni pristanak Nemanje Katić--' i Slavoljuba Jovanovića. Izgleda, kako se kasnije utvrdilo oni nisu bili jedini-. Ali ipak s obzirom na veliku frekvenciju lica i izuzetno za Jileka povoljnu situaciju, može se smatrati da je Jilek imao razloga da ne bude zadovoljan rezultatima istrage i njegovog rada.

Kvaternik je otputovao iz Vukovara 20. ili 21. avgusta, a već nekoliko dana kasnije 24. ili 25. avgusta — je pozvao telefonom Tomića da odmah dođe u Zagreb. Tomić je otputovao u Zagreb istog dana. Tamo se najpre sastao s Kvaternikom, a zoum su obojica l>ili kod Pavelića. Sia se tamo razgovaralo naj-

bolje govore dalje Tomičeve mahinacije i zlodela. Usledili su još veći zločini i još predanije sprovođenje detaljno razrađenog plana o ubijanju i uništavanju srpskog naroda u Sremu. Pored likvidiranja preko nazovi suda, usledila su likvidacija talaca. Uz to došle su još i »akcije čišćenja« zajedno sa vojnim jedinicama.

Na ovom sastanku kod Pavelića donesena je i odluka o preseljenju VRP iz Vukovara u Sremsku Mitrovicu. Poslednji dan boravka VRP u Vukovaru može se smatrati 26. avgust 1942. godine. Već toga dana Viktor Tomić je lično pošao za Sremsku Mitrovicu, zajedno sa svojim agentima, šoferom Ivanom Trnskim, i daktilografinjama Brankom Kos i Zlatom Kanjuh. To društvo predstavljalo je neke vrste predhodnice. Oni su imali zadatak da pripreme prostorije za rad VRP. Tomić je pre nego što je krenuo za Mitrovicu otišao i kod Jakoba Elikera da ga izvesti »da će traženju Nemaca biti udovoljeno«. Tomić je, međutim, kasnije pričao da je Eliker već o tome bio obavešten i da je njegova poseta bila samo formalna. Odlazeći iz Vukovara za Mitrovicu, Tomić je poveo sa sobom i jedan broj zatvorenika koji još nisu bili saslušani, koje su pratili desetak ustaša iz koncentracionog logora Jasenovac.

Za njim je ostalo 10 velikih humki u Dudiku, punih ljudskih telesa a zjapile su i 4 velike tek iskopane grobnice, predviđene za nove zločine. Ako je Tomiću išta moglo biti žao, onda je to moglo biti samo neispunjena želja da i te 4 pripremljene grobnice napuni.

U Sremskoj Mitrovici Tomić je nastavio zločine sa svojom svitom. Ostao je sve do polovine septembra 1942. Pošto je prolio dosta krvi Mitrovčana, Sidana, Iločana, Bukovčana i drugih ljudi širom Srema vratio se u Zagreb, a osječki »Hrvatski list« je 4.IX 1942. godine, objavio vest, da je odredbom poglavnika unapređen ustaški natporučnik Viktor Tomić u čin aktivnog satnika u poglavnikovoj telesnoj bojni.

UPUĆIVANJE UHAPŠENIH LICA IZ VUKOVARA U LOGOR

Odlazeći za Sremsku Mitrovicu, Viktor Tomić nije zabravio na zatvorenike, dovedene s raznih strana Srema u Vukovar. Za mnoge nije bilo dokaznog materijala ni za najpovršnije suđenje. Radilo se o ljudima koji nisu bili po čudi ustaškim taborima ili logorima.

Teškoća je rešena na taj način što je najveći deo ovih ljudi utovaren u vagona i poslan za Jasenovac.

Ovde je potrebno reći nekoliko reči o zatvoru, odnosno, privremenom logoru u Vukovaru.

Uhapšena lica, pokupljena po celom Sremu, pristizala su u Vukovar i tu je za njih trebalo obezbediti sigurne prostorije. Zatvor kojim je raspolagalo Zupsko redarstvo, bio je malen da primi masu uhapšenih, koja se svakodnevno uvećavala. On je bio rezervisan samo za lica koja je trebalo odvojiti od ostalih, jer su oni druge teretili, jer su se od njih očekivali važni podaci, koji bi mogli uticati na još neispitane uhapšene.

Improviziran je tada na brzu ruku zatvor u žitnom magacinu grofa Eltza, nedaleko od željezničke stanice u Vukovaru, poznat kao »crveni« magacin. Velika je to zgrada, dugačka 50-60 metara, široka 20, a sastoji se od betoniranog prizemlja, prvog sprata i potkrovlja. Namenjujući je onima koji su, uglavnom, određeni za smrt, Tomiću i njegovoj pratnji nije smetalo što ona ne odgovara svojoj svrsi.

U ovom zatvoru ljudi su zato spavali na golom podu. Onima u prizemlju, gde je bio beton, smilovali su se i dali nešto slame. Pokrivača nije bilo jer je svima kod hapšenja saopštavano, da se ne uzbuđuju i ne spremaju, jer su pozvani samo radi kraće informacije; mnogi seljaci uhapšeni su pred opštinom ili u crkvenoj porti, gde su došli na poziv da čuju što će im se saopštiti, pa onda iznenađeni i odvedeni.

Uređaja za umivanje nije bilo, no, vode je bilo dosta, pa je postojala teorija*^f, mogućnost da se hapšenik umije; neki su to i pokušali, ali je voda curila kroz drveni patos u niži sprat, pa su oni odozdo vikali i molili da se prestane s umivanjem.

Ishrana je bila jedna u ovom magacinu. Nije bilo kuhinje, pa je jelo odnekud donášano. Jutrom su donosili supu sa za-prškom, a uveče retki pasulj, sve to u maloj količini, s koma-dićem hleba. Uprava zatvora, nabavila je svega 10 dubokih tanjira i 10 kašika, pa su se svi zatvorenici služili ovim pri-borom. Čim su jedni pojeli, drugi su preuzimali naoprane ta-njire i kašike; to je tako trajalo dok nisu svi namireni.

Za obavljanje fizioloških potreba služile su velike kible, koje su jednom dnevno, i to jutrom, pražnjene. Paravana u ma-gacinu nije bilo.

Zatvorenici su bili stalno (i za vreme spavanja) vezani; drešeni su samo radi jela, i to 10 po 10 kako bi na red dola-zili.

Saslušavanje uhapšenih sprovedeno je u prostorijama Źup-skog redarstva. Iz magacina su pojedinci odvođeni, saslušava-ni, a zatim zadržani i smešteni u zatvor zgrade, ili vraćeni u magacin. Mnogi su više puta vođeni, jer nisu odmah došli na red. Čekajući svoj red, stajali su u naročitoj prostoriji licem okrenuti zidu. Čim bi se makli, smesta je prilazio čuvar-ustaša i tukao šakom po glavi.

Zlostavljanja do kojih je dolazilo prilikom saslušavanja bila su raznovrsna. Saslušavani su tućeni po ćelom telu, po glavi, po tabanima; iverje, »špenadle« i noŹ zabadani su pod nokte; nokti su ćupani; marama je stavljena u usta; bodeni su noŹevima u butine; naročitom spravom stezane su slepooćnice, pa je koŹa na njima bila oderana. Modrice po ćelom telu, prsti bez noktiju, nagnojene jagodice prstiju, otećeni tabani, lomovi ruku, nogu i rebara bile su redovne posledice ovakvog postup-ka. Naročita vrsta mućenja bilo je simulirano izvođenje uhap-šenih na streljanje.

Pod ovakvim torturama Źivci popuštaju; kod ponekih čak i toliko da svedoće ne samo što znaju, a nebi hteli da kaŹu, nego i ono što ne znaju a njihovi mućitelji traŹe da posvedoće. Mućiteljima je sasvim svejedno da li je istina ono što pretu-ćeni svedok kaŹe ili nije; njima je glavno da imaju iskaz, da je taj iskaz potpisan, i da on moŹe posluŹiti bilo Pokretnom sudu kao dokaz, ili kao opravdanje za ubijanje talaca. Ne ruši vero-dostojnost iskaza svedoka ni to što je on svoje terećenje po-vukao; s njegovim se iskazom postupilo kao sa prvorezrenim dokaznim sredstvom.

U takvim prilikama u »crvenom magacinu« bilo je zatvo-renika koji su se poradovali upućivanju u logor. Međutim, sasvim je neznan procenat onih koji su se vratili iz logora.

Prema elaboratu Komisije za utvrđivanje zloćina okupato-ra i njihovih pomagaća, prva partija, upućena iz Vukovara u

Jasenovac, krenula je 26.VIII 1942. Bila je sastavljena od 5 vagona punih žena i dece i jednog vagona u kome se nalazilo pedeset muškaraca. To su bili ljudi, žene i deca koji su posle Pazovačkog i svih ostalih suđenja dovedeni u Vukovar i tu pri saslušavanjima mučeni od svog starog poznanika, stručnjaka za komunističke poslove, Stjepana Blažekovića.

Sutradan 27.VIII 1942. formirana je naročita kompozicija od 20 vagona, koja je obuhvatala veliki broj zatvorenika, izuzev onih koji su bili sprovedeni u Sremsku Mitrovicu. Ova je kompozicija putovala samostalno, pa je provela dva dana i dve noći na putu do Jasenovca.

Zatvorenici ispred »Crvenog magacina« u Vukovaru

Po dolasku u Jasenovac žene s decom su prebačene preko Save u Gradinu a njihova je daljnja sudbina ostala nepoznata.

Ipak o ovoj grupi se nešto više zna. Pronađen je popis osoba koje su 26.VIII upućeni u Sabirni logor Jasenovac. Više redarstveno povereništvo za veliku župu Vuka, s potpisom

Oktavijana Svježića, uputilo je Ustaškoj nadzornoj službi — Uredu I. popis od 141. lica sa 24 dece koji su upućeni u Jasenovac.

Među ovim licima su 87 žena a od njih 10 žena s 24 dece.

Tako pod rednim brojem 67. stoji podatak:

Gavrilović Angelina, 1900. domaćica, pravoslavna, s 5 djece, Zemun; pod rednim brojem 12.

Rajaković Angelina, domaćica, 1909. pravoslavna, s 4 djece, Stara Rača; pod rednim brojem 14.

Golić Darinka iz Stare Rače s troje dece, itd. itd.

Imena i godine dece nisu u spisku navedena, ali treba znati da se dečji uzrast računa do 14 godina pa nije teško pretpostaviti njihove godine.

Među ženama upućenim u logor nalazi se i Milica Joksić iz Velikih Radinaca, rođena 1876. godine, dakle u to vreme stara 66 godina. U spisku su i sedamnaestogodišnje Radić Angelina i Bogdanka iz Progara, sedamnaestogodišnji đak Novaković Aleksandar iz Sremske Mitrovice i spomenimo još i Rajaković Radmilu iz Stare Rače koja je oterana u logor s bratom Nedeljkom, starim 10 godina.

Upućivanje u Jasenovački logor progutalo je velik broj vukovarskih hapšenika. Od 40 IMitrovcana, oteranih onamo, vratile su se samo dve žene. Iz Pazovačke grupe, od 49 muškaraca vratilo se samo dvoje, a od 115 Divošana i 220 Čalmanaca, koje je lišio slobode major domobranske poljoprivredne straže baron Turković, vratilo se sedam Divošana i pet Čalmanaca, dakle 14 od 355.

Nikada se neće moći ustanoviti tačan broj lica koja su prošla kroz zatvor-magacin kao i onih koji su iz njega oterani u Jasenovac. Dokumenta je malo a i ono što bi se moglo koristiti spalili su zločinci početkom novembra 1944. godine, kada je sedište velike župe Vuka i Župskog redarstva, premešteno u Vinkovce. Tada je spaljena sva arhiva Župskog redarstva, Pokretnog prekog suda i Tomićevog Višeg redarstvenog poverništva.

POSLEDNJE ŽRTVE DUDIKA

Kako smo videli, Više redarstveno povereništvo za veliku župu Vuka, prestalo je s radom polovinom septembra 1942., ali to nije značilo da prekí sud nije i dalje haračío po Sremu pa i u Vukovaru.

Ne mali broj lica bio je uhapšen i posle Tomičeve akcije, jer su Šild i Blažeković neprekidno boravili u raznim mestima Srema, gde su isleđivali, hapsili i slali Župskom redarstvu u Vukovar.

Prilike u podrumima Župskog redarstva, gde su uhapšenici bili zatvoreni, bile su kao i ranije. Saslušavanja su, uz oba vezno premlaćivanje od Šilda i ostalih agenata, vršena noću.

Jedina novina je bila što su žene bile odvojene od muškaraca i imale zasebnu sobu koja se zvala »ženski zatvor«.

Jedna od zatvorenica bila je i Olga Jovanović-Čerevicki koja je u svojim napisima »Crtice iz vukovarskog zatvora« znala da dočara atmosferu »ženskog zatvora, život i prkos zatvorenica. Naročito je toplo pisala o devet neštinskih devojaka koje su tamo doterane iz Iloka. Među njima je bila i sekretar SKOJ-a Beba Rajković, koja je na svaku psovku Šilda odgovarala istom merom. Doveden do besa, Šild je naređivao da legne na patos, a onda je sa stola skočio Bebi u stomak. Jednom su je tukli do iznemoglosti a onda ih je zamolila da prestanu jer će im nešto reći. Očekivali su priznanje. Beba je iskoristila momenat da ih još jednom prezrivo odmeri i s gađenjem u glasu rekne »Ala, ste vi gadovi!«. Sledili su ponovo udarci.

Devojke iz Neština su, među stotinama zatvorenika, koji su februara 1943. oterani u logor Jasenovac. Izdržale su još dve godine logorskog života, a onda su pred samo oslobođenje poubijane.

Početkom januara 1943. g. već se govorilo o porazu Hitlerovih armija kod Staljingrada a u toku februara, su davani pomeni Staljingradskim žrtvama u svim gradovima i mestima tzv. NDH. »Hrvatski list« iz Osijeka donosi vest da je takva priredba održana u Vukovaru 10.11.1943. a komemoracija u Borovu 20.2.1943.

U to vreme padaju i tri suđenja Pokretnog prekog suda a Dudik će primiti poslednje žrtve.

Prvo suđenje je održano 7. februara 1943. Pred sud je izvedeno 14 lica i to: Boža Radojev iz Dobrinaca, Ljubisav Davić iz Dobrinaca, Mihajlović Gavra iz Dobrinaca, Sreta Janković iz Dobrinaca, Ugljen Miloradović iz Ledinaca, Đuro Lopatić iz Sarajeva, Ilija Žigić iz Bešenovačkog Prnjavora, Dušan Ercegovac iz Bešenova, Zivka Stojadinović iz Sibača, Milica Sretić iz Bingule, Elika Fišer iz Sremske Mitrovice sa zadnjim boravkom u Čereviću, Milan Marjanović iz Bobote, Sreta Ninković iz Popinaca i Stevan Damjanović iz Dobrinaca.

Drugo suđenje održano je 8. februara 1943. Pred sud je izvedeno 24 lica i to: Dimitrije Marčetić iz Uba sa stanom u Zemunu, Pero Lomača iz Podlapca sa stanom u Zemunu, Antun Smažinka iz Sremske Mitrovice, Krsta Zivanović iz Lačarka, Pavle Vuletić iz Lačarka, Katica Krstić iz Sremske Kamenice, Lazar Stojanović iz Krčedina, Lazar Grbić iz Krčedina, Slavko Cindrić iz Krčedina, Đorđe Okanović iz Divoša, Jovan Zoranić-Jocika iz Divoša, Palko Krnać iz Iloka, Zivan Jelkić Jovanović iz Neština, Paja Jelić iz Suseka, Božidar Simić iz Suseka, Ilija Arsenijević iz Ledinaca, Marijan Petrinić, pitomac Doma nezbrinute mladeži u Privinoj Glavi, Pavle Marić iz Grka, Đurđa Jovanović, rođena u Starom Futogu, a zavičajna u Banoštru, Vida Bugarski iz Vrdnika, Branko Filipović iz Iriga, Jovan Čirić iz Rivice i Senić Košta iz Iriga.

Kako se ovde ne radi o grupama koje su međusobno povezane to u optužnici, doduše, vrlo kratko i svega u par redaka stoji zboa čepa je ko optužen. Vidi se da je većina ovih lica uhvaćena za vreme Velike neprijateljske ofanzive na Frušku goru, da su bili ili u odredu ili u uskoj vezi s njim. Ipak, na kraju optužnice stoji da se svi zajedno još optužuju da su »propustili prijaviti vlastima druge poznate komuniste i njihov protudržavni rad«. Ovo je bio uobičajeni dodatak u svim optužnicama, jer se moglo dogoditi da optuženi ne priznaju krivicu koja ih tereti, a za sud je u tom slučaju bilo dovoljno i ovaj zadnji pasus optužnice da donese presudu o streljanju.

Na raspravi, pred Pokretnim prekim sudom ponovo se primenjuje već odavno uobičajena režija. Predsednik je opet Ivan Vignjević a u sudskom veću neki nepoznati ljudi. Suđenje je trajalo dan i po i vođeno je kao i obično, površno. Čitani su samo policijski spisi, a optužnica je predana odbrani na samoj raspravi. Svedoci nisu preslušavani. Presuda je saopštena usmeno a pismeni primerak nikom nije ni dostavljen. Lica koja su pomilovana, a bilo ih je vrlo malo, doznala su to tek pred izvođenje na streljanje.

Od optuženih u prvoj optužnici jednom optuženom je suđenje prekinuto, jedno lice je oslobođeno, a 12 ih je na smrt osuđeno.

Na drugom suđenju presuda još teža. Protiv četvoro postupak je izlučen, a 20 je osuđeno na smrt. Od ovih je u 4 slučaja dato pomilovanje. Streljano je 16 lica.

Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača nije mogla utvrditi koja su lica streljana a koja su pomilovana ili je postupak bio izlučen. Jedino Dr Ljudevit Krašković, jedan od branilaca, je dao podatke za njegovih 12 branjenika. Prema njemu streljani su: Krsta Zivanović, Slavko Cindrić, Božidar Simić, Ilija Arsenijević, Jovan Belić, Đurda Jovanović, Jovan Cirić i Košta Senić. Postupak je izlučen za Zivana Jovanovića i Pavla Marića. Pomilovan je Paja Jelić a oslobođen Marijan Perčinić.

Sledećeg dana tj. 9. februara 1943. g. posle podne održano je treće suđenje. Suđeno je dvojici optuženih. Jednog je branio dr Josip Herčik a drugog dr Ivan Paleček. Prvi optuženi, Milivoj Lugonja, kojeg je branio dr Herčik, bio je rodom iz Bugojna ali je živeo u Divošu. Bio je svršeni đak Srednje tehničke škole. Optužba ga je teretila da je drugom optuženom, Aleksandru Vojnoviću, pokazao put u šumu, gde su se nalazili partizani. Pred sudom je ovaj Lugonju zato i teretio. Sud ih je, međutim, obojicu osudio na smrt pa su u Dudiku i streljani. Tako piše u optužnici i presudi. Inače, priča je znatno opširnija i zanimljivija.

Milivoj Lugonja je sin Đure Lugonje rodom iz okoline Bugojna, a inače živeo je kao kolonista u Stepanovićevu, u blizini Novog Sada. Odmah po ulasku mađarskih fašističkih trupa u našu zemlju, proterani su svi kolonisti iz Bačke. Tako je i Lugonja prešao u Srem i nastanio se u fruškogorskom selu Divošu. Cim su otpočele oružane akcije partizanskih odreda u ovom kraju, a to je bilo u proleće 1942. Milivoj je 18. aprila stupio u Drugu četvu fruškogorskog NOP odreda. Već u prvoj borbi, odmah sutradan, teško je ranjen. Posle zalečenja rane ostao je hrom u jednu nogu. Nije više bio za operativnu jedinicu. Nastavio je da radi na propagandi NOP-a. Na osnovu okupatorskih dokumenata kretao se po okolnim mestima pa i gradovima, Mitrovici i Zemunu. U Mitrovici se upoznao i sa Aleksandrom Vojnovićem. Da bi ga pridobio za NOP, Milivoje je pričao Vojnoviću, u propagandnom vidu, mnogo o narodno-oslobodilačkom pokretu.

Rekao mu je i o sebi i njegovom ranjavanju, o snazi partizana, o načelima NOP, o teškoćama i uspesima partizana. I ko još zna šta sve nije pričao? I Vojinović je sve to priznao pred policijom i još za sve to teretio Lugonju.

DA LI JE FRUŠKA GORA OČIŠĆENA A PARTIZANI UNIŠTENI?

Već smo ranije rekli da je s policijskom akcijom VRP za veliku župu Vuka vođena i vojna akcija protiv partizana u Fruškoj gori. Iako su bili svesni da su izvršili masovne pokolje i velika zločinstva, i Tomić i družina su znali da nisu uništili partizanske odrede ni narodnooslobodilački pokret u Sremu. Ali to nije smetalo da Glavni stan poglavnika izda 4.1X1942. »Obavijest broj 7« u kome se kaže:

»U razdoblju od 26. do 30. kolovoza o.g. vođena je vojnička djelatnost njemačkih i hrvatskih oružanih u Fruškoj gori protiv naoružanih pljačkaša, koji su se bili tamo s raznih strana pribrali, te onuda uznemiravali pučanstvo i vršili nasilja nad osobama i nad imovinom.

Djelatnost je dovršena 31. kolovoza. Fruška gora je očišćena od tih pljačkaša. Tokom djelatnosti nabrojano je 369 mrtvih i 1333 zarobljenih, dočim je kod vlastitih oružanih snaga bilo 11 mrtvih i 14 ranjenih.

Ovo bi moglo biti tačno ako se pod 369 mrtvih misli na streljane taoce ali bi i u tom slučaju taj broj trebalo umožiti sa sedam-osam puta. Sto se zarobljenih tiče i taj broj bi mogao da bude tačan ako su tu uračunate i sve žene, deca, starci i starice koji su oterani u Jasenovac i tamo pobijeni.

Da bi utešili sebe a i javnost izdali su letak pod naslovom »Fruška Gora je očišćena«. On se razlikuje od »Obavijesti« samo po jednom priznanju:

»Više stotina krivaca platilo je svoja zlodjela glavom, dok ih je nekoliko tisuća odvedeno u sabirne logore, gdje čekaju na kaznu«.

S ovim letkom htelo se zaplašiti stanovništvo, ali je vreme pokazalo da nikakva sila i teror nisu mogli odvojiti narod od puta kojim ga je povela Komunistička partija Jugoslavije. Kao i u celoj našoj zemlji, partizani i narodnooslobodilački pokret u Sremu ne samo da nisu uništeni, nego su se još više razvili.

Već u toku septembra 1942. izvršena je jedna veća reorganizacija partizanskih odreda u Sremu. Umesto dotadašnja tri odreda i jedne čete, osnovan je jedan odred, pod imenom Treći odred, Treće operative zone Glavnog štaba narodnooslobodilačkih i partizanskih odreda Hrvatske. Priliv dobrovoljaca bio

Fruška Gora je očišćena!

Uz najbolju volju hrvatske državne vlade, da se nemiri na području Velike župe Vuke rieše mirnim putem, pokazalo se, da pozivi i blage opomene ne koriste.

Ođmetnici su nastavili sa paležem, rušenjem i ubistvima, nadjenuvši čitavoj svojoj razbojničkoj djelatnosti, partizansko ime.

Rieč je dana pravdi. — Umjesto poziva, proradio je prijek i sud. — Umjesto blagih opmena, progovorilo je oružje. — Djelatnost očišćenja je odpočela.

U nevjerovatno kratkom vremenu od **ŠEST DANA**, pripadnici oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske, kao i savezničke njemačke čete, očistile su sve položaje na kojima su se skrivali odmetnici.

FRUŠKA GORA JE OČIŠĆENA!

Više stotina krivaca platilo je svoja zlodjela glavom, dok ih je nekoliko tisuća odvedeno u sabirne logore, gdje čekaju na kaznu.

Na plodne oranice i tih ognjišta Sriema, vraćen je ponovno mir, red i sigurnost. — Pravdi je udovoljeno.

Hrvatska Država je dokazala, da ovdje postoje njezini zakoni i da se oni moraju poštivati.

Na Vama je sada stanovnici Sriema, da mir, koji Vam je vraćen, sačuvate suradnjom sa državnim vlastima.

To Vam nalaže ljubav prema Vašem ognjištu, Ljubav prema dragoj Hrvatskoj grudi, ljubav prema Poglavniku.

je stalno velik, no, odred zbog nedostataka oružja nije mogao sve prihvatiti. Primao je onoliko koliko je u akciji zaplenio pušaka, a stalno je držao u rezervi izvestan broj nenaoružanih. Jesen je uveliko odmicala, zima se približavala. Pred rukovodstvom Partije i odreda postavljao se problem kako dalje raditi u odnosu na razvoj partizanskih jedinica u Sremu. Partijsko i vojno rukovodstvo Srema donelo je odluku da glavninu svojih snaga uputi zajedno sa 6. brigadom, koja je u to vreme boravila u Sremu, u Bosnu i tako reši problem daljeg uspešnog razvoja NOP-a i partizanskih jedinica Srema, da prebrodi zimski period, te da se proleće 1943. dočeka u zamahu koji će odgovarati mogućnostima, koje su postojale u Sremu.

Iz izveštaja, koji je 1. novembra 1942. poslao drug Josip Hrnčević-Steva, vidi se brojno stanje i naoružanje III odreda kao i raspored boraca.

BROJNO STANJE III ODREDA III OP. ZONE NOP ODREDA HRVATSKE
DNE 1. NOVEMBRA 1942

JEDINICA	NAORUŽANIH	NEVNAORUŽANIH	PREDATO VI UD. BRIGADI		OSTALO U SREMUM		OTIŠLO NA HRVATSKU	
			NAORUŽANIH	NEVNAORUŽANIH	NAORUŽANIH	NEVNAORUŽANIH	NAORUŽANIH	NEVNAORUŽANIH
I. BATALJON (PROTUKOŠAR)	330	—	27	—	70	—	233	—
II. BATALJON PODUVAŠI	260	42	33	—	61	—	166	42
III. BATALJON POSAVCI	151	69	136	48	15	21	—	—
BOSUTSKA OŠTA	61	1	14	1	47	—	—	—
UKUPNO	802	112	210	49	193	21	399	42

Zbog razmaha borbe u ovom periodu, u Sremu je kod neprijatelja zavladao nesigurnost. Panika je zahvatala sve od ustaških tabora i logora do najnižih organizacija Kulturbunda. Šalju se vapijući izveštaji o opasnosti od partizana. Nabrajaju se sela i broj onih koji su otišli u partizane; traži se intervencija nemačke vojske. I sve to zabrinjavajućim tonom punim jadikovki.

Na okružnom partijskom savetovanju, održanom krajem decembra 1942. u Novim Karlovcima (Sasama) konstatovano je da se narodnooslobodilački pokr^o razvio i odred masovnih

zločina i neprijateljske ofanzive. Osnovane su još brojne organizacije KPJ i SKOJ, mesni odbori narodnooslobodilačkog fonda i mesni i sreski narodnooslobodilački odbori, organizacije Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ) i Antifašističkog fronta žena (AFZ); agitacija i propaganda NOP štampala je i umnožila, samo u tehnici OK KPJ, preko 140.000 stranica raznovrsnog materijala. Održano je preko 20 velikih zborova (mitinga) i bezbroj užih i širih konferencija i sastanaka. Svečano je u nizu sela proslavljena 25. godišnjica Oktobarske socijalističke revolucije. Donesena je i odluka da se obrazuju i prve vojvodanske brigade NOV i PO Jugoslavije.

Istočno od Vukovara, brojno stanje u NOP odredima u Slavoniji stalno se povećavalo, tako da bi početkom oktobra 1942. u partizanskim jedinicama bilo oko 1700 boraca. Raspolagalo se sa 1.274 puške, 32 puškomitraljeza i 2 teška mitraljeza. Tako su u Slavoniji stvoreni svi vojnički i politički uslovi za formiranje prve operativne jedinice — brigade.

Prva slavonska brigada formirana je 11. oktobra 1942. godine. To je bila čuvena XII udarna brigada. Nešto kasnije, 29.XII 1942., formirane su XVI i XVII brigada a od ove tri brigade formirana je, 30. decembra 1942, prva divizija u Slavoniji. Ukupno je tada bilo 3.500 boraca.

Pred kraj 1942. dolazi do formiranja prvih vojnih područja, komandi mesta, partizanskih straža i drugih vojno-pozadinskih organa. Oslobođena teritorija u Slavoniji u to doba, obuhvatala je preko 150 naseljenih mesta.

Osim gore pomenutih jedinica i diverzanskih grupa, formirane su bile i tri specijalne gerilske grupe. Jedna od njih je imala zadatak da deluje na terenu oko Vinkovaca i Vukovara.

Radi analize dotadašnjeg stanja i razvoja narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji, izmene iskustva i mera za dalji razvitak NOP na širem području Slavonije i delu Srema, održano je, 25, 26. i 27. decembra 1942. godine, partijsko savetovanje u Zvečevu na oslobođenoj teritoriji. Savetovanju je prisustvovala delegat CK KPH drug Vlado Popović. Iz vukovarskog sreza savetovanju su prisustvovali Živoj in Jocić iz Pačetina i Jova Mauković-Roda iz Sremskih Laza.

Posle Zvečevačkog savetovanja počmje organizovani rad u okolini Vukovara, Vinkovaca i Osijeka, jer je taj kraj do tada bio sasvim malo ili nimalo obuhvaćen pokretom.

Videli smo ranije, da je posle pogibije Đoke Patkovića, u glavama ustaških glavešina, Kotarske oblasti i velikog župana vladalo uverenje da na području oko Vukovara vlada red i mir.

A dali je to tako bilo?

Neki misle da je u razvitku pokreta nastao kratkotrajni vakum dok više njih misli da do prekida nije došlo nego da je bilo samo više opreznosti i konspiracije.

To potvrđuje i činjenica da je početkom aprila 1942. u Boboti formiran prvi narodnooslobodilački odbor na ovom području.

Polovinom 1942. uspostavljena je veza s političkim radnicima iz Slavonije pa je u Bobotu dolazio Antun Slaj »Hladni« i još neki i tako je uspostavljena veza s Povereništvom CK KPH za Slavoniju.

Početkom jula 1942. Borislav Mioljević i Milenko Stanišavljević odlaze u Slavoniju i posle nekoliko dana lutanja nailaze na naše partizanske jedinice. Nekoliko puta su se vraćali i ponovo odlazili na oslobođenu teritoriju. U jesen 1942. s ovoga područja bilo je oko tridesetak boraca u Slavoniji i to većinom iz Bobote i po nekoliko iz Pačetina, Trpinje, Vere i Bršadina. Ta veza između pozadine i slobodne teritorije nije se više prekidala do kraja rata.

Kako li je bilo Kotaskom predstojniku Vladimiru Sipušu kada je 5.X 1942. zamolio Župsko redarstvo u Vukovaru da raspiše poternicu za Borislavom Mioljevićem i Bogoljubom Vukajlovićem iz Bobote, jer se nisu odazvali pozivu u domobranstvo?

Događaji koji su ubrzo usledili potresli su sigurnost sedišta velike župe Vuka, ustaškog stožera, logora, tabora, ortslajtera, Župskog redarstva i ostalih više ili manje važnih ustanova.

Razdjel finansijske straže u Borovu-naselju poslao je Ministarstvu unutrašnjih poslova izveštaj u kome se kaže:

»Dana 5. siečnja 1943. godine ophodnja ovog razdjela po službenoj zapoviedi imala je vršiti službu u mjestu Trpinji od 7-19. sati. Oko 18 sati čulo se je pucanje u Boboti koja je od Trpinje udaljena tri km.

U 19 sati ophodnja je pozvana u pomoć od strane oružnika te je otišla u Bobotu, gdje se slučaj desio.

Napada nije bilo već su zatekli da gori obćinska zgrada i oružnička postaja u Boboti. Na našoj strani gubitak je bio oružnik koji je poginuo i izgoreo u oružničkoj postaji. Napadači su se povukli u nepoznatom pravcu«.

Na taj izveštaj nadovezuje se i dopis Župskog redarstva, potpisan po Sildu, od 15.1 1943. u kome se kaže:

»Predviđanja ove oblasti o mogućem većem djelovanju partizana u sjeverno-zapadnom dijelu župe su se u potpunosti

ispunila. Kako je naslov izvješćen 5.1. o.g. napali su partizani selo Bobotu i zapalili obćinu i oružnićku postaju, ubivši jednog oružnika. Tom prilikom su sa sobom odveli, odnosno s njima su otišli, oko 50 Boboćana od kojih' je veći broj djevojaka. Izgleda da je glavna svrha partizana, da svojim upadima u njima naklonjena sela, osim uništenja oružnićkih postaja i obćina, novaćenje novih partizana.

Ukoliko se mjesta vojnićki ne osiguraju postoji opasnost, da će partizani napadati i druga okolna sela i dobivanjem novih snaga ugrožavati Borovo pa i sam Vukovar.

U samom Borovu mogli bi napraviti neprocjenjivu štetu, uništavanjem tvornice »Bata«, munjovodne središnjice i drugih postrojenja«.

(Ovu akciju izvršila je jedna grupa II odreda III operativne zone uz pomoć mesnih snaga iz Bobote. Zaplenjeno je 6 pušaka, 700 metaka, 2 bombe i jedan signalni pištolj).

Samo nešto kasnije, taćnije 21. januara 1943. zapaljena je i zgrada opštine u Paćetinu.

Sve se to događa svega petanaestak kilometara vazdušne linije od središta Velike ųupe Vuka. Strah je postao sastavni deo ųivota svih ustaških i kulturbundaških funkcionera.

U takvoj je atmosferi i glavni vođa Kulturbunda u Vukovaru ing. Oto Stubenvol zamolio ųupsko redarstvo, povodom održavanja godišnjeg vašara 28.11 1943. »da straųe legitimiraju sve dolazeće osobe, a osobito da strogo pretresu i sadrųaje koji se nose u kolima. Sve sumnjive osobe bez dovoljnih isprava umoljava se zadržati u pritvoru. Naglašujemo, da ovaj postupak smatramo vrlo potrebnim, da se izbegne svim eventualijama«.

Isto tako odbor »Pomoći« u Vukovaru zatraųio je od ųupskog redsrstva da, povodom priredbe koju su organizovali 30.1 1943., pre poćetka priredbe sve prostorije Hrvatskog doma i hotela »Lav« temeljito pregledaju, te da postave straųe naokolo Doma a naroćito od strane Vuke kako bi izbegli neųeljenje posledice.

Narodnooslobodilaćki pokret obuhvatao je sve više sela u okolini Vukovara i Vinkovaca. Samo sada organizovano i povezano s višim partijskim rukovodstvima. Postoje sve organizacije od Kotarskog komiteta KPH, komiteta SKOJ-a Kotarskog narodnooslobodilaćkog odbora, mesnih NOO-a pa do organizacije AFZ. U većini sela je polovicom 1943. fašistićka vlast prestala da postoji. Zato nije ćudo, ųto je toga leta, oko 2000 ljudi s ovoga podrućja otišlo u Slavoniju i stupilo u Narodnooslobodilaćku vojr'.u.

Nikakav teror okupatora i njegovih sluga, pa ni onaj u Dudiku, nije mogao da spreči narod koji je odlučio da se bori, jer je to bio jedini način da se izvojuje sloboda.

SUDBINE ISTAKNUTIH RATNIH ZLOČINACA

I na kraju nekoliko reči o licima koja su bila glavni organizatori i izvršioци napred navedenih zločina. Biće zanimljivo da se kaže kako su ta lica završila. Da li ih je stigla narodna pravda ili su uspeli da joj izmaknu?

Pokrajinska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini sva ta lica proglasila je za ratne zločince. Ipak završetak ovih lica nije bio isti. Neki su uspeli da pobegnu s okupatroskom vojskom, neki su uhvaćeni i suđeni, a o nekima se ništa ne zna. Tako je: Ante Pavelić, advokat iz Zagreba, šef ustaškog pokreta i NDH, 6. maja (Zagreb oslobođen 8. maja) 1945. godine, pobjegao s okuparskom vojskom, prvo u Francusku, zatim u Italiju i najzad u Argentinu. Tamo je 1959. godine, umro od zadobijenih rana prilikom pokušaja ubistva u jednom međusobnom ustaškom obračunavanju.

Slavko Kvaternik, bivši austrougarski penzionisani pukovnik je bio onaj koji je izvršio proglašenje uspostave NDH (10.IV 1941.) još pre nego što je Pavelić stigao u Zagreb. U ustaškoj NDH postao je doglavnik u Glavnom ustaškom stanu, ministar oružanih snaga NDH i »vojskovođa« (maršal) NDH i zamenik Pavelića. Prvih godinu i po dana imao je izuzetno jak uticaj u NDH a naročito u vojsci. Težio je da zbaci Pavelića s vlasti i da on postane šef ustaške NDH. Pavelić ga je zbog toga oktobra 1942., smenio sa svih položaja u NDH i proterao u Slovačku u internaciju. Od tog vremena do kraja rata nije se više vraćao u NDF1. Posle oslobođenja je uhvaćen, osuđen od narodnog suda na kaznu smrti i streljan.

Eugen Kvaternik-Dido, sin Slavka Kvaternika, pre rata i pre odlaska u emigraciju bio je student prava i vrlo pobožan čovek. Glavna literatura mu je bila Sveto pismo.

1932. godine, odlazi u emigraciju, prvo u Mađarsku a zatim u Italiju. U emigraciji je postao najbliži saradnik Pavelića. S Pavelićem je bio glavni organizator atentata na Aleksandra Karađorđevića, kralja Jugoslavije, oktobra 1934. u Marselju. Zbog toga mu je naglo porastao uticaj u krugovima ustaške emigracije. Čak dotle da ga je Pavelić, pod uticajem svoje žene, koja je želela da joj Kvaternik oženi ćerku, nezvanično proglasio svojim naslednikom.

Po dolasku iz emigracije, odnosno uspostavi NDH, Kvaternik je postao ravnatelj Ravnateljstva za javni red i sigurnost u NDH (šef policije) i zapovednik Ustaške nadzorne službe. Istovremeno počeo je da napušta porodicu Pavelić (oženio se drugom ženom) a i samog Pavelića. Težio je da on postane ličnost broj jedan u NDH. Pod vidom obezbeđenja Pavelićeve ličnosti uspeo je da stvori, »usko grlo« oko Pavelića. Naime, da Pavelić konaktira samo s onim ljudima za koje on da saglasnost.

Oktobra 1942. Pavelić je zajedno sa Slavkom (ocem) likvidirao i Eugena Kvaternika. I njega je smenio sa svih položaja i proterao u internaciju u Slovačku. Od tog vremena Kvaternik se nije više vraćao u NDH. Pokušaj u leto 1944. godine da se vrati u NDH nije uspeo.

Posle oslobođenja Kvaternik se našao u Buenos Airesu, u Argentini. Negde, 1962. godine, poginuo je u jednoj saobraćajnoj nesreći.

Viktor Tomić, rodnom iz okoline Zagreba, pre rata radio je kao činovnik u zagrebačkom preduzeću »Merkur«. Fizički je bio vrlo snažan, a i sklon svađi i kafanskim tučama, pa je i to bio jedan od ozbiljnih uslova da je bio batinaš HSS. Naime, pripadao je jednoj grupi mladih ljudi koja je služila HSS kad je nekog političkog neprijatelja trebalo fizički istući, onda je Viktor Tomić hvatao ta lica, dovlačio ih u podrum zgrade Gospodarske sloge i tamo ih prebijao. Godinu-dve pred rat, u jednoj kafanskoj tuči, izbio je jedno lice i zbog toga pobjegao u emigraciju u Italiju. U emigraciji je brzo postao lični pratilac A. Pavelića. Po povratku iz Italije i po uspostavi NDH, Tomić je i zvanično postao šef obezbeđenja Pavelićeve ličnosti. Istovremeno je bio i šef dve najvažnije uprave (II i IV) Ustaške nadzorne službe.

Posle izvršenih masovnih zločina u Sremu, prebačen je da izvrši iste ili slične zločine i u okolini Bjelovara. No, ubrzo posle toga Pavelić ga je prvo unapredio u čin kapetana, a zatim zbog živčanog rastrojstva poslao u Italiju na lečenje. Svu su izgledi da je Tomić stvarno živčano bio popustio. Ali isto tako su i svi izgledi da nije bio samo to razlog da ga Pavelić izvuče iz glavne zločinačke operative i pošalje u Italiju. Mnogo dokumenata govore da su zato postojali i drugi razlozi. Izvršivši tako masovne i teške zločine u Sremu, Tomić je teško kompromitovao i teretio i same Nemce. Njima više nije bilo moguće da tolike zločine pravdaju kao slučajne pogreške ili samovolju nekog pojedinca, kao što su to pokušavali. Svima je bilo jasno da je to zvanična politika Nemaca. Da bi ipak

nekako sa sebe skinuli odgovornost (prema njihovom shvatanju) Nemci su pokušali da sva kola slome na Tomiću. Hteli su njega da žrtvuju. Otuda i brojni dokumenti, domaćih Nemaca i Nemaca iz Rajha, u kojima se govori kako je Viktor Tomić zločine izvršio na svoju ruku, čak su se i oni u tim dokumentima grozili na njegove postupke. Išli su korak dalje i govorili da je to učinjeno bez njihovog znanja i protivno njihovoj volji. Iz tih razloga je usledio i hitan zahtev Zigfrida kKašea, nemačkog poslanika u Zagrebu, da se Tomić odmah povuče iz Srema i da se obustavi s masovnim zločinima.

Pavelić je shvatio namere Nemaca pa je pokušao da to nekako kanališe u drugom pravcu. Njemu nije išlo u račun da se Tomić oglasi krivim. Bilo je opšte poznato da je Tomić njegov čovek i da je sve radio po njegovom naređenju. A kad je tako, onda bi osuda Tomića značila i posrednu osudu Pavelića. To bi bio jak argumenat za Nemce da Pavelića dovedu u još veću poslušnost. Uvidevši to, Pavelić je našao neko drugo rešenje — poslao je Tomića na lečenje u Italiju.

Posle izvesnog vremena Tomić se ponovo vratio u NDH. Izvršavao je specijalne zadatke za Pavelića. Tako je radio do kraja rata. Prilikom bekstva okupatora iz naše zemlje pobjegao je u Italiju. Zbog nekih nereda došao je u sukob s tamošnjom policijom, koja ga je uhapsila i stavila u zatvor. Dalji put ovog, teškog zločina, nije moguće sa sigurnošću pratiti. Sve što se može reći je to da je na misteriozan način izvršio samoubistvo u policijskom zatvoru u Rimu. Jedan detalj ipak je uneo sumnju u istinitost Tomićevog samoubistva. To je čitav onaj neuobičajeno bogat crkveni ritual koji je Tomiću priredila rimokatolička crkva. A poznato je da rimokatolička crkva, a i **neke** druge crkve, nisu dozvoljavale sahranu licima koja izvrše samoubistvo, putem crkvenog rituala. Ona su ta lica osuđivala, **pa** je zato ovaj slučaj za razmišljanje.

Zigirid Kaše, nemački poslanik u Zagrebu. Pre rata je bio general u SA (Jurišnim odredima, formaciji Nationalsocijalističke radničke partije Nemačke.) Do pred sam rat nije se bavio politikom. Neposredno pred rat, u jednoj većoj rokadi u nemačkom diplomatskom aparatu, on je bio određen da bude nemački poslanik u Jugoslaviji. Da smeni s te dužnosti Viktora Herena. U međuvremenu, od te načelne odluke pa do njegovog postavljenja, Jugoslavija je nestala. Zato je on poslat u onaj deo Jugoslavije, koji je još ostao, po njihovom shvatanju, u Pavelićevu NDH. On je ujedno i prvi diplomatski predstavnik koji je došao u NDH. Glavne instrukcije koje je pri polasku u NDH dobio bile su: da što više pazi na sve formalnosti koje

bi se odnosile na »suverenitet« NDH; da ne daje povoda Italijanima, da budu nezadovoljni odnosom NDH prema njima i treće da osigura ekonomske interese nemačkog Rajha u NDH.

Kaše je više nego strogo sprovodio ova uputstva. Ni brojna ukazivanja i kritike ustaškog pokreta i ustaških vlasti, koje su Kašeu upućivali nemački generali i brojne nemačke institucije i organizacije na teritoriji NDH, nisu uspele da Kašea udalje od Pavelića i ustaškog pokreta. Na sve to Kaše je izjavljivao da će on podržavati Pavelića i ustašku vladu makar imala i samo pola procenta od stanovništva uz sebe. Zbog toga se u nemačkim krugovima u vidu ironije i šegačenja prema Kašeu govorilo da je Kaše ustaša broj 1.

Kaše je celo vreme rata ostao na dužnosti poslanika Trećeg Rajha u NDH. Prilikom bekstva nemačke vojske pobjegao je zajedno s njom.

Jakob Elikar, folksdojčer iz Buljesa kraj Novog Sada, po zanimanju advokat iz Bačke Palanke. On je na izričit zahtev Kašea doveden iz Bačke i postavljen za velikog župana za Veliku župu Vuka. Istovremeno je bio i zamenik vođe Nemačke narodnosne grupe u NDH, Branimira Algajera. Po odlasku Algajera u nemačku vojsku, Elikar je postao i vođa Nemačke narodnosne grupe. Ostao je na toj dužnosti do oktobra 1944. godine. Tada je počelo povlačenje i iseljavanje porodica Folksdojčera iz Srema za Nemačku pa je i Elikar otišao. Tamo je postao sudija jednog višeg suda u zapadnoj Nemačkoj.

Josip Rukavina zvanu Juco, rodom je iz okoline Gospića, a po zanimanju je bio žandarmerijski oficir u bivšoj jugoslovenskoj žandarmeriji. Zbog saradnje s ustašama 1932.-1933. isteran je iz žandarmerije, uhapšen i osuđen na vremensku kaznu. Posle izlaska iz kaznionice, 1939.-1940., ponovo se aktivirao na liniji ustaša u Gospiću i okolini. Banska vlast ga je zbog toga internirala zajedno s još nekoliko ustaških elemenata.

Posle uspostave NDH postavljen je za prvog šefa policije u Vukovaru početkom maja 1941. Pod njegovim rukovodstvom izvršena su mnogobrojna pojedinačna, grupna i masovna hapšenja i streljanja rodoljuba u Sremu. Krajem 1941. premešten je iz Vukovara u Zagreb, gde je bio jedno vreme šef ustanke žandarmerije u NDH, a kasnije šef Redarstva oružanih snaga NDH. Posle rata je uhapšen i osuđen na kaznu smrti i streljan. Lik ovog teškog ratnog zločinca upotpunio je činjenica da je posle pročitane presude tražio pomilovanje.

Sild Otmar, Folksdojčer iz Beočina, po zanimanju (pre rata) opštinski beležnik, sa službom u raznim mestima Bačke i na posletku u Bačkoj Palanci. Odmah čim je Elikar postavljen za velikog župana, povukao je i Silda iz Bačke u Srem i po-

stavio ga za zamenika šefa policije za Veliku župu Vuka. On je bio najverniji čovek Elikera. U praktičnom smislu reči izvršilac Elikerove volje. Na toj dužnosti ostao je upravo donde dokle i Eliker. Oktobra 1944. prilikom iseljavanja Folksdojčera iz Vojvodine i Sild je pobjegao za Nemačku, a odande za Australiju.

Stjepan Blažeković, rođen u Zagrebu, po zanimanju diplomirani pravnik. Njegova prošlost je sasvim drugačija od prošlosti Kvaternika, Tomića i mnogih drugih ustaških funkcionera. Blažeković je pre rata bio na sasvim drugoj strani. On nije bio ni ustaša niti u emigraciji. Staviše nije bio ni naklonjen ustašama. Može se reći da je bio i protiv njih. Po završetku pravnog fakulteta radio je jedno vreme u privrednim organizacijama, pa je prešao u upravnu službu. Bio je najpre u Pogranničkom komesarijatu policije u Sušaku. Već tu je imao prilike da kontroliše pokušaje ustaša da se iz Italije prebace u Jugoslaviju. I za čudo ocenjen je od pretpostavljenih kao vrlo dobar u borbi protiv ustaša. Kasnije je prešao u Sresko načevstvo Sid, pa Sremsku Mitrovicu i Irig, gde je bio sreski pristav. Odmah posle uspostave banovine Hrvatske (26.VIII 1939.) Blažeković je premešten iz Iriga u Zagreb i postavljen za šefa antimarksiističkog odeska na zagrebačkoj policiji. Tu je vodio istrage i saslušavao uglavnom dve vrste lica. One, za koje je tadašnja banska vlast smatrala da su joj najopasniji; na prvom mestu komuniste koji su se tada vraćali iz Spanije. Ali isto tako i visoke ustaške funkcionere, kao što su Mile Budak, Mladen Lorković, i drugi koji su se vraćali iz emigracije iz Italije. Zbog toga je Blažeković u krugu Banske vlasti stekao ugled vrlo obaveštenog čoveka o političkim neprijateljima Banovine Hrvatske. Na toj dužnosti dočekao je i okupaciju zemlje, odnosno uspostavu NDH. Zapravo Blažeković i nije menjao radno mesto. On je odmah primljen iz Banske u ustašku policiju. Među ustašama zaista je bio najbolji poznavalac organizacije i rada KPJ. Zbog toga su ga u svem ustaške policije smatrali najboljim stručnjakom za borbu protiv komunizma i narodnooslobodilačkog pokreta. Učestvovao je u svim većim hapšenjima i istragama. Kao što su istraga povodom diverzije na zagrebačkoj pošti 1941., provali narodnooslobodilačke organizacije u Sarajevu u jesen i zimu 1941., u »Petrovaradinskoj aferi« u jesen 1941., zatim u Staroj Pazovi, Rumi, Vukovaru itd. Održao je i niz predavanja i seminara ustaškoj policiji o metodi i borbi protiv KPJ i narodnooslobodilačkog pokreta. Napisao je i jednu knjigu o tome koja je u ustaškoj policiji služila kao udžbenik. Posle oslobođenja je uhapšen, osuđen na smrt i streljan.

Branimir Điković, diplomirani pravnik rodom iz Bosne, iz okoline Sarajeva, pre rata policijski činovnik. Po Uspostavi NDH prvo je bio postavljen za šefa policije u Sarajevu a oktobra 1942. za šefa policije u Velikoj župi Vuka u Vukovaru. On je jedini šef policije u župi koji je uspeo da ostane duže vreme, odnosno da uspostavi dobru saradnju sa županom Elikrom. I on je, samo u daleko manjoj meri nego Blažeković važio u ustaškoj policiji za dobrog poznavaoa KPJ i narodnooslobodilačkog pokreta. Prilično je disciplinovan izvršavao volju Elikera i za njegovo vreme izvršeno je bezbroj pojedinačnih, grupnih masovnih hapšenja i streljanja sremskog stanovništva. Zajednički rad Elikera-Điković nije imao tako slavan završetak, a pogotovo za Đikovića. Početkom septembra 1944. Eliker je dao uhapsiti Đikovića i još neke njegove najbliže saradnike. Razlozi: Eliker je posumnjao u Đikovića da je stupio u vezu s partizanima i da je radio na tome da Elikera uhapsi i preda partizanima. Motivacija je Đikovićevo sagledavanje neminovne, i ne baš tako daleke, propasti Nemačke i NDH. I hteo je na taj način da se iskupi za zločine koje je počinio. Pored ove postoji i druga verzija ovog događaja. Ona u ovom slučaju vidi samo epilog onih međusobnih trvenja i netrpeljivosti između ustaša i Folksdojčera, o prevlasti u Sremu, koji su postojali od prvog do poslednjeg dana okupacije. Rutinski gledano, zastupnici ovog tumačenja kažu da je to bio pokušaj ustaša da Nemačima vrate milo za drago, za ono što su Nemci njima učinili godinu dana ranije. Naime, jedna grupa pijanih nemačkih vazduhoplovnih oficira ubila je nasred ulice u Zemunu, kao psa, policijskog kapetana Božu Vučkovića. No, bilo kako bilo o Đikoviću se više ništa pouzdano ne zna. Misli se da je ipak pobjegao u inostranstvo.

Božidar Petračić, ing šumarstva. Pre rata je bio na dužnosti u šumskim upravama u Vinkovcima i Mikanovcima. Bio je organizovani ustaša. Po uspostavi NDH postavljen je već u junu 1941. za prvog stožernika ustaškog stožera u Velikoj župi Vuka. Posle kraćeg vremena premešten je u Zagreb. Prilike, na bekstva nemačke vojske pobjegao je u Austriju i Nemačku. U leto 1947. godine, ileglano je prešao granicu između Austrije i Jugoslavije kao vođa jedne ustaške terorističke petorke, s namerom da vrši diverzije i atentate u našoj zemlji. Uhapšen je još istu noć. Suđeno mu je na poznatom sudskom procesu Ljubu Milošu, Božidaru Kavranu i drugim visokim ustaškim funkcionerima, u leto 1948. godine. Osuđen je na kaznu smrti i streljan.

Stjepan Došen, ustaša emigrant, rodom iz Like. Pre rata je bio više godina ustaški emigrant na Janka pusti u Mađarskoj

i Liparima u Italiji. Po uspostavi NDH došao je zajedno s Pavelićem i većom grupom ustaša u zemlju. Posle premeštaja Petračića, Došen je postavljen za drugog po redu stožernika ustaškog stožera u Velikoj župi Vuka. On je bio stožernik za vreme masovnih streljanja u Dudiku. Polovinom 1943. je premešten i više se nije vraćao u Vukovar. Prilikom bekstva okupatorske vojske iz naše zemlje i on je pobegao.

Luka Puljiz, novinar po zanimanju, i dopisnik iz Vukovara, za⁷Hrvatski list«u Osijeku. Jedan je od najaktivnijih ustaških rukovodilaca u predratnim danima u Vukovaru. Pod njegovim rukovodstvom izvršeno je preuzimanje vlasti aprilskih dana 1941. godine. Prvo je bio logornik ustaškog logora u Vukovaru a kasnije stožernik ustaškog stožera u Velikoj župi Vuka. Posle mu se izgubio svaki trag i navodno da je pobegao s nemačkom vojskom u Nemačku.

Oto Stubenvol, ing. Folksdojčer iz Vukovara. I pre rata i za vreme rata bio je organizator i vođa Kultur bunda, odnosno nemačke narodnosne grupe u Vukovaru. Kao takav bio je duhovni vođa svih zločina koji su za vreme rata u Vukovaru i okolini počinjeni. Pobegao je zajedno sa Folksdojčerima oktobra 1944. u Nemačku.

Eugen Đurić, rođen u Rumi, po zanimanju diplomirani pravnik Po uspostavi NDH postavljen je prvo za kotarskog predstojnika u Sremskim Karlovcima. Posle dva-tri meseca premešten je iz Karlovaca za Vukovar za šefa gradske policije u Vukovaru. Početkom novembra 1941. postavljen je za šefa policije u Sremskoj Mitrovici i na toj dužnosti ostao je do bekstva Folksdojčera, oktobra 1944. Neposredno pre bekstva odrekao se državljanstva NDH, a i Hrvatsva, ponemio se, obukao nemačku uniformu i kao takav pobegao u Nemačku.

Luka Aždajić, diplomirani pravnik, advokat iz Odžaka. I on je, slično Šilđu, premešten iz Bačke na lični zahtev Elikera. Kao svog čoveka Elikera ga je postavio na položaj podžupana u Velikoj župi, Vuka. Posle oslobođenja Vukovara uhapšen je i osuđen na dugogodišnju vremensku kaznu. Po izdržanoj kazni umro je prirodnom smrću.

Ivan Vignjević, po zanimanju diplomirani pravnik, sudija Okružnog suda, odmah po uspostavi NDH postao je predsednik Pokretnog prekog suda i kao takav ostao celo vreme ustaške NDH. Prema podacima Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Hrvatske Vignjević je osuđen na smrt preko 4000 lica. Posle oslobođenja je uhvaćen, osuđen na smrt i streljan.

Vladimir Vranković, diplomirani pravnik, sudija u penziji. Po uspostavi NDH postavljen je za državnog tužioca pri Pokretnom prekom suda i zajedno s Vignjevićem optužio odnosno podigao optužnicu i oterao u smrt preko 4000 lica. Posle oslobođenja je uhvaćen, osuđen na smrt i streljan.

Viktor Mihelčić, diplomirani pravni, sudija Pokretnog prekog suda. Skoro celo vreme okupacije bio je sudija tog suda i osudio na smrt skoro isto onoliko lica koliko i Vignjević. Posle oslobođenja je uhvaćen osuđen na smrt i streljan.

Krunoslav Poredski, diplomirani pravnik, funkcioner ustaške nadzorne službe u Zagrebu i povremeni sudija Pokretnog prekog suda. Posle rata uhapšen je i osuđen na smrt i streljan.

Ivan Iveković, ustaški oficir, sudija Pokretnog prekog suda nepoznatog boravišta.

Ivan Tolj, kotarski predstojnik u Vinkovcima, težak ratni zločinac posle oslobođenja Vinkovaca uhapšen je i osuđen na smrt vešanjem.

Silvester Zubić, rimokatolički župnik, katiheta na vukovarskoj gimnaziji i član ustaškog tabora u Vukovaru. Posle oslobođenja osuđen na dugogodišnju vremensku kaznu. Po izdržanoj kazni umro.

Julije Merkaš, oružnički narednik i zapovednik oružničke stanice u Vukovaru. Sa svojim žandarima izvršio je bezboj streljanja, skoro svih lica koja su osuđena od Pokretnog prekog suda u Vukovaru. Posle oslobođenja uhapšen je osuđen na smrtnu kaznu i streljan.

**TIM SLOVIMA ŽIVEĆETE U
NAJLEPSOJ RECI KOJA POSTOJI.
A TA JE DA STE BILI RODOLJUBI.**

Jovan Udicki

SPISAK LICA STRELJANIH U DUDIKU

1941 — 1943.

BANOŠTAR:

Durđija Jovanova i Zivko Matić

BATAJNICA:

Sreta Jovanović, Petar Kostić, Milenko (Srete) Maksimović, Sava Mihajlović, Stojan (Vasilija) Mirković, Slavko (Svetozara) Neštinac, Doka (Svetozara) Neštinac i Radovan (Petra) Obradović

BELEGIS:

Aleksa Bosiljković, Košta Božić, Žarko (Save) Janči Zivan (Petra) Kostić, Stanislav Lepšanović, Milan (Zarka) Novaković, Doka (Ilije) Stojić, Steva (Drage) Stojić, Radoslav (Zivana) Štokovac, Milan (Todora) Tomić, Perica (Milana) Tomić i Aca (Paje) Zlatanović

BEŠKA:

Krsta Mehandžić i Zivan N. Vorkapa

BINGULA:

Slavko (Pere) Bogojevac

BJELJINA:

Mirko Matak i Mladen Voiaš

BOBOTA:

Ilija (Blagoja) Arsenić, Miiolja (Manojla) Arsenić, Pavle (Slavka) Arsenić, Veso (Manojla) Arsenić, Stevo (Kuzmana) Barvalac, Sreto (Dušana) Hadžić, Pero (Aksentija) Janković, Slavka (Đure) Matić, Zlatica Mitrović, Žarko Mitrović, Stevo (Milana) Nanković, Drago (Miše) Nešić,

Đoko (Bože) Patković, Mišo (Blagoje) Popović, Košta (Cede) Prodanović, Milorad (Vojina) Prodanović i Božo (Svetozara) Ruskinić

BOROVO-NASELJE:

Ivica Brandajz, Franjo .Istinić i Rade Madžarac

BRIBIR:

Josip Kraljić

BRSADIN:

Dragica Đurđević, Đuro Mitrović i Ljubica Prekodravac

BUKOVAC:

Đura Vasić, Ilija P. Vasić, Joca Vasić, Pera Janković, Stevan J. Jocić, Ljubomir Đ. Jovanović, Dušan Marković, Doka S. Mirković, Panta S. Mirković, Veljko S. Pavković, Pa ja L. Petrović, Slavko I. Pešić, Mirko P. Popović, Slavko S. Popović, Pavle T. Stanojević i Ilija M. Zivković

CERE VIC:

Elika Fišer i Duka Lađar

DIVOŠ:

Milivoj Lugonja, Đorđe (Jove) Okanović, Zivan (Milana) Ruvaraci Jovan Zoranović

DOBRINCI:

Stevan (Slavka) Bajalović i Gavra (Ivana) Mihajlović

ERDEVIK:

Petar Đurić

GOLUBINCI:

Mirko (Zivana) Ilić, Dragoljub (Trifuna) Jovanović, Stanko (Milivoja) Jovanović i Zivan G. Šubić

GRGUREVCI:

Karlo Bernajz

ILOK:

Toša Bunjić, Palko (Palka) Knac i Leo (Šimuna) Zalester

IRIG:

Zika Avramović, Dimitrije Babić, Slavko Bičanski, Vladimir Brankov, Nikola Crvenković, Mitar (Ilije) Cupić, Pavle (Joce) Cupić, Stevan Cupić, Jovan (Đoke) Curković, Dušan Damjanović, Đorđe Damjanović, Košta Damjanović, Jovan Damjanović, Dušan (Vasej) Đurić, Đorđe Đurić, Đura (Toše) Đurić, Momčilo Đurić, Tomića (Vase) Đurić, Toma (Tožeše) Đurić, Nikola Gajić, Vasa Đurić, Jevrem Dimitrijević, Laza Garičević, Doka Goljevački, Svetozar Ičitović, Đura Ilić, Mitar Lj. Jakovljević, Sava Jojčić, Jovan Jegdić, Gavra Kazimirović, Đorđe Komljenović, Lazar Kostić, Đorđe Krastavčević, Stevan Lastić, Radovan Lazarević, Stevan Matić, Toma Matić Gavra Milić, Mitar Mijatović Damjan Milošević, Mladen Milošević, Todor Milošević, Dušan Milošević, Stevan Milovanović, Todor Milutinović, Petar Miškičević, Todor Miškičević, Sava Murgačević, Mitar Nenadović, Dimitrije Obrenović Gliša Nikolić, Gojko Pajić, Milica Mila Perić, Slavko Plavšić, Lazar (Jove) Prokić, Milan Popović, Damjan Pušić, Gojko Pušić, Jovan Pušić, Mitar Pužić David Radošević, Dimitrije Radojević, Đorđe Radošević, Ilija Radošević, Nikola Radošević, Stevan Radošević, Košta Senić, Đorđe Stanojlović, Jovan Stanojlović, Paja Stanojlović, Svetislav Stanišić, Dušan Stojnić, Damjan Stojić, Stevan Suvajdžić, Mita Ugarković i Stojanka Vuković

JAMENA:

Jovan Ut vić

JAZAK:

Sava (Milana) Babić, Milena Kovačević, Aca Nedić, Mitar Radonić, Nikola Radosavljević i Vasa Tošić

KRALJEVO:

Nikola (Jovana) Vukašinović

KRCEDIN:

Slavko Cindrić, Radivoj Lilić, Borivoj Petković i Milan Prijić

KRUŠEDOLSKI PRNJAVOR:

Stana Belić i Mitar Stanković

KUPINOVO:

Slavko (Nikole) Arsenijević, Sreta (Stevana) Budimčić, Doka (Mihajla) Cumpajlo, Lazar (Dušana) Durić, Ivan (Kuzmana) Kurjački, Nikola (Veljka) Kurjački, Lazar Kuzmanović, Ivan (Todora) Maričić, Zika (Krste) Mirkanović, Stevan (Ranka) Obrovac, Milan (Cveje) Odobašić, Boško (Paje) Stajčić, Bogoljub Šašić, Mitar (Vladimira) Veletić i Sava (Rajka) Vujičić

KUZMIN:

Ignjat (Marka) Adamović, Vojislav (Milana) Belić, Miloš Bradisavljević, Marko (Zivana) Crnogorac, Gligorije Cvetičanin, Marko Cvetičanin i supruga, Gligorije (Svetozara) Dokić, Lazar (Svetozara) Dokić, Mirko (Sveto/ara) Dokić, Nikola (Gligorija) Dokić, Rada (Gligorija) Dokić, Sima (Svetozara) Dokić, Stanko Đukanović, Cira Eraković Radivoj (Uroša) Erakovića, Nikola (Mihajla) Juhik, Bogdan Lazić, Laza (Srete) Lazić i Ivan Milojević.

LACARAK:

Steva Dabić, Milan Milić, Mija Milinković, Zivan Milinković, Stevan Milošević, Andrija Ninković, Obrad Ninković, Zivan (Radovana) Ninković, Zika (Ćire) Ninković, Miloš Novaković, Slavko (Mladena) Pisarević, Obrad (Cveje) Svilokos, Ilija (Ljubomira) Strbački, Zivan (Pere) Štrbački, Gavra (Rajka) Šuljmanac, Jovan (Uroša) Šuljmanac, Lazar (Veljka) Šuljmanac, Marinko Šuljmanac, Marko (Andrije) Šuljmanac, Rajko (Pavla) Šuljmanac, Milenko (Lazara) Veselinović, Zivan (Trivuna) Vitasović, Marinko

**(Gliše) Vlaović, Zivan Vlaović, Pavle (Milutina) Vuletić,
Radovan Vuletić i Krsta (Pere) Zivanović**

LEDINCI:

Ilija (Jaše) Arsenijević

MALI RADINO:

Zagorka Drapčin

MANDELOS:

Sava Brnjašević

MARADIK:

Draginja (Nikole) Stanković

MORO VIC:

Svetozar Kapetanović i Svetozar Kolarović

MOŠORIN:

Milanko Požarov i Rada Požarov

NEGOSLAVCI:

**Slavko Bingulac, Negovan Lukić, Dušan Nerandžić, Nikola
Nerandžić, Milan Paroški, Dušan Plećaš i Anka Petričević**

NOVI KARLOVCI:

**Đura Belić, Slavko (Steve) Dobić, Zivan (Steve) Dobić,
Nikola Filipović, Lepa (Mitra) Lazić, Teodor (Milana)
Lukač, Darinka Marie, Aca (Zivana) Ralić, Branko (Zivan-
na) Ralić, Božidar Ralić, Milovan (Đoke) Sivački i Mitar
(Milana) Zivković**

NOVA PAZOVA:

Mihajlo Dnjestran

NOVI SAD:

Svetislav Pavlović, Branko Silbaški, Jovan Stankov i Timotije Stanko vić

OSIJEK:

Zivko Popović i Turk Bogdan

PERLEZ:

Velimir Jošić i Zora Mihajlović

PETROVARADIN:

Dragutin Biljan, Maksim Dević, Dalibor Francisti, Đorđe Jefimov, Josip Kalbah, Ante Krklješa, Ivan Lukač, Tomislav Matašić, Tunislav Paunović, Vera Radišić, Stevan Sapundžija, Ivan Santek, Dragutin Senk i Antun Tonković

POPINCI:

Čeda (Zivana) Bogojević i Sreta (Sime) Ninković

RIVICA:

Jovan (Zivana) Čirić i Dušanka (Stevana) Pužić

RUMA:

Marko Krnjajski, Aksentije Lukić, Mileva (Đoke) Mihajlović, Simeon (Dušana) Stoj ako vić, Mladen (Milutina) Stolić i dr Steva Suvajdžić

SREMSKA KAMENICA:

Srećko Kunda

SREMSKI KARLOVCI:

Ivan Jelašić, Gavra Boročki, Dušan Dejanović i Milan Prijić

SREMSKA MITROVICA:

Dušan Banjanin, Olga Banjanin, Aleksa (Gavre) Baraksandić, Branko (Sime) Bilić, Stevan (Sime) Bilić, Slavko (Ilije) Bilić, Zora (Paje) Bilić, Slavko Bižić, Milan (Đoke) Bedričić, Vasa (Đoke) Bedričić, Košta (Zivana) Brezovac, Milica (Koste) Brezovac, Dušan (Srbobrana) Bucalo, Mane dr Budisavljević, Vojislav (Maneta) Budisavljević, Rada Cekerinac, Stevan (Zivana) Dević, Paja (Đoke) Dević, Sima (Đoke) Dević, Panta Đaković, Radojko Đaković, Radovan Đurišić, Nebojša (Boška) Forišković, Miloš dr Gajić, Veselin (Jovana) Grgurov, Jovan (Veselina) Grgurov, Matija Hudži, Đorđe (Ljubojin) Janošević, Petar (Nikole) Jovanović, Stevan Jovanović, Đorđe (Avrama) Jurišić, Radovan Jurišić, Stevan (Lazara) Klajić, Stevan Kostić, Zivan (Milana) Kuzminac, Milorad (Miloša) Lozjanin, Mirko (Mitra) Mačkovski, Milan Madžarac, Miroslav (Milana) Madžarac, Stevan Manastirac, Nikola (Jovana) Mihajlović, Johan (Antona) Mike, Ivan (Milana) Mikulčić, Petar Milinović. Milan (Jovana) Milovančev, Rada (Jovana) Mijić, Dušan (Mladena) Mojić, Svetozar (Nauma) Naumović, Milan Novaković, Aleksije (Pavla) Petrović, Velimir (Jevrema) Petrović, Milan Petričević, Vasilije Petričević, Danko (Ilije) Puhalo, Aleksandar Pušić, Todor Pušić, Milica (Zivana) Puvača, Pavle (Ilije) Radojević, Jovan (Nikole) Rajčin, Jovan (Nikole) Rajić, Borislav (Pante) Repajić, Irena (Pante) Repajić, Jovan (Steve) Ristić, Stanislav (Dušana) Sakulac, Stjepan (Rudolfa) Sauer, Ilija (Ranka) Sekulić, Stanislav Sekulić, Miloš (Vlade) Simovljević, Emil (Franje) Skalicki, Antun (Stevana) Smažinka, Petar (Dušana) Sremac Sofija (Petra) Sremac, Borislav (Miloja) Stanković, Miloje Stanković, Stevan (Jovana) Stojanović Lala, Nikola (Mila) Stojaković, Božica (Dušana) Stojšić, Toma Stojanović, Draginja Stojšić, Mato Šimunović, Milan (Jovana) Terzić, Doka (Ilije) Timić, Jovan Terzić, Lela (Branka) Tomić, Vera (Branka) Tomić, Vasa (Bogdana) Tucić, Draga (Vasina) Tucić, Dragutin (Teodora) Vasilić, Andrija (Miše) Veselinović, Andrija Vladisavljević, Dmitar (Miće) Vilić, Aleksandar (Milutina) Vojnović i Nikola Vukašinović.

SREMSKA RACA:

Gavra Kosanić, Marko Rajakovac i Milenko Rajakovac

SIBAC-

Zivka (Tome) Stojadinović — Selenić

STARI BANOVC:

Josip Antonieti, Milivoj Bolanović, Miloš (Petra) Davidović, Krsta Grubač, Jovan Kocić, Zivan (Jovana) Manojlović i Pavle Negrov

STARA PAZOVA:

Janko (Đure) Baho i Pavle (Miše) Feldi

STEJANOVC:

Jovan Mihajlović i Sreta Zavišić

SURCIN:

Milenko Dukić

SURDUK:

Rade Bal jak

SUSEK:

Božidar Simić

VELIKI RADINO:

Đorđe Komnenović i Jova (Nece) Pavkov

VINKOVCI:

Dragutin Trenk

VIZIC:

Pera (Veljka) Boškov, Toša (Jovana) Bunčić, Branko (Milanka) Calmanac, Milanko (Jovana) Calmanac, Mladen (Nikole) Cavić, Svetozar (Nove) Dumedaš, Milan (Laze) Jurišić, Žarko (Laze) Jurišić, Mika (Joce) Komenić, Milutin (Stanka) Kozić i Nenad (Jaše) Regeljac

VOJKA:

Milivoj (Jovana) Curčin, Lazar (Dušana) Hadžić, Svetislav (Čedomira) Knežević, Milenko Lepšanović, Milan (Pavla) Popov, Dušan (Stevana) Radosavljević, Žarko Sečanski, Petar Smiljanić, Boško Stojnić, Brankko Šarić, Slavko (Mite) Vlašić i Avram (Stanka) Zeković

VUKOVAR:

Petar Grmuša, Stanislav Ličen, Svetozar Okovački i Veljko Rašić

ZAGREB:

Leonard Kulić

ZEMUN:

Dušan Bunoš, Mirko (Dimitrija) Cučković, Dušan Damjanović, Dragica Dejanović, Košta Dragičević, Nemanja (Koste) Dragičević, Milan Dragutinović, Milenko (Zivajina) Dukić, Radenko Đorđević, Krsta (Stepana) Đurović, Boško Gavrilović, Bogoljub Goranović, Miša (Nikole) Funtek, Lazar (Milana) Ilić, Branislav Jakovljević, Srbi-slav Jovanović, Lazar (Mihajla) Jugović, Dragomir (Svetislava) Kajalić, Slavko (Vojislava) Krnješevac, Nikola (Negovana) Lepotić, Milenko Maksimović, Dimirije (Nikole) Marčetić, Miodrag (Zivana) Mihajlović, Stevan (Mladena) Mirković, Miloš (Lazara) Nenadov, Slavko Nedeljković, Boško (Petra) Novaković, Dušan (Petra) Novaković, Nikola Novaković, Mirko (Janka) Ozmek, Đuro (Jovana) Prole, Dragomir Rankov, Liberat (Antuna) Ribić, Sava Romanović, Mihajlo Salata, Slavko Samočeta, Mihajlo Stojković, Stevan Stojić, Aleksandar (Petra) Uglješić, Đorđe Vig, Dušan (Miloša) Zdjelar, Bora Vranešević, Jovan Vukmirović, Nikola (Miloša) Zdjelar i Svetozar Zorić.

NAPOMENA:

Ovaj spisak je napravljen pomoću indeksa kojeg je sačinila Anketna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovi pomagača, Elaborat*₀ radu Višeg redarstvenog povereništva za veliku župu Vuka, presuda Pokretnog prekog suda i kartoteke poginulih boraca i žrtava fašističkog terora u Sremu.

I pored nastojanja da se daju potpuno tačni podaci ipak su moguće neke pogreške. Naime, veliki broj lica je za vreme akcije Viktora Tomića bio sproveden u Vukovar, a odavde je neutvrđen broj poslan u razne logore, a najčešće u Jasenovac. Kako se nisu javljali ni iz Vukovara ni iz bilo kojeg logora, logično se zaključivalo da su streljani u Dudiku kraj Vukovara. Lica koja su preko Vukovara poslana u logore također su tamo i streljana i time se zločin okupatora i njihovih slugu, prema narodu Srema i istočne Slavonije, ne umanjuje.

Takođe je moguće, da su se prilikom sastavljanja spiskova, dogodile greške u prepisu pa su neka prezimena i imena, izostavljanjem ili pogrešno otkuacnim slovom, preinačena. Ovo nije učinjeno namerno pa molimo sve za izvinjenje.

Molimo isto tako sve one, koji znaju o licima streljanim u Dudiku, a nisu u ovom popisu dati, da izveste Općinski odbor SUBNOR-a Vukovar, kako bi se greška otklonila.

**BILI SU ŽRTVE. ALI I BORCI KOJI
SU SE ODLUČILI ZA BUDUĆNOST.
I PUT EVE DO NJE POPLOČALI
GOLIM SRCIMA. GRUDOBRANI
BUDUĆNOSTI, PRIMILI SU KIŠU
METAKA NA SEBE. DA NE BI STIGLI
DO NAS.**

Dorde Radišić

Anketna Komisija u Vukovaru
pri komisiji za utvrđivanje
zločina okupatora i njihovih
pomagača u Vojvodini

Broj: 5/1945.

Z A P I S N I K

Koji je načinjen na licu mesta u Dudiku u Vukovaru u ime Anketne Komisije u Vukovaru na dan 25. aprila 1945 u 10 časova, pre podne o exhumaciji 1941 do 1945 godine.

P r i s u t n i :

1. Mijačević Petar, predsednik Zem. komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini.
2. dr. Carić Vojin, član iste komisije i referent za zapadni Srem.
3. Aranicki Petar, šef propagandnog odseka komisije.
4. Vujić Žarko, šef obaveštajnog odseka komisije,
5. Polzović fotograf iste komisije
6. Petković Miloš, za OZN-u,
7. Jovović za vojni sud
8. Cirić, komandant milicije za Srem
9. Janković, za Komandu mesta u Vukovaru,
10. Nasradin Milan, za GNOO. u Vukovaru
11. Martinis Roko, za GNOO u Vukovaru.
12. Cordaš Vlado, sekretar SNOO u Vukovaru
13. dr Mladen Georgijević, predsednik Sanketne Komisije.
14. dr Eles Ivo, sekretar Anketne Komisije
15. dr Ilić Đorđe, član komisije.
16. Zivković Bogdan, član komisije.
17. Godinar Stjepan, član komisije
18. Cikovac Jovan, zapisničar.
19. dr. Simunović Ivo, lekarski veštak

P r e d m e t :
Exhumacija leševa žrtava, pobijenih u toku
1941 do 1945 godine u Dudiku u Vukovaru.

Članovi Anketne Komisije s gore navedenim predstavnicima vojnih i građanskih vlasti stigli su na licu mesta u Dudik u Vukovaru u 10 časova pre podne. Nakon što je od prisutnih građanskih lica pokazano gde se nalaze grobovi žrtava, pobijenih u Dudiku u toku 1941. do 1945. godine, obavljen je od strane Anketne Komisije sledeći

U V I D A J :

Izvan Vukovara udaljeno oko 1 kilometar jugoistočno od grada nalazi se mesto, zasadeo starim dudovim drvećem i nekako u sredini samoga Dudika nalazi se devet zatrpanih većih rupa i četiri rupe koje su još otvorene, prema priloženoj skici-Sam Dudik nalazi se pored puta koji vodi iz Vukovara prema selu Čakovci.

Prema izjavi prisutnih građana iz Vukovara i okoline, u zatrpanim rupama nalaze se leševi i to:

U rupi ozn. u skici sa I. nalaze se leševi iz Mitrovice, Iriga, Zemuna, Iloka i drugih mesta iz istočnog Srema, pobijeni u augustu 1942;

u rupi ozn. u skici sa II. iz sela Bobote, pobijeni 31. jula 1941;

u rupi ozn. u skici sa III, iz Petrovaradina, Mitrovice i Novog Sada, pobijeni u oktobru 1941;

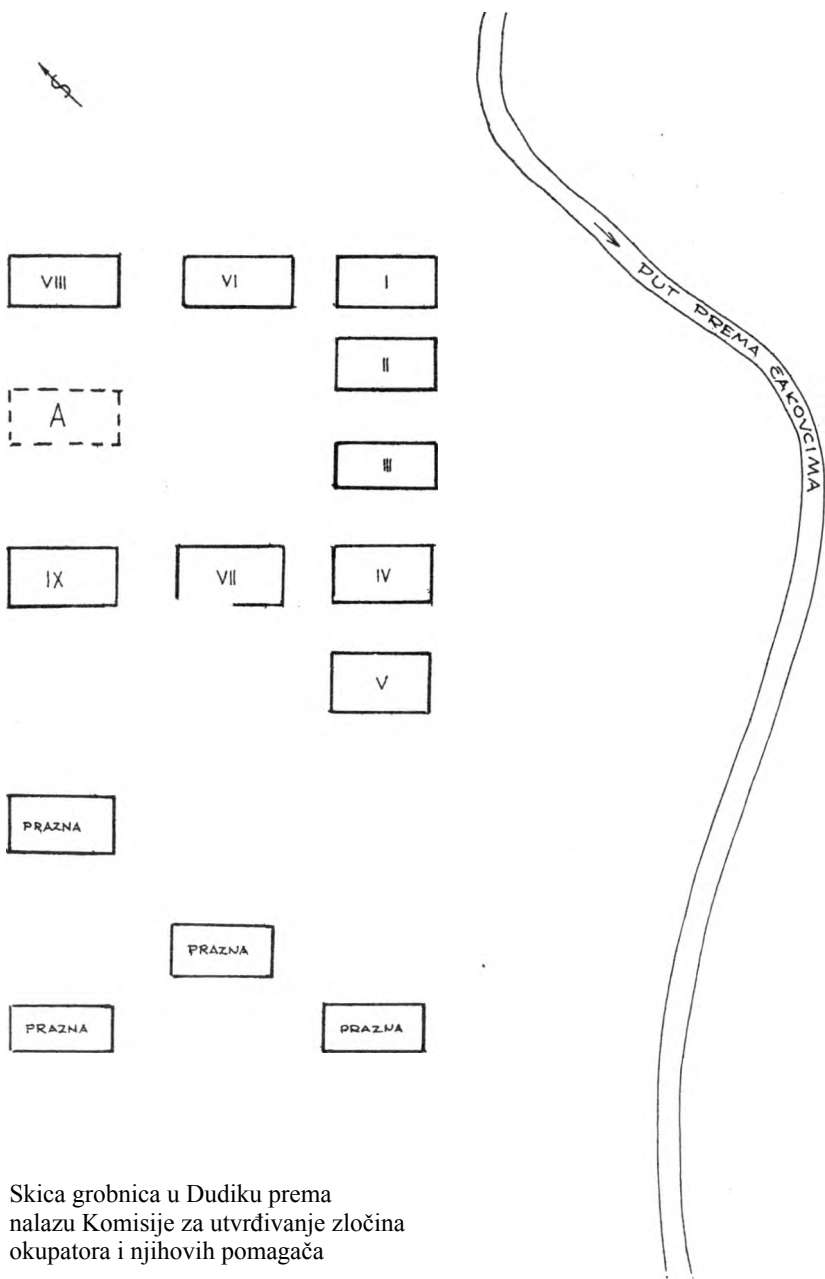
u rupi ozn. u skici pod IV. iz Negoslavaca, Bršadina, Bobote i kolonije Bata, pobijeni u februaru 1942.

Nastavljeno dana 26. aprila 1945. u 8 sati pre podne

P r i s u t n i : kao 25. aprila 1945.

II. Nakon otkopavanja rupe ozn. u skici pod IV, u kojoj se nalaze leševi ljudi iz Negoslavaca, Bršadina, Borova Bate i Bobote, pronađeno je ukupno 19. leševa od kojih 15 muških i 4 ženska. Svi leševi bili su povezani bilo špagom bilo žicom a ležali su jedan do drugoga poredani na leđa, neki sa strance a neki na trbuhu. Svi se leševi nalaze u stanju raspadanja, tako da su pojedini udovi odvojeni od trupa. Većina ih je s prostreljanom lubanjom. Pojedini leševi pronađeni su u sledećem stanju:

1) leš muškarca s vezanim rukama na ledima, na lešu se nalazi kaput, crn, od sukna, hlače tamne, pulover s plavo-

Skica grobnica u Dudiku prema nalazu Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača

- belim poprečnim crtama (mornarski), na glavi ima crnu kosu, glava u potiljku razmrskana. Po prisutnima ustanovljeno je da se isti zove Brandajz Jovica;
- 2) leš muškarca, ruke vezane žicom na leđima, lubanja probijena metkom u potiljku, kosa crvena, u zubalu jedan zlatni zub, na sebi je imao jedan kratki mesarski kožni kaputić i šal, belo-plavi, oko vrata. U džepu nađeno je više pisama i slika te odseci o uplati novca na razne firme, te jedna pom. knjižica, koja glasi na Trenk Dragutina, frizerskog pom. iz Vinkovaca;
  - 3) leš muškarca u ispruženom stavu, ležeći na desnom boku, vezane ruke žicom, na glavi ima crnu šubaru, plavu košulju, dvoje hlače s kožnim kaišem, džemper bez rukava, bele čarape, lubanja u potiljku prostreljena. Prisutni su ustanovili da je to leš Lukić Njegovana iz Negoslavaca;
  - 4) leš muškarca, ruke vezane špagom, pozadi, glava prostreljena u potiljku, na glavi kosa smeđa, napred ćelav, na sebi ima smeđi prsluk, crn kaput, košulju plavu na pruge, na nogama crne cipele, niske;
  - 5) leš muški u raspadanju, položen potrbuške, ruke vezane na leđima špagom, na glavi crnu kosu, lubanja u komadima, na sebi je imao zeleni pulover, kaiš od kože, košulju kockastu plavu, leš Rašić Veljka;
  - 6) muški leš u raspadanju, ležeći na trbuhu, ruke vezane sa špagom na leđima, lubanja raspuknuta, na sebi ima žuti kaput, plavu košulju prugastu, hlače zeleno-sive, kožasti kaiš, cipele kožaste, crne, niske s vunenim čarapama. Prisutni su ustanovili da je to leš Nerandžić Nikole iz Negoslavaca;
  - 7) leš muški u raspadanju, ispružen na leđima, ruke vezane sa špagom pozadi, glava postreljena, na lešu je bio kožni kaput, plava košulja na kocke. U istom prisutni prepoznali Paroški Milana iz Negoslavaca,
  - 8) leš žene s vezanim rukama na leđima, kosa s pletenicama, na sebi ima zeleni kostim, lubanja prostreljana, ležala je na leđima. Prisutni su u istom lešu prepoznali Đurđević Ljubu iz Bršadina;
  - 9) leš muškarca, položen na leđa, ruke vezane pozadi, glava razmrskana i odvojena, na sebi je imao crni kaput, plave hlače i plavo-belu majicu s vodoravnim prugama;
  - 10) leš muškarca, položen na leđima, s rukama, vezanim pozadi žicom, glava prostreljena u potiljku, na sebi je imao crni kaput, plavu vestu, hlače neodređene boje s kaišom,

vunene čarape. U džepu je pronađen žuti češalj. Prepoznat kao leš Plečaš Dušana iz Negoslavaca;

- 11) leš muškarca, ležećeg na leđima, ruke vezane na leđima, glava prostreljana u potiljku, na sebi ima somotski sportski kaput, košulju od flanela (belu), oko vrata šal, hlače neodređene boje, kožni remen;
- 12) leš muškarca ispružen na leđima, ruke vezane žicom pozadi, glava razmrskana od metka, na sebi ima sportsku košulju, remen oko pasa, s trulim hlačama;
- 13) leš muškarca, položenog na leđa, ruke vezane žicom, glava prostreljana, na sebi ima jahače hlače tamno zelene boje, smeđi pulover, crni kaput, košulju žučkasto a na nogama opanke. Prisutni su u istom prepoznali Nerandžić Dušana iz Negoslavaca;
- 14) ženski leš, s rukama vezanim na leđima, glava prostreljana, na sebi je imala crni kaput, široku crnu kecelju, košulju od tankog platna, karirana u boji, crveno plavoj i be- loj, a na nogama polcipele crne boje;
- 15) leš muškarca, ispružen bočno, s vezanim rukama na leđima, s prostreljenom glavom, na sebi ima kaput i hlače od somota crne boje, oko vrata crveni šal, košulju zelenkastu i tanke čarape sive boje;
- 16) leš ženski, niskog rasta, ispružen na leđima, s rukama vezanim na leđima žicom, na sebi ima kaput sive boje i plavosomotsku haljinu, na nogama zokne, cipele s niskim petama, glava je razmrskana. U istoj su prisutni prepoznali leš Petričević Anke, učiteljice iz Negoslavaca;
- 17) leš muškarca, ispruženog na leđa, ruke po zadi, ali nevezane, prostreljena lubanja, na sebi ima somotso žuto odelo, bele čarape i drvene kloppe. Prisutni su izjavili, da je isti neki Žarko kome prezimena ne znaju;
- 18) leš ženski, ispružen na leđima, ruke vezane po zadi, glava prostreljana, na glavi duge pletenice, na sebi ima haljinu kariranu;
- 19) leš muški, ispružen na leđima, ruke vezane po zadi, glava prostreljana, na sebi ima crni kaput, smeđe hlače, pavu košulju, na nogama opanke. Prisutni su u istome prepoznali Bingulac Slavka iz Negoslavaca;

Konstatuje se, da su od pronađenih leševa prepoznati po prisutnoj rodbini oni leševi, opisani pod brojem 3, 6, 7, 10, 13 i 19 i to Lukić Njegovan, Nerandžić Nikola, Paroški Milan, Plečaš Dušan, Petričević Anka i Bingulac Slavko, svi iz Negoslavaca te pod brojem 5 Rašić Veljko iz Vukovara, stavljeni po rodbini u sanduke i predani radi prenosa.

Iza toga lekarski veštak daje sledeći

n a l a z i mišljenje:

Leševi su pronađeni sa znakovima intezivnog raspadanja tako, da su udovi glave oko trupova razasuti, svi suvi.

Položaj leševa u jami pokazuje, da su nakon ubijanja porredani jedan uz drugoga, ali neki na leđa, neki potrbuške, a neki postrance.

Kod pet lubanja, pronađenih u ovoj jami, nađeno je, da su iste smrskane tako, da je kod nekih manjkao veći deo lica a kod nekih stražnji deo lubanje, što je usledilo usled delovanja metaka iz blizine. Jedna od pronađenih lubanja u velikoj se meri raspukla na mestu ulaza metka u lubanju, a sve ostale lubanje imaju po jedan ulazni i po jedan izlazni otvor probojnog kanala, te su ostale čitave.

Znakova mučenja žrtava za vreme života njihova nije se moglo pronaći. Smrt je kod svih ovdje pronađenih ubijenih nastupila momentalno vatrenim oružjem.

U rupi, ozn. u skici sa V, nalaze se leševi ljudi iz Vojke, Stare Pazove, pobijenih u februaru 1942 godine;

u rupi, ozn. u skici sa VI., nalaze se leševi ubijenih ljudi u masama iz raznih mesta celoga Srema, ubijeni u augustu i septembru 1942;

u rupi, ozn. u skici sa VII., nalaze se leševi ljudi pobijenih u masama iz celog Srema u augustu i septembru 1942 god;

u rupi ozn. u skici pod VIII., nalaze se leševi ljudi iz Iriga, iz Stare Pazove, pobijeni u augustu i septembru 1942. godine;

u rupi, ozn. u skici sa IX., nalaze se leševi ljudi, pobijeni u masama iz celoga Srema, u augustu i septembru 1942.

Nakon obavljenog uviđaja prešlo se na otkopavanje zatpanih rupa, iskopavanju leševa.

- 1) U iskopanoj rupi, ozn. u skici pod II, u kojoj se nalaze leševi ljudi iz Bobote, pobijenih koncem jula 1941, pronađeno je 15 leševa i to 14 muških i jedan ženski. Svi leševi leže bilo potrbuške bilo postrance, kod većine ruke su vezane na leđima sa žicom, i sa prostreljenom lubanjom. Pojedini leševi pronađeni su u sledećem stavu:

- 1) ženski leš, ispružen, po zadi vezane ruke žicom s donjim rubljem, lubanja nije bila povredena;

- 2) muški leš, ispružen, ruke vezane žicom pozadi, s rasprsnutom lubanjom usled pogotka u glavu metkom, na njemu se raspoznaje belo radno odelo (radnički kombinezon) i jedan beli pulover, na glavi ima malo crne kose;
- 3) muški leš, ispružen, bez odela, ruke vezane žicom pozadi sa seljačkim sandalama na nogama;
- 4) muški leš, ispružen, vezan žicom na rukama pozadi, na njemu se raspoznaje crveni džemper, na sebi ima somotski kaput i hlače, u kaputu je pronađen molitvenik Matere Božje a na nogama nove opanke;
- 5) muški leš, ispružen, ruke vezane žicom pozadi, na njemu se raspoznaje crni kaput i opanke na nogama, lubanja prostreljena;
- 6) muški leš u zgrčenom stavu, ruke vezane žicom pozadi, na sebi imao somotski kaput, na nogama čarape i opanke, lubanja mu je prostreljena;
- 7) muški leš u zgrčenom stavu, ruke vezane žicom pozadi, na sebi je imao crne somotske hlače i somotski kaput, na glavi kosa proseda. Glava nije prostreljena;
- 8) muški leš, ispružen, ne može se ustanoviti da li je bio vezan, na sebi ima hlače smeđe i somotski kaput žute boje. Pogoden je hitcem u potiljak, na lubanji se poznaju zdravi zubi;
- 9) muški leš, ispružen, ruke vezane pozadi žicom, na sebi ima smeđe hlače somotske i belu košulju te crni šešir. Lubanja glave je čitava;
- 10) muški leš u raspadanju i raskomadnan, bez odela, na nogama ima građanske cipele, lubanja pozadi razmrskana;
- 11) muški leš, ispružen, ne može se ustanoviti da je bio vezan, na sebi ima somotsko odelo, smeđe boje, zelenu košulju, na nogama žute cipele. Na glavi se raspoznaje smeđa kosa, a lubanja glave čitava;
- 12) muški leš u zgrčenom stavu, ruke vezane žicom pozadi, lubanja glave prostreljena, leš je u raspadanju, od odela se raspoznaje plave hlače od somota i kožni kaiš i smeđi džemper. Na nogama gumeni opanci;
- 13) muški leš, ispružen, u raspadanju, ruke vezane pozadi, na njemu se raspoznaje odelo od cajga i zeleni džemper, noge su mu raskrečene, lubanja nije prostreljena;
- 14) muški leš, ispružen u raspadanju, nije vezan, lubanja glave prostreljena u potiljku, na lešu se raspoznaje žuti štrikani džemper, hlače od crnog somota a na nogama opanke, lubanja glave odvojena od leša;

- 15) muški leš, ispružen, lubanja prostreljena u potiljku, na lešu se raspoznaje zeleni džemper i na nogama gumene cipele, leš je u raspadanju.
Iza toga daje lekarski veštak sledeći

n a l a z i mišljenje:

Svi leševi nađeni su već suvi sa znakovima jakog raspadanja tako, da su kod većine ruke, noge ili glave od trupa odeljeni. Položaj leševa u jami pokazuje, da nisu bili poredani nego su ostali onako, kako je koji u jamu padao, a neki ispruženi a neki sa zgrčenim nogama i rukama.

Gotovo kod svih lubanja, pronađeni su sigurni znakovi povrede kosti metkom. Kod većine ostale su lubanje čitave, a kod nekih lubanja je rastepena, smrskana usled delovanja hica iz blizine. U jednom slučaju (ženska) nema znakova povrede lubanje, te je najverovatnije da je čahura lubanje ostala čitava, a metak razorio takozvani primozak i prve vratne kralješke. Usled toga što je glava ostala spojena s telom samo još mekanim delovima, koji su posle usled kvarenja iščezli, našla se glava bez veze s telom, a kralježci prigodom iskopavanja sa zemljom i krečom razasuti.

Znakova mučenja žrtava za vreme života nije se moglo pronaći. Smrt je, dakle, kod svih ubijenih nastupila momentano vatrenim oružjem.

Prekinuto u 17 sati.

Mijačević Petar s.r.
dr Vojin Carić s.r.
dr Ilić Đorđe s.r.
dr Simunović Ivo s.r.
Joco D Cikovac s.r.
dr Ivo Eles s.r.
dr Petar A. Aranicki s.r.
dr Mladen Georgijević s.r.
Zivković Bogdan s.r.
Godinar Stjepan s.r.
Petković Miloš s.r.
Janković Marko s.r.
Roko Martiniš s.r.

Nastavljeno dana 27. aprila 1945. god. u 12 sati p.p.

P r i s u t n i : kao 25. aprila 1945.

Anketna Komisija s ostalim predstavnicima civilnih i vojnih vlasti došla je na lice mesta u Dudik u 8 sati prije podne,

ali pošto nije bilo radnika za otkopavanje grobova, počelo se s radom tek u 12 sati p.p. kada su radnici došli radi otkopavanja grobova.

III. Nakon otkopavanja rupe, ozn. u skici pod I., u kojoj se nalaze leševi ljudi iz Mitrovice, Iriga, Zemuna, Iloka i drugih mesta istočnog Srema, pronađeno je ukupno 92 leša od kojih su 90 muških i dva ženska.

Svi leševi su povezani bilo spreda bilo otraga (na rukama) žicom ili špagom u raznim položajima kako su padali (bilo na trbuh postrance bilo na leđima i jedni preko drugih). Svi se leševi nalaze u stanju raspadanja tako, da su kod većine leševa udovi zajedno, a kod nekoliko leševa udovi su odvojeni od trupa.

Pojedini leševi pronađeni su u sledećem stanju:

- 1) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom u potiljku, jednom slomljenom nogom, na sebi ima žuto prugastu pi-džamu, smeđe boje,
- 2) muški leš, ispružen, glava prostreljena u potiljku, na glavi ima sedu kosu a na sebi je imao prugastu košulju, plavu s cveticima, jahaće hlače, smeđe boje;
- 3) muški leš u ispruženom stanju s prostreljenom lubanjom pozadi, odelo je imao radno, sa širokim kaišem opasan, košulja neodređene boje;
- 4) muški leš, ispružen, lubanja nepovređena, na sebi ima košulju ljubičastu i kratke donje hlače, s plavim prugama, na glavi sede kose i malo čelav;
- 5) muški leš, ispružen, lubanja prostreljena, na sebi ima belu košulju na pruge, ružičaste boje širim prugama i bele gaće;
- 6) muški leš, ispružen, glava prostreljena pozadi, na sebi ima košulju, ružičasto-prugastu, donje gaće u boji i plavi džemper;
- 7) muški leš, zgrčen, lubanja prostreljena pozadi, na sebi ima plavu košulju i bele čarape, bez gaća;
- 8) muški leš, ispružen, s prostreljenim vratom, na glavi pune kose, glava spljoštena, na sebi ima plave gaće, kratke i bele vunene čarape;
- 9) muški leš, ispružen, glava spljoštena, na sebi je imao plavu košulju sa zelenim prugama, gaće donje, bele, duge;
- 10) muški leš, ispružen s prostreljenom glavom u potiljku, košulja crveno plava s tamnim prugama i gaćama iste boje,
- 11) muški leš, ispružen sa prostreljenom lubanjom pozadi, košulju ima na sebi zelenu i donje gaće, kratke, svilene, plave boje;
- 12) muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi je imao hlače tamne boje, košulja plavkasta, žute čarape;

- 13) muški leš, ispružen, s nepovređenom lubanjom, na sebi ima košulju ljubičaste boje, kratke bele gaće i dva para belih čarapa;
- 14) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, tako da je hitac prošao kroz čelo, na sebi je imao plavu košulju s tamnim prugama, a na glavi kestenjastu kosu;
- 15) muški leš, ispružen, sa smrskanom lubanjom, na sebi ima košulju, ljubičaste boje i bele gaće;
- 16) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom, na glavi kratka kosa, smeđe boje, na sebi ima košulju plave boje s tamnim prugama bez gaća;
- 17) muški leš, ispružen, s potpuno smrskanom glavom, prosede kose, na sebi ima košulju ljubičaste boje s kockama i svetio plave gaće;
- 18) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima košulju plavo-zelenu, i donje gaće, kratke, plave s belim prugama;
- 19) muški leš, ispružen, glava razvijena na temenu, na sebi ima košulju kratkih rukava, tamne boje i gaće u ružičastoj boji, te čarape ružičaste boje;
- 20) muški leš ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima košulju ljubičaste boje i kratke bele gaće, a na glavi mu je kosa smeđa;
- 21) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima košulju, ljubičastu, prugastu, gaće ljubičaste boje, na glavi veliku kosu;
- 22) muški leš, ispružen, s neoštećenom lubanjom, na sebi ima košulju, ljubičastu, s prugama, duge gaće, crne s belim prugama i čarape sivo plave boje;
- 23) muški leš, ispružen, s neoštećenom lubanjom, na sebi ima košulju, svetio plave boje, donje gaće, duge, plave boje;
- 24) muški leš, ispružen s glavom spljoštenom, povrede se ne vide, na sebi ima košulju bele boje i gaće, plave, prugaste i hlače plave s kockastim prugama;
- 25) muški leš sa prostreljenom lubanjom, na sebi je imao košulju žučkaso-plave boje, hlače plave boje, gaće na pruge, zeleno-crvene boje i crne čarape. Na glavi kosu, crnu, dosta dugu;
- 26) muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi je imao košulju, ružičaste boje, hlače sivo-plave s crvenim crtama i široko kožni kaiš;
- 27) ženski leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, s dugom crnom kosom, na sebi ima triko, beli, bez donjeg veša, plavi džemper, te bele kratke čarape;
- 28) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom, na sebi ima košulju, ljubičaste boje, svetle hlače i bele čarape;

- 29) muški leš, ispružen, s prostreljenom i smrskanom lubanjom, na sebi ima košulju, svetlo-plave boje i plave hlače;
- 30) muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima svetlo-plavu košulju i hlače, ljubičasto-plave;
- 31) muški leš, ispružen, s lubanjom neoštećenom, košulja vinske boje, hlače smeđe kockaste, u zubalu ima jedan zlatni zub;
- 32) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima košulju, svetlo-plave boje, plave hlače i zeleni šešir;
- 33) muški leš, ispružen, s lubanjom prostreljenom pozadi, tako da je hitac prošao kroz čelo, na sebi ima košulju prugastu, crne boje i plave hlače;
- 34) muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima plave hlače i crvene čarape;
- 35) ženski leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom, glava dosta razmrskana, na sebi ima plavu haljinu s crvenim kockastim prugama;
- 36) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom, na sebi ima plavu košulju i plave hlače;
- 37) muški leš, raskomadani, na njemu se nalazi košulja, plava, prugasta;
- 38) muški leš, ispružen, lubanja pozadi razmrskana, na sebi ima košulju na pruge, i bele duge gaće;
- 39) muški leš, ispružen, glava razmrskana, na sebi ima belu košulju i bele gaće, duge;
- 40) muški leš, ispružen, glava pritisnuta s hicem u glavu, nogu zgrčena, na sebi ima košulju, plavu, i bele gaće;
- 41) muški leš, s prostreljenom lubanjom po glavi, na sebi ima košulju, plavu i kratke gaće, neodređene boje i čarape ružičaste boje;
- 42) muški leš, ispružen, glava prostreljena pozadi, na sebi ima kockastu košulju i crne hlače;
- 43) muški leš, zgrčen, sa prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima košulju bele boje, plave hlače s kožnim kaišem,
- 44) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom, na sebi ima košulju i plave oficirske hlače;
- 45) muški leš, ispružen, s razmrskanom lubanjom, na sebi ima košulju, plavo-crvene boje, plave hlače i ružičaste čarape;
- 46) muški leš, ispružen, prostreljene glave u potiljku, u raspadanju, košulja bela, kožni kaiš, plave hlače, ruke vezane žicom pozadi;
- 47) muški leš, ispružen, prostreljene glave u potiljku, u raspa-

- danju, ruke vezna žicom pozadi, košulja bez rukava, bez određene boje, plave hlače;
- 48) muški leš, već u potpunom raspadanju, prostreljene glave u potiljku, ruke vezane žicom pozadi, košulja plava, hlače tamne, na nogama tamne čarape;
- 49) muški leš, raskomadani, lubanja prostreljena, ruke vezane žicom pozadi, na nogama sive čarape;
- 50) muški leš, raskomadani, prostreljene glave, ruke vezane pozadi, košulja plava, hlače tamne, na nogama čarape, zemljane boje;

Otkopavanje žrtava u Dudiku

- 51) muški leš, ispružen potrbuške, vezanih ruku pozadi, lubanja glave prostreljena i krvava od metka, košulja bela, s plavim prugama, plave gaćice, čarape, bele, s gumenim po vezama;
- 52) muški leš, ispružen, prostreljene glave, ruke vezane pozadi, plava košulja, plavi pulover, hlače tamne, gumeni remen oko pasa, bos;

- 53) muški leš, ispružen na desnom boku, ruke vezane žicom pozadi, siva košulja, kratke crne gaće i crne čarape;
- 54) muški leš, ispružen potrbuške, s vezanim rukama pozadi žicom, glava prostreljena, košulja žuta, hlače plave, kožni kaiš, na nogama opanci;
- 55) ženski leš, ispružen, glava prostreljena u potiljku, ruke vezane žicom pozadi, svetla kratka kosa, samo u košulji, plavo bele boje;
- 56) muški leš, ispružen, prostreljene glave, košulja plavkaste boje, kratke bele gaće, bez obuće;
- 57) muški leš, ispružen, prostreljene glave u potiljku u raspadanju, na sebi ima košulju ružičaste boje, bez gaća i obuće.
- 58) muški leš zgrčen, prostreljene glave u potiljku, na sebi ima košulju sive boje, s belim gaćicama i sivim čarapama;
- 59) muški leš, ispružen, lubanja glave nije prostreljena, na glavi nešto crne kose, na sebi ima košulju, bele boje, plavkaste gaće, duge, tanke čarape neodređene boje;
- 60) muški leš, ispružen, s prostreljenom glavom pozadiglava dosta razmrskana, košulja plava na njemu, kratke gaće, sive boje, na nogama ništa;
- 61) muški leš, u poluzgrčenom stavu, s prostreljenom lubanjom pozadi, smeđa kosa, od odela ima na sebi sivu košulju i vunene čarape;
- 62) muški leš, ispružen, s prostreljenom glavom u potiljku, na sebi ima košulju, smeđe boje, bele gaće, kratke, na nogama ništa;
- 63) muški leš, ispružen, s prostreljenom glavom pozadi, na sebi ima košulju žute boje, s prugama, bele gaće, duge, bos;
- 64) muški leš, ispružen, na glavi nema povreda, na sebi ima košulju bele boje, hlače, trule, neodređene boje, na nogama sive čarape;
- 65) muški leš, u zgrčenom stavu, s prostreljenom glavom pozadi, na sebi ima gaće smeđe boje, na nogama tanke bele čarape.
- 66) muški leš, ispružen, s prostreljenom glavom pozadi, na sebi ima košulju bele boje i kratke gaće iste boje, bos;
- 67) muški leš ispružen, s prostreljenom glavom u potiljku, na sebi ima sportsku košulju sive boje, bez gaća i crne čarape;
- 68) muški leš, ispružen, s prostreljenom glavom pozadi, glava razmrskana, košulju ima na sebi i bele kratke gaće, bos;
- 69) muški leš, ispružen, sa prostreljenom glavom pozadi, glava odvojena, na sebi ima košulju sive boje s kratkim rukavima, i gaće, plavkaste, na pruge, a na nogama tanke sive čarape;

- 70) muški leš u zgrčenom stavu, s prostreljenom glavom pozadi, na sebi ima košulju smeđe boje, na pruge, kratke plave gaće, na nogama vunene čarape sive boje;
- 71) muški leš, u zgrčenom stavu, s prostreljenom glavom, na sebi ima košulju bele boje s kratkim rukavima i gaće, bele, duge, na nogama crne čarape;
- 72) muški leš, ispružen s prostreljenom glavom pozadi, glava dosta razmrskana, s nešto smeđe kose, na sebi ima košulju tamno-plave boje i bele duge gaće, bos;
- 73) muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom, na sebi ima bele duge gaće i kratke čarape;
- 74) muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima plave gaće i čarape sive boje, s povezama;
- 75) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima maju bele boje i kratke gaće, tamno sive boje, bos;
- 76) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke gaće smeđe boje, a na nogama sive vunene čarape;
- 77) muški leš u zgrčenom stavu s prostreljenom lubanjom pozadi, tako da je metak izašao kroz telo, a na sebi ima duge hlače i bele čarape, bos;
- 78) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima belu košulju i sive gaće, vunene, te bele čarape;
- 79) muški leš, ispružen, na lubanji nema oznake ozlede, na sebi ima plavkastu košulju sa kratkim rukavima i sive gaće, na nogama tamno sive čarape;
- 80) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima košulju, tamno smeđe boje a na nogama bele čarape;
- 81) muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima belu maju s kratkim rukavima i sive kratke gaće te čarape tamne smeđe;
- 82) muški leš, ispružen, s prostreljenom glavom, glava pozadi nešto smrskana, na sebi ima košulju istrulu i gaće, sivkaste boje, na nogama ništa;
- 83) muški leš u malo zgrčenom stavu, s prostreljenom glavom pozadi, na sebi ima košulju sive boje na pruge, bele kratke gaće, te sive čarape;
- 84) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kariranu košulju, sive boje, duge bele gaće, na nogama crne čarape;
- 85) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima žućkastu košulju i sive čarape;
muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi na

- sebi ima košulju smeđe boje, gaće trule, verovatno, bele boje, na nogaama smeđe vunene čarape;
- 86) muški leš u nešto zgrčenom stavu s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima košulju plave boje na pruge, i bele kratke gaće te svetlo-sive čarape;
  - 87) muški leš, ispružen, bez povrede na lubanji, na sebi ima košulju bele boje i sivkaste gaće, te bele čarape;
  - 88) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom, na sebi ima sivu košulju i kratke crne gaće te crne čarape;
  - 89) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke gaće, sivkaste boje a na nogama crne čarape;
  - 90) muški leš, ispružen, prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima košulju sive boje s prugama, bele duge gaće, a na nogama svetlo sive čarape;
  - 91) muški leš, ispružen, s razmrskanom lubanjom, na sebi ima košulju sive boje i gaće iste boje, na nogama vunene smeđe čarape;
  - 92) muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, glava odvojena od tela, na sebi ima belu košulju i sive gaće na pruge, na nogama ništa;
- Iza toga daje lekarski veštak sledeći

n a l a z i mišljenje:

Leševi su porazbacani bez reda u više slojeva tako, da je otkopavanje dalo dosta poteškoća. Svi su leševi osim ženskih pronađeni u gaćicama a gdekoji i u košulji. Većinom su leševi ispruženi, manji broj sa zgrčenim udovima. Kvarenje leševa vrlo je uznapredovalo te se tek na pojedinim delovima vide ostaci mekanog tkiva.

Gotovo na svim lubanja pronađeni su po jedan ili dva otvora u kosti od metka, na manjem broju nije se pronašlo povreda kosti metkom, u dva slučaja povreda vratnih kralježnjaka metkom a u nekoliko slučajeva nije se mogla ovakva povreda kosti pronaći.

Pošto su svi mekani delovi sasvim razoreni usled kvarenja, pretpostavlja se, da su u tim zadnjim slučajevima metci pogodili negdje ispod lubanje na zatiljku. Nekoliko lubanja nađeno je u sasvim smrskanom stanju tako, da su manjkali manji ili veći delovi lubanjskih kostiju, što je verovatno učinak metaka iz blizine.

Znakova mučenja žrtava za vreme života nije se moglo pronaći.

Smrt je dakle kod svih nastupila momentano vatrenim oružjem.

IV. Nakon toga pristupilo se iskopavanje leševa u rupi VI., u kojoj se nalaze leševi pobijenih ljudi iz celoga Srema u toku meseca augusta i septembra 1942. godine.

U ovoj grupi pronađene su samo kosti i lubanje, ispremetane jedna preko drugih u tri reda, na istima nema tragova nikakvog odela niti mesa, pa je po lubanjama ustanovljeno da u istoj rupi ima 74 leša. Pojedinačni opis leševa nije moguć te se nije mogli ni ustanoviti koje kosti kojoj lubanji pripadaju, a lubanje su sve prostreljene u potiljke a neke tako razmrskane da se ne može ustanoviti da li su prostreljene ili ne.

Iza toga lekarski veštak daje u zapisnik sledeći

n a l a z i mišljenje:

Kvarenje i raspadanje leševa u ovoj rupi dovršeno je te su leševi pronađeni sasvim suvi i kako je prije rečeno bez reda ispremetani. Naglo iščezavanje nekih delova nastupilo je usled vrlo obilnog sloja kreča i iza toga brzog sušenja u suvoj zemlji.

Većina lubanja prostreljena je na zatiljku, mnoge smrskane kao i kod prijašnjih jama.

Znakova mučenja žrtava za vreme života nije se moglo pronaći.

Smrt je nastupila kod svih momentano vatrenim oružjem.

V. Nakon toga se pristupilo iskopavanje leševa iz rake, ozn.

u skici pod VII. u kojoj se nalaze leševi ljudi pobijenih

u masama iz celoga Srema u toku meseca augusta i septembra 1942. god.

Svi leševi bili su vezani pozadi, leševi su u stanju raspadanja a na njima se ipak raspoznaje odeća, a ukupan broj leševa je 33, od kojih je 28 muških a 5 ženskih.

Pojedinačni opis leševa je sledeći:

1. muški leš, ispružen, lubanja prostreljana pozadi, na sebi je imao košulju pravo-prugastu, smeđe hlače, plavu kapu, noge istrule, leš je ležao potrbuške;
2. muški leš s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kaput od somota a na nogama čarape i opanke, hlače raspadnute, leži na trbuhu;
3. muški leš, ispružen, leži postrance, lubanja smrskana, kaput truo a prepoznaje se jahače hlače smeđe boje, noge u raspadanju;
4. muški leš, ispružen na leđima, lubanja smrskana, na sebi ima kaput koji se raspadao, na nogama ništa;
5. muški leš, ispružen postrance s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima zimski kaput smeđe boje, na nogama ništa;

6. muški leš, ispružen na leđima, s prostreljenom glavom pozadi, na glavi ima crnu kosu, na sebi ima crni kaput, na nogama ništa;
7. muški leš, ispružen postrance, lubanja smrskana, odelo je raspadnuto, na sebi ima opanke na nogama;
8. ženski leš s prostreljenom lubanjom pozadi, s crnom dugom kosom, na glavi ima plavi šešir, haljina raspadnuta, crne cipele, sam leš je u savijenom stanju;
9. muški leš, ispružen na leđima, lubanja potpuno smrskana, na sebi ima smeđi kaput i jahačke hlače, bos;
10. muški leš, ispružen, lubanja prostreljena pozadi, na sebi ima odelo smeđe boje, noge raspadnute;
11. muški leš, ispružen postrance, lubanja prostreljena pozadi, odelo se više ne raspoznaje, na nogama cipele visoke;
12. muški leš, zgrčen, lubanja prostreljena pozadi, odelo potpuno raspadnuto, na nogama niske crne cipele;
13. muški leš, ispružen, glava potpuno raspadnuta a isto i noge, na sebi ima žute hlače;
14. muški leš, ispružen, leži na trbuhu, glava prostreljena pozadi, crne kose, kaput zimski, smeđe boje, hlače raspadnute, bos;
15. ženski leš, leži na trbuhu, lubanja prostreljena pozadi, na nogama ima vunene čarape, kaput smeđe boje, crvenu maramu na glavi;
16. muški leš ispružen postrance, glava prostreljena, plava košulja, na nogama opanke;
17. ženski leš, ispružen, lubanja prostreljena pozadi, kosa crna, na sebi ima crni kaput a na nogama ništa;
18. muški leš, ispružen postrance, lubanja potpuno smrskana, na nogama nema ništa;
19. muški leš, savijen postrance, lubanja potpuno smrskana, na sebi ima zimski kaput, hlače poderane, na nogama ništa;
20. ženski leš, ispružen na leđima, lubanja razmrskana, haljina crvena na ruže, noge se raspale;
21. muški leš, ispružen postrance, s prostreljenom lubanjom pozadi, a na sebi ima crni kaput neodređene boje, na nogama crne cipele, visoke;
22. ženski leš, ispružen na leđa, lubanja smrskana, na sebi ima plavu prugastu a na nogama svilene čarape, smeđe boje;
23. ženski leš, ispružen na trbuhu, lubanja potpuno smrskana, noge raspadnute, na sebi ima haljine neodređene boje;
24. muški leš. ispružen na leđa, lubanja smrskana, noge raspadnute, na sebi ima odelo neodređene boje;
25. muški leš, ispružen postrance, lubanja smrskana, odelo istrunilo, na nogama ima opanke;

26. muški leš, ispružen na trbuh, lubanja potpuno smrskana, na sebi ima plave bravarske hlače, kaput istrunuo, na nogama ništa;
27. muški leš, ispružen na leđa, lubanja potpuno smrskana, odelo istrulo, neodređene boje, na nogama opanci i čarape;
28. muški leš, ispružen, glava prostreljana pozadi, na sebi ima trulo odelo a na nogama opanke;
29. muški leš, ispružen postrance, lubanja smrskana, na sebi ima odelo, istrulo, neodređene boje, bos;
30. muški leš, ispružen potrbuške, lubanja prostreljana pozadi, odelo se ne raspoznaje, na nogama opanci;
31. muški leš, ispružen postrance, lubanja smrskana, noge se raspale, na sebi ima trulo odelo, neodređene boje;
32. muški leš, ispružen postrance, lubanja smrskana, odelo se ne raspoznaje, bos;
33. muški leš, raspadnut u komade s razmrskanom lubanjom, odelo se ne raspoznaje;

Nakon toga daje lečnički veštak u zapisnik sledeći

n a l a z i mišljenje:

Zemlja u ovoj rupi vrlo je vlažna, vjerovatno, radi toga, što leži neposredno ispod krošnja nekoliko stabala. Leševi su pronađeni gotovo potpuno obučeni te je spomenuta vlaga zemlje i otežano isparavanje zajedno uzrokovali, da su leševi još u zadnje stadiju raspadanja, ali tako da imade na svim kostima još dosta mesnatih delova. Leševi nisu poredani nego bez reda po jami porazbacani.

Na svim leševima nađene su ozlede glave bilo tako da su samo prostreljene na zatiljku, bilo da su kosti razmrskane u sitne komadiće, vjerovatno usled delovanja metaka u glavu.

Tragova mučenja za vreme života nije se moglo pronaći.

Smrt je u svim slučajevima nastupila momentalno vatrenim oružjem.

Prekinuto u 17. časova

Mijačević Petar, s.r.
 dr Vojin Carić s.r.
 dr Mladen Georgijević s.r.
 dr Ilić Đorđe s.r.
 dr Simunović Ivo s.r.
 Jovan Cikovac s.r.

dr Ivo Eles s.r.
 Petar St Aranicki s.r.
 Živković Bogdan s.r.
 Godinar Stjepan
 Petković Miloš s.r.
 Janković Marko s.r.
 Roko Martiniš s.r.

Nastavljeno dana 28. aprila 1945. godine u 8 sati prije po-
odne.

Prisutni kao dana 25. aprila 1945. godine.

Anketna Komisija s ostalim predstavnicima vojnih i civil-
nih vlasti došla je na lice mesta u Dudik u 8 sati do Dodne
i nastavila s otkopavanjem leševa iz ostalih rupa.

VI. Otkopavanjem rupe, ozn. u skici pod IX, u kojoj se
nalaze leševi ljudi iz raznih mesta Srema, pobijenih u augustu
i septembru 1942. godine, pronađeno je ukupno 33 leša i to
29 muških i 4 ženska.

Svi se leševi nalaze u stanju raspadanja, vezanih ruku ži-
com pozadi, a pojedini leševi pronađeni su u sledećem stanju:

1. ženski leš smrskane lubanje, crne kose, prugaste gaće, leš
u ispruženom stavu;
2. ženski leš u zgrčenom stavu, prostreljene lubanje pozadi,
kosa, crna kuštrava odela nema na sebi;
3. muški leš, malen, smrskane lubanje, slomljenih nogu, u
zgrčenom stavu, odela nema;
4. muški leš većega rasta, lubanja prostreljena u potiljku u
ispruženom stavu, u gaćama neodređene boje;
5. ženski leš u zgrčenom stavu, smrskane lubanje, crne kra-
tke kose;
6. muški leš, prostreljenje lubanje u potiljku, ispružen, kosa
i brada crna, 'gaće neodređene boje;
7. muški leš, ispružen, lubanja prostreljena u potiljku, crna
kosa odela nema;
8. muški leš u zgrčenom stavu, prostreljene lubanje u poti-
ljku, gaće neodređene boje;
9. muški leš, zgrčen, prostreljene lubanje u potiljku, gaće u
raspadanju, neodređene boje;
10. muški leš, ispružen, lubanje prostreljene u potiljku, gaće u
raspadanju neodređene boje;
11. muški leš, ispružen, lubanje prostreljene u potiljku, bele
gaće;
12. muški leš, ispružen, lubanje prostreljene u potiljku, leš je
muškarca višeg rasta, gaće bele boje;
13. muški leš, ispružen, lubanja smrskana, ima na sebi duge gaće
bele boje;
14. muški leš, ispružen, glave prostreljene u potiljku, ima na
sebi duge gaće neodređene boje;
15. muški leš, ispružen, smrskane lubanje, ima na sebi plave
gaće;

16. muški leš ispružen, smrskane lubanje, ima na sebi gaće neodređene boje;
17. muški leš, ispružen, prostreljane lubanje u potiljku, ima na sebi gaće bele boje;
18. ženski leš, ispružen, većega rasta, smrskane lubanje, crne kose, ima na sebi gaće neodređene boje;
19. muški leš, ispružen, prostreljane lubanje u potiljku, s drvenom protezom na levoj nozi, radi pomanjkanja potkoljenice, na desnoj nozi opanak, ima na sebi sive kockaste hlače a pored sebe drvenih savijeni štap pri dnu namotan žicom;
20. muški leš, ispružen, smrskane lubanje, ima gaće plavo-prugaste;
21. muški leš, ispružen, prostreljene lubanje u potiljku, ima na sebi košulju i gaće neodređene boje;
22. muški leš, ispružen, smrskane lubanje, ima na sebi trule gaće, neodređene boje;
23. muški leš, ispružen, prostreljene lubanje u potiljku, ima na sebi gaće bele boje;
24. muški leš ispružen, prostreljene lubanje u potiljku, ima na sebi gaće bele boje;
25. muški leš, zgrčen, prostreljene lubanje u potiljku, ima gaće plave boje;
26. muški leš, ispružen, prostreljene lubanje u potiljku, gaće i košulja plave boje u raspadanju;
27. muški leš, ispružen, prostreljene lubanje u potiljku, ima na sebi gaće plave boje;
28. muški leš, ispružen, prostreljene lubanje u potiljku, ima na sebi gaće neodređene boje;
29. muški leš, ispružen, prostreljene lubanje u potiljku, ima na sebi plave gaće;
30. Muški leš, zgrčen, smrskane lubanje, ima na sebi bele gaće;
31. Muški leš, ispružen, prostreljene lubanje u potiljku, ima bele gaće;
32. Muški leš, ispružen, smrskane lubanje, ima na sebi bele gaće;
33. Muški leš, ispružen, prostreljene lubanje u potiljku, ima na sebi gaće neodređene boje;

Nakon toga lekarski veštak daje u zapisnik sledeći

nalaz i mišljenje:

U ovoj rupi gornji sloj leševa već je sasušen, krečom i zemljom utroba i kosti obloženi, a donji sloj još je u zadnjem stadiju raspadanja, ima mestimično na kostima mekih delova.

Leševi su isprebacani, delomice samo u gaćicama a delomice obučeni.

Isto kao i svim dosadašnjim rupama leševi imaju velikom većinom prostreljenu lubanju na potiljku a manji broj usled metaka smrskane kosti lubanje.

Znakova mučenja za vreme života ovih žrtava nije se moglo pronaći.

Smrt je u svim slučajevima usledila momentano vatrenim oružjem.

VII. Otkopavanjem rupe, ozn. u skici pod III, u kojoj se nalaze ljudi iz Petrovaradina, Mitrovice, Novog Sada, pobijenih u oktobru 1941. pronađeno je 30 leševa i to 29 muških i

I. ženski. Svi leševi povezani su žicom i to obe ruke pozadi, nalaze se u stanju raspadanja tako da su kod nekih pojedini udovi odvojeni od trupa.

Pojedini leševi pronađeni su u sledećem stanju:

1. muški leš, ispružen, lubanje prostreljene u potiljku, na sebi ima odelo tamne boje, na nogama visoke crne cipele;
  2. muški leš, ispružen, razmrskane lubanje s jednim zlatnim zubom u gornjem zubalu, noge i stopala odvojeni od trupa, ima na sebi odelo, sive boje s kožnim kaišem oko pasa;
  3. muški leš, ispružen, na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, na lubanji tragovi tamne kose, na sebi ima žuti kaput i jahaće hlače tamne boje a na nogama visoke crne cipele;
  4. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, žute kose, na sebi ima tamno odelo i crne polu-cipele;
  5. muški leš, zgrčen, lubanje prostreljene u potiljku, na sebi ima kockasie hlače sive boje, donji udovi odvojeni od trupa;
  6. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose, na sebi ima tamno odelo, stopala odvojena od nogu;
  7. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose, na sebi ima tamno odelo, stopala odvojena od nogu;
  8. muški leš, ispružen na leđima, razmrskane glave, nogu odvojenih od trupa, tamne kose, na sebi ima tamno odelo;
  9. muški leš, ispružen na leđima, lubanje prostreljenje u potiljku, donji udovi odvojeni od trupa, odelo u raspadanju, na sebi ima plitke crne cipele i sive čarape;
  10. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, svetle kose, na sebi ima odelo neodređene boje, u raspadanju i tamne cipele;
- II. ženski leš, ispružen, prostreljene lubanje u potiljku, udovi odvojeni od tela, odelo trulo;

12. muški leš, ispružen na leđima, lubanje prostreljene u potiljku, tamne kose i na sebi ima tamno odelo;
13. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose na glavi, ima na sebi tamno odelo i visoke crne cipele;
14. muški leš, ispružen na leđima, lubanja prostreljena u potiljku, crne kose, ima na sebi tamno odelo i sportsku kapu na glavi;
15. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose na glavi, ima na sebi tamno odelo, stopala odvojena od nogu;
16. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose, odelo već trulo, a stopala odvojena od nogu;
17. muški lešg, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose, na sebi ima tamno odelo, stopala odvojena od nogu;
18. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose, na sebi ima tamno odelo, stopala odvojena od noga;
19. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose, na sebi ima tamno odelo, stopala odvojena od nogu;
20. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, stopala odvojenih od nogu, tamne kose, na sebi ima odelo tamne boje;
21. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose, stopala odvojenih od nogu, na sebi ima tamno odelo;
22. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose, stopala odvojenih od nogu, na sebi ima tamno odelo;
23. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose, stopala odvojenih od nogu, na sebi ima tamno odelo;
24. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose, stopala odvojenih od nogu, na sebi ima tamno odelo;
25. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose, odvojenih stopala od nogu, na sebi ima tamno odelo;
26. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose, odvojenih stopala od nogu, na sebi ima tamno odelo;

27. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose, odvojenih stopala od nogu, na sebi ima tamno odelo;
  28. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose, odvojenih stopala od nogu, na sebi ima tamno odelo;
  29. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose, odvojenih stopala od nogu, na sebi ima tamno odelo;
  30. muški leš, ispružen na leđima, prostreljene lubanje u potiljku, tamne kose, odvojenih stopala od nogu, na sebi ima tamno odelo;
- Nakong toga lekarski veštak daje u zapisnik svoj

n a l a z i mišljenje:

Leševi u ovoj rupi nađeni su većinom suvi, dok oni u najdonjem redu nalaze se u zadnjem stanju raspadanja, te imaju na sebi još malo mekanih delova. Po jami su bez reda porazbacani, neki ispruženi a neki zgrčeni a kod mnogih usled kvarenja otpale su ruke, noge ili glava.

Na svim lubanjama, žrtava, pronađenih u ovoj rupi pronađeni su otvori od metaka na potiljku, a tek kod manjeg broja lubanja je usled metka smrskana tako, da se veći dio lubanje rastepao.

Usled intezivnog kvarenja nekih delova nije se moglo pronaći znakova mučenja za vreme života.

Smrt je kod svih usledila moemntano vatrenim oružjem.

VIII

Nakong toga pristupilo se iskopavanje leševa iz rupe, ozn. u skici pod VIII, u kojoj se nalaze leševi ljudu pobijenih iz celoga Srema u toku meseca augusta i septembra 1942. godine. U ovoj rupi pronađeno je 145 leševa od kojih 143 muška i 2 ženska. Svi leševi imaju bilo prostreljene lubanje bilo smrskane a leševi su od velikog pritiska samih leševa a i zemlje ispresovani. Svi su leševi vezani žicom na rukama pozadi, leševi su većinom samo u gaćicama a na nogama nemaju ništa.

Pojedinačni opis leševa je sledeći:

1. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke gaće;
2. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, te prostreljenim prsima, na sebi ima duge bele gaće;
3. muški leš, manje lica, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke gaće prugaste;

4. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na njemu se raspoznava je brada, a ima na sebi kratke bele gaće;
5. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, tako da je hitac prošao kroz oko, na sebi ima kratke gaće bez boje;
6. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, potpuno go;
7. muški leš, ispružen sa smrskanom lubanjom, na sebi ima bele kratke gaće;
8. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima donje gaće, duge, boja se ne može ustanoviti;
9. muški leš, ispružen, s odvojenom glavom od tela, lubanja prostreljena, na sebi ima duge plave gaće, prugaste;
10. muški leš, ispružen, s razmrskanom glavom, noge prelomljene, na sebi ima kratke bele gaće;
11. muški leš, ispružen s glavom razmrskanom, na sebi ima donje gaće plave boje, prugaste;
12. muški leš, ispružen, s prostreljenom glavom pozadi, na sebi ima sive kratke gaće;
13. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima bele gaće, kratke;
14. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke gaće bez određene boje;
15. muški leš, ispružen, s razmrskanom glavom, na sebi ima donje kratke gaće, plave;
16. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima duge bele gaće;
17. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubajom pozadi, na sebi ima gaće bez boje;
18. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi na sebi ima bezbojne kratke gaće;
19. muški leš, ispružen, s razmrskanim čelom na lubanji, na sebi ima plave gaće, kratke;
20. muški leš, ispružen, s razmrskanom glavom, na sebi ima donje gaće, kratke, na pruge;
21. muški leš, zgrčen, sa smrskanom lubanjom i slomljenom nogom na sebi ima kratke gaće, plave;
22. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na glavi crna kosa i kratke gaće, bezbojne;
23. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, potpuno go;
24. muški leš, ispružen, s razmrskanom glavom, na sebi ima kratke gaće, bezbojne;
25. muški leš sa smrskanom lubanjom pozadi, glava spljoštena, na sebi ima plave gaće;

26. ženski leš, raskomadani, bez glave, na sebi ima crnu suknju i belu košulju;
27. muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, na glavi ima crnu bradu, a nasebi ima plavu košulju i donje gaće, kratke, ružičaste boje;
28. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom na sebi ima donje gaće, kratke;
29. muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima bele gaće;
30. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke gaće crvene boje;
31. muški leš, zgrčen, s prostreljenom lubanjom, pozadi, na sebi ima gaće plave boje;
32. muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima duge bele gaće i crne čarape;
33. muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima plavu košulju, plave gaće duge, i bele čarape;
34. muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima gaće, bezbojne;
35. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima duge plave gaće;
36. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima košulju, ružičaste boje;
37. muški leš, raspadnut na komade, tako da se raspoznaje samo kost;
38. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima košulju plave i bezbojne gaće;
39. muški leš malog rasta, s prostreljenom lubanjom, u stanju raspadanja;
40. muški leš, ispružen, s prostreljenom glavom pozadi, na sebi ima kratke gaće, bezbojne;
41. muški leš ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke gaće, bezbojne;
42. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima bele gaće, duge;
43. muški leš, raskomadani, s prostreljenom lubanjom pozadi, gol;
44. muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima plave kratke gaće;
45. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke plave gaće i niske crne cipele;
46. muški leš, ispružen, glava prostreljena i plošnjasta nasebi ima kratke gaće bez boje;
47. muški leš, ispružen, sa prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima plavu košulju i kratke bele gaće;

48. muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, glava plošnjasta, na sebi ima kratke bele gaće;
49. muški leš, zgrčen, s razmrskanom glavom, na sebi ima kratke gaće bez boje;
50. muški leš, ispružen, glava razmrskana, na sebi ima plave gaće;
51. muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke plave gaće;
52. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima bele duge gaće;
53. muški leš, zgrčen, s prostreljenom lubanjom pozadi, gol;
54. muški leš ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke gaće, plave;
55. muški leš, zgrčen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke gaće, bele;
56. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima plave gaće, kratke;
57. muški leš, ispružen, glava razmrskana, gol;
58. muški leš, potpuno raskomadano, raspoznaju se samo kosti lubanje, pola smrskane;
59. ženski leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima suknju ružičaste boje;
60. muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima bele gaće, kratke;
61. muški leš, ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, ima brkove, a na sebi ima kratke plave gaće;
62. muški leš, ispružen, s glavom prostreljenom i splošnja-stom, a na sebi ima plave gaće;
63. muški leš ispružen, sa prostreljenom lubanjom pozadi, tako da je metak prošao kroz čelo, na sebi ima bele čarape;
64. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom na čelu, na sebi ima kratke plave gaće;
65. muški leš, zgrčen, s prostreljenom lubanjom, na sebi ima košulju plave gaće i čarape;
66. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima seljačke duge bele gaće;
67. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke bele gaće;
68. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom, razmrskanom, na sebi ima crne hlače i kožni remen;
69. muški leš, ispružen, sa razmrskanom lubanjom, na sebi ima plave kratke gaće;
70. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke plave gaće, prugaste;
71. muški leš s razmrskanom lubanjom, na sebi ima bele gaće, kratke;

72. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, i prostreljenim grudima, na sebi ima duge bele gaće;
73. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, sa prelomljenim nogama, na sebi ima kratke bele gaće;
74. muški leš, ispružen, s razmrskanim čelom, na sebi ima kratke gaće neodređene boje;
75. muški leš ispružen s prostreljenom lubanjom pozadi, lubanja spljoštena, na sebi ima bele gaće;
76. muški leš, ispružen, s lubanjom prostreljenom pozadi, na sebi ima kratke gaće crvenkaste boje, na pruge;
77. muški leš, ispružen, s neoštećenom lubanjom, na sebi ima kratke plave gaće;
78. muški leš, ispružen, s glavom razmrskanom, na sebi ima kratke plave gaće;
79. muški leš, ispružen, razmrskanom glavom, na sebi ima bele kratke gaće;
80. muški leš, ispružen, glava razmrskana, donji dio leša raskomadani, na sebi ima bele kratke gaće;
81. muški leš, raskomadani, tako da se raspoznaje samo delovi kostiju;
82. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke gaće crvenkaste boje, na pruge;
83. muški leš, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke bele gaće;
84. muški leš raskomadani, raspoznaje samo lubanja i kosti, lubanja je prostreljena;
85. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi kratke bele gaće;
86. muški leš, ispružen, x prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima bele duge gaće;
87. muški leš, ispružen, lubanja otraga razmrskana, na sebi ima bele kratke gaće;
88. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke gaće crvenkaste boje, prugaste;
89. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima bele kratke gaće;
90. muški leš, gornji dio sasvim raspadnut, na istom se vide samo crne hlače;
91. muški leš, ispružen, s glavom razmrskanom, na sebi ima kratke crne gaće;
92. muški leš ispružen, s prostreljenom lubanjom, na sebi ima kratke bele gaće;
93. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, i prostreljenim trbuhom, na sebi ima plave kratke gaće;

94. muški leš, potpuno raspadnut, bez odela, lubanja glave neoštećena;
95. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima plave kratke gaće;
96. muški leš, ispružen, lubanja nije prostreljena, na sebi plave kratke gaće;
97. muški leš, raskomadani, bez donjeg dela tela, lubanja prostreljena, na licu raspoznaje se crna brada;
98. muški leš potpuno raskomadani, lubanja razmrskana;
99. muški leš, potpuno raskomadani, lubanja razmrskana;
100. muški leš ispružen, sa prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke bele gaće;

Prekinuto u 17 sati p.p.

Zivković Bogdan s.r.
 Godinar Stjepan s.r.
 Petković Miloš s.r.
 Janković Marko s.r.
 Roko Martiniš s.r.
 dr Mladen Georgijević s.r.

Mijačević Petar s.r.
 dr Vojin Carić s.r.
 dr Ilić Đorđe s.r.
 dr Simunović Ivo s.r.
 Jovan Đ. Cikovac s.r.
 dr Ivo Eles s.r.
 Petar St. Aranicki s.r.

Nastavljeno dana 30 aprila 1945. godine.

P r i s u t n i i s t i

Nastavak vađenja leševa iz iste rupe, ozn. u skici pod VIII, započeto u 8 sati ujutro.

101. muški leš, ispružen u raspadanju, bez glave, na sebi ima plave kratke gaće;
102. muški leš, potpuno raskomadani, lubanja prostreljena pozadi;
103. muški leš ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, čelo razmrskano, na sebi ima bele kratke gaće;
104. muški leš, ispružen, sa prostreljenom lubanjom pozadi, desnu ruku iznad šake od lakta ima tetoviranu sa nečitljivim slovima, gol;
105. muški leš, raskomadani, lubanja prostreljena, pozadi;
106. muški leš, ispružen, lubanja prostreljena pozadi, na glavi crna kosa, a na sebi ima kratke bele gaće;
107. muški leš, u zgrčenom stavu, s prostreljenim prsima, lubanja nepovređena, na sebi ima kratke gaće;
108. muški leš, ispružen s lubanjom prostreljenom pozadi, na sebi ima kratke gaće;

109. muški leš, ispružen, lubanjom prostreljenom pozadi, na sebi ima plave gaće;
110. muški leš, ispružen, s glavom prostreljenom, na sebi ima kratke bele gaće;
111. muški leš ispružen, glava napred razmrskana, na sebi ima kratke plave prugaste gaće;
112. muški leš, ispružen, glava prostreljena pozadi, na sebi ima ružičaste donje gaće;
113. muški leš, ispružen, lubanja pola smrskana, na sebi ima bele kratke gaće;
114. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima kratke bele gaće;
115. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima košulju i duge bele gaće;
116. muški leš, ispružen, lubanja glave razmrskana, na sebi ima plave duge gaće;
117. muški leš, ispružen, sa prostreljenom lubanjom, na sebi ima belu košulju i kratke plave gaće;
118. muški leš u zgrčenom stavu, s lubanjom prostreljenom pozadi, na sebi ima kratke bele gaće;
119. muški leš, ispružen, lubanja razmrskana, na sebi ima tamno-plave gaće;
120. muški leš, ispružen, lubanja prostreljena pozadi, na sebi ima kratke gaće tamne boje;
121. muški leš, ispružen, glava razmrskana i od tela otkinuta;
122. muški leš u zgrčenom stavu, lubanja prostreljenja pozadi, na sebi ima bele kratke gaće;
123. muški leš, ispružen, lubanjom prostreljenom pozadi, na sebi ima kratke čarape;
124. muški leš, ispružen, lubanjom prostreljena pozadi, na sebi ima plave gaće kratke;
125. muški leš, ispružen, glava smrskana, na sebi ima bele kratke gaće;
126. muški leš, ispružen, lubanja prostreljena pozadi, na sebi ima gaće plave kratke;
127. muški leš, ispružen, lubanja prostreljena pozadi, na sebi ima plave gaće i crne čarape;
128. muški leš u zgrčenom stavu, s lubanjom prostreljenom pozadi, na sebi ima kratke bele gaće;
129. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima plave prugaste kratke gaće;
130. muški leš, ispružen, sa prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima svetloplave gaće na pruge;
131. muški leš, ispružen, glava nepovredena, prostreljenih grudi na sebi ima bele kratke gaće;

132. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima gaće kratke zelenkaste boje;
133. muški leš, ispružen, prostreljenom lubanjom pozadi, na glavi crna kosa a na sebi bele duge gaće;
134. muški leš, ispružen, glava razmrskana, na sebi ima kratke gaće;
135. muški leš, leš raskomadani, glava razmrskana;
136. muški leš u zgrčenom stavu, glava razmrskana, na sebi ima bele kratke gaće;
137. muški leš, ispružen, glava razmrskana, donji dio tela raspadan;
138. muški leš, ispružen, glava prostreljena pozadi, na sebi ima plave gaće;
139. muški leš, ispružen, lubanja prostreljena pozadi, ima plave kratke gaće;
140. muški leš, raskomadani, glava razmrskana;
141. muški leš, ispružen, dosta raskomadani, prostreljenih prsiju, lubanja neoštećena, bez odela;
142. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima bele kratke gaće;
143. muški leš, ispružen, s prostreljenom lubanjom pozadi, na sebi ima bele kratke gaće;
144. muški leš, ispružen, glava razmrskana, na sebi ima belu košulju i bele kratke gaće;
145. muški leš, raspadnut, i raskomadani, glava razmrskana.

Nakon toea daie lekarski veštaj u zapisnik sledeći
n a l a z i mišljenje:

Već pri otkopavanju ove rupe širio se neobično jaki smrad te je već ta okolnost dala naslutiti, da se u njoj nalazi jako velik broj leševa.

U dubini od oko 2 metra nailazi se na prvi sloj žrtava, čija su tjelesa sasvim bez reda pobacana jedna preko drugih, neki ispruženom a neki u zgrčenom stavu. Otkopavanje leševa daje mnogo truda jer su sasvim ispremeštani, te se prigodom otkopavanja više puta dogodilo da su se odvojili pojedini delovi trupa i pored najveće pažnje koja se pri radu ulagala.

U ovoj jami pronadeno je ovakvih 5 redova leševa od kojih su gornji slojevi bili već suvi, s dovršenim procesom truljenja, dok su donji slojevi još vlažni i proces truljenja je u toku. Za to su ovi leševi još vlažni i imaju na nekim mestima mekanih delova tkiva, ali su vrlo splošteni usled velike težine gornjih slojeva leševa i zemlje.

Velika većina leševa obučena je samo u gaćice, a tek poneki i u košulji.

Kod velike većine leševa pronađeni su znakovi hica u zatiljak, a kod manjeg broja lubanja je od hica rastepena. U nekoliko slučajeva opazilo se na kostima grudnog koša po nekoliko povreda kostiju usled metaka koji su verovatno naknadno u rupi ispaljeni u žrtve koje su se još, valjda micale.

Znakove mučenja za vreme života žrtava radi velikog tki-va i truljenja nije se moglo pronaći.

Smrt je nastupila kod svih usled metka u glavu, a kod spomenutih nekoliko slučajeva, naknadno po svoj prilici, u kratkom roku, prigodom streljanja u grudni koš prije zatrpavanja rupe.

IX Nakon toga se prešlo na otkopavanje rupe, ozn. u skici pod V. za koju Kovačević Danica iz Vukovara kaže, da bi u toj rupi prema njezinom pamćenju morali biti leševi ljudi iz Pazove i Vojke, pobijenih u februaru 1942. godine.

Otkopavanjem ove rupe u dubinu od 3 metra, širini 3 metra i dužini od 6 metara nije se moglo pronaći nikakvih tragova od leševa iako se pomno kopalo i istraživalo, iako se osim ove rupe kopala još jedna rupa dalje uz nju u istim dimenzijama.

Zemlja koja je u dubini kopana potpuno je tvrda i nema tragova da je ta zemlja zasipavana.

Prema tome u svim rupama koje su otkopane pronađeno j

Prema tome u svim rupama koje su otkopane pronađeno je ukupno 441 leš.

Svi otkopani leševi osim onih koji su predani rodbini ponovo su zatrpani u iste rupe, uređene grobnice i predane GNOO u Vukovaru, radi vođenja daljnje brige.

Dovršeno u 16 sati.

dr Vojin Carić s.r.
Mijačević Petar s.r.
dr Mladen Georgijević s.r.
dr Ivo Eles s.r.
Petar St. Aranicki s.r.
Zivković Bogdan s.r.
Godinar Stjepan s.r.
Petković Miloš s.r.
Janković Marko s.r.
Roki Martiniš s.r.
dr Ilić Đorđe s.r.
dr Simunović Ivo s.r.
Jovan Cikovac s.r.

Anketna komisija u Vukovaru,
pri komisiji za utvrđivanje
zločina okupatora i njihovih
pomagača u Vojvodini
Broj: 8/1945.

Z a p i s n i k

koji sačinjen na licu mesta u Dudiku u Vukovaru u ime Anketne Komisije u Vukovaru na dan 3. maja 1945. godine u 9 sati prije podne o exhumaciji leševa žrtava pobijenih u toku godine 1941 do 1945.

P r i s u t n i :

1. dr Ilić Đorđe, član Anketne Komisije,
2. Godinar Stjepan, član Anketne Komisije,
3. dr Eles Ivo, sekretar Anketne Komisije,
4. dr Šimunović Ivo, lekarski veštak,
5. Pšenica Antun, zapisničar
6. Cikovac Jovan, član GNOO

P r e d m e t :

Exhumacija leševa žrtava, pobijenih
u toku 1941. do 1945. godine u Vuko-
varu u Dudiku.

Dana 2. maja 1945. g. došle su u kancelariju Anketne Komisije u Vukovaru Antonieti Katica, Manojlović Melanija, Tomašević Ljubica iz Starih Banovaca, Bako Erža i Feldi Zuza iz St. Pazove i raspitale se o uspehu iskopavanja žrtava u Dudiku, naročito pitajući da li je nađeno 14 leševa u jednoj grobnici, među kojima se nalaze njihovi muževi, odnosno sinovi, pobijeni u januaru ili februaru 1942. godine.

Nakon što im je predočena skica o iskopanim grobovima, tvrdile su da se leševi njihovih muževa odnosno sinova moraju pronaći u grobu, ozn. u skici sa V., a kad im je rečeno, da se u tom grobu i najpomnijim kopanjem i pretraživanjem nije pronašao ni jedan leš, tvrdile su, da su bile na licu mjesta u Dudiku, vidile ovu grobnicu potpuno zatrpanu i ne uređenu kao grobni humak, a leševi njihove rodbine da se nalaze uz tu grobnicu nešto više na jug.

Usled toga zaključila je Anketna Komisija, da na licu mesta u prisustvu gore navedenih pretraži po njima označenu rupu, da se ustanovi, da li u njoj imade leševa.

Pošto nije bilo radne snage sve do 12 sati, to se s otkopavanjem ove rupe ozn. po gore imenovanim započelo tek u 12 sati.

Otkopavanjem ove rupe sve do 5 sati po podne naišlo se na tragove leševa.

Nakon toga je rad sa otkopavanjem prekinut, da se nastavi idući dan.

Prekinuto u 17 časova

dr Ivo Eles s.r.
dr Ilić Đorđe s.r.
Godinar Stjepan s.r.
dr Šimunović Ivo s.r.
Pšenica Antun s.r.
Jovan Cikovac s.r.

Nastavljeno dana 4. maja 1945. godine u 8 sati do podne

Prisutni kao 3 maja 1945.

Nastavljeno je sa kopanjem rupe i vađenjem leševa iz iste, za koju su Antonieti Katica i dr. izjavile da se u njoj nalaze leševi njihove rodbine. S radom je započeto u 8 sati prije podne, ali kako su radnici stari nije posao s uspjehom napredovao, već je s radom uspješno započeto tek u 12 sati kada je stigla dobra radna snaga.

Ovase rupa nalazi u istompravcu rupa, označenih u skici sa I, II, III i IV te se nalazi oko 5 metara udaljena od rupe IV. prema jugu odnosno jugoistoku.

Otkopavanjem ove rupe ustanovilo se, da u istoj ima 14 leševa samih muškaraca, svi u odelu ali bez obuće, svima su ruke vezane pozadi špagom, a boja odela ne može se tačno ustanoviti od silnoga kreča koji je izjeo boju odela. Leševi nisu poredani već su ispreturani prema tome, kako je koja žrtva ubijana i pala u ovu rupu.

Pojedinačni opis leševa je sledeći:

1. muški leš, ispružen na leđima, glava sva razmrskana, stopala otpala od nogu, u ovom lešu prepoznala je Tomašević Ljubica iz St. Banovaca svoga sina Kocić Jovicu;
2. Muški leš, ispružen na leđima, glava prostreljena u potiljku;
3. Muški leš ispružen na leđima, glava razmrskana, na nogama ima čarape;
4. Muški leš, ispružen na leđima, glava razmrskana u potiljku, na nogama ima čarape;

5. Muški leš, ispružen po boku, glava prostreljena pozadi, stopalo odvojeno od tela, na glavi se prepoznaje tamna kosa. U njemu je prepoznala Antonieti Katica svoga muža Antonieti Jozu iz St. Banovaca;
6. Muški leš, ispružen na leđima, glava prostreljena u potiljku, prsa prostreljena s jednim hicem. U ovom lešu prepoznala je Bako Erža iz St. Pazove svoga muža Bako Jana iz St. Pazove;
7. Muški leš, ispružen na leđima, glava sva razmrskana, stopala otpala, na njemu se prepoznaje vojnička bluza. Prisutni drže, da je to leš Bolanović Mile iz St. Banovaca;

Grobnice u Dudiku posle exhumacije

8. Muški leš, ispružen na leđima, glava sva razmrskana, na kojoj se prepoznaje plava kosa, stopala otpala. Prisutni drže da je to leš jednog čovjeka iz Zemuna, kome ne znaju imena i prezimena;
9. Muški leš, ispružen na leđima, glava razmrskana, stopala otpala. Feldi Zuza iz St. Pazove prepoznaje u njemu leš svoga sina Feldi Pavla iz St. Pazove;

10. Muški leš, ispružen na desnom boku, glava razmrskana, stopala otpala;
11. Muški leš, ispružen na trbuhu, glava razmrskana, stopala otpala, na sebi ima vojničke hlače. U njemu prepoznaje Manojlović Melanija svoga muža Manojlović Žiku iz St. Pazove;
12. Muški leš, ispružen na leđima, glava razmrskana, stopala otpala;
13. Muški leš, ispružen na leđima, glava razmrskana, stopala otpala;
14. Muški leš ispružen na leđima, glava razmrskana, stopala otpala;

Konstatuje se, da je prisutna rodbina leševe opisane pod brojem 1, 5, 6, 9, i 11. postavila u škrinje, tj. leševe Kocić Jovice, Antonieti Joze, Bako Jana, Feldi Pavla i Manojlović Zike, te su ovi leševi ponovo zakopani u zasebnu grobnicu, koja se nalazi između grobnica ozn. u skici sa VIII i IX, te je ova nova grobnica označena u skici sa A). Ostali leševi pronađeni u ovoj rupi ponovo su zakopani u ovoj rupi.

Nakon toga daje lekarski veštak u zapisnik sledeći

n a l a z i m i š l j e n j e :

Leševi su pronađeni jedan preko drugog, bez reda, porazbacani, svi u odelima, kvarenje leševa u velikoj meri se još oseća tako, da je na pojedinim kostima još vidljivo dosta mekih delova. Na svim leševima osim nekolicine glave su razmrskane, vjerovatno usled male udaljenosti pri ubijanju vatrenim oružjem, dok na nekoliko pozna se ulazni i izlazni otvor iz lubanje od puščanog metka.

Znakova mučenja za vreme života ovde pokopanih žrtava nije se moglo pronaći.

Svi u ovoj rupi pronađeni, ubijeni su vatrenim oružjem i > smrt je nastupila momentano.

Konstatuje se, da je u prvih osam rupa pronađeno svega 441 leš a kako je u ovoj zadnjoj rupi pronađeno još daljnjih

14. leševa, to je svega skupa u ovih devet rupa pronađeno 455 leševa.

Dovršeno u 16 sati.

dr Ivo Eles s.r.
dr Ilić Đorđe s.r.
Godjinar Stjepan s.r.
dr Šimunović Ivo s.r.
Pšenica Antun s.r.
Jovan Cikovac s.r.